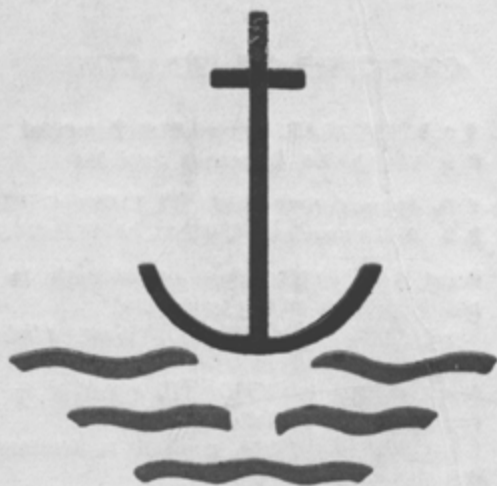

PVL
1

MITROPOLIA BANATULUI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI
TIMIȘOAREI ȘI CARANSEBEȘULUI
ȘI A EPISCOPIEI ARADULUI

7-9

ANUL XXX — 1980

COMITETUL DE REDACȚIE:

- Președnți:** I. P. S. NICOLAE, Mitropolitul Banatului
P. S. VISARION, Episcopul Aradului
- Vicepreședinți:** P. S. Episcop-vicar TIMOTEI LUGOJANUL
P. S. Arhiepiscop-vicar GHERASIM HUNEDOREANUL
- Membri:** Preot ILIE MAIER, vicar administrativ la Arhiepiscopia Timișoarei și Caransebeșului
Preot FLOR TEODORESCU, vicar administrativ la Episcopia Aradului
Preot PETRU DOROBANȚU, consilier la Arhiepiscopia Timișoarei și Caransebeșului
Preot SORIN COSMA, profesor la Seminarul Teologic din Caransebeș
Preot DAN EMILIAN NICOLAU, ecleziarh la Episcopia Aradului

Redactor responsabil: Preot IOAN NEGRUȚIU

Redacția și Administrația: Arhiepiscopia ortodoxă română, 1900
Timișoara I, Bd. Victoriei nr. 7, Cont virament BNRSR,
filiala Timișoara, nr. 45.10.8.192

Corectura: Preot VĂRTOLOMEU CONSTANTINESCU

Pv 1

MITROPOLIA BANATULUI

Anul XXX nr. 7—9

iulie—septembrie 1980

CUPRINSUL

	Pag.
* * * Biserica și problemele internaționale actuale	423

STUDII

† VASILE, Episcopul Oradiei: Rugăciuni pentru căpeteniile și autoritățile statului în cultul creștin	425
Diacon prof. TEODOR V. DAMȘA: Iubirea și mila creștină. Preliminarii la analiza unei concepții creștine despre asistența socială la Sf. Vasile cel Mare	440
EUGEN ARĂDEANUL: Contribuții la istoria bisericească locală în perioada feudalismului timpuriu	446
VICTOR NEUMAN: Orizonturi culturale în manifestarea intelectualității românești din veacul XIX. Biblioteca istoricului Vasile Maniu	451
Prot. dr. MARCU BĂNESCU: Aspecte stilistice în opera istoricului Ion Sirbu	466
MIHAIL MIHALCU: Materiale și tehnici recomandate în erminii românești	477

INDRUMĂRI OMILETICE ȘI CATEHETICE

Pr. prof. SORIN COSMA: Cinstirea Maicii Domnului	496
Pr. prof. SORIN COSMA: Nașterea Maicii Domnului	499
Pr. dr. ȘTEFAN SLEVOACĂ: Înțeleșurile crucii	502
Pr. VASILE E. MUNTEANU: Rostul și puterea rugăciunii	504
Pr. prof. D. CĂLUGĂR: Cateheză la pilda despre fiul risipitor	506

PROBLEME PASTORALE ȘI LITURGICE

Pr. IEREMIA B. GHITA: Comportarea creștinului în biserică	509
Prot. dr. MARCU BĂNESCU: Teama de ... memorie	515

COMEMORĂRI

Dr. VICTOR LĂZĂRESCU: Pavel Rotariu (1840—1919)	521
Prot. ION B. MUREȘIANU: Ioachim Miloia (1897—1940)	524
ION POGANA: Tiberiu Vuia (1900—1975)	526
VASILE VĂRĂDEANU: Nicolae Ursu (1905—1969)	531

URME DIN TRECUT

VICTOR FIZEȘIAN: Inscriptiile runice de pe vasele tezaurului de la Sinnicola Mare, document de cultură populară proto-română?	535
GHEORGHE TĂRCUȘ: Biserica voievodală din Hălmagiu	550

DOCUMENTAR

DAMASCHIN MIOC: O lucrare inedită a cronicarului bănățean Nicolae Stoica de Hațeg	558
---	-----

ANIVERSĂRI

Pag. 578

*** Roadele unității

TREPTA ALE DEZVOLTĂRII PATRIEI

Instalații pentru utilizarea energiei solare. Moment de referință în medicina timișoreană. Începerea betonării primei ecluze românești. Autobasculanta de 50 de tone. Tractoare românești în 87 de țări. Instalație unică pe țară. Excavator gigant 581

CRONICA BISERICESCA

Decesul episcopului Antim Angelescu. Parohiile ortodoxe române din Australia. Progrese pentru consensul în privința botezului. Problemele internaționale în atenția Bisericii. Educația familială și Biserica. Pregătirea consultației pentru educația teologică în Europa. Renașterea monahismului atonit 584

NOTE ȘI COMENTARII

Nostalgia Răsăritului ortodox. Semnificația a două comemorări. Ortodocșii români și Muntele Atos 588

VIAȚA BISERICESCA ÎN CUPRINSUL MITROPOLIEI BANATULUI

ARHIEPISCOPIA TIMIȘOAREI ȘI CARANSEBEȘULUI

Praznicul sfintelor Paști. Itinerar pastoral. Noi slujitori ai altarelor. Conferințe preoțești de orientare. Conferințele administrative. Din activitatea comisiilor consultative. Noi apariții editoriale 592

EPISCOPIA ARADULUI ȘI HUNEDOAREI

Slujitori arhieresti. Misiuni arhieresti. Adunarea Generală a Casei de Ajutor Reciproc. Grija pentru elevii și studenții teologi. Consfătuirea de lucru cu protopopii. Aniversarea zilei de naștere a Ierarhului. Vizite canonice. Trecuți la cele vașnice 599

PREZENTĂRI BIBLIOGRAFICE

Psalmii tipăriți sub îndrumarea și purtarea de grijă a P.F. Patriarh Iustin, (pr. prof. dr. Nicolae Neaga); Mircea Eliade: *Histoire des croyances et des idées religieuses*, vol. I—II (Al. Zub); Dumitru Abrudan: *Creștinismul și Mozaismul în perspectiva dialogului interreligios* (N. Neaga); Remus Rus: *Concepția despre om în marile religii* (prot. dr. Marcu Bănescu); Dionisie din Furna: *Erminia picturii bizantine, text îndreptat și indici de C. Săndulescu-Verna* (Vasile Vărădean); *Arta creștină în România*, vol. I (Florin Roșca) 605

POȘTA REDACȚIEI 618

MITROPOLIA BANATULUI

Tome XXX Nos. 7—9

juillet—septembre 1980

S O M M A I R E

*** L'Eglise et les problèmes internationaux actuels	423
--	-----

ÉTUDES

† VASILE, Evêque d'Oradea: Les prières pour les chefs et pour les autorités de l'État dans le culte chrétien	425
Diacre Prof. TEODOR V. DAMȘA: L'amour et la charité chrétienne. Préliminaires à l'analyse d'une conception chrétienne sur l'assistance sociale chez Saint Basile le Grand	440
EUGEN ARĂDEANUL: Contributions à l'histoire ecclésiastique locale dans l'époque du Haut Moyen-Âge	446
VICTOR NEUMANN: Orientations culturelles dans la manifestation de l'intellectualité roumaine du XIX ^e siècle. La Bibliothèque de l'historien Vasile Maniu	451
Archiprêtre Dr. MARCU BĂNESCU: Aspects stylistiques dans l'œuvre de l'historien Ion Sirbu	466
MIHAIL MIHALCU: Matériaux et technologies recommandés par les «ermineias» roumaines	477

HOMÉLIES ET CATECHÈSES

Prêtre Prof. SORIN COSMA: La vénération de la Sainte Mère	496
S. C.: La naissance de la Sainte Mère	499
Prêtre Dr. ȘTEFAN SLEVOACĂ: Les sens de la Croix	502
Prêtre VASILE E. MUNTEANU: La raison d'être et le pouvoir de la prière	504
Prêtre Prof. Dr. DUMITRU CALUGĂR: La parabole de l'enfant prodigue. Catechèse	506

PROBLÈMES PASTORAUX ET LITURGIQUES

Prêtre IEREMIA B. GHITA: La conduite du bon chrétien dans l'église	509
Archiprêtre Dr. MARCU BĂNESCU: A propos des pièges de la mémoire	515

COMMÉMORATIONS

Dr. VICTOR LĂZĂRESCU: Pavel Rotariu (1840—1919)	521
Archiprêtre ION B. MUREȘIANU: Ioachim Miloia (1897—1940)	524
ION POGANA: Tiberiu Vuia (1900—1975)	526
Prof. VASILE VĂRĂDEAN: Nicolae Ursu (1905—1969)	531

VESTIGES DU PASSÉ

VICTOR FZEȘIAN: Les inscriptions roumèques sur les vases du trésor de Sinicolaui Mire	535
GHEORGHE ȚIRCUS: L'église voïvodale de Hălmașiu	550

DOCUMENTAIRE

DAMASCHIN MIOC: Un ouvrage inédit du chroniqueur Nicolae Stoica de Hațeg 558

ANNIVERSAIRES

* * * Les finis de l'unité 578

ÉTAPES DANS LE DEVELOPPEMENT DE LA PATRIE

Installations pour l'utilisation de l'énergie solaire. Un succès de la médecine à Timișoara. Le bétonnage de la première écluse roumaine. Camions à benne basculante à 50 tonnes. Tracteurs roumains pour 87 pays. Installation unique dans son genre. Excavateur géant 581

CHRONIQUE ECCLÉSIASTIQUE

Décès de l'évêque Antim Angelescu. Les paroisses orthodoxes roumaines de l'Australie. Nouveaux progrès vers un consensus au sujet du Baptême. Les problèmes internationaux en attention des Eglises. L'éducation familiale et les Eglises. Préparatifs en vue de la Consultation pour l'éducation théologique en Europe. Renouveau du monachisme au Mont Athos 584

NOTES ET COMMENTAIRES

La nostalgie de l'Orient orthodoxe. La signification de deux anniversaires. Les orthodoxes roumains et le Mont Athos 588

LA VIE ECCLÉSIASTIQUE DANS LA MÉTROPOLIE DU BANAT

L'ARCHEVÊCHÉ DE TIMIȘOARA ET DE CARANSEBES

Les fêtes des Pâques. Itinéraire pastoral. Nouveaux serviteurs des autels. Conférences d'orientation cléricale. Conférences ecclésiastiques administratives. Réunions des commissions consultatives. Nouvelles apparitions dans les Éditions de la Métropole du Banat 592

EVÊCHÉ D'ARAD ET HUNEDOARA

Services divins épiscopaux. Missions épiscopales. L'assemblée générale de C.A.R. La sollicitude de l'Evêché pour ses élèves et étudiants en Théologie. Consultation avec les dirigeants des décanats. L'anniversaire de l'évêque titulaire. Visitations canoniques. Prêtre trépassé 599

PRÉSENTATIONS BIBLIOGRAPHIQUES

Psalmes imprimés sous la direction et avec les soins de Sa Béatitude Patriarche Justin (Archevêque Prof. Dr. Nicolae Neaga); Mircea Eliade: *Histoire des croyances et des idées religieuses*, vol. I—II (Al. Zub); Dumitru Abrudam: *Le Christianisme et le Judaïsme dans la perspective du dialogue interreligieux* (N. Neaga); Remus Rus: *La conception sur l'homme dans les grandes religions* (Archevêque Dr. Marcu Bănescu); Dionysos de Fournas: *L'Herménia de la peinture byzantine*, texte révisé par C. Săndulescu-Verna (Vasile Vărădean); *L'art chrétien en Roumanie*, t. I (Florin Roșca) 605

LE COURRIER DE LA REDACTION 618

BISERICA ȘI PROBLEMELE INTERNAȚIONALE ACTUALE

Dacă au existat vreodată timpuri cînd viața popoarelor înregistra puține evenimente deosebite, cînd ritmul de desfășurare al acestora era aproape imperceptibil și cînd ecoul lor răzbătea greu sau tîrziu dincolo de zona geografică unde se petreceau, acum — abia dacă mai e nevoie s-o spunem — agenda internațională este extrem de bogată, succesiunea faptelor uneori ametoitoare iar transmiterea știrilor aproape instantanee. Pe deasupra contemporaneitatea cu întreg aparatul ei de îndeminări dar și complicații, face ca nimic din ceea ce se întîmplă într-o regiune a globului să nu rămînă fără urmări asupra celorlalte, ca tot ce privește o țară să intereseze și pe vecinele ei sau chiar țări foarte îndepărtate. Interdependența dintre inși, popoare, țări și continente, dintre soarta unora și altora, caracterizează lumea noastră de astăzi. Deși prin neam și țară avem o apartenență bine precizată, fiecare cu problemele, preocupările și năzuințele sale, totodată sîntem angrenați puternic în pulsul vieții internaționale pînă într-atîtă încît, putem afirma că la ora actuală ne găsim neîncetat la nivel mondial.

Acestei trăsături dominante a lumii noastre îi corespund aspecte similare în viața Bisericilor. Formate din aceiași oameni care intră în componența colectivităților, popoare sau națiuni, Bisericile nu s-au izolat nicicînd de acestea, destinul lor întrepătrunzîndu-se permanent. Formula din vestita „Scrisoare către Diognet” potrivit căreia „creștinii sînt din lume dar în același timp nu sînt ai lumii, precum sufletul este răspîndit în întreg trupul dar este altceva decît trupul” are sens limitat, întrucît ea n-a însemnat nici pentru anonimul autor din secolul II d. Hr. și nici pentru creștinii de mai tîrziu, desprindere de lume și de cursul evenimentelor. Se cunoaște doar cît de mult s-au lăsat atrași creștinii de odinioară în problemele societății căreia aparțineau. De 1-ar fi procedat astfel, mai puteau ei contribui — așa cum știm că au făcut-o — la atitea din înfăptuirile consemnate de istorie la loc

de cinste? Cu atât mai virtuos în vremea noastră foarte complexă, rămânerea la periferia vieții ori în afara ei apare absolut de neînchipuit.

Așa se explică — deși motivația ar necesita surplus de argumente — părtășia Bisericilor nu doar la tot ce interesează și preocupă popoarele sau țările pe plan intern, ci în măsură egală la multiplele desfășurări internaționale. Procedind astfel Bisericile demonstrează apartenența lor la „una, sfântă, apostolească și sobornicească Biserică”, adică la singura Biserică a lui Hristos care este aceeași în întreaga lume, alternativă obligatorie a unității neamului omenesc. Solidare cu umanitatea și strâns legate întreolaltă, Bisericile au conștiința că orice se întâmplă în lume, le privește în egală măsură și pe ele, că orice atinge în vreun fel omenirea, nu le poate lăsa indiferente nici pe ele.

De aceea nu mai miră pe nimeni luările de poziție ale Bisericilor față de problemele cruciale ale contemporaneității cum sînt libertatea și exploatarea, dreptatea și discriminarea, progresul și mizeria, pacea și războiul etc. De pe poziția lor specifică și cu mijloace proprii, Bisericile își aduc aportul la cursul evenimentelor internaționale, principiile evanghelice pe care își întemeiază acțiunile corespunzînd legitimităților aspirații ale umanității. Numai atunci ele ar putea fi absente de la opintirea unanimă spre mai bine, cînd ar trăda însăși mesajul de pace și frățietate primit de la Hristos-Domnul să-l propovăduiască la toată făptura.

Sînt din păcate unii creștini în concepția cărora interesul față de problemele contemporaneității ar aparține altui domeniu decît cel al credinței. Tendințe exclusiviste, înclinări spre fals puritanism, variate alunecări izolaționiste, anume pietate rău înțeleasă au dus nu o dată la rătăcirii pe care istoria bisericească le-a înregistrat ca cădere. Creștinismul autentic a evoluat însă în altă direcție, identică măsurărilor sănătoase ale societății.

Evident nu este ușor, mai ales în contextul uneori contradictoriu al vieții moderne, să deslușești fără greș calea optimă de urmat. Criteriul însă există, și pentru creștini îl constituie preceptele evanghelice. Mai dificilă și supusă la influențe, citeodată nefaste, e doar aplicarea lor. Corectivul îi va aduce însă, mereu, alăturarea consecventă la marile idealuri ale poporului și la năzuințele sale. Cît ne privește pe noi, ortodocșii români, faptul de a fi mers continuu împreună cu poporul, ne-a ajutat să ne menținem pe linia dreaptă a „legii străbune”, pe care făgăduim s-o urmăm și în viitor slujind atât interesele patriei, cît și cele ale lumii întregi.

RUGĂCIUNILE PENTRU CĂPETENIILE ȘI AUTORITĂȚILE STATULUI ÎN CULTUL CREȘTIN

de: † VASILE, Episcopul Oradiei

Ieșirea esențială între cultul protestant, de toate nuanțele, și cel ortodox sau romano-catolic, constă în lipsa din cel dintâi a elementului sacrificial. Dialogul cultural între om și Dumnezeu nu cunoaște în protestantism drumul Golgotei și nu păstrează cu jertfa de pe cruce decât o legătură simbolică sau comemorativă. În protestantism Dumnezeu vorbește omului prin Evanghelie, iar omul îi răspunde prin rugăciune.¹

Ieși reformatorii au anunțat principiul rugăciunii spontane și libere și deci rugăciunea pentru autorități era dependentă numai de inspirația momentană a rugătorului sau de sentimentele lui de simpatie față de căpetenia statului, totuși încă de la început protestantismul s-a văzut silit să pună o oarecare îngrădire acestui subiectivism fără limite, stabilind anumite reguli după care să facă rugăciunile publice în adunările de cult. Astfel s-au născut așa numitele „ordine bisericești” (Kirchenordnung) și „Agende” care au dat o structură mai stabilă cultului protestant. La formarea acestor reguli, precum și la reormele pe care le-au introdus ele, au avut o însemnată parte de contribuție înșiși purătorii de autoritate temporară, care de la început s-au asociat pe continent cu promotorii protestantismului ai cărei protettori au fost. Vom aminti, în sec. XVIII, numai pe Wilhelm I, regele Prusiei, care s-a amestecat în reforma cultului, iar în secolul al XIX-lea pe Friedrich al III-lea care a impus „agende”.²

În principiu, toți reformatorii protestanți au admis respectul ce se cuvine autorității și au lăsat să intre în rugăciunile comunității ce-

¹A se vedea larg dezvoltată tematica și structura cultului protestant la Robert Will, în masiva sa lucrare: „Le culte. Etude d'histoire et de philosophie religieuse”, 3 vol., Strasbourg, 1928.

²R. Will, o. c., vol. III, pp. 190—191.

reri pentru reprezentanții puterii temporare în stat. Dacă în expunerea noastră separăm cercetarea acestor rugăciuni, o facem, pe de o parte din motive de metodologie, pe de altă parte pentru reliefarea unor mici nuanțe prin care se deosebesc rugăciunile pentru autorități dintr-o fracțiune sau alta a protestantismului.

a) ÎN LUTERANISM

Luther a recunoscut autoritatea în stat ca fiind rinduită de Dumnezeu. El s-a folosit chiar de reprezentanții acestei puteri în lupta pe care a dus-o cu puterea papilor. Socotind Biserica numai în înțelesul unui asentiment spiritual prin credință al comunității, fără legi și așezăminte văzute, el nu avea să fie influențat în fixarea raportului dintre cele două împărății de teama unui conflict.

În Confesiunea Augsburgică, cap. XVI, se spune că autoritățile lumești și conducătorii sînt rinduiți de Dumnezeu ca să conducă, să facă legi, să pedepsească și să facă dreptate. *Sînt de condamnat aceia care amestecă Evanghelia și împărăția spirituală cu cea lumească.* Autoritățile sînt recunoscute ca necesare și oamenii trebuie să asculte de ele, dar mai mult de Dumnezeu.³

În Apologia Confesiunii din Augsburg, se precizează amănunțit poziția luteranismului față de stat și căpetenia lui. Autoritățile legale ale statului sînt recunoscute ca rinduite de Dumnezeu, precizîndu-se însă că Evanghelia nu are amestec în treburile civile. „*Nam evangelium non dissipat politiam aut oeconomiam, sed multo magis approbat et non solum propter poenam, sed etiam propter conscientiam.*”⁴

Conflictele ce ar putea să existe între comunitatea spirituală a credincioșilor și autoritățile statului se lasă la judecata conștiinței.

Catehismul cel Mare completează Confesiunea Augsburgică, spunînd că sînt datori oamenii să se roage pentru autorități: „*Estque prorsus res omnium maxime utilibus et necessaria diligenter orare pro magistratibus, quippe quorum tutela et opera Deus nobis potissimum victus copiam huiusque vitae tranquillam conditione conservat....*” „*ut per eos Deos plus benedictionis et bonorum nobis largiri dignetur.*”⁵

Pomenirea autorităților civile și militare se află în rugăciunea de mijlocire a celor mai multe Agende. Cele mai vechi⁶ au rugăciuni cuprinzătoare și mai duhovnicești. În ele se cere pentru căpetenia

3 Text german și latin în „*Die Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche. Herausgeg. vom Deutschen Evang. Kirchenausschuß, Göttingen, 1930, pp. 684—69.*”

4 Idem, pp. 307—310.

5 *Die Bekenntnisschriften...*, p. 680. Aceeași idee și la pp. 668, 669 în: *Comentarul la Tatăl nostru, din Catehismul cel Mare.*

6 *Agenda Marhica*, 1540, la H. Adalbert Daniel: *Codex liturgicus Ecclesiae lutheranae*, II, Lipsca, 1848, p. 126, *Agenda Württembergensi*, 1553; *Agenda Coburgensi*, 1626 la Daniel, II, p. 148; *Agenda hosatavicensi Adlerii*, la Daniel, p. 177.

statului, pentru armată și întreagă casa lui: sănătate, viață lungă, bucurie, viețuire creștinească, domnie pașnică, prosperitate, sfetnici înțelepți etc. Căpetenia statului era pomenit cu numele, împreună cu întreaga familie domnitoare. Uneori se întâlnește și nomenclatura (titlul de) „împăratul roman”.⁷

În sec. al XVII-lea, cererile adresate lui Dumnezeu pentru patronii Bisericii sau pentru suverani au ajuns în Germania atât de diversificate, fie din pricina multelor titluri de noblețe ale domnitorilor, fie din cauza pomenirilor tuturor membrilor familiei domnitoare, încît în Saxonia, o ordonanță din 1710 a suprimat toate aceste înfloriri.⁸

Cîte o dată rugăciunea de cerere pentru autorități a primit forma unei litanii. Liturgul enumeră obiectele rugăciunii sub forma unui recitativ, iar comunitatea răspunde printr-o scurtă formulă: *Erhöre uns, lieber Herr Gott*.⁹

Alteori rugăciunea pentru autorități capătă forma unei pareneze în scopul de a menține sentimentul solidarității cu autoritatea.¹⁰

În general, putem spune că în luteranism ideea dreptului sacerdotal al comunității este motivul care susține existența rugăciunilor pentru autorități.

În ceea ce privește locul pe care îl ocupă rugăciunile pentru autorități în structura cultului luteran, menționăm că ele se află în cuprinsul rugăciunii generale de mijlocire.¹¹ Existența acestei rugăciuni este socotită de R. Will ca o obligație de conștiință. Rugăciunea pentru autorități nu este un omagiu adus stăpînitorilor, ci un act de recunoștință față de Dumnezeu, care prin stat și conducători ne îngăduie să trăim în liniște și dreptate.¹²

b) ÎN CALVINISM

O deosebire netă între cultul luteran și cel reformat e greu de făcut. Însuși Luther, întrebat asupra acestei deosebiri a răspuns prin cuvintele: „*Ihr habt einen anderen Geist als wir*.”¹³

De fapt, ceea ce deosebește pe reformați de luterani nu sînt adevărurile de credință, ci felul diferit de a privi viața. Dacă Luther a pomit reforma dintr-o revoltă împotriva abuzurilor papilor de la Roma

7 *Agenda Coburg*, 1626, la Daniel, II, p. 148.

8 R. Will, o. c., vol. I, p. 274.

9 *Idem*, o. c., vol. I, p. 275.

10 Fr. Heiler, *Das Gebet. Eine religionsgeschichtliche und religionspsychologische Untersuchung*, Ed. I, München, 1923, p. 461.

11 Această rugăciune se compune din trei părți: rugăciunea pentru biserică (conuritate); rugăciunea pentru țară și stăpînitori și rugăciunea pentru credincioși după diferite stări și vîrste. Robert Will, o. c., vol. I, p. 135.

12 R. Will, o. c., vol. I, p. 274.

13 Herm. Abalb. Daniel, *Codex liturgicus ecclesiae reformatae atque anglicane*, t. II, lipsca, 1851, p. 1.

și a întemeiat noua sa concepție numai pe credință, Calvin a pornit-o cu totul din alte motive și cu alte intenții. El a început a fi mai mult un reformator moral al societății, decît unul religios.

Calvin era un platonician. El voia să așeze societatea omenească pe bazele unei noi morale într-un *stat creștin teocratic*. De aceea, în opera lui se întilnește adeseori concepția despre autoritatea lumească și despre valoarea legilor în stat.¹⁴

Puterea autorității în stat se bazează, după Calvin, pe două principii. În primul rînd, pe faptul că este dată de Dumnezeu și, în al doilea rînd, pe virtuțile morale ale purtătorilor ei. În interpretarea cap. 13 de la Romani 1—7 și I Petru 2, 13, Calvin spune că toate feliurile de domnie, chiar și cele tiranice, vin de la Dumnezeu. Dumnezeu împărtășește fiecărei autorități voința Sa, puterea Sa, autoritatea și chipul Său. Această autoritate și voință trebuie respectate, chiar dacă se exercită tiranic. Căci o stăpînire rea și coruptă e mai folositoare decît anarhia.¹⁵ Dumnezeu vrea să fie instituit un rege oricît de rău ar fi, întrucît el poate fi un slujitor al miniei și dreptății lui Dumnezeu, precum a fost Nabucodonosor pentru evrei.¹⁶ Aceasta în ceea ce privește autoritatea dată de Dumnezeu, ca să împlinească un plan al Său în lume. Respectul față de o autoritate rea e numai respectul și ascultarea față de dreptatea și planul lui Dumnezeu în lume.

Calvinii au conceput statul ca un organism teocratic. Ca autooritatea să fie nu numai respectată, ci și iubită, ea trebuie să se bazeze și pe virtuți. Calvin nu admite semne văzute ca ungerea cu mir pentru recunoașterea izvorului divin al puterii în stat. Vorbește însă despre o harismă pur spirituală a autorității, o harismă pnevmatică, după cum și teocrația calvină a primit atributul de „pnevmatică”.

Concepția teocratică a lui Calvin se poate rezuma astfel: „Autoritatea lui Dumnezeu și autoritățile pămîntene se întilnesc în sfera pnevmaticului. Calvin a creat pentru autoritățile lumești o nouă grație divină: grația unei personalități pnevmatice, în care se deosebește de concepția evului mediu.”¹⁷

Dacă înțelegem bine, concepția lui Calvin despre autoritate, se pare că trebuie să vedem în ea încercarea de a scoate autoritatea de sub scutul formal și juridic al evului mediu. Autoritatea își păstrează originea ei de la Dumnezeu, dar se exercită nu atît prin forme

14 În expunerea doctrinei lui Calvin despre stat și autoritate ne servim de remarcabila carte a lui Iosif Bohatec, *Calvins Lehre von Staat und Kirche*, Brîeslau, 1937.

15 Ios. Bohatec, o. c., p. 60.

16 „Neque vero Paulus eo loco (Romani VIII) reges a tyrannis distinguit, neque legitimos magistratus ab iis qui aparitae et repinis dediti sunt, hoc enim utitur fundamento non disputandum rectene officio fungantur annon: sed quam a Deo sint in illam dignitatem evecti, ac proinde nos illis subitor esse velit”, la Ios. Bohatec, o. c., p. 62.

17 Ios. Bohatec, o. c., p. 196.

și legi,¹⁸ ci prin influență spirituală. Ea nu mai e „unsă” pentru că nu are un caracter indelebil.

Prezentarea sumară a concepției calvine despre autoritate ne înlesnește înțelegerea unei nuanțe care deosebește rugăciunile calvine pentru autoritate de cele luterane. Ele sînt mai adînci, pornesc dintr-un spirit mai religios,¹⁹ sînt mai străine de elementul politic. Ele cer formarea unei comunități mai mult spirituale a unui stat teocratic, decît a unui stat pămîntesc. „... Dă-le lor, Doamne, să cunoască și să facă voia Ta, ca și noi unii cu alții să putem duce o viață în frica de Dumnezeu, pașnică și creștină și după această viață trecătoare să o cîștigăm (ajungem) pe cea veșnică.”²⁰ Ca ei așa să conducă încît să ocrotească văduvele și orfanii, țări și ținuturi să apere, să sprijinească și să conducă în pace comună și folositoare, ca toate să fie făcute cu înțelepciune, ordine și dreptate, după voia cea sfîntă a lui Dumnezeu”. Aceleași idei și cereri în liturghia Helvetica, în liturghia palatină 1567²¹ și alte cărți de cult²² ale calvinilor.

Dintre acestea, redăm una în întregime, după Fr. Heiler: „Te rugăm pe tine, Părinte Ceresc, pentru toți conducătorii și domnii căroro Tu le-ai încredințat stăpînirea dreptății Tale, mai ales pentru conducătorii acestui oraș, căci a fost bunăvoința Ta a le împărtăși și spori zilnic duhul Tău, bunătățile Tale într-adevăr împărtășite prin care ei să cunoască în adevărata credință pe Iisus Hristos, Fiul Tău și Domnul nostru, ca pe Regele Regilor și pe Domnul Domnilor, căruia l-ai dat toată puterea în cer și pe pămînt și Lui să-I slujească iar stăpînirea lor să caute să o mărească prin stăpînirea Lui, deoarece ei sînt supuși Lui, creatură a mîinilor Tale și turmă a pășunii Tale, ca să-i conducă și să-i îndrume după voia Ta. Ca noi cei de aici și din toată lumea să trăim în bună pace și liniște și să-ți slujim Ție cu sănătate și cînte, liberi și netulburați de orice teamă de dușmani, ca să-Ți putem aduce în toată viața noastră laudă.”²³

Am mai putea adăuga că, spre deosebire de luteranism, în calvinism rugăciunea pentru autorități ocupă de multe ori locul înainte de predică, alteleori după predică sau chiar în ambele momente ale cultului. În afară de aceasta, calvinii rostesc rugăciunea pentru autorități în afară de cultul principal al zilei. Multe dintre acestea mărturisesc o înrudire cu rugăciunile întîlnite în primele documente liturgice: Epistola primă către corinteni a lui Clement Romanul și Constituțiile Apostolice.

18 „Legea, zice Calvin, e o autoritate tăcută, iar autoritatea o lege vie”, la Ios. Bohatec, o. c., p. 12.

19 Friedrich Heiler, *Das Gebet* ..., p. 461.

20 Ex. *Liturgia Turicensi*, 1529. *Eine Form des Bittens nach der Lehre Pauli I, Tim. II, die man jetzt Zürich Drucht (bracht) im Anfang der Predigen*. Vezi la Daniel, o. c., tom. III, p. 41.

21 Ex *libro Leontis Iudae*, 1523. Vezi Daniel, o. c., tom. III, p. 40.

22 Vezi Daniel, o. c., tom. III, pp. 61, 77, 84, 90, 95, 101, 104.

23 Friedrich Heiler, *Das Gebet* ..., p. 461.

c) ÎN ANGLICANISM

Ar fi trebuit poate să însumăm rugăciunile anglicane pentru autorități în rîndul celor romano-catolice, deoarece ele au fost aceleași pînă aproape în mijlocul veacului al XVII-lea,²⁴ iar astăzi, din punct de vedere al cultului, Biserica anglicană²⁵ este mult mai aproape de romano-catolicism decît de protestantism. Am înclinat totuși să formăm un capitol special din anglicanism în legătură cu subiectul lucrării noastre, deoarece căpetenia statului are în anglicanism o poziție specială față de Biserică. Se știe că, la baza reformei anglicane, nu a stat o nemulțumire de ordin doctrinar, ci una de natură politică-națională. Prin poziția ei insulară, Anglia a căutat să devină de mult independentă de autoritatea și obligațiile față de papă și de aici conflictul pentru afirmarea acestei dorințe și pentru formarea unei religii care, păstrînd la început doctrina și canoanele Bisericii mame, a ajuns o *religie națională, imperială*. Într-adevăr, aproape toate drepturile pe care le-a avut papa asupra Bisericii engleze au trecut asupra regelui, care a devenit „*capul suprem al Bisericii Angliei pe pămînt*”, după titulatura regală, la care s-a adăugat „*atît cît legile lui Hristos permit*”.²⁶

Drepturile regelui și autorităților temporale în Biserica Angliei sînt mai mari decît le-au avut chiar împărații creștini de la început, sau din epoca bizantină. Drepturile și atributele pe care le are suveranul în anglicanism, sînt sub o anumită formă, asemănătoare cu titulatura împăraților romani, de „*pontifex maximus*”. Regele numește pe episcopi și nici o hotărîre a sinodului nu este valabilă fără aprobarea parlamentului și ratificarea regelui. De aici au rezultat multe neplăceri și conflicte. De pildă revizuirea lui *Common Prayer Book* (Molitvelnic), propusă de Sinodul Bisericii la 15 decembrie 1927 prin 517 voturi contra 133, a fost respinsă în Camera Comunelor cu 238 voturi contra 205.²⁷

Autoritatea supremă a regelui în Biserică și stat i se acordă odată cu serviciul încoronării cu un fast deosebit. Odată cu încoronarea, regele jură că va „menține și păstra neatinsă constituția Bisericii anglicane, doctrina, cultul și disciplina ei, așa cum au fost

24 *Common Prayer Book* (Molitvelnic) a fost revizuită de trei ori între 11549 și 1662. Vezi Richard Godfrey Persons, *Biserica Anglicană*, conferință, București, 1940.

25 Vorbim de Biserica anglicană episcopală, pentru că celelalte fracțiuni religioase din Anglia: presbiterieni, independenți, (congregaționaliști) baptiști, sînt protestanți atît în doctrină cît și în cult.

26 Richard Godfrey Persons, o. c., p. 17. Vezi și A. Gatard, *Anglicanisme*, în *Dictionnaire de theologie catholique*, t. I, col. 1288—1302.

27 Robert Will, *Le culte*, vol. III, p. 190; V. Liocîța: *Anglicanism și Ortodoxie. Considerațiuni dogmatice cu prilejul conferinței Lambeth din Londra*, Cernăuți, 1930, p. 9.

stabilite prin legile Angliei și că va păstra episcopilor și preoților Angliei și bisericilor care le sint încredințate toate drepturile și privilegiile conferite fiecăruia dintre ei".²⁸

Ritul anglican al încoronării suveranului datează în forma prezentă, de două secole și jumătate, însă părțile lui diferite, un număr mare de rugăciuni, substanța titlurilor regale, binecuvântările și ceremoniile sint vechi și în folosință din veacul al X-lea.²⁹ Elementele principale ale ritului încoronării se împart în două grupe. Primul grup cuprinde *recunoașterea noului rege*, prezentarea lui poporului și *aclamațiunea*. Aici se cuprinde jurământul depus de rege.³⁰ Al doilea element îl compun acțiunile și ceremonialul încoronării: ungerea, investitura cu emblemele regale. Investitura seamănă cu cea a împăraților bizantini. Semnificația insinelor e arătată de arhiepiscopul de Canterbury. La predarea sabiei îi spune: „Cu această sabie, fă dreptate, pune friu neliniștei, apără Sf. Biserică a lui Dumnezeu.” Se dă apoi hlamida. Înainte de a i se pune coroana pe cap, primește din mîna arhiepiscopului inelul, simbolul credinței, apoi, sceptrul, simbolul echității și al înțelepciunii. În sfîrșit, arhiepiscopul îi așează coroana pe cap. Încoronarea propriu zisă se încheie aici. Însă înainte de a da binecuvîntarea de la sfîrșit, e obiceiul de la 1689 de a se prezenta regelui Biblia de către arhiepiscop, cu aceste cuvinte: „*Vouă regelui nostru foarte plăcut, Vă prezentăm această carte, obiectul cel mai prețios care se află în lume. În ea este înțelepciune, legea împărătească, cuvintele vii ale lui Dumnezeu.*”³¹

Actul prin care se dă ceremonialului încoronării semnificația religioasă este *ungerea*. În Anglia acest act făcea parte din ceremonialul încoronării încă din veacul al IX-lea. Cea dintîi ungere împărătească pare a se fi petrecut în apus, iar primul exemplu cunoscut e al regelui vizigot Wamba, la Toledo, în anul 673. Wamba intră în biserică avînd veșminte împărătești și, în timp ce îngenunchează înaintea altarului, episcopul îi toarnă asupra capului untdelemn sfințit. Nu se poate spune dacă prin această ungere a ajuns Wamba rege, sau dacă prin ea i s-a dat numai o binecuvîntare, fiind deja rege. E destul să spunem că obiceiul anglo-saxon de a unge pe rege a venit din Spania, prin intermediul francilor și nu din Bizanț unde, după opinia lui E. C. Ratcliff, nu se cunosc probe despre existența lui înainte de veacul al XIII-lea.³² Actul ungerii se săvîrșește în Anglia înainte de încoronare, ca de altfel și în Bizanț.

28 E. C. Ratcliff, *Le sacre du Roi d'Angleterre*, în revista *Oecumenica*, vol. IV, nr. 1, aprilie 1937, p. 398.

29 E. C. Ratcliff, o. c., p. 399.

30 Carol I a voit să schimbe jurământul cu scopul de a mări prerogativele regale. E. C. Ratcliff, o. c., p. 399; Richard Godfrey Persons, o. c., p. 16.

31 E. C. Ratcliff, o. c., p. 401.

32 E. C. Ratcliff, o. c., p. 401.

În timp ce se turna untdelemnul pe capul suveranului, corul cânta: „*Unxerunt Solomonem Sadac sacerdos et Nathan propheta regem in Sion, et accedentes dixerunt: Vivat rex in aeternum.*” Ceea ce înseamnă că această ungere face pe rege. Ungerea este însoțită de multe ceremonii. La început se ungea singur capul. Cînd ritul a atins forma cea mai completă în veacul al XIV-lea, erau unse și mâinile, pieptul, umerii, spatele etc. În forma actuală, a ritului, se toarnă numai untdelemn pe cap.³³ Odată cu ungerea, arhiepiscopul rostește, între altele, această rugăciune:

„*Binecuvîntează și sfințește pe robul Tău ales (George) care prin mijlocirea slujbei și a sacerdotului nostru a venit să primească această ungere și să fie consacrat rege al acestei împărății.*”³⁴

Ca și în vechime, și astăzi, încoronarea regelui se face în legătură cu serviciul religios. Prin ceremonialul încoronării Biserica anglicană așează în centrul atenției și stimei poporului pe suveran. Poporul englez este pe cît de religios pe atît de dinastic, întrucît și religia și dinastia sînt un aspect civic al poporului.³⁵

În confesiunea anglicană, sînt și alte rugăciuni pentru căpetenia și autoritățile statului. Reforma nu numai că nu a eliminat aceste pomeniri din cult despre care făcea mențiune deja Columban, misionarul anglo-saxonilor și pe care le cuprind misalele Gilbertin (sec. XII) și Westminsterian (sec. XIV),³⁶ ci chiar a înmulțit aceste rugăciuni. Între rugăciunile pentru căpetenia statului în anglicanism și cele din ritul galican există o înrudire, explicabilă prin faptul că mulți dintre misionari au venit din Galia.

În prezent sînt în uz rugăciuni pentru căpetenia și autoritățile statului în foarte slujbele comune din Biserică.

Am expus rugăciunile pentru căpetenie și autoritățile statului în ramura episcopală a confesiunii anglicane. Celelalte ramuri pornite din puritanism și din încercarea lui Cromwel de separare a Bisericii de stat, sînt și în privința cultului pe drumul protestantismului de pe continent. Cultul lor cuprinde cereri pentru autoritățile lumesci, așa după cum asemenea rugăciuni se află în protestantism.

Raportul dintre Biserică și stat în anglicanism este unic și special: „*Biserica și statul constituie două aspecte: spiritualul și temporalul uneia și aceleiași comunități sau societăți, compusă din aceleiași persoane asupra cărora suveranul creștin își exercită autoritatea lui supremă de guvernămint consfințită de Biserică și încoronarea lui.*”³⁷ Definiția a dat naștere la multe discuții și interpretări care nu intră

33 Idem, o.c., p. 402. În veacul al XII-lea a apărut și a doua ungere, cu *mir*. Pe baza acesteia s-a răspîndit teoria că regele ajunge „*persona mixta cum sacer-dote*” iar mirungerea lui e ca o taină care dă „*capax spiritualis jurisdictionis*”.

34 E. C. Ratcliff, o.c., pp. 402—403.

35 R. Will, o.c., vol. III, p. 179.

36 Cf. Ludwig Biehl, o.c., p. 79.

37 Richard Godfrey Persons, *Biserica anglicană*, p. 23.

în tema noastră. Pentru noi, ajunge constatarea că în tendința de completă separare a celor două împărății, cultul Bisericii creștine stă ca un puternic veto și ca o punte de legătură între ele.

FONDUL ȘI FORMA RUGĂCIUNILOR PENTRU AUTORITĂȚILE STATULUI

Studiul istorico-liturgic al rugăciunilor pentru căpeteniile și autoritățile statului au scos în relief temeinicia lor biblică și tradițională, precum și caracterul lor *permanent* și *universal* în structura cultului public al Bisericilor creștine, indiferent de evoluția sau caracterul pe care l-a luat societatea în decursul veacurilor.³⁸

Spre a putea desprinde unele concluzii teologice ale problemei e necesar să prezentăm o analiză de fond și de formă a lor. În acest fel se pot cunoaște ideile, sentimentele și dorințele care pulsează în aceste rugăciuni, precum și atitudinea pe care Biserica creștină o are față de stat. Căci în aceste rugăciuni este glasul propriu al Bisericii și învățătura ei despre ordinea naturală în societate.

Din privirea tabloului sinoptic al celor mai vechi și mai principale rugăciuni pentru căpeteniile și autoritățile statului, pe care l-am prezentat în lucrarea noastră, precum și dintr-o privire cit de sumară a lor în cultul tuturor Bisericilor creștine, cea dintâi constatare ce se poate desprinde este *unitatea impresionantă a ideilor din cuprinsul lor și o vădită asemănare în forma de expunere a unora dintre ele. Am putea spune că ele prezintă încă o punte de legătură între Bisericile creștine, care doresc și caută unitatea lor inițială.*

În toate străbat câteva idei principale prin care Biserica, odată cu invocarea ajutorului dumnezeiesc asupra autorităților temporare, a fixat și pozițiunea pe care o are autoritatea în concepția creștină.

În privința asemănării se pot distinge două grupe. Așa de pildă, rugăciunea pentru autorități din cartea a VIII-a a Constituțiunilor Apostolice se aseamănă cu cea din liturghia Sf. Iacov și cu cea din liturghia Sf. Ioan Gură de Aur; iar rugăciunea din cap. 61 al primei Epistole către corinteni a Sf. Clement Romanul are mai multe puncte comune cu rugăciunea pentru căpeteniile statului din liturghia Sf. Vasile cel Mare și cu cea din liturghia Sf. Marcu.

Citatul clasic, din care își trag originea și pe care se întemeiază rugăciunile pentru autoritățile temporale este de la I Timotei 2, 1—4. Dar la baza acestui text paulin stă concepția și convingerea de la început a Bisericii creștine că izvorul autorității și puterii lumești este de la Dumnezeu, este un fel de harismă naturală. Multe din rugăciu-

38 Faptul că uneori papalitatea a interzis într-o parte sau alta pomenirea căpeteniei statului nu infirmă această regulă. Cf. Alfred Niebergal, *Das Gebet der Kirche für den Staat*, Heidelberg, 1974, p. 33 și urm.

nile generale pentru autorități pornesc de la această idee, exprimată de altfel de Apostolul Pavel în Epistola către romani 13, 4. Dumnezeu a încredințat căpeteniilor lumești puterea de a conduce popoarele. Autoritatea este „slujitorul lui Dumnezeu”. În această perspectivă rugăciunile pentru autoritățile statului nu susțin o stăpânire absolută și tiranică a căpeteniei statului nici nu propovăduiesc o supunere oarbă și necondiționată. Loialitatea față de căpetenia statului pe care o susțin în mod indirect, este o loialitate critică, legată de responsabilitatea autorității față de Dumnezeu și față de supușii săi.

Concludent în această privință este pasajul din rugăciunea lui Clement Romanul: „Ca noi să cunoaștem mărirea și cinstea dată de Tine lor și să ne supunem lor, întru nimic împotrivindu-ne voinței Tale.” Dealtfel în cuprinsul cererilor pentru căpetenii întâlnim ca un „leit-motiv” dorința ca ele (căpeteniile) să „exercite cu pietate, în pace, blindețe, puterea dată lor” (Clement Romanul), „ca treburile noastre să fie conduse în pace” (Constituțiile Apostolice), „întru înțeleaptă conducere” (lit. Sf. Iacov), „cu arma adevărului și a bunei voințe” (lit. Sf. Vasile cel Mare), și să „împărească pe pământ în pace, tărie și dragoste” (lit. Sf. Marcu). În slujbele speciale pentru căpeteniile statului, cum sînt: tedeumul, slujba încoronării sau rugăciunile în vreme de război, rugăciunile de cereri se vede strînsă legătură și responsabilitatea căpeteniei statului în fața lui Dumnezeu.

El are „sceptrul mîntuirii” fiindcă e dator să se îngrijească de apărarea vieții oamenilor și „tronul dreptății”, fiindcă e dator să conducă cu dreptate.

Din cuprinsul rugăciunilor pentru autorități este aproape nelipsită cererea pentru pace, ca să le dea „vremuri pașnice” și să conducă „cu pace” poporul. Dar sînt și cereri ca Dumnezeu să le ajute în vreme de război, „să supună sub picioarele lor pe tot dușmanul și contrarul”, „pe toate neamurile păgîne care voiesc războaie”, „să întărească brațul lor” și să „umbrească deasupra lor în vreme de război”.

Sînt cereri care ne îndreptătesc să susținem vechimea acestor rugăciuni, din vremea în care neamurile păgîne amenințau imperiul roman și tulburau vestita „pax romana”.

Îndesebi partea din rugăciunea liturghiei Sf. Vasile cel Mare: „Păzește, Doamne, pe toate căpeteniile, pe cei răi buni îi fă”, este socotită ca o aluzie la căpeteniile rele, păgîne. Tot astfel poate fi socotit și pasajul din rugăciunea Sf. Clement Romanul: „Tu, Doamne, îndreaptă sfatul lor către tot ceea ce este bun și bine plăcut înaintea Ta.” Ambele rugăciuni concordă cu mărturia apologetilor care apărau pe creștini și cereau ca împărații să ajungă la credința adevărată și să se poarte cu blindețe față de ei.

Amintim, de pildă, că Sf. Justin Martirul și Tertulian folosesc în apologiile lor rugăciunile pentru căpetenia statului, ca un argument al loialității creștinilor față de imperiul roman. „Creștinii zic și se roagă nu înaintea împăratului, cum fac ceilalți supuși, ci se roagă pentru împărați înaintea lui Dumnezeu.”

Rugăciunea pentru autorități din liturghia Sf. Vasile cel Mare și liturghia de rit alexandrin a Sf. Marcu conțin o cerere în care ne rugăm ca Dumnezeu să sădească în inima căpeteniilor „cele bune pentru sfânta Biserică și pentru tot poporul”.

E vrednic de remarcat și aceea că în rugăciunile pentru autorități nu este pomenit numai căpetenia supremă a statului — împăratul sau regele — ci și ceilalți demnitari și în chip general „toată curtea și ostașii”.

Fără îndoială, în cuprinsul rugăciunilor pentru autorități sînt și alte elemente, unele semnalate de noi în cursul expunerii.

Unele cereri se referă la calitatea căpeteniei de om: „pentru sănătatea și mîntuirea lui”, altele la funcția lui de răspundere. Noi le-am prezentat aici numai pe cele mai de seamă. Din ele desprindem cu ușurință pozițiunea căpeteniei statului atît față de Dumnezeu, cît și față de popor, în lumina concepției creștine.

Potrivit rugăciunilor pentru autorități, puterea și activitatea căpeteniei statului este strîns legată de două realități: voința lui Dumnezeu, de la care își are izvorul, și binele poporului pentru care este rînduit conducător. Dumnezeu încredințează autorităților temporare conducerea oamenilor în planul natural al vieții, iar lucrarea de mîntuire a oamenilor este încredințată căpeteniilor bisericești: ierarhiei.

Între căpetenia statului și supușii lui este o strînsă legătură. Liniștea, pacea și înțelepciunea conducătorilor se răsfrînge asupra celor conduși, și invers. De aceea aproape toate rugăciunile pentru autorități au această încheiere paulină: „Ca noi, întru liniștea lor, viață liniștită și netulburată să viețuim, întru toată evlavia și cinstea” (I Timotei 2, 2).

În ceea ce privește forma rugăciunilor pentru autorități, nu intenționăm să întreprindem o analiză literară a lor. O asemenea încercare e supusă multor greutăți și nu e ferită de erori. Ea presupune, înainte de toate, cunoașterea limbilor curente din diferite epoci, pe care le-a străbătut cultul. Și chiar într-un asemenea caz, e greu să spui cît elenism, latinism sau germanism e în cult. Iar a socoti cultul ca o sumă a acestor curente și influențe e o mare greșeală.

Pe de altă parte, în cult au rămas din vechime anumiți termeni care au primit un înțeles și sens nou. Ne gîndim în special la unii termeni cu care erau numiți împărații romani, care nu mai au nimic comun cu cultul imperial păgîn.

Astfel substanța liturghiei nu se poate cuprinde în nici unul din genurile literare sau artistice din cultura vreunui din popoarele creștine. „Ea este o instituție și revelație divină.”³⁹

Cursul influențelor asupra formelor unor rugăciuni pentru autorități a putut merge fie dinspre terminologia cultului spre limba unei epoci, fie din exterior spre cult.

³⁹ Preot P. Vintilescu, *Liturghia în viața românească*, București, 1943, p. 1.

Precum observă M. Zyzykin, la toate popoarele ortodoxe liturghia este foarte importantă și din punct de vedere lingvistic, pentru că ea a stabilit unitatea limbii în Biserică. Chiar dacă limba națională era moartă în viața cotidiană, dar tocmai fiindcă se folosea în Biserică a contribuit la formarea unei unități spirituale și a unei solidarități în cadrul aceluiași popor.⁴⁰

Fizionomia externă a rugăciunilor care fac obiectul studiului nostru ne fac dovada unei zestre spirituale pe care ne-a lăsat-o antichitatea creștină și în domeniul limbii, un tezaur care strălucește din ce în ce mai mult. „Limba vechilor cazanii” este și astăzi un izvor ispititor pentru căutătorii de frumuseți literare.

Însăși rugăciunile pentru autorități din cultul protestant, care, după opinia lor, sînt rezultatul unei inspirații momentane, nu fac decât să împrumute termenii vechi ai rugăciunilor consacrate de la început în cult. Aceasta și pentru că în cult inovația chiar în domeniul lingvistic are limitele ei și nu este de multe ori bine venită.

Nu ne gîndim „să preamărim din snobism estetic” formele vechi ale cultului creștin, dar se poate dovedi cu probitate că în rugăciunile cultului creștin primar s-au cristalizat formulele cele mai alese spre a se exprima un conținut în care divinul și umanul sînt atît de aproape.⁴¹

Poate, pentru Răsărit, stilul elen a avut o puternică influență. Dar titlurile pompoase pe care le purtau împărații romani, ca „divus”, „pontifex maximus”, „autocrator”, „august”, au fost convertite în cult și autoritatea lor adusă la limitele pe care le-a dat-o învățătura creștină. Ei sînt numiți: „iubitor de Hristos”, „binecredincios”, „ocrotit de Dumnezeu”, termeni prin care au fost coboriți din sfera zeităților pămînt, în rîndul oamenilor, dar cu o chemare și răspundere specială.

Pentru Apus, tabloul se schimbă. A. Baumstark⁴² distinge două feluri de așezare a cuvintelor în liturghie: modul roman și modul germanic. Acestuia din urmă se datorește intrarea cuvintelor cu caracter național și războinic.

Pînă la un punct, putem spune că părerea lui Baumstark corespunde realității, deși intrarea în rugăciunile pentru autorități a unor cuvinte noi este determinată de împrejurări istorice.

Cele mai numeroase rugăciuni pentru autorități au apărut în Apus concomitent cu formarea statelor naționale germane și în imperiul franc sub Carol cel Mare. Dintre riturile vechi apusene, ritul galican are cele mai dezvoltate rugăciuni pentru autorități.

Ritul român, ajuns singur oficial pentru Apus, a înlăturat din misa romano-catolică, din motive arătate, rugăciunile pentru autorități, dezvoltîndu-se exagerat misse-votive pentru diferite împrejurări.

40 M. Zyzykin, *L'Eglise orthodoxe et la nation*, în: *Irénikon*, t. XIII, nr. 3, mai—iunie, 1936, pp. 276—277.

41 Robert Will, *Le culte*, vol. III, pp. 86—87.

42 Cf. A. Baumstark, *Vom Geschichtlichen der Liturgie*, cap. *Sprache und Volksart*, în *Eccl. Or.*, t. X, 1923, pp. 78—88.

În general, rugăciunile pentru căpeteniile statului au primit în cultul creștin două înfățișări: una dialogală, sub formă de ectenie, la care credincioșii răspund: „Doamne miluiește” și alta sub formă de cerere, invocare, încadrată într-o rugăciune generală sau, primind ea însăși caracterul unei rugăciuni speciale.

Liturghiile bizantine și cele orientale au ambele forme, missa romano-catolică păstrează numai forma de rugăciune fără răspunsul credincioșilor, iar în cultul protestant, are, de multe ori, caracterul unei invocații, care începe cu îndemnul: „Să ne rugăm” și urmează rugăciunea.

BISERICA ȘI STAT ÎN LUMINA CULTULUI

Rugăciunile pentru căpeteniile și autoritățile statului definesc însuși raportul dintre autoritatea seculară și cea veșnică, dintre stat și Biserică. Existența lor, încă de la începutul creștinismului, arată că împărăția întemeiată de Iisus Hristos pe pământ nu a desființat și nu are menirea să desființeze împărățiile lumii, nici să le înlocuiască sau să li se suprapună, ori să le nege dreptul la existență. Rostul ei este să sfințească cadrul lor natural de existență, să le transfigureze prin puterea harului și să le facă să trăiască într-o lumină nouă. Pentru aceasă lucrare, Biserica nu întrebuițează nici forța, nici constrângere, ci rugăciunea.

Rugăciunile pentru autoritățile temporale s-au născut și susținut de însăși principiile doctrinare ale creștinismului, având un puternic și indiscutabil temelie biblic și o practică ce se aduce pînă în vremea Apostolilor. Ele nu au apărut dintr-o impunere venită din afară, nici dintr-o tendință de adaptare sau dintr-un motiv de oportunitate din partea creștinilor față de căpeteniile lumii. Ca dovadă, stă mulțimea mărturiilor oferite de părinții apostolici, apologeții și martirii primelor veacuri despre existența lor, într-o vreme cînd căpeteniile temporare erau cușmănoase creștinilor, nu credeau și nu așteptau rugăciuni pentru ele, sau chiar îi persecutau, pentru că prin ele creștinii abandonau fățiș zeitățile păgîne și cultul cezarului.

Permanența rugăciunilor pentru autoritățile temporale înseamnă recunoașterea statului ca realitate voită de Dumnezeu, cu o ordine și autoritate de sine stătătoare. Autoritatea reprezintă un element esențial pentru stat și societate. Rugăciunile pentru binele și prosperitatea autorității erau implicit rugăciuni și pentru binele statului. De altfel, trebuie să observăm, că în imediată legătură cu rugăciunea pentru reprezentantul autorității stă și rugăciunea pentru stat, imperiu, țară, orăș, sau altă numire a statului ori a diferitelor lui părți sau celule.

Rugăciunile pentru autorități ne mai arată că Biserica nu s-a pronunțat pentru o formă sau alta a autorității. Acestea s-au schimbat după împrejurări și necesități istorice. Biserica s-a rugat pentru auto-

ritate în orice stare sau numire politică s-ar fi aflat ea. Pe ea nu a interesat-o în rugăciuni nici forma de alegere a autorității, nici cea politică de conducere, ci s-a rugat ca să fie conducerea și stăpânirea ei în armonie cu voia lui Dumnezeu. Forma rugăciunilor, pentru căpeteniile statului ne lasă să înțelegem că Biserica nu s-a pronunțat pentru un anumit fel de conducere în stat. Ea s-a rugat totdeauna pentru căpeteniile statelor, indiferent de titlul pe care îl purtau ele, împărat, rege, prinț, președinte de republică sau altcui. Biserica s-a rugat pentru autorități și când au fost tiranice, dar din rugăciunile ce le-a făcut pentru asemenea autorități se poate observa că n-a aprobat niciodată tirania și că prin rugăciuni a exercitat o neîntreruptă acțiune de îndreptare a modului tiranic de conducere.

Raportul dintre Biserică și stat n-a fost totdeauna același în toate statele. El a oscilat între două extreme: au fost timpuri și state în care puterea temporală și-a afirmat supremația față de Biserică și autoritatea ei. E destul să amintim faimoasa lozincă: „cujus regio, ejus religio“, de pe urma căreia am avut și noi de suferit, ca neam și Biserică în Transilvania.

Extrema cealaltă este cunoscută tot în Apus. Acolo s-a dat mult timp o luptă între Biserică și stat. Cauza acestei lupte a format-o pretenția papilor de a fi succesorii împăraților romani în mînuirea puterii temporare. Teoriile celor două săbii, sau a soarelui și a lunii, ori cea a raportului dintre suflet și trup, au încercat să explice raportul dintre cele două împărății și puteri în favoarea pretențiilor papale de monarhi ai unui imperiu universal. Ireductibilitatea dintre cele două extreme, a dus la o încercare monistă a raportului dintre ele. Nici statul, nici Biserica nu există prin sine. Ele sînt numai fețe ale unei alte comunități: una, fața temporală și lumească, cealaltă, spirituală și veșnică. Sistemul și-a găsit aplicarea în anglicanism, în care suveranul, făcînd parte din entitatea de bază, este recunoscut de ambele aspecte ale ei — stat și Biserică — și le conduce cu singurul lor stăpîn. Pînă cîtă vreme în cele dintîi se încerca supunerea uneia dintre împărății, în această se anulează independența amîndurora.

Care este raportul dintre Biserică și stat în lumina cultului, sau mai precis, în lumina rugăciunilor față de autorități? Căci formele liturgice, în care se cuprinde rugăciunea pentru autoritatea temporară, cuprînd în dezvoltarea lor istorică, urmele raportului dintre Biserică și stat. Ele sînt un seismograf sensibil al frămîntărilor dintre cele două împărății, după cum tot ele sînt o cheie de ajutor în dezlegarea problemelor. Ele exprimă glasul autentic al Bisericii.

Rugăciunile pentru autorități, presupun, înainte de toate, recunoașterea celor două autorități, cu rost deosebit și pozitiv în societate. Altarul și tronul sînt simboluri a două ordini și puteri deosebite: unul reprezintă ordinea supranaturală și puterea divină, celălalt ordinea naturală și puterea umană. Dar rugăciunile pentru autoritățile temporale au militat totdeauna pentru apropierea celor două simboluri. Ele presupun existența societății organizate, adică a statului, ca realitate voită de Dumnezeu în planul de guvernare a lumii. Statul

este deci o împărăție, care nu poate fi supusă altei împărății văzute. În rugăciunile pentru autorități se face adeseori mențiune despre libertatea și independența autorității față de asupririle dușmanilor. Biserica încă este o împărăție, cu legi și așezăminte date de Dumnezeu și cu menire specială în viața oamenilor. Dar între cele două împărății independente există puncte de întâlnire și posibilitate de colaborare rodnică. Sufletul acestei colaborări l-a întreținut mereu cultul, prin rugăciunile pentru autorități. Cultul a realizat unitatea în dualitate, în relația dintre stat și Biserică și ne indică sistemul colaborării dintre cele două puteri, ca pe cea mai fericită soluție a unei probleme îndelung dezbătute.

Rugăciunile pentru autorități constituie astfel în raportul dintre cele două împărății o „simfonie”,⁴³ în cuprinsul căreia se întâlnesc fără a se desființa.

⁴³ Dr. Valerian Șesan, *Curs de drept bisericesc universal*, ed. IV, 1940, p. 261. Autorul socotește sistemul „simfoniei” ca cel mai perfect în problema raportului dintre Biserică și stat.

IUBIREA ȘI MILA CREȘTINĂ
PRELIMINARII LA ANALIZA UNEI CONCEPȚII CREȘTINE
DESPRE ASISTENȚA SOCIALĂ LA SFINTUL VASILE CEL MARE

de: diacon prof. TEODOR V. D/AMȘA

Grija pentru cei săraci sau problema asistenței sociale, cum am spune astăzi, a ocupat un loc important în viața creștină din toate timpurile. Ea este, prin sentimentul milei, expresia cea mai puternică a iubirii creștine, care apropie și leagă pe oameni unii de alții.

De la început, creștinismul a fost în serviciul celor slabi, celor sărmani, celor umili și nevoiași. Începînd cu Intemeietorul lui, Mîntuitorul nostru Iisus Hristos, trecînd apoi la Sfinții Apostoli și continuînd cu urmașii acestora de-a lungul secolelor, creștinismul a inspirat multe idei înalte și acțiuni generoase puse în slujba ajutorării săracilor.

Punctînd cîteva aspecte, în special din lumea veche, anterioară și contemporană apariției creștinismului, vom constata o evidentă superioritate a concepției creștine despre unele probleme sociale, în gîndirea și trăirea multora dintre Sfinții Părinți, cu osebire cei din veacul al IV-lea, între care Sfîntul Vasile, episcopul din Cezareea (Capadociei, și-a dobîndit, peste veacuri, încă din timpul vieții, numele de „cel Mare”, ca un titlu nepieritor.

N-au lipsit nici în lumea veche încercări, atît pe plan teoretic cît și moral, de a găsi un echilibru în problema raporturilor între oameni de diferite neamuri și condiții sociale atît prin filosofi și moralisți, cît și pe teren practic. „Antichitatea păgînă, a cărei cultură ne-a lăsat unele lucruri admirabile, n-a putut să se ridice în general, în morală, decît pînă la nivelul unor maxime frumoase, ca ale stoicilor de exemplu, și al unor fapte umane generoase sau virtuți individuale, care constituiau însă excepții. Societatea, colectivitatea nu s-a văzut niciodată și nicăieri cuprinsă și mișcată de idei mari, de sentimente sublimе ca acelea care caracterizau viața uimitoare a creștinilor, de neînțeleasă iubire”.¹

Mai mult decît toate religiile și concepțiile filosofice ale lumii vechi, creștinismul a ridicat pe om la o treaptă superioară de viață.

¹ Teodor M. Popescu, *Caritatea creștină în biserica veche*, în rev. „Biserica Ortodoxă Română”, an. LXIII, nr. 1—3, ianuarie—martie 1945, p. 21.

El a arătat lumii virtuți și lecții morale, care n-au fost egalate și nici măcar concepute în afara lui. Și toate acestea, în numele iubirii, care este începutul și sfârșitul vieții creștine.

Esența creștinismului este iubirea. Dumnezeu însuși este iubire (I Ioan 4, 8). Lăsînd la o parte toate definițiile posibile despre Dumnezeu, creștinul L-a definit prin iubire, „cuvînt adevărat și simplu, mare și sfînt ca Dumnezeu însuși”.²

Dacă iubirea nu este numai un atribut al lui Dumnezeu, ci este însăși ființa Lui, tot așa și la om — chipul și asemănarea lui Dumnezeu — iubirea nu ni se destăinuie numai ca însușire, ci ca însăși ființa lui. „Existența pentru iubire — scrie E. Brunner — nu e un atribut lingă altele al ființei omenști, ci este existența omenească însăși. Omul e întru atîta om, întrucît trăiește în iubire. Măsura îndepărtării de iubire este măsura decăderii de umanitate. Nu libertatea, nici puterea creatoare spirituală, nici rațiunea constituie specificul omenesc. Acestea sînt mai degrabă condițiile realizării ființei sale proprii omenști, care constă în iubire. Ele nu-și au sensul în ele înșile. Sensul lor este iubirea, adevărata comunitate. Nu măsura genialității determină gradul omenității, al calității de om, ci măsura iubirii”.³

Lumea veche a cuposcut și ea iubirea, dar nu pe cea dumnezeiască. Creștinii și-au schimbat și și-au înnoit viața lor morală numai prin aceasta, prin iubirea lor evanghelică, iubirea de aproapele. Iar aproapele pentru ei este tot omul, chiar dușmanul. Abia creștinismul a extins, prin iubire, sfera noțiunii de om la toți oamenii; el a descoperit pe aproapele în parabola Samarineanului, care face mila cu străinul și cu dușmanul său (Luca 10, 29—37).

Antichitatea considera pe oameni după neam, religie, clasă, boagție, cultură. Și cum deosebiriile între ei erau mari, la fel și disprețul sau nepăsarea ce-și arătau era mare.

Pentru evrei, oamenii de alt neam erau odioși; pentru greci, străinii erau barbari; pentru romani, cei ce nu erau cetățeni erau oameni inferiori; iar săracii, o povară neplăcută pentru toți, sclavii nefiind considerați măcar ca făcînd parte dintre oameni.

În filosofia, literatura și legislația greco-romană au răsărit, cei drept, cîteva idei și principii umanitare, iar în Legea lui Moisi condiția omului era mai bună decît în păgînism. Concepția stoică, la ivirea creștinismului, formulase frumoase idei egalitare și se face propagatoarea unor concepții morale noi, care fac cîinste filosofiei. Adevărat, stoicismul ajunsese să vadă în fiecare individ un om; nu vedea însă pe aproapele. Bunele intenții n-au putut să meargă, în faptă, mai departe. Stoicismul nu putea să vadă și să meargă mai departe, pentru

2 T. M. Popescu, o. c., p. 23.

3 Der Mensch in Widerspruch, Berlin, 1937, apud dr. Hermann Volk, *Emil Brunners Lehre von der ursprünglichen Gottesverbindlichkeit des Menschen*, Emstetten, 1930, p. 80, citat la D. I. Belu, *Despre iubire*, Timișoara, 1945, p. 15.

că era lipsit de ceea ce constituie tocmai duhul de viață al creștinismului, de iubire.

„Creștinii învățau și urmau iubirea dumnezeiască; o simțeau și o trăiau. Fără ea, credința lor era moartă și viața lor pămîntească trebuia justificată cu toate faptele bune. Dimpotrivă, pentru cel mai umanitar dintre filosofi, Seneca, mila este un sentiment inferior, o slăbiciune, și n-o recomandă, pentru că mila îl dezonoră pe un filosof; filosofia are orgoliul înțelepciunii și pe al virtuții! Stoicul nu trebuie să se lase turburat de nici un sentiment, de nici o dorință, de nici un afect: el trebuie să fie apatic. Nepăsarea era idealul filosofic, perfecțiune morală și umanitaristul apatic nu poate fi un om de caritate, pentru că nu simte și nu compătimește. El ajută, dar nu iubește”.⁴

Creștinul iubește. El iubește pe Dumnezeu și pe aproapele. „Iubirea este o virtute prin care Dumnezeu, obiectul fericirii supranaturale, este iubit în virtutea infinitei Sale perfecțiuni, iar aproapele este iubit prin iubirea față de Dumnezeu, de unde se manifestă obiectul și motivul acestei virtuți”.⁵ Creștinul iubește pe semenul său, pe aproapele, prin această iubire a divinității, căci „dragostea e deschiderea inimii în mod nelimitat pentru ceilalți în Hristos, dragostea e uitare de sine pentru ceilalți, după pilda și din puterea lui Hristos”.⁶ Astfel obiectul primordial al iubirii creștine este Dumnezeu. Iar obiectul secundar sînt creaturile lui Dumnezeu. Acestea sînt iubite prin iubirea față de Dumnezeu. Dumnezeu își iubește creaturile. Iubirea față de Dumnezeu nu este însă desăvîrșită, numai dacă aceasta trece și asupra a ceea ce Dumnezeu iubește, asupra creației Sale, asupra omului.

„Iubirea divinității asigură omului fericirea supremă care nu stă în bunurile iluzorii de aici, ci în jertfa și în abnegația totală pentru cei mici și pentru cei lipsiți. Prin această jertfă și iubire aprinsă față de Dumnezeu și de aproapele, omul imită pe Dumnezeu și ajunge el însuși Dumnezeu pentru cei pe care-i ajută și-i iubește. Numai această iubire și jertfă din iubire garantează nemurirea”.⁷

Dacă creștinul iubește pe semenul său, pe aproapele, prin această iubire a divinității, manifestarea în afară a acestei iubiri, ca o consecință practică a ei, este mila, caritatea creștină.

Iisus a avut milă de cei flămînzi, săraci și în suferință (Matei 14, 14; 15, 32; 9, 36; Marcu 6, 34; 8, 2).

Cît de mare preț a pus Iisus pe iubirea milostivă se vede și din faptul că El a făcut din ea criteriul după care, la judecata de apoi, vor fi cercetate și apreciate faptele tuturor (Matei 7, 21 urm.; Matei 25, 31 urm.; Luca 6, 35 urm.).

4 T. M. Popescu, o. c., pp. 23—24.

5 E. Dublachy, art. *Charité*, în: *Dictionnaire de Théologie Catholique*, t. II, 2, Paris, 1923, col. 217.

6 D. Stăniloae, *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. II, București, 1978, p. 367.

7 Preotul Ioan G. Coman, *Probleme de filosofie și literatură patristică*, București, 1944, pp. 173—174.

„Iubirea lui Iisus nu se epuiza deci niciodată în vibrația trecătoare a unor participări doar sentimentale la nefericirea omului, ci se prelungea totdeauna în faptă tămăduitoare, în faptă mîntuitoare. Iisus nu s-a limitat doar la trăirea emotivă a iubirii și nici numai la poruncirea ei. Pentru El iubirea n-a fost numai o emoție și numai o idee abstractă, ci a fost însăși voința Sa și mai presus de toate fapta Sa”.⁸

Mila în concepția creștină este cel mai dumnezeiesc sentiment față de ființa umană. Ea nu este o slăbiciune sentimentală, o micșorare a acesteia. Dimpotrivă, ea este un sentiment nou și puternic, care ne înalță, făcîndu-ne colaboratori ai lui Dumnezeu. Prin acest sentiment născut din iubire ne descoperim pe noi înșine, devenind mai buni, mai umani.⁹

Desigur, nu putem pune semnul egalității între iubire și milă. Dacă mila este o expresie a iubirii, sfera iubirii este mai cuprinzătoare decît aceea a milei. Ți-e milă nu de cel mulțumit, sănătos, robust, voios, ci de cel aflat în suferință, de cel ce se chinuie sub apăsarea vreunui necaz, vreunei boli, vreunei nenorociri. Iubirea însă o poți acorda atît celui suferind cît și celui părtaș la bunăstare. Uneori mila poate rămîne o simplă reacțiune afectivă față de suferința semenului — de care, sub pretext că nu poți să-l vezi în starea în care se află, cauți să te îndepărtezi de el. Iubirea, dimpotrivă, te îndeamnă să te apropii frățește de persoana năpăstuită, să treci hotărît la ajutorarea acesteia și să pui totul în cumpănă pentru salvarea ei. Numai aceasta este adevărata milă creștină care izvorăște din dragoste, este o expresie a dragostei. „Mila creștină nu se istovește în vibrația sentimentală încercată în prezența suferindului, ci se prelungește în fapta de salvare a acestuia”.¹⁰ Mîntuirea semenului are nevoie de iubirea mea. „Fără iubirea mea, semenul meu nu se poate mîntui. Fiecare dintre noi este într-un anumit înțeles mîntuitorul semenului său. Iubirea mîntuitoare pe care o are pentru fratele nostru — Iisus Hristos voiește să i-o dăruiască prin mijlocirea noastră”.¹¹

Sărăcie, lipsuri, suferințe și mizerii au fost mereu în lume, în toate timpurile și la toate popoarele. Lumea antică le-a cunoscut și ea din plin. Le-a cunoscut și evul mediu, le-a cunoscut și timpurile moderne. Ele au fost cîteodată ameliorate, greu însă vindecate. În încercările care s-au făcut în lume de-a lungul veacurilor, meritorii de altfel, unele folosind ca mijloc exigențele justițiare, s-au făcut pași însemnați spre un progres real în această direcție. Biserica, dintru început a încercat să aline și să micșoreze suferințele membrilor săi. Din inițiativa ei, sau sub influența ei, în evul mediu s-au organizat diferite instituții de caritate. Chiar și la noi, în Țările Române, pe lângă mănăstirile noastre existau asemenea așezăminte de caritate ca

8 D. I. Belu, o. c., p. 71; cf. Wilhelm Lütgert, *Die Liebe im Neuen Testament*, Leipzig, 1905, p. 53 urm.

9 T. M. Popescu, o. c., p. 53.

10 D. I. Belu, o. c., p. 104.

11 Idem, o. c., p. 104.

bolnițe, case de oaspeți etc. organizate în spiritul dragostei creștine față de cei în suferință. Desigur, o dată cu timpurile moderne, societatea, prin diferite așezăminte de binefacere particulare, și statale, prin instituții specializate, au preluat aceste poveri sociale duse în trecut mai ales prin instituțiile și așezămintele de caritate creștină ale Bisericii.

Ne apare astăzi deci, cu atât mai mult, plină de merit și de admirație opera de asistență socială pe care a organizat-o și susținut-o cu propria-i avere și dăruire Sfântul Vasile cel Mare, episcopul Cezareei Capadociei, în condițiile secolului IV, cu prilejul cumpănitelor foamete ce bîntuiau în Asia Mică și provincia sa în anul 367 sau 368.

Așezămintele sale de asistență socială cunoscute sub numele de *Vasiliada* au rămas ca model pentru creștinii din veacurile următoare, cînd asistența socială a luat diferite forme instituționale. „Nimeni, poate, din primele timpuri ale creștinismului — scrie un biograf al Sfântului Vasile, nu fondase atât de numeroase și atât de puternice instituții caritabile”.¹² Împăratul Iulian simțea o adevărată neliniște comparînd admirabila organizare a asistenței publice la creștinii cu absența aproape totală a acesteia în societatea romană.¹³

Nici unul dintre Părinții Bisericii primare nu s-a ridicat la înălțimea gîndirii și la înțelegerea problemei privind relațiile ce existau în societatea timpului său între bogați și săraci, între cei ce trăiesc în abundență, avînd prisosință în toate, și cei lipsiți de cele mai elementare mijloace pentru astîmpărarea foamei și îmbrăcarea goliciunii trupului, ca acest Sfînt Părinte al Bisericii creștine din secolul al IV-lea. Sfîntul Vasile cel Mare este unul dintre cei mai învățați Părinți bisericești, care a învățat precum a trăit și a trăit precum a învățat.

Este deosebit de interesant și folositor în același timp să vedem ce gîndea acest Sfînt Părinte despre o problemă care preocupă și astăzi lumea, poate mai cu tărie ca niciodată, și ce soluție înțelegea să-i dea în condițiile secolului al IV-lea în care a trăit.

Oprindu-ne asupra unei laturi a bogatei și complexe lui personalități, vom stărui mai mult asupra concepției lui despre unele probleme sociale, în special problema asistenței sociale, căutînd să scoatem în relief aportul creștinismului, prin opera mîlei, individuale și organizate, la îndulcirea și rezolvarea conflictelor care rezultau din diferențierea de clase și repartizarea inegală a bunurilor materiale, așa cum se puneau ele în secolul al IV-lea.

Marele ierarh și sfînt al Bisericii creștine a înțeles profund esența învățăturii creștine, rezumînd-o în iubirea față de Dumnezeu și față de om. În consecință, el a fost un adevărat trăitor al sublimiei religiunii întemeiate de Dumnezeu—Omul Iisus Hristos. El a căutat să dea

¹² Paul Allard, *Saint Basile*, ed. 7, Paris, 1929, p. 110.

¹³ Idem, o. c., p. 110.

viață principiilor înalte ale creștinismului, începînd întîi cu sine și continuînd în a îndemna spre desăvîrșire și pe alții.

În omiliile sale,¹⁴ care oglindesc perfect pe omul și creștinul dintr-însul, sînt presărate ideile și principiile sale cu privire la mila și asistența creștină către aproapele. În ele, în cele morale mai ales, sînt urmărite, rînd pe rînd, toate păcatele de care suferea societatea din vremea lui și din toate vremurile. Este necruțător în critica viciilor care abrutizează corpul uman, degradează sufletul și vatămă societatea. Așa sînt: lăcomia, beția, minia, invidia, luxul ruinător al celor mari, avariția ș. a. „Dar trebuie să mărturisim, zice M. Villemain, că oncțiunea evanghelică le dă un caracter nou Sfîntul Vasile, adaugă el, este mai ales predicatorul milei: el înțelege mai bine ca oricine acest caracter al legii creștine, care readuce egalitatea socială prin caritatea religioasă. Triumful eforturilor sale este de a mișca inima oamenilor, de a-i face dispuși de a se ajuta unul pe altul; starea nenorocită a societății voia astfel. Nu era aceasta o providență că glasul oratorului se ridica pentru a consola pe cel sărac, pentru a mișca pe cel bogat?”¹⁵

Iubirea și mila creștină sînt laturile de lumină ale creștinismului, care l-au ridicat deasupra multor religii și concepții filosofice mai ales prin impulsul puternic pe care l-au adus vieții, relațiilor dintre oameni, socotindu-i întreolaltă pe toți frați și fii ai aceluiași părinte. Sfîntul Vasile cel Mare a intruchipat, că nimeni altul, această dumnezeiască îngemănare dintre iubirea și mila creștină, trăind și înfăptuind spiritul învățăturii evanghelice, sacrificînd totul dragostei de aproapele aflat în suferință.

Nu socotim de prisos reliefaarea și analiza mai adîncită a acestor preocupări ale Sfîntului Vasile cel Mare în cuprinsul a două studii mai dezvoltate care pun în lumină contribuția Sfîntului Vasile cel Mare la traducerea în viață, în mod exemplar, a iubirii și milei creștine, trăsături fundamentale ale creștinismului de totdeauna.

14 Sf. Vasile cel Mare, *Opera omnia*, Migne, P. G., t. XXIX—XXXII.

15 Cf. Eugène Fialon, *Etude historique et littéraire sur Saint Basile suivie de l'Exameron*, Paris, 1865, p. 212.

CONTRIBUȚII LA ISTORIA BISERICESCĂ LOCALĂ ÎN PERIOADA FEUDALISMULUI TIMPURIU

de: EUGEN ARĂDEANUL

Cercetările din ultimii ani au dovedit faptul că în secolele al IX—XIII-lea, Crișana și Banatul au făcut parte din regiunile cele mai dezvoltate ale teritoriilor locuite de români.

Înalta dezvoltare economică și socială a voievodatelor lui Glad și Menumorut (sec. al X-lea), al lui Ahtum (sec. al XI-lea) precum și al organizațiilor românești de pe aceste meleaguri, semnalate documentar în secolele următoare, se corela cu activitatea numeroaselor așezăminte bisericesti, totodată lăcașuri de cultură.¹

Între aceste așezăminte amintim ctitoriile lui Glad, de la Toson sau Roson de lângă Dunăre, făcute foarte probabil de însuși stăpînul Banatului. La fel, mănăstirile Geled (lângă Arad) și Galadmonostura (nord-vestul Banatului), au fost ctitorii ale seminției dominatoare întemeiate de Glad. Rotonda de la Kis-Zombor (azi R. P. Ungaria) are la bază un plan în formă de cruce bizantină, iar în fundamentele sale s-au găsit monede imperiale databile între 945—59.

Pe la 1028 se semnalează mănăstirea de rit răsăritean de la Mușșana (azi Cenad), centrul religios al voievodatului lui Ahtum. Trebuie să mai amintim și biserica, probabil mănăstirească, de la Araci (azi Franiova, R. S. F. Iugoslavia).²

Dintre mănăstirile ortodoxe, care au rezistat chiar și în secolele al XII-lea al XIII-lea, amintim Kenezmonostora, Pordanmonostora, Isoumonostora etc. Unele unități monastice, ca Viala și Miniș, aveau legături cu sistemul teodosian, cu centrul la Berrheia lângă Salonic (1216, 1218).³ Nu putem pierde din vedere nici Ohtummonostora, ne-

1 I. D. Suciu, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara 1977, pp. 37—49; Eugen Arădeanul, *Contribuții la istoria străveche a Episcopiei Aradului*, în: *Mitropolia Banatului*, anul 28 (1978) nr. 4—6, pp. 215—226.

2 S. Papp, *I monaci dell'ordine di Basilio in Ungheria nel secolo XIII*. *Analecta Ordinis S. Basilii Magni*, Series II, sec. III, Vol. I (VII), fasc. 1, p. 43. Györffy György, *István Király és műve* (Regele Ștefan și opera sa), Budapesta 1977, pp. 47—61; Dávid Katalin, *Az árpádok Csanád vár-megye művészeti topográfiája* (Topografia artistică a comitatului Cenad în epoca arpadiană), Budapesta 1974, p. 40.

3 Aloysie L. Tăutu, *Griechische Kloster im Mittelalterlichen Ungarn*, în: vol. *Omagiu canonicului Aloisie Ludovic Tăutu cu ocazia împlinirii etății sale de 80 ani*; *Opere*, Vol. I, Roma 1975, p. 171 și urm.

cropola familiei voievodale și mănăstirea Hodoș-Bodróg, semnalată documentar în secolul al XII-lea și care există și astăzi.

Istoricul maghiar Moravcsik Gyula știe chiar de sute de mănăstiri de rit oriental în perioada dată.⁴

Această lume ortodoxă, după unele păreri, în secolul al X-lea stătea sub jurisdicția episcopului Hierotheos, care rezida alături de Gyula. I. D. Suciu a stabilit că la începutul secolului al XI-lea pe teritoriul Banatului, anume la Timișoara, se găsea un castru episcopal (1019).

În anul 1204, însuși papa considera necesară întemeierea unei episcopii de rit răsăritean în aceste părți.⁵

Cercetările din ultimii ani au produs noi argumente convingătoare în sensul că marea majoritate a enoriașilor ortodoxiei din Crișana și Banat au provenit dintre români. În bazinul Crișului Alb, al Mureșului și Timișului au fost descoperite pînă acum, peste 30 de așezări, care dovedesc că în perioada respectivă aici cultura materială dominantă a fost cea de tip Dridu, de factură românească. Cimitirele de la Frumușeni și Arad — Vladimirescu (sec. al XI-lea XII-lea) prezintă ritul răsăritean de înhumatie. Craniile găsite în mormintele de la Arad-Vladimirescu sînt de tip europoid. La fel, primele documente sigure, care au supraviețuit și nominalizează producătorii direcți, ca lista sărarilor de la Șeitin (1108—38), cartulariul capitlului din Arad (1177) sau diploma privind libertinii de la Vinga (1237) conțin nume de persoane incontestabil, sau foarte probabil, de factură românească ca Subu, Iwanus, Sima, Ioan (sic!), Iuan (sic!), Mica, Fichur-Fecior, Buna etc.⁶

Chiar și din aceste date sumare reiese faptul că o asemenea masă de enoriași și o largă rețea bisericească ortodoxă locală nu putea exista fără pregătirea unui cler, iar elementele mai avansate trebuia să cunoască cel puțin noțiuni de teologie și filozofie.

De aceea nu ar fi fost nimic extraordinar dacă mănăstirea de la Mureșana sau vreun alt așezămînt similar să fi posedat manuscrise de acest fel, în primul rînd privind lucrările lui Dionisie Areopagitul avînd un rol dominant în secolele X—XII, în tot răsăritul ortodox.⁷

În privința influenței majore a acestei gândiri teologice în Banat și Crișana, la începutul secolului al XI-lea, dispunem chiar de un izvor scris, care a supraviețuit vicisitudinilor secolelor, atît de puține în aceste părți.

Este vorba de cel mai vechi manuscris filozofic-teologic cunoscut, de pe sol românesc, anume lucrarea „Deliberatio”. Ea a fost scrisă de episcopul Gerard, primul conducător al diecezei latine (1030—46), înființată după înfrîngerea lui Ahtum.⁸

4 Moravcsik Gyula, *Bizantium and the Magyars*, Budapesta 1970, p. 49.

5 David K., *op. cit.*, p. 12; I. D. Suciu, *op. cit.*, pp. 41—42.

6 E. Glück, *Contribuții cu privire la istoricul pămîntului arădene în epoca voievodatului lui Ahtum*, în vol. *Studii din istoria Aradului* (sub voce).

7 Idem, *Une source precieuse de l'histoire de la Roumanie, le manuscrit „Deliberatio”*, *Revue roumaine d'histoire*, anul 18(1979) nr. 2, p. 259 și urm.

8 Bayerische Staatsbibliothek, München, Secția manuscrise clm 6211.

„Deliberatio”, este o vastă lucrare (166 pagini folio), în care autorul analizează câteva rînduri din cîntecul de mulțumire al celor trei tineri izraeliți scăpați din foc, unde au fost aruncați din ordinul regelui Nabucodonosor.⁹ De fapt episcopul s-a folosit de acest prilej ca să-și spună părerea și despre o serie de probleme ale contemporaneității.

Intr-o vreme, asupra acestui material au planat anumite nedumeriri. Actualmente, în mare parte, ele pot fi considerate depășite.

În primul rînd, s-a stabilit că scrisul este specific secolului al XI-lea, iar singurul exemplar cunoscut pînă astăzi se găsea deja în secolul următor la Freising, în Germania, deci nu poate fi vorba de o lucrare apocrifă tirzie.¹⁰

La fel nu mai pot exista îndoleli în privința autorului, care a fost însuși episcopul Gerard și nu discipolii săi. Acest fapt se dovedește printre altele, cu ajutorul remarcilor sale personale, arătînd că i s-a obosit mîna, se plînge de lipsa de hîrtie și de copiiști, de căldura verii; sau menționează că trebuie să întrerupă lucrul fiind obligat să meargă la rugăciune sau la masă. El amintește și de calitatea lui de arhiereu-misionar.¹¹

Considerăm că originalul poate fi datat aproape de anul 1046, deoarece el menționează iminența răscoalei, care a pus capăt și zilelor sale.¹²

În schimb, cercetările recente efectuate la Salzburg au sporit îndoielile, privind identitatea persoanei căruia adresase lucrarea, nu numele de Insigrimus, un pretins călugăr al mănăstirii Sf. Petru de acolo și apoi abate de Admont. Această teză, larg răspîdită, formulată în 1740 de Mabillon, ignoră lipsa de paralelism a celor două biografii. Insigrimus fusese promovat abia pe la 1074—78, spre a scoate din impas noua lui mănăstire, deci trebuia să fi fost în toate puterile lui. El încetează sigur din viață, abia în anul 1090.¹³ Astfel se deschi-

⁹ *Sancti Gerardi episcopi Chanadiensis scripta et acta hactenus inedita cum serie episcoporum Chanadiensium. Opera et studia Ignati comitis de Batthyany, Albo-Carolinae, 1790; Gabriel Silagi, Gerardi Moysesiac Aecdesiae seu Csanadiensis Episcopi Deliberatio Supra Hymnum Trium Puerorum*, Turnholt 1978; Silvio Tramontin, *Pagine di Santi veneziani*, Brescia, 1968, pp. 21—26 (ed. fragmentată, cu traducere italiană).

¹⁰ Gabriel Silagi, *Untersuchungen zu Deliberation Supra Hymnum Trium Puerorum des Gerhard von Csanád*, München, 1967; G. Silagi, *Gerardi*, p. VII; Z. Kiszolnyik, *Hungarian Cultural Policy in the Life and Writings of Gerard of Csanád*, New-York University 1974, p. 5.

¹¹ Cităm locurile respective după ediția lui Batthyany, pp. 182, 229, 296, 99, 73, 126, 212.

¹² *Ibidem*, p. 266.

¹³ Pirmin Lindner, *Monasticon Metropolis Salzburgiensis antiquae*, Salzburg 1908, p. 45; Iacob Wichner, *Geschichte des Benediktinerstiftes Admont von der ältesten Zeiten bis zum Jahre 1177*, Band I, Graz, 1874, pp. 32, 41—42, 63; Gottfried Edmund Friess, *Die ältesten Todenbuches des Benediktinerstiftes Admont in Steiermark*, Viena, 1885, p. 163.

de un teren mai larg posibilităților de a căuta destinatarul lucrării în bazinul carpato-dunărean.

În fond, importanța acestei lucrări constă în faptul că ea proiectează o puternică lumină asupra unor aspecte ale vieții spirituale existente în mediul românesc și ortodox de pe Mureșul inferior. Episcopul Gerard a fost influențat, într-o măsură, de aceste realități simțind probabil și o afinitate pentru ortodoxie, explicabilă prin originea lui din Veneția, situată la întretăierea Occidentului și a Orientului. Este interesant de remarcat și faptul că el folosea în catedrala sa de la Mureșana, practici de rit răsăritean, iar pe presupusul său sarcofag de la Cenad se găsește o cruce de factură bizantină.

În lucrarea „*Deliberatio*” autorul utilizează pe lângă izvoarele sale principale (Biblia și scrierile lui Isidor de Sevilla) cîțiva autori apuseni, dar mai ales opere răsăritene ca Cassiodorus (*Institutiones*), Grigorie de Nazianz, Sf. Epifanie („*De haeresis*”) etc.

Nu mai puțin largă este utilizarea filozofilor antici, Platon și Zenon. O venerație deosebită manifestă față de Fer. Ieronim („*splendor doctorum*”).

Caracteristica cea mai importantă a lucrării gerardiene este adoptarea substanțială a ideilor lui Dionisie Areopagitul. Este demn de subliniat și faptul, că acest curent dominant în teologia orientală contemporană abia începea să fie cunoscut în Apus.¹⁴ Este deci improbabil că Gerard cunoscuse temeinic lucrările respective ale lui Dionisie Areopagitul încă în Italia sau în alte locuri unde studiasă. El părăsise țara lui de baștină cel târziu în primii ani ai deceniului al treilea al secolului respectiv.

Elementele cele mai semnificative împrumutate de dinsul din gîndirea teologică amintită, de factură mistică, se referă la viziunea lui despre Dumnezeu. În mod vădit, el este influențat de lucrarea lui Dionisie Areopagitul intitulată „*De divinis nominibus*”, indiferent că a cunoscut-o în original sau în traducere latină, Gerard a preluat și elemente din comentariile lui Maxim Mărturisitorul, scrise la lucrarea respectivă. Ca urmare, episcopul asimilează într-o manieră simbolistă ființa divină cu o lumină coplesitoare.

Atributele dumnezeiești sînt expuse tot în concordanță cu vederile izvorului amintit.

Deosebit de interesantă este adoptarea unei viziuni unitare care cuprinde ierarhic ființele, mai ales cele netrupești. Această teză este inspirată din lucrarea lui Dionisie Areopagitul intitulată „*De coelesti hierarchia*”. Autorul s-a limitat doar să amplifice unele aspecte ale terminologiei inițiale.

Influența teologiei lui Dionisie Areopagitul se mai resimte și în vederile sale privind revelația divină și alte probleme esențiale.¹⁵

14 Jean Mayendorff, *Initiation à la Théologie byzantine*, Paris 1975, pp. 38—40.

15 Dumitru Stăniloae, *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. I—II, București 1978, passim; Redl Karoly, *Problémák Gellért püspök Deliberatiojába* (Probleme în *Deliberatio* de episcopul Gerard), *Irodalomtörténeti Közlemények*, anul 1965, pp. 211—212.

Lucrarea „*Deliberatio*” a apărut în condiții istorice deosebit de complexe. Înfrângerea lui Ahtum (1028) a provocat prăbușirea acestui voievodat românesc, situat în Banat și sudul Crișanei. Totodată, înființarea diecezei latine de Mureșana (1030) a dus la îngrădirea poziției dominante a ortodoxiei locale. Ca prim pas, călugării răsăriteni au fost strămutați din fosta capitală într-un alt lăcaș monastic. Totuși, așa cum am arătat, Ortodoxia continuă să păstreze poziții puternice în întreaga regiune.

Situația locală se oglindește în faptul că deși ne găsim doar cu vreo deceniu înainte de marea schismă (1054), din „*Deliberatio*” lipsește polemica la adresa Ortodoxiei. Problemele controversate fie că sînt ignorate, ca de pildă supremația papală, fie că figurează fără referire la diferențele existente, ca de exemplu teza Filioque.¹⁶

Mai degrabă s-ar putea deduce din „*Deliberatio*” o unitate de vedere cu Ortodoxia în apărarea tezelor fundamentale ale doctrinei creștine făcînd distincție între „grecii” autentici creștini și cei eretici.¹⁷

Intr-adevăr, „*Deliberatio*” are și un caracter apologetic, combătînd un curent de idei, care apăruse și „la noi” („apud nos”). Episcopul Gerard expuse pe larg doctrina creștină despre Sf. Treime, Hristologie, lucrarea Sf. Duh etc. ceea ce exclude orice discuție cu privire la adevărul autorului la vreo erezie.¹⁸ În fond, pare că este vorba de apariția unor idei manicheisto-gnostice, ancorate în frământările apărute începînd cu secolul al VIII-lea și care s-au perpetuat în diferite forme în Răsărit și Apus pînă în secolul al XV-lea.¹⁹

Pătrunderea acestor idei în sud-estul patriei noastre, puteau fi facilitate și de refugiații care au trecut Dunărea de pe urma înăbușirii răscoalei antibizantine, condusă de Petre Delian (1040—41) și la care au participat și românii din Balcani.²⁰

Din polemica episcopului Gerard s-ar părea că ideile apărute în cercul său de interes ar avea o înrudire mai ales cu bogomilismul.²¹

Credem însă că în vestul țării noastre nu a avut loc doar un simplu import de doctrină. Între ideile menționate în „*Deliberatio*” figurează rebotezarea aderentilor, în timp ce bogomilii respingeau această taină. La fel, este vorba de o lipsă de iertare față de apostazia lor precum și despre pretențiile privind recuperarea donațiilor făcute Bisericii apusene.²²

Este neîndoios că cercetarea atentă a izvoarelor referitoare la zonă și mai ales „*Deliberatio*” conține multe elemente nevalorificate pînă în prezent privind lumea românească contemporană din vestul și sud-vestul patriei noastre.

16 *Deliberatio*, p. 286.

17 *Ibidem*, pp. 227, 233.

18 *Deliberatio*, pp. 15, 11—112, 131, 33—34, 98, 105, 23, 42—43, 61—64.

19 S. Tramontin, *op. cit.*, p. 259; M. D. Lambert, *Medieval Heresies*, New-York, 1971; *The Concept of Heresy in the Middle Ages (11 th—13 th c)*, Leuven, The Hague 1976; E. Glück, *op. cit.*, pp. 269—273.

20 *Ibidem*, Maria Yovanovich, *Peter Delyan's Rebellion (1040—1041)*, *Macedonian Review*, vol. 8/1978) nr. 2, pp. 121—129.

21 *Deliberatio*, pp. 98—99; 170—171.

22 *Ibidem*, pp. 20—21, 97—98.

ORIZONTURI CULTURALE IN MANIFESTAREA INTELECTUALITĂȚII ROMÂNEȘTI DIN VEACUL AL XIX-LEA

BIBLIOTECA ISTORICULUI VASILE MANIU

de: VICTOR A. NEUMANN

În ultimele decenii s-a acordat o atenție sporită existenței și componenței bibliotecilor, indiferent de proveniența lor, invocându-se, nu fără temei, monumentalitatea acestora. Cu valoare de model găsim opinia profesorului Virgil Cândea, potrivit căreia nu numai vechile biserici, mănăstiri, cetăți, pot fi considerate monumente, ci, întocmai ca și acestea și bibliotecile care au hrănit spiritul, au oferit accesul spre lumină a celor mulți și au mobilizat cugetele.¹

Cartea constituie întotdeauna un factor de seamă în linia mutațiilor intelectuale, influențele sale în formația oricărui din cărturari fiind adeseori din cele mai covârșitoare. Prin ea, prin colecțiile adăpostite în biblioteci, se pot stabili înfruirile produse asupra gândirii, coordonatele spirituale, poate fi relevat un complex de factori care concură la formarea unei personalități. Desigur, reîntregirea tuturor articulațiilor, avînd ca obiectiv final fixarea influențelor, ar putea părea o „extravaganță” și, nu de puține ori, biografului i se ivește imposibilitatea practică. În consecință, o cercetare inteligentă se va sustrage de la o asemenea ispită care poate conduce la eșec inițiativa biografică, încercînd pe de altă parte, doar un atent demers în rîndul surselor formative.²

¹ Vezi eleganta introducere semnată de prof. dr. Virgil Cândea la cartea lui Jako Zsigmond, *Philobiblon transilvan*, Buc., 1977, p. 9, precum și excelenta radiografie a evoluției și modernizării vieții intelectuale prin prisma circulației cărții întreprinsă de Alexandru Dușu în *Modele, imagini, priveliști*, Cluj-Napoca, 1979, pp. 194—204.

² Al. Zub, *Mihail Kogălniceanu, istoric*, Iași, 1974, p. 131.

Mai recente studii și examene întreprinse de unii cercetători și istorici,³ au adus cu sine interesante concluzii, creînd premise pentru efectuarea investigațiilor asupra orizontului livresc al mai multor intelectuali. Așadar, existența în istoriografia contemporană românească a unei noi metodologii, a unui limbaj în cercetarea fenomenului, nu trebuie să oblige la o fidelitate rigidă, oricare personalitate manifestîndu-se în condiții diferite de existență, în funcție de care va fi urmată și interpretarea.⁴

Biografia intelectuală a istoricului și literatului Vasile Maniu, poate fi întregită prin examenul ce ni l-am propus, cu toate că, dificultățile documentare sînt inerente întreprinderii în cauză. Este adevărat că unul din frecvențele mijloace de cultivare l-a constituit cartea, importanța ei fiind relevată încă de timpuriu, în cultura română, ca atare reflecțiile privind rolul ei civilizator pot fi consemnate cu utilitate.⁵ În cazul cărturarului bănățean, ca și în al altora, mediul contribuisese substanțial la extinderea ansamblului de activități intelectuale. Educația primită în familie, ca și pregătirea universitară puseseră bazele unei viitoare manifestări de natură enciclopedică. Spunem aceasta avînd în vedere pasiunea pentru carte a lui Vasile Maniu, pentru cunoașterea circulației acesteia, pentru cultură în general, pasiune care depășise obișnuitul, vizînd o imagine mentală care facilitează comunicarea. În secolul al XIX-lea, eforturile intelectuale fuseseră concentrate „asupra unor domenii diferite de cele cultivate în Occident”. „Dar nu numai acest aspect ce se impune privirilor, vorbește despre experiența originală a culturii române în rîndul culturilor romanice și a celorlalte culturi europene: raportul insolit dintre

3 Corneliu Dima Drăgan, *Un catalog necunoscut al bibliotecii stolnicului C-tin Cantacuzino*, în *Revista arhivelor*, 1964, 7, nr. 2, pp. 269—290; idem, *Orizonturi umaniste în cultură românească din secolul al XVII-lea* (Biblioteca unui mare cărturar roman, stolnicul Constantin Cantacuzino, în *Studii*, *Revista de Istorie*, 1966, 19, nr. 4, pp. 667—682. Virginia Isac, *Biblioteci personale în Moldova în secolul al XIX-lea*, în *Revista arhivelor*, 1969, 12, nr. 1, pp. 49—63. Ștefan Manciulea, *Biblioteca lui Timotei Cipariu sub aspect istoric*, în *Mitropolia Olteniei*, 1967, 19, nr. 9—10, pp. 709—729. N. I. Simache, *Biblioteca lui I. H. Rădulescu*, în *Revista bibliotecilor*, 1968, 21, nr. 6, pp. 359—361. Pompiliu Teodor, *Două biblioteci particulare românești de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea*, *Studii și cercetări de bibliologie*, 1957, 2, pp. 261—268.

4 Spre exemplu edificatoare ca analiză, deși diferențiate ca metodă de cercetare sînt studiile lui Jako Zsigmond, *Philobiblon transilvan* și Al. Zub, *Mihail Kogălniceanu, istoric*.

5 Adela Becleanu Iancu, *Geneza culturologiei românești*, Iași, 1974, p. 108.

tradiție și inovație îndeamnă la reconstituiri atente și degajate de tipare „clasice” de interpretare”.⁶

În alcătuirea colecției sale, Vasile Maniu pornise de la necesitatea unor lucrări pentru studiile juridice,⁷ mai apoi, lărgindu-și aria investigațiilor (cu deosebire după 1848), s-a arătat interesat pentru cartea istorică și literară; sacrificase multe mijloace materiale pentru crearea bibliotecii, bogata sa corespondență păstrată în arhiva familiei sau la Academia Română ne îngăduie să apreciem interesul deosebit pentru carte, dorința cunoașterii în mai multe domenii ale umanisticii, fervoarea cu care s-a dedicat studiului, spiritul larg din care se originaseră operele istorice. În cazul său este interesant de urmărit atît evoluția colecției,⁸ pentru cunoașterea extinderii preocupărilor culturale și științifice, cît și numeroasele surse bibliografice, prețioase ediții, utilizate în redactarea tomurilor sale. Catalogul bibliotecii demonstrează legătura tematică dintre cărțile colectate de Vasile Maniu și activitatea sa istorică, socială sau juridică. În fondul de cărți și publicații există îndeosebi materiale care servesc științele militante ale limbii și istoriei. Orizontul ei este general românesc, așa cum este, de altfel, al tuturor bibliotecilor particulare școlare românești din acel timp.⁹

Unul din domeniile spre care se îndreptase cu predilecție era cel al literaturii antice, reprezentată de titluri ca: „*Orationes*” de Cicero (1824), „*Comoediae superstites*” de Plautus (1641),¹⁰ „*Historiae naturalis*” de Plinius (1783),¹¹ „*Ad Lucilium epistolae*” de Seneca, „*Klassi-*

6 Pentru explicații convingătoare vezi Alexandru Dușu, *Cultura română în civilizația europeană modernă*, Buc., 1978, p. 227.

7 Între anii 1844—1847 a urmat cursurile facultății de drept din Pesta.

8 Despre colecția bibliotecii avem știri dintr-un bogat inventar scris de Vasile Maniu și fiul acestuia Grigore V. Maniu; o bună parte din cărțile ce aparținuseră istoricului se păstrează în cele mai bune condiții la strănepotul său conf. univ. dr. Ștefan Niculescu.

9 Pentru cunoașterea importanței bibliotecilor școlare și particulare din epoca modernă vezi studiul academicianului David Prodan, *Contribuția Filialei Academiei din Cluj la dezvoltarea științelor noastre istorice*, în *Studii și cercetări de documentare și bibliologie*, 1967, nr. 2—3, p. 166, unde este tratată cu aleasă competență semnificația bibliotecii Blajului în ansamblul spiritualității românești sau, vezi Jakó Zsigmond, *Istoricul bibliotecii lui Timotei Cipariu*, în *op. cit.*, p. 310—361 în care este fixat locul ce i se cuvine activității bibliofile a savantului blăjean în cadrul colecționării din românești de cărți.

* Biblioteca mai conține un volum din M. Tullius Cicero, *Orationes*, Pars I, 1701, ediția venețiană, volum legat în pergament care în conformitate cu prețioasele informații ale dr. Ștefan I. Niculescu a aparținut cu siguranță lui Vasile Maniu; catalogul bibliotecii nu consemnează însă această prezentă.

10 Ediția din 1641 care se afla în biblioteca lui V. Maniu cuprinde cele 20 de comedii autentice recunoscute de gramaticul Varro.

11 Istoria naturală a lui Plinius Gaius Secundus senior este un fel de enciclopedie în 37 de cărți compilată din o mulțime de scriitori.

schen Römischen Griechischen geschichte Schreiben" de Tacitul (vol. II, ed. germ. 1781),¹² opera lui Publius Virgilius Maro (ediția în limba germană din 1787), „Odiseea” lui Homer (în traducere germană, fără an), apoi Herodot, o ediție a scrierilor istorice,¹³ Aristotel, „La politique, l'economique, Lettre à Alexandre sur le monde” (1843),¹⁴ Cezar, „Comentarii de bello gallico et civili”,¹⁵ o ediție din „Bibliothecae graecae” (1707),¹⁶ precum și Titus Lucretius Carus cu „De rerum natura” (1782). Prin intermediul acestor cărți folosite în operele sale, pot fi sintetizate impulsurile primite din partea culturii antice. Ca urmare, mesajul clasicilor romani sau greci se prelungește pînă în secolul al XIX-lea, demonstrînd că aspirația spre înalta cultură nu putea face abstracție de realizările mai vechilor istorici și literați. Mai apoi, Vasile Maniu fusese atras de reconstituirea unei istorii a românilor din cele mai vechi timpuri, întreprindere care solicita o vastă incursiune bibliografică, inclusiv în sfera scrierilor antice. Dizertațiunea este unul din convingătoare exemple, ea probînd modelul, adică structura în care au înțeles intelectualii veacului că pot inspira încredere prin cercetările de tip istoric.

Un interes deosebit l-a ocupat istoria universală, care a pretins din partea istoricului eforturi deosebite atît în cunoaștere cît și în colectare. Dintre lucrări se remarcă scrierea lui Antoniu Bonfinius, „Historia panonica” (Köln, 1690), larg utilizată în Dizertațiune, altminteri frecvent întîlnită, fie în bibliotecile cărturarilor, fie ca sursă bibliografică în importante opere.¹⁷ Tot ca un produs de valoare al istoriografiei medievale maghiare ni se dezvăluie cartea lui Nicolae Isthvanfi, „Historiae regni hungaricae” (Köln, 1724),¹⁸ sau opera lui Samuel Timon, „Imago antiquae hungariae repraesentans terras aduentus et res gestas gentis hunicae” (Cassoviae, 1733) pe care Vasile

12 Este traducerea în limba germană efectuată de K. Fr. Bahrdt, tipărită la Halle de Johann Jacob Gebauer, cf. catalogului bibliotecii.

13 Lista pomenește existența unui singur volum în biblioteca lui Vasile Maniu, traducere în limba română — nedată.

14 Ediția franceză, volumul este legat în piele, se păstrează și azi; el provine din biblioteca poetului Adrian Maniu (nepotul istoricului), care moștenise mare parte din volumele ce aparținuseră lui Vasile Maniu; după moartea lui Adrian Maniu, colecția Vasile Maniu fusese reconstituită cu mîgală și pasiune bibliofilă de un alt intelectual prestigios al familiei, medicul Ștefan I. Niculescu, conf. univ. dr. la Institutul medico-farmaceutic din București; domnia sa a adunat operele și manuscrisele răspîndite în bibliotecile mai multor membri ai familiei; de asemenea a cumpărat multe din cele pierdute sau a depistat în biblioteci particulare, al Academiei ori în anticariate cărțile donate de istoric.

15 Este vorba de cele două volume a cite 766 p. tipărite la Leipzig, cf. catalogului bibliotecii păstrat în arh. conf. dr. Ștefan I. Niculescu.

16 Cartea a fost tipărită la Hamburg, biblioteca avînd în posesie volumele I, III și IV. Vezi și catalog. citat.

17 Prima ediție a apărut la Basel, cuprinzînd 30 de cărți din totalul de 45 cite fuseseră scrise; Vasile Maniu deținea ediția completă reușită de Johannes Sambucus și tipărită la Köln în 1690.

18 Ediția princeps a acestei monumentale opere a fost realizată de Petru Páz-mány sub titlul: *Pannoniae historiarum de rebus hungaricis libri XXXIV*, Köln, 1622; ea continuă istoria lui Bonfinius pînă la anul 1606.

Maniu le procurase cu siguranță în anii studiilor la Universitatea din Pesta. Pentru lărgirea orizontului asupra perioadei turcești, față de care a manifestat interes în vederea redactării unei sinteze istorice asupra Banatului,¹⁹ cărturarul s-a folosit și de scrierea lui Ioannis Lenclavius, intitulată „Annales sultanorum othomanorum a Turcis sua lingua scripti” (Frankfurt, 1596). Alături de acestea în lista cărților sale mai figurează lucrările istoricului Schweiker „Politische Geschichte der Serben in Ungarn” (Budapest, 1880), precum și „Geschichte des Temeser Banats” (Pes, 1872). Desigur, perspectivele deschise de istoriografia universală nu se rezumau aci, Vasile Maniu adunase multe alte scrieri ce dobândiseră notorietate: „Discours sur l'histoire universelle” de Bossuet (Paris, 1803),²⁰ „L'univers. Histoire et description de tous les peuples. Provinces dannubiennes et roumaines” de M. Chopin și A. Ubcini (Paris, 1856) cunoscută de istoriografia modernă românească; reprezentativa ediție din „Histoire universelle” de Cesar Cântu (Paris, 1858—1861),²¹ sau „Special Geschichte der Militär Gränze aus Original Quellen” de Fr. Vanicsek (Viena 1875).²² Fără îndoială că pentru moment i-au aparținut și creațiile lui Engel și Sulzer,²³ adeseori înfiliți pe parcursul interpretărilor sale istorice, după cum ne lipsite, ca lecturi, fuseseră cărțile lui Roesler și Hunfalvy.²⁴ Trăsăturile acestor lucrări, interesante prin implicațiile lor, sînt oferite de Maniu în cadrul noului registru de interpretare al istoriei românilor.

Un loc cu totul deosebit în conținutul bibliotecii îl ocupă operele istoriografiei românești, ori cele dedicate evoluției istorice a neamului românesc. Începînd cu veacul luminilor, ele sînt redactate și editate într-un ritm susținut. De fapt, în majoritatea cazurilor, atenția lor se concentrează asupra secolelor I—III e.n., accentuînd cucrederea romană a Daciei sau înglobînd istoria veacurilor din mileniul al doilea; „ele evocă demnitatea romană, dar, analizează, concomi-

19 Vasile Maniu a început în anul 1870 studiul pentru realizarea unei istorii a Banatului; corespondența sa cu Barițiu, Babeș, Marienescu fiind elocventă în această privință; ca o dovadă și mai convingătoare ni se relevă existența unui plan al „Istoriei critice a Banatului Temișan” păstrat în arhiva conf. univ. dr. Ștefan I. Niculescu.

20 Ediția princeps datează din anul 1681. După Bossuet, istoria era considerată un rezultat al voinței divine; concepția sa a fost mult timp dominantă; primul istoric filosof contrar acestei opinii a fost Voltaire, care-și propusese să înlăture supranaturalul din istorie; apud Al. Zub, *op. cit.*, p. 143.

21 Vasile Maniu deținea 19 volume (legate în piele verde), toate păstrate pînă azi; vezi biblioteca V. Maniu la conf. univ. dr. Ștefan I. Niculescu.

22 Operă în 4 volume, de mare folos pentru cunoașterea instituțiilor militare în Banat; referiri asupra acestei lucrări există în corespondența lui Atanasie Marienescu cu Vasile Maniu; vezi scrisoarea din 2 aprilie 1879 în arh. conf. univ. dr. Ștefan I. Niculescu.

23 Johann Christian Engel, *Geschichte des ungarischen Reichs und seiner Nebenlaender*, Halle, 1797—1804, din care vol. IV, *Geschichte der Moldau und Valachey* era de interes pentru istoriografia românească; Franz Joseph Sulzer, *Geschichte des Trarlsalpinischen Daziens*.

24 Robert Roesler, *Romanische Studien, Untersuchungen zur älteren Geschichte Rumäniens*, Leipzig, 1871; Hunfalvy Peter, *Magyarország ethnografiája*, Pest, 1872.

tent, sensurile experienței principatelor române; pledează cauza Luminiștilor, dar fără a ignora lecțiile oferite de secolele apropiate; autorii fac apel la sinteze contemporane publicate în țările Europei, dar beneficiază și de operele elaborate de predecesori, umanistii de la sfârșitul secolului XVII.²⁵ Cu alte cuvinte, alături de clasicii antici, ori de eruditele scrieri franceze, engleze și germane, Vasile Maniu achiziționase pentru fondul bibliotecii sale cele mai de seamă lucrări istorice în limba română sau despre români în alte limbi, între ele figurând „Istoria pentru începutul românilor în Dacia” de Petru Maior, „Wiederlegung der Abhandlung” de Eftimie Murgu, „Geschichte des Temeser Banates” de Francisc Griselin, „Cronica românilor” de Gheorghe Șincai, „Istoria românilor” de I. H. Rădulescu, „Istoria arheologiei” de Al. I. Odobescu, „Studii istorice asupra originii națiunii române” de Marcu Antoniu Canini, „Monumentul de la Adamclisi” de Grigore Tocilescu; din literatura istorică română, probabil mai figurează operele cronicarilor ca și „Descrierea Moldovei” a lui Dimitrie Cantemir, frecvent utilizate în studiile sale.

Elanul cunoașterii îi deschisese posibilitatea reflecțiilor. Bunăoară el cumpără și face apel la o mulțime de scrieri istorice contemporane. „Istoria critică a românilor” de Hașdeu o descoperă ca pe o înfățișare autentică a trecutului cu însemnătate particulară și avînd ecoul primei sinteze de valoare în istoriografia românească. Credem că înrîuririle lui Hașdeu asupra lui Maniu au fost puternice, ca argument servindu-ne fructuoasă colaborare la „Traianu” și „Columna lui Traian”, ca și substanțialul sprijin acordat în funcționalitatea periodiceilor editate de primul. Sintem tentați să apreciem, fără a exagera cituși de puțin, că, înrudirea spirituală se datorează și firii enciclopedice a celor doi cărturari; desigur, „Istoria critică”, „Arhiva Istorică a României”, monografia lui Ioan Vodă cel Cumplit și, trecînd în planul lingvistic, „Magnum Etimologicum”,²⁶ rămăseseră pentru mult timp o revelație indiscutabilă în istoriografia sau filologia românească, neputînd fi neglijate nici azi. Între lecturile istorice ale lui Vasile Maniu ne mai atrag atenția în mod special „Istoria românilor din Dacia Traiană” de A. D. Xenopol, pe care biblioteca o păstrează în prima sa ediție (1888—1893). Este înfiia sinteză completă asupra istoriei poporului român, iar valoarea ei trebuie reținută, mai ales că aducea cea mai solidă argumentație în problema continuității ca și o științifică interpretare a teoriilor tendențioase cu privire la originea românilor. Dar Xenopol era unul din maeștrii istoriei noastre așa cum Montesquieu reprezentase pe „unul dintre marii maeștri ai istoriei moderne”,²⁷ el s-a impus în Academia Română ca și în aceea a

25 Alexandru Dușu, *Cultura română în civilizația europeană modernă*, Buc., 1978, p. 165.

26 Toate aceste lucrări existau în biblioteca lui Vasile Maniu; se păstrează și azi, loc. cit.

27 Cf. Albert Sorel, *Montesquieu*, 2-a ed., Paris, 1899, p. 174, apud Al. Zub, *op. cit.*, p. 139.

Franței, incursiunile sale efectuate în problematica filosofiei istoriei (unde s-a dovedit de neîntrecut) fiind mult apreciate de francezi ca și de întreaga istoriografie europeană. Legăturile lui Xenopol cu Maniu datează din perioada activității paralele în Academie, unde intervențiile profesorului ieșean fuseseră adeseori favorabile mai modestului istoric.²⁸ Operele scrise de Nicolae Densușianu,²⁹ Dionisie Fotino,³⁰ Vasile Boerescu,³¹ Gheorghe Adamescu³² figurează în biblioteca intelectualului putînd fi considerate reprezentative pentru creația istoriografică modernă.

Pentru a evoca istoria antică prin prisma istoriografiei, Vasile Maniu studiase comparativ și filosofia, analogiile sale ilustrînd perspectivele unei elevate reconstituiri. Fără îndoială că în această direcție învățătura sa a făcut progrese prin literatura germană de specialitate în care excelentele pledoarii filosofice ale clasicilor Hegel, Kant sau Herder, animaseră mișcarea culturală de factură romantică a unei întregi Europe. Cărturarul deținea prima ediție a operelor complete din Hegel, o parte din opera lui Fichte (10 volume), Kant * și Herder. Este destul de greu să descifrăm în ce măsură se putea vorbi de o influență activă a vreunuia din acești filosofi asupra formației sau studiilor întreprinse de Vasile Maniu. Oricum, însă, perspectivele care i s-au deschis prin aprofundarea filosofiei germane pot fi urmărite în însăși lucrările istoricului; spiritul său analitic, militantist, încrederea în caracterul național al mișcărilor, ideea potrivit căreia poporul este adevăratul făuritor al istoriei sau aprecierea valorii tradițiilor, obiceiurilor, portului, limbii etc. sînt concludente dovezi cu privire la îndemnul primit, la înfrîngerea exercitate de opera lui Hegel sau Herder. E de notat că două din scrierile fundamentale ale lui Herder, „Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit”³³ (Stuttgart, 1784—1791) și „Sämmtliche Werke zur Philosophie Geschich-

28 Vezi Analele Academiei Române, secția Dezbateri, anii 1880—1900.

29 Nicolae Densușianu et Frederic Damé, *Les Roumains du Sud Macedoine, Thessalie, Epire, Thrace, Albanie*, Paris, 1877 — volum legat în piele; se păstrează și azi, vezi biblioteca familiei. Nicolae Densușianu, *Revoluțiunea lui Horia în Transilvania și Ungaria 1784—1785 scrisă pe baza documentelor originale*, Buc., 1884 — volum legat în piele — se păstrează, vezi biblioteca familiei.

30 Dionisie Fotino, *Istoria Daciei*, traducere de George Sion.

31 Vasile Boerescu, *România după tratatul de la Paris din 30 martie 1856*, Paris, 1857, se păstrează. V. Boerescu, *Culegere de Tractate de Pacte încheiate între Înaltele Curți Otomană și Rusească, cum și de alte osebite Acte-ajutătorie de Principatele Valahiei și Moldoviei*, Buc., 1850 — volum legat în pinză; se păstrează, vezi biblioteca familiei.

32 Gh. Adamescu, *Luptele pentru naționalitate ale românilor de peste munți în 1848—1849*, Buc., 1892, volumul poartă dedicația autorului și este legat în pinză; se păstrează, vezi biblioteca familiei.

* Din Kant avea ediția princeps a operei capitale prin care acesta revoluționase lumea cugetătoare, *Kritik der reinen Vernunft* (1781) precum și *Grundlegung zur Methaphysik der Sitten*, (1784).

33 Este lucrarea cea mai de seamă a lui Herder, ea fiind tradusă în Anglia de I. O. Churchill, iar în Franța de Edgar Quinet, cf. Al. Zub, *op. cit.*, p. 176.

te"³⁴ apar în catalogul bibliotecii. Mai apoi, știut fiind rolul însemnat al ideilor herderiene ca și al influenței acestora asupra popoarelor din monarhia Habsburgică, se înțelege de ce l-a interesat într-o manieră deosebită. Bunăoară în istoriografia maghiară aceste idei fuseseră resimțite destul de timpuriu, iar contactele lui V. Maniu cu spiritualitatea maghiară în anii studiilor pestane, îi vor fi îndreptat interesul spre cărțile cu un nou conținut ideologic; mai apoi era de observat și-n mentalitatea scrisului istoric românesc o influență care se originase tot în Germania lui Herder. Kogălniceanu și Bălcescu au fost inspirați de curentul herderian avînd la dispoziție ediția franceză a celei mai reprezentative opere „Idées sur la philosophie de l'histoire de l'humanité” (Paris, 1834).³⁵ Conexiunile cu filosofia herderiană au fost multiple în întreg spațiul sud-est european. Influența lui însă se lasă foarte greu de prelucrat. Impulsurile sînt resimțite în mișcarea conștientizării de sine, evident, în conformitate cu stadiul de dezvoltare, pornind deci de la modelele autohtone existente. Ceea ce Herder și romanticii au adăugat la aceste elemente existente au fost mai puțin programele estetice, cît mai ales considerațiile care puteau să scoată în lumină situația nesatisfăcătoare. Ideile sale au înaintea de toate o relevanță politică, căreia i se adaugă o intensificare considerabilă a interesului cultural ca o condiție prealabilă pentru viitoarea realizare a popoarelor.³⁶

Implicațiile pozitive ale sistemului hegelian, care aspira să cuprindă experiența umană în toată plenitudinea ei,³⁷ nu puteau fi nici ele ignorate.

Influența gândirii hegeliene asupra istoricilor noștri a fost doar în parte studiată, ea necesitînd noi demersuri pentru stabilirea dimensiunilor reale ale istoriografiei românești.³⁸ Dintre lucrările lui Hegel, o mare audiență cîștigaseră prelegerile de filosofia istoriei sau de estetică,³⁹ prin ele erau propuse scheme raționale, erau deschise căile noi ale metodologiei științifice privind istoria, erau descoperite conexiunile fenomenelor de bază, fie în artă, fie în istorie. În cazul lui Maniu ne gîndim că am putea proceda la anumite analogii doar în operele de mai tîrziu, sau, în manifestarea politică, unde atitudinea liberală progresistă, putem presupune că și în acest mod putea fi îmbrățișată.

34 Intrucît catalogul nu pomeneste anul și localitatea editării, presupunem că îi aparținuse ediția berlineză de la 1877 fără a exclude însă și o altă variantă.

35 Vezi Zoe Dumitrescu-Buşulenga, *Herder și pașoptiștii români*, în „Contemporanul”, 1963, nr. 32, p. 3 și Al. Zub, *op. cit.*, p. 177.

36 Vezi analiza istoricului mîunchenez, Holm Sundhausen, *Der Einfluß der Herderschen Ideen auf die Nationsbildung bei den Völkern der Habsburger Monarchie*, München, 1973, p. 22.

37 Cf. Ernest Stere, „Umanismul în filosofia lui Hegel”, în *Analele științifice ale Univ. Al. I. Cuza, Iași*, s. III, b (filosofie), t. XVI, 1970, pp. 71—72, apud Al. Zub, p. 104.

38 Vezi Tudor Vianu, *Influența lui Hegel în cultura română*, Buc., 1933.

39 Vezi G. W. F. Hegel, *Prelegeri de estetică*, trad. de D. D. Roșca, Buc., 1966 și *Prelegeri de filosofie a istoriei*, trad. de Petru Drăghici și Radu Stoichiță, Buc., 1968.

Am putea cita și alți reprezentanți ai filosofiei germane care l-au interesat pe istoric, între care, la loc de frunte se situează Friedrich Schlözer, de asemenea un activ susținător al ideii de progres. Catalogul bibliotecii consemnează existența volumului „Stats Recht und Stats Verfassungslere” (Göttingen, 1793). Interesul se justifică prin faptul că Schlözer deschisese perspectivele studiului istoriei sud-estului european;⁴⁰ el a ordonat părți din istoriografia de sud-est, a conceput evoluția istorică a popoarelor din acest spațiu. Schlözer a fost primul istoric german care a arătat că Ungaria și Imperiul Habsburgic conținea cele mai diverse nații din întreaga lume. A avut influențe asupra istoriografiei maghiare, scrierile sale fiind merituoase chiar în fondarea științei lingvistice maghiare și slave.⁴¹ Eforturile lui Vasile Maniu îndreptate spre consolidarea orizontului cultural prin cunoașterea evoluției unei întregi etici, sînt vădite, cu atît mai mult cu cît se cunosc studiile sale asupra mișcării literaturii istorice în țară și străinătate, precum și lucrările care militaseră consecvent pentru unitatea națională.⁴² Cu alte cuvinte, era necesară cunoașterea sferei de înrudiri, ca și progresul istoric al poporului român de pe teritoriul Transilvaniei și Banatului, progres reflectat în istoriografia românească și universală.

În paralel cu filosofia, dreptul era specialitatea căreia Vasile Maniu i-a acordat atenția cuvenită în orice împrejurare, în fiecare scriere; să nu uităm însă că, mai întîi de toate, pregătirea sa universitară ni-l recomandă în calitate de jurist. De aceea, probabil, și scrierile genului intră în sfera sa de cercetări. Colecția număra mai multe lucrări de referință, trăsăturile lor reliefau caracterele juridice ale timpului în care au fost redactate. Desigur, mai importante erau considerate acelea care-i puteau sluji investigațiile politico-istorice sau acelea care accentuau caracterul științific al demennurilor. Consemnăm cartea lui B. P. Hașdeu, „Obiceiurile juridice ale poporului român” (București, 1879), a lui Vasile Boerescu, „Memoires sur la juridiction consulaire dans les Principautés Unies Roumaines” (Paris, 1865) sau lucrarea unui consacrat al domeniului, eruditul olandez Hugo de Groot sau Grotius, „De jure belli et pacis” (Frankfurt, 1691), tradusă în toate limbile culte. Opera lui Grotius cuprinde primele fundamente ale dreptului public modern a cărui origine autorul o caută în natura omenească, ceea ce contravine dreptului public medieval.

40 A se vedea și *Allgemeine nordische Historiae*, Halle, 1771.

41 Dintre istoricii care au acordat atenție influenței lui Schlözer, amintim: Fritz Valjavec, *Geschichte der deutschen Kulturbeziehungen zu Südosteuropa*, 5 Bde, München, 1953—1970; Franz Zwitter, *Les problèmes nationaux dans la Monarchie des Habsbourgs*, Beograd, 1960, precum și Holm Sundhausen, *op. cit.*

42 Vezi *Unitatea latină sau cauza română în procesul naționalităților din punct de vedere istoric, politic și juridic*, Buc., 1867 și *Misiunea Occidentului latin în Orientale Europei*, Buc., 1869.

Între preferințele livrești mai figurau dicționare, lexicoane, enciclopedii,⁴³ lucrări importante din literatura română sau europeană. Poeziile lui Cezar Bolliac, Vasile Alecsandri, Iancu Văcărescu, Mihai Eminescu, le poseda în primele ediții, cât privește scrierile lui Boileau, Victor Hugo, J. Bentham, Byron, Herbart, figuraseră și ele în bibliotecă.

În mod evident trimiterile sale ne indică certe influențe, anume sensul receptării formelor culturale. Pentru Vasile Maniu relațiile complexe ale științei istorice cu filosofia și literatura au fost considerate indispensabile. Este o dovadă și aceasta a temeiniciei prin care cărturarii români au înțeles să slujească nobilele idealuri ale națiunii. Angajarea lor politică se raporta la puterea spiritului. Redestepțarea națională și culturală sta sub semnul învățăturii, sta în legătură cu beneficiul cercetării cărților. Lectura constituise întotdeauna o deschidere către originalitate, reprezentase impulsul prin care românii pătrunseseră în conștiința culturală europeană.

CATALOGUL CĂRȚILOR DIN BIBLIOTECA LUI VASILE MANIU

1. Institutionem historiae eclasticae, Laur. Moscheni, 1764 Helmstadii Christianum Fridericum Weygand.
- 2, 3. Corpus juris hungaris, 1822, Budae — Typographia regiae universitatis hungaricae, vol. I, II.
4. M. Val. Martialis, 1664, Amsterdami — Typis Danielis Elzeverii.
- 5, 6. Comentarii de bello gallico et civili, I. Caesaris, 1780, Lipsiae — Heredes Weidmann et Reichinun, vol. I, II.
- 7—9. Bibliothecae graecae, I. A. Fabrici, 1707, Hamburgi — Christiani Liebezeit, typis Spiringianis, vol. I, III, IV.
10. M. T. Ciceronis opera, C. F. Aug. Nobbe, 1827, Lipsiae, Caroli Tauchniti.
- 11, 12. Thesaurus eruditionis scholasticae, Basili Fabri, 1749, Frankofurti et Lipsiae — Librăria Joh. Frid. Gleditsch, vol. I, II.
13. Historia panonica, A. Bonfinii, 1690, Coloniae Agrippinae, Joannis Wietenfeldt Godefridi de Berges.

⁴³ Mayers Konversations-Lexikon, 17 vol., Leipzig, 1874—1880; Antiquitäten-Lexikon, Leipzig, 1443; Dictionnaire grec-français de A. Chassang, Paris, 1879; Dictionnaire français-latin de L. Corney, Limoges (fără an); Dictionnaire allemand-français, Stuttgart, 1863 (4 vol.); Dicționarul limbei române de A. T. Laurian și I. C. Massim, 1871—1874 (20 vol.); Dictionnaire de l'économie politique, de Ch. Coquelin et Guillaumich, Paris, 1856 (2 vol.); Dictionnaire général de la Politique, de Maurice Block, Paris, 1863 (2 vol.); Dictionnaire national ou dictionnaire universel de la langue française, de Bescherelle, Paris, 1862 (2 vol.) și Conversation Lexicon, Allgemeine deutsche Real-Encyklopädie für die gebildeten Stände, ed. F. H. Brockhaus, Leipzig, 1827 (12 vol.); unele sint consemnate de catalogul bibliotecii lui V. Maniu, altele sint depistate de noi (în biblioteca ce se mai păstrează) pe baza însemnărilor manuscrise existente.

- 14—16. *Glosarium ad scriptores mediae et infinae, Caroli du Fresne, Domini du Cange, 1710, Frankofurti ad Maenum — Johannis Adami Jungii, vol. I—III.*
17. *Historiae regni hungaricae, N. Isthwannffio, 1724, Coloniae Agripinae Henrici Rommerskirchen.*
18. *Leccicon latinum. Galipinus septem linquarum, I. Facciolatus, 1772, — Johannem Manfré.*
- 19—22. *Virgilii Maronis opera, C. G. Heyne, 1787—1789, Lipsiae — Gaspari Fritsch.*
23. *Orationes, Ciceronis, 1824, Norimbergae — Riegel et Niessner.*
24. *Parerga historica philologica, Parerga Münteri, 1749, Gottingae — Jo. Giul. Schmidt.*
- 25—28. *Historiae naturalis, C. Plinii, 1783—1784, Biponti — Typographia Societatis, vol. II—V.*
29. *Nucleus rerum hungaricarum, Bonfinio, Tarnaviae, Typ. Academ. per Georgium Radem.*
30. *In libri concordiae.*
31. *Comoediae XX — superstites, N. A. Plauti, 1641, Frankofurti — Libr. Philippi Jacobi Fischeri.*
32. *Origines et occasus Transylvanorum, L. Toppeltino de Medyyes, 1762, Vienne — Hermani Josephung Krüchten.*
33. *Geographia antiqua, C. Cellarii, 1731, Londoni — I. Ballard, J. Sieux, G. Jungs, J. Osborn.*
34. *Argonauticon, Val. Flacci, 1786, Biponti Typographia societatis.*
- 35—36. *Rerum gestarum, A. Marcellini, 1786, Biponti ex Typographia Societatis.*
37. *Tabulae chronologicae, chr. Schraderi, 1721, Helmstadii, Hermannii.*
38. *Vestigia historica hunnorum, scytarum et hungarorum, Josephum Bakoss, 1833, Posenii — Typis Antonii Schnidt.*
39. *Ad Lucilium epistole, A. Seneca.*
40. *Historiae? hungaricum, Al. Horany, 1782, Budae Typis Catharinae Landerer Vidve.*
41. *Imago antiquae hungariae repraesentans terras adventus et res gestas gentis hunicae, Samuele Timon, 1733, Cassoviae — Typis Academicis Soc. Jesu per Joan, Henricum.*
42. *Clavis linguae sanctae aditum aperiens, breve dictionarium chaldaeorabbinicum, Christianii Stockii, 1717, Jenae Joh. Felicem Bielckium.*
43. *Anales sultanorum othomani darum a turcis sua lingua scripti, Joannis Lennclavius, 1596, Francofurdi — André Wecheliheredes.*
44. *De rerum natura, Titus Lucretius Carus, 1782, Biponti, Typographia societatis.*
45. *Animadversio in dissertationem Halensem subtitulo: Erweis, daß die Walachen nicht römischer Abkunft sind, Damasceno Th. Bozsinka, 1827, Pestini Iud. Sanderer.*
46. *Geschichte des Temeswarer Banats, Franz Grieselini, 1780, Wien — Johann Paul Kraus.*
- 47—49. *Abhandlung der römischen Altertamer, Maternus von Cilano, 1776, Altona gedruckt bey Gaspar Grift, Hamburg bei Carl Ernst Bohn, vol. II—IV.*
- 50—51. *Horazeus Oden Buch. I—IV, R. H. Jördens, 1781—1782, Berlin und Stralsund bei Gottlieb August Lange.*
- 52—53. *Der Lehrmeister, Schröcht-Ebert, 1782—1783, Leipzig, vorlegts Johann Samuel Heinfins.*

- 54—56. Geschichte der Menschheit, Johann Gottfried von Herder's, 1784, Herausgegeben durch Johann von Müller Stuttgart und Tübingen in der I. G. Gotta-schen Buchhandlung Tübingen I—III.
- 57—59. Sämmtliche Werke zur Philosophie und Geschichte, Johann Gottfried von Herder's, 1827, vol. I—III.
- 60—62. Gesammelte Schriften, Ludwig Börnes, 1829—1834, Hamburg bei Hoffmann und Campe și Paris bei L. Brunet, vol. III, VI, XIII.
63. Geschichte der Philosophie, I. Aug. Eberhard, 1788, Halle — Hemmerdeschen Buchhandlung.
64. Antiquitäten Lexicon, B. Hederics, 1443, Leipzig bey Johann Friedrich Gleditsch.
- 65—67. Meine Schriften aus der Emigration, Ludw. Kossuth, 1880—1882, Presburg et Leipzig — Tip. Carl Stampfel și Tip. Haessel, vol. I—III.
68. Klassischen Römischen Griechischen Geschichtschreiber, II. Band, Tacitus, tradus de K. Fr. Bahrdt, 1781, Halle — Johann Jacob Gebauer.
69. Russisches-deutsches und deutsch-russisches Wörterbuch, Schmiedt, 1873, Leipzig, Otto Holze.
- 70—72. Aussprüche der philosophierenden Vernunft, 1787—1799, Jena bey I. G. Voigh și Jena in der Hempelfehen Buchhandlung, vol. I—III.
73. Fragmente aus Paris im IV-tem Jahr der französischen Republik, F. L. Mayer, 1797, Hamburg — Karl Ernst Bohn.
- 74—75. Bulwer's Werke, Trad. din engleză de Georg Nicolaus Herman, 1837, Zwickau — Gebrüder Schumann, vol. I, II.
- 76—79. Ciceronis Briefe, trad. de Ig. Felner, 1782, Freyburg/Breisgau, (Austria ediția universității), vol. I, III, V și VII.
80. Gespräche über das Wesen der Götter, trad. din Cicero, 1767, Zürich — Orell, Gessner Fussli.
- 81—83. Grammatik der romanischen Sprache, Fr. Diez, Bonn bei Eduard Weber, 1836, 1838, 1844.
84. Abstammung der Rumänen, J. Lad Piě, Leipzig — Tip. Duncker et Hublot.
85. Odysee (Ithaka im Jahre X), Homer, Mannheim bei Schaus und Göss.
86. Rechtfertigung vor dem Richtersthule von Europa, L. N. Carnat, 1799.
- 87—103. Konversations-Lexikon, Mayer's, Bibliographische Institut Leipzig, 1874, 1875, 1876, 1877, 1878, 1880.
104. Neuste Beschreibung von Wien, I. Pezzlis, Wien, Anton Strauss.
105. Staatsrecht und Staatsverfassungslehre, Aug. Lud. Schlözer, Göttingen in Bandenbrock und Ruprechtschen Verlag, 1893.
106. Politischer Versuch über die unvermeidlichen Veränderungen, Anton von Giuliani, Wien — Ignatz Alberti, 1791.
107. Politischer Hausschatz des deutschen Volkes, Wolff, Leipzig — Edit. Otto Wigand, 1861.
108. Logik. Kiesevetter, Berlin — F. T. Legarde, 1796.
109. Athen's Aufschwung und Fall, E. Bulwer, 1837.
110. Politische Geschichte der Serben in Ungarn, Dr. Schwiecker, Budapest — Ludwig Aigner, 1880.
111. Geschichte des Temeser Banats, Dr. Schwiecker, Pest — Ludwig Aigner, 1872.
- 112, 113. Geschichte des Temeser Banats, L. Böhm, Leipzig — Verlag von Otto Wigand I., 1861.

114. Căsar und seine Zeitgenossen, Delorne, trad. de Eduard Doehler, Leipzig — Teubner, 1873.
115. Völkerkunde Osteuropas, Lorenz Diesenbach, Darmstadt, 1880.
116. Rumänien — Land und Volk, R. Henke, Leipzig — Otto Wigand, 1877.
117. Handbuch für das Deutsche Reich, Berlin — Carl Heymann's Verlag, 1879.
118. Cicero und Seine Freunde, Boissier, Leipzig — Druck und Verlag B. G. Taubner, 1869.
119. Wiederlegung der Abhandlung, E. Murgu, Ofen — gedruckt mit Königl. Ungarische Universitäts, 1830.
120. Geschichte der Europäischen Staaten, Gottfried Achenwall, Göttingen, Witwe Vandenkock, 1773.
121. Unterweisung in den philosophischen und mathematischen Wissenschaften, I. Ebert, Leipzig — Christian Gottlieb Herteln, 1779.
- 122—124. Die Apostel, Ernest Renan, Leipzig — F. I. Brockhaus, 1866, Paris — Michel Levy Freres, vol. III, IV.
- 125—128. Konversations-Lexikon, Leipzig — F. U. Brockhaus, vol. I—IV, 1832—1834.
129. Morphologische Skizze der Nordmoldawischen Karpaten, București, Carol Göbl 1899.
130. Rumänen und ihre Sprache, Johann Carl Schuller, Hermannstadt — Th. Steinhäussen, 1855.
131. Kurzgefaßte Entlarvung der großen Wahrheiten, Philadelphia, 1794.
132. Grundlegung zur Metaphysik der Sitten, I. Kant, I. Fr. Hartknoch, 1785.
133. Der Kaukasus, Viena, 1854.
134. Német Magyar Szótár (Wörterbuch der deutschen und ungarischen Sprache), M. Balagi, Budapest — Franklin Verein, 1873.
135. Magyar Német Szótára, Mor. Balagi, Budapest, 1875.
136. Viszgalodes az Erdelyi Kenezsegekről, 1846.
137. Törvenyzikk a Polgári perrendtartás, Pest, 1868.
138. A. Román Nép es ügye, Wlad alajos Lugoson a Traunfeilner — Wenzelly Könyvnyomda Betnível, 1863.
139. Történelmi Tár, Budapest a Magyar Történelmi Társulat Tulaydona, 1882.
140. Adatár Delmagyarország XVIII Századi Történetehez, Baroti Lajos, Temesvár, 1893, Nyomatott a Csanad — Egyházmegyei Könyvsajton.
141. Ertesítő, Miletz Janos, Temesvérolt — Magyar Testverek Könyvnyomdaja, 1879. (Nr. 142, 143, 144 lipsesc din catalogul întocmit de V. Maniu și fiul său.)
145. Céthéisme philosophique, Flexier de Réval, Paris, Libr. Charles Pierre Berton, 1877.
146. Les géorgiques de Virgile, tradus de M. L'Abbé de Lille, Paris, Garnier Frères, 1879.
147. Collection des auteurs latins — Ovide, D. M. Nisard, Paris J. J. Dubochet, Le Chevalier, 1850.
- 148, 149. Dictionnaire de la Fable, Fr. Noel, Paris — Le Normant, 1803.
150. L'univers. Histoire et description de tous les Peuples. Provinces dannubiennes et roumaines. M. Chopin et A. Ubicini, Paris, 1856.
151. Histoire de la bible, Boissard, Paris — Librairie Hachette, 1855.
152. Les aventures de Telemaques, Fenelon, Paris, Hachette, 1880.
- 153, 154. Discours sur l'histoire universelle, Bossuet, Paris, vol. I.—II., 1803.

- 155—170. Oeuvre de Condillac, Paris, Secointe et Durcy et Tourneux, XVI, vol. II, 1822.
171. Histoire de Jules Cesar, Paris — Henri Plon, vol. I., 1865.
172. Les migrations des peuples et particulièrement celle des Touraniens, Ujfalvy de Mezö-Kövesd, Paris — Naisonneuve et Cie, Libraires editeurs, 1873.
173. Oeuvre des Descartes, M. Jules Simion, Paris — Charpentier, 1860.
174. Les Savants modernes, leurs vie et leur travaux, A. Ribiere, Paris, 1899.
175. Dictionnaire grec français, A. Chassaug, Paris, Garnier Frères, 1879.
176. Dictionnaire français-latin, L. Corney, Limoges, Barbon Frères.
- 177—180. Dictionnaire allemand-français, Manzin — Peschier, Stuttgart, J. G. Cotto, vol. I—IV, 1863.
181. Dictionnaire latin-français — Guerard et Molliard, 1881.
182. Vie et aventures, John Davy's, f. a.
183. L'épicon dans les cours des princes chrétiens, ou lettres et memoires, f. a.
- 184—185. Les égarement de l'amour ou lettres de Faneli et de Milfort M. Imbert, Paris chez le Prieur, 1797.
186. Manuel à l'usage des membres du Senat et de la chambre des representants, Paris, f. a.
187. Le prince de Nicolae Machiavel, C. Ferrari, Paris, Librairie de la biblioteque nationale, Paris, 1875.
188. Paroles franco-roumaines, Contes de Saint Hulaire, Buc. — Socec, 1930.
189. Precis de droit civil, G. Baudry — Lacantinerie, Librairie de la Societé du Recuell Gal des lois et des arrêts, Paris, 1899.
190. Le colonie commerciale degli italiani in Oriente, G. Heyd, Venezia și Torino, 1866.
191. Istoria pentru inceputul românilor în Dacia, Petru Maior, Buda, 1834.
192. Principia de limbă și de scriptură, Timotei Cipariu, Blasiu — cu tiparul seminarului, 1866.
- 193—194. Cronicile României sau Letopisețele Moldaviei și Valahiei, M. Kogălniceanu, Buc., 1872 și 1874.
- 195, 196. Istoria Daciei Antice, Gavriil Popu sau Laslo, Clușiu, 1855.
197. Gramatica românească, Constantin Diaconovici, Buda, 1822.
198. Gramatica românească, Buc., 1851.
199. Gramatica română, N. Bălășescu, Sibiu, 1848.
200. Cinci documente istorice slavo-române din arhiva curții imperiale de la Viena, Ioan Bogdan, Buc., f. a.
201. Românii în literatura străină, V. Maniu, Buc., 1883.
202. Mișcarea literaturii istorice, V. Maniu, Buc., 1880.
203. Stemele țărilor în fața religiunilor Daco-Romane; Cabismul și Mitraismul, Ghe-nadie, Buc., 1894.
204. Trecutul și era nouă, Constantin A. Cretzulescu, Buc., 1860.
205. Scrisori apologetice ale lui Andrei Bar. de Șaguna, Sibiu, Tip. arhiecezană, 1867.
206. Despre cimilituri, studiu filosofic și folcloric, George Pascu, Iași, 1909.
207. Cuvânt despre expediți lui Igor Sveatoslavici contra poloveților sau Cumanilor, Alexandru Papadopol Calimah, Buc., 1885.
208. Catalog general de cărțile române (Biblioteca cronologică română), Dimitrie Jarcu, Buc., 1873.

209. O statistică a Țării Românești din 1820, V. A. Urechia, Buc., 1887.
210. Crestomația sau Analecte literare, Buc., f. a.
211. Proprietatea și naționalitatea și marea chestiune a Jidanilor, D. P. Marțian, Buc., 1866.
212. Bibliografia românească veche (Edit. Acad. Rom.), Ion Bianu și Nerva Hodoș, Buc., 1899.
213. Istoria critică a Românilor, B. P. Hașdeu, Buc., 1872, 1873, 1875 (3 vol.).
214. Etymologicum magnum romaniae, B. T. Hașdeu, Buc., 1890.
215. Istorioară bisericească, Țincu Velia, Sibiu, 1865.
216. Dicționarul limbei române, A. T. Laurian și I. C. Massim, (20 vol.), 1871—1874.
217. Metoda pentru studiul limbii elenice, f. a.
218. Noul Testament, f. a.
219. Cultul păgîn și creștin, f. a.
220. Diplome maramureșene din secolul XIV—XV, I. Mihaly, Sighet-Maramureș, 1900.
221. Analele Societ. Acad. Române, 1869—1878.
222. Țara noastră. Descrierea părților Ardealului de la Mureș spre miazăzi și Valea Mureșului.
223. Odysea și Batrachomyomachia, Homer. Trad. Cangiani, Iași, 1876.
224. Diploma Bârlădeanu din 1834 și Principatul Bârladului, I. Bogdan, Buc., 1889.
225. De la Tobolsk pînă în China — Note de călătorie din 1675, Spătarul Nicolae Milescu, Buc., 1888.
226. Colecțiunea legilor, regulamentelor etc., de la 1864—1901, 1901—1904, 1904—1906, Lascăr Biberi, buc., 1901, 1904, 1906.

Catalogul a fost întocmit de VASILE MANIU și fiul său GRIGORE V. MANIU. el se păstrează astăzi în arhiva conferențiarului dr. Ștefan I. Niculescu de la I. M. F. București.

ASPECTE STILISTICE ÎN OPERA ISTORICULUI ION SIRBU

de: prot. dr. MARCU BĂNESCU

Ce l-a determinat pe dr. Ion Sirbu ca, în condițiile create de „dualismul austro-ungar”, să aleagă „eroi” din trecutul neamului său? Sigur că, pe lângă pregătirea și propensiunea sa spre reconstituiri de anvergură, nu poate fi neglijată, ca problematică literară, atracția, fascinația pe care o exercită marile personalități istorice asupra urmașilor, dar acestea toate sînt subiacente semnificației politice, cu rol preponderent în conștiința istoricului. Ion Sirbu nu urmărește numai sondarea unui univers uman, ci și conturarea implicită a unui ideal național, o deschidere de perspectivă spre realizarea acestui ideal. Obiectivul său se îndreaptă deopotrivă, apoteotic și vaticinant, spre trecut și viitor. Mihai Viteazul, prin vigoarea bărbătească, transfigurată de patosul iubirii de libertate, prin frumusețea cutezanței, pătrunsă de finețe și perspicacitate diplomatică, și, mai ales, prin înfrunțarea în marea sa figură a idealului național, a constituit pentru tînărul istoric bănățean o grandioasă tematică, din care el realizează, (folosind o metaforă de împrumut) „o istorie secretă a prezentului” și viitorului.

Prin gîndirea sa, prin credința neșrămutată în „învierea” neamului său, prin tăria eroului său, care prefigurează puterea și dreptatea istorică, prin opera sa întreagă, Sirbu este un vizionar. Un vizionar... uitat mai bine de cinci decenii. Abia în zilele noastre, avînd toate condițiile de reconsiderări și restituții valorice, între multe alte lucrări care au repus în circulație nume și titluri uitate sau necorespunzător plasate, se reeditează în 1976 și „Istoria lui Mihai Vodă-Viteazul”...¹ și astfel pledoaria lui Ioan Sirbu în fața lumii își redobîndește prestigiul.

Poate că acesta-i destinul operelor vizionare. Timpul nu le poartă faima uniform. S-a spus că „recunoașterea” (valorică) acordată tirziu impresionează mai profund ca recunoașterea imediată. Prin „dreptatea” acordată tardiv se săvîrșește un act de reparație față de care

1 Ediție îngrijită de Damaschin Mioc, Ed. Facla, Timișoara, 1976.

opinia publică este foarte sensibilă. Este „privilegiul marilor uitați”, de care se pare că beneficiază și istoricul nostru bănățean.

Ion Sirbu n-a întemeiat școli, n-a determinat curențe, n-a dat directive. El a luat de la erudiții săi profesori metodele elaborării meticuloase și corecte, la care a adăugat darurile sale înăscute și dobândite, forța de gândire, potențialul de simțire, de vibrație, de comunicare. Lucrările sale, scrise în condiții vitrege, între adversari și neprieteni, nu sînt simple etalări de documente. El a căutat documentul dintr-o nevoie de certitudine, l-a interpretat cu minuție din respect pentru adevăr, dar a știut descoperi, în dialecta interpretărilor, dincolo de document, fragmente de gând și hotărîri, care au germinat în conștiința eroului, necunoscute străinilor. Nu toți cercetătorii de arhive ajung la atare descoperiri. Munca obstinată desăvîrșește o energie potențială, un dar, o valoare înăscută, care nu se poate neglija, fie că o numim talent, fie că o numim, mai simplu, pasiune.

Lucrările lui Ion Sirbu,² cum am arătat în altă parte, au fost bine primite atît în țară, cît și peste hotare. Unele rezerve s-au exprimat doar cu privire la stilul său. În prestigioasa prefață la „Istoria lui Mihai Vodă-Viteazul”, ediția îngrijită de Damaschin Mioc, istoricul prof. Ștefan Ștefănescu atinge cu finețe, fără nominalizări, și această delicată problemă: „s-a spus exagerîndu-se vădit, că lucrarea lui I. Sirbu are un stil greoi...”³

Cel care pune în discuție această deficiență este Al. D. Xenopol (1847—1920), istoric, filozof, sociolog, economist, autorul unei sinteze de „Istoria românilor în Dacia Traiană”. Eruditul istoric își formulează opiniile în cadrul discuțiilor de la Academia Română pentru acordarea premiului „Năsturel-Herescu”. El pledează împotriva premierii istoricului bănățean afirmînd că are stil „greoi și neîngrijit”.

Nu este, evident, cu totul lipsită de teme și obiectivitate această observație, dar dacă ne referim la faptul temerar că Ion Sirbu află și remarcă în primul său volum din Istoria lui Mihai Viteazul unele interpretări eronate în lucrările lui Xenopol,⁴ atitudinea acestuia apare, cel puțin, prea aspră. S-ar putea ca observațiile ce i s-au făcut să-l fi afectat mai mult decît s-ar fi convenit și să-l fi împiedicat să treacă peste aceste tribulații, neesențiale și efemere în activitatea științifică. Lăsînd însă aceste neînsemnate incidente, consemnăm faptul că Xenopol susține cu tărie lucrarea lui Nicolae Iorga despre Mihai Viteazul, prezentată la concurs.

Replica n-a întîrziat. Ea a fost dată, cu competență, de aceia care au susținut, după merit, lucrarea lui Ion Sirbu. Raportorul Gr. Tocilescu (1850—1909, profesor de istorie antică și epigrafie, director al Muzeului Național de antichități), „care a pus temelia solidă a dis-

2 Mateiu-Vodă Basarab's auswärtige Beziehungen, 1632—1654”, disertație de doctorat susținută la Universitatea Vieneză și tipărită, în limba germană, la Leipzig, în același an (1899) și „Istoria lui Mihai Vodă Viteazul, Dîmneul Țării Românești”, vol. I — 1904, vol. II — 1907.

3 Către cititor, p. 8.

4 De pildă în nota 2 din vol. I, p. 134.

cuțiunii asupra lucrării mele", cum afirmă Sirbu însuși,⁵ sprijinit de majoritatea membrilor Academiei, îndreaptă atenția înaltului for de cultură spre ceea ce este esențial în lucrarea lui Ion Sirbu, „scriitor conștiințios și obiectiv”, „spiritul cel mai potolit și mai cumpănit”.⁶ și dacă lucrarea sa „din punctul de vedere al formei, stilului și al limbii întrebuintate, lasă întrucitva de dorit, din punctul de vedere al izvoarelor, al combinării rezultatelor dobândite prin acestu studiu, ca și al expunerii faptelor, după înlanțuirea lor logică și adevărată, merită toată lauda”.

Comisia de premiere,⁶ înțelegând că lucrarea lui Ion Sirbu are, în contextul timpului, un caracter militant și că scrisul său trebuia să fie accesibil tuturor românilor, și mai ales bănațenilor, o propune cu șapte voturi contra unul, iar plenul Academiei, în sesiunea generală din 6 aprilie 1905, îi acordă, cu 19 voturi din 24, „Marele Premiu Năsturel” (12.000 lei).

Trebuie reținut faptul că, la data concursului Ion Sirbu era deja un nume cunoscut în țară și peste hotare. Numele îi fusese popularizat de lucrarea anterioară, despre Matei Basarab. Riguros analizată și elogios evidențiată de critica nemțească, lucrarea atrăsese atenția istoricilor din țară: B. P. Hașdeu și I. Kalinderu, Gr. Tocilescu și D. Sturdza, N. Iorga și Al. Hurmuzaki, etc. Ion Sirbu avea deci admiratori și... detractori.

Discuțiile în jurul acestei probleme (a stilului) au luat oarecare amploare după acordarea premiului, prin intervenția istoricului Nicolae Iorga.

S-a vorbit mult despre un conflict (sau o serie de conflicte) între marele Nicolae Iorga și modestul Ion Sirbu. Evident, exagerările n-au lipsit nici aici, cumpăna înclinând când în favorul unuia, când în favorul celuilalt. Dar despre relațiile dintre cei doi istorici, (căci au existat, păstrând proporțiile, relațiile de prietenie,⁷ de contradicții și învrăjbire și, mai presus de toate, de respect și stimă reciprocă), voi vorbi într-un capitol special. De data aceasta voi aminti doar câteva aspecte, necesare pentru a înțelege atitudinea lui N. Iorga și tornada invectivelor sale față de „stilul” lui Ion Sirbu.

Condescendența lui N. Iorga (deși mai tânăr cu șase ani, dar cu o ascensiune uluitoare, spectaculoasă), față de Ion Sirbu se poate urmări în tot ce a scris el despre bănațeanul care studia la Viena și atrăgea atenția oamenilor de specialitate asupra capacității sale. N. Iorga îl apreciază în „Revue critique” din Paris, nr. 1 din 1900, din care Sirbu însuși reproduce un fragment în prefața la vol. I din Istoria lui Mihai Viteazul. De asemenea N. Iorga scrie elogios despre Sirbu

5 Cuvînt înainte, vol. II, partea I, p. I.

6 Compusă din: Bianu, Quintescu, Vulcan, Marian, Tocilescu, Aurelian, Hepites, Poni.

7 În Sămănătorul, anul IV, nr. 16 din 17 aprilie 1905, pp. 259—260, printre altele, Nicolae Iorga scrie: „Sirbu, un bănațean căruia i-am adus toate îndatoririle ce mi-au stat în putință (...), care a fost adeseori oaspetele meu și căruia nu i-am ascuns nimic din părerile și sentimentele mele...”

în „Convorbiri” (1900, pag. 141) și în „Studii asupra Istoriei rom. în sec. XVII” (I, 1900). „Cu vorbe, frumoase”, N. Iorga anunță lucrarea lui Sirbu în prefața volumului XII din colecția Hurmuzaki, etc.

Relațiile dintre ei erau bune (atâta cât se putea între doi oameni cu structuri și manifestări atât de deosebite), dar... intervine un articol și primul volum din Istoria lui Mihai Viteazul semnat de Ion Sirbu, apoi concursul de la Academia Română și relațiile se tulbură, se înăspresc, degenerază.

Cei doi istorici tineri, bine pregătiți și plini de elan, se întâlnesc în Viena, la începutul acestui veac, în căutare de documente la Haus-Hot- und Staatsarchiv și Kriegsarchiv. „Întâlnirea și discuțiile purtate cu N. Iorga și Al. Hurmuzaki (...) i-au întărit lui Ion Sirbu hotărârea de a scrie o istorie a lui Mihai Viteazul”.⁸ La data întâlnirii lor, I. Sirbu copiasse deja unele documente privitoare la lucrarea care se amplifica în conștiința sa. N. Iorga, poate fără să știe, copiază și el documentele (sau o parte din ele) pe care le studiasse și copiasse Sirbu. Alert și febril ca totdeauna, N. Iorga, („un specialist total”, „un istoric ca a sorbit apa tuturor”, cum zicea undeva G. Călinescu), publică documentele în volumul XII din colecția Hurmuzaki, documente pe care Sirbu le folosise deja în lucrarea sa, dar nu apucase să le publice. De aici decurg supărările, reproșurile, scrisorile, articolele polemice, complicațiile...

Formal, neînțelegerile încep cu notele din subsolul articolului pregătit de Sirbu, la invitația lui Iorga, pentru volumul „Omagiul Sturdza”. În aceste note, Sirbu „a cutezat să rectifice mici scăpări aflate în opera lui Iorga, închinată lui Mihai Viteazul, din care motiv au și fost înlăturate din articolul încriminat”.¹⁰ Anul următor, Ion Sirbu izbutește să tipărească volumul I din Istoria lui Mihai Viteazul (1904). În prefața volumului, el revine și stăruie asupra „pătaneii” cu „copiile” din arhivele vieneze.¹¹ Face unele observații privind tehnica reproducerii documentelor de către N. Iorga, compară textul cules de el cu cel cules și tradus de Iorga, remarcând la acesta „o lipsă de sistem”, omisiuni sau republicări de documente, transcrieri și traduceri eronate, mai ales, din limba maghiară, ș.a. Publicarea documentelor (de către Iorga) l-a obligat (pe Sirbu) să-și „îndrepte notele” ștergind din ele citatele „arhivele curții, Hung., Turc.” și „arh. de Război” (prescurtat: A. C. H., A. C. T., etc.) și înlocuindu-le cu „Docum. XII”. Deși pe alocuri incisiv, nu lipsit de maliție, în general Sirbu nu depășește limitele onestității științifice. El dorește ca lucrurile să fie clare, puse la punct „și aceasta în interesul științei românești, mai ales când ea e ocrotită de Academia Română și de Ministerul Școlilor, și când e menită, cum sînt edițiile de izvoare istorice, și pentru străinătate”.¹²

⁸ Ștefan Ștefănescu, idem, p. 6.

⁹ Volumul apare în 1903.

¹⁰ Barbu Theodorescu, Scrisori către N. Iorga, Ed. Minerva, București, 1979, vol. II, nota 2 la p. 267.

¹¹ Vol. I, pp. VI—XIII.

¹² Ibidem.

N. Iorga se supără, dar se stăpânește. Așteaptă un alt prilej. Și acesta se ivește curînd: „Marele Premiu Năsturel”.

Se știe că, pentru concursul instituit de Academia Română, prezentase și N. Iorga o lucrare despre Mihai Viteazul, din care publicase o parte în *Convorbiri literare* (1902 și 1903).¹³ După cum am amintit mai sus, la propunerea comisiei speciale, Academia Română, după inevitabile discuții, atribuie premiul cel mare lui Ion Sirbu, cu 19 voturi pentru și 5 contra. Nicolae Iorga era la al doilea eșec. În 1901 el prezentase la concursul instituit de Academie lucrarea „Istoria literaturii de la Cantemir pînă la 1821”, dar nici aceasta nu întrunise sufragiile înaltului for. Contrariat, N. Iorga izbucnește. Îndată după decernarea premiului, el scrie fulminantul articol din *Sămănătorul*,¹⁴ pe care I. Sirbu, în prefața volumului II din *Istoria lui Mihai Viteazul*, îl numește lipsit de obiectivitate, căci „pagina a fost scrisă cîteva zile după premiera cărții. Și se știe (...) cit de ciudă i-a fost d-lui Iorga pentru această întîmplare, dat că-l criticasem puțin”.¹⁵

N. Iorga revine asupra „durerii” sale și semnează în *Sămănătorul*¹⁶ articolul „Lipsă de loialitate”, apoi în volumul „Oameni care au fost”,¹⁷ etc.

Printre altele, cu referire la stilul folosit de Sirbu în lucrarea premiată, N. Iorga scrie: „Dar eruditul nu era un scriitor. Mai mult îi lipsea cunoștința deplină a limbii literare și pretenția lui de a scrie „bănățenește” n-a putut fi luată în serios. Aceasta a împiedicat răspîndirea scrierii, care trebuie socotită oricînd ca un indispensabil mijloc de control”.¹⁸ Sau reformularea: „Sirbu nu cunoaște deloc limba literară, n-are deloc talentul de a povesti, de a da icoane, de a înfățișa oameni...”¹⁹ Este o judecată aspră despre același Sirbu: „Format la școala de migăleală critică fără orizont a Vienei, întors de acolo cu o perfectă cunoștință a tehnicii capabile de a fixa detaliul material, el aduce o istețime firească și un dar de a răzbate pînă la ultima expresie a precizunii, care fac parte desigur din calitățile ce trebuie să aibă un istoric” (articolul este scris după moartea lui Sirbu). În 1905 N. Iorga nu vorbește de valoarea științifică a lucrării lui Sirbu, ci de calitățile lui și, mai insistent, de comportarea lui ca om („neajunsuri de caracter”, „porniri polemice”, „falsitate”, „trădare”), cu aluzii la „protectorii” săi, ș.a. Aluziile țintesc pe Gr. Tocilescu și pe alți academicieni cu care Iorga nu se află în raporturi de prietenie și colaborare, sub a căror influență îl considera pe Sirbu.²⁰ S-a întîm-

13 Mai prezentaseră lucrări: George Danielopolu: *Esplicațiunea instituțiilor lui Justinian* (vol. I, partea II); dr. George Boiulescu: *Idroterapia medicală*; Al. Vlahuță: *Poezii 1880—1904*; (cf. *Familia*, nr. 16 din 17/30 aprilie 1905, p. 189).

14 Anul IV, nr. 17 aprilie 1905, pp. 259—260.

15 P. V.

16 Nr. 19 din 8 mai 1905, pp. 301—303.

17 București, 1936, vol. III, pp. 114—115. Articolul din volum este scris în anul 1922, îndată după moartea lui Sirbu.

18 *Idem*, p. 115.

19 *Sămănătorul* din 17 aprilie 1905.

20 Vezi Barbu Theodorescu, o. c., pp. 14—15 și 267.

plat ca tocmai Tocilescu să prezinte la Academie raportul asupra lucrării lui Sirbu și... se cunosc raporturile lui N. Iorga cu raportorul... Dar asupra detaliilor voi reveni la capitolul special, anunțat mai sus. Aș dori să menționez doar că neînțelegerea lui N. Iorga cu Gr. Tocilescu, apreciată în contextul istoric al epocii, nu se reduce la susceptibilități personale, la antipatii reciproce, ci evoluează pe coordonate mai grave. Tocilescu și Iorga reprezintă nu numai doi istorici, ci două generații cu vederi, idei, practici, în care legea generală și permanentă a dezvoltării societății produce răsturnări și distanțări. Generația lui N. Iorga se situa pe poziții mai înaintate, întâmpinând opoziția generației precedente, depășită, precum avea să fie, la timpul său, depășită și generația lui Iorga.

Decontractat după al doilea mare succes (tipărirea volumului I și premierea lui), I. Sirbu acceptă cu bărbăție provocarea lui N. Iorga, dar... el va fi acela care va resimți pînă la moarte consecințele altercației cu marele său rival. N. Iorga uită incidentul, așa cum a uitat și altele...

Acestea au fost singurele reproșuri grave, formulate de Xenopol și Iorga în condițiile arătate, cu privire la „limba” folosită de Ion Sirbu. Cei care ulterior au atins acest aspect, au parafrazat opiniile celor doi, beneficiind de autoritatea lor.

El însuși, Ion Sirbu, și-a dat seama de neajunsurile, de stîngăciile limbii sale. Referindu-se la Nicolae Bălcescu, față de care avea o deosebită considerație numindu-l „nemuritorul”, scria: „nemuritorul”, „de a cărui minunată limbă nu mă pot apropia”²¹ „cu strălucita sa Istoria Românilor sub Mihai Vodă Viteazul”.

Desigur, istoricul bănățean nu a avut fraze frumoase și puterea de evocare a lui N. Bălcescu sau N. Iorga, „cei doi mari istorici care se opriseră și ei asupra figurii lui Mihai Viteazul, dar el s-a străduit și în mare măsură a reușit, să-și scrie lucrarea într-o corectă limbă românească, într-un stil de sobrietate și acuratețe proprie lucrărilor științifice”.²² Concisă și edificatoare, formularea profesorului Ștefan Ștefănescu egalează caracterizarea citată mai sus, încheiată de N. Iorga: Ion Sirbu este posesorul unei „tehnică capabile de a fixa detaliul material” cu „o istețime firească și un dar de a răzbate pînă la ultima expresie a precizunii”.

Ion Sirbu nu posedă paleta lexicală, bogată și elevată, frazarea distinsă, supraabundența metaforelor, ca N. Iorga. Stăpîn pe nuanțele lexicale, scrisul lui Iorga se desfășoară amplu și variat. În măiestria sa stilistică se simte mireasma de cronică românească — limba vechilor cazanii. Pe Ion Sirbu l-a ajutat doar limba vie din Valea Almăjului să tălmăcească izvoarele din arhivele străine. Pentru Ion Sirbu „Istoria lui Mihai Viteazul” nu este un divertisment literar, ci un act de responsabilitate istorică. Conștient că lucrarea sa, pe lângă omagiul adus voievodului, are un caracter militant, urmărește să aleagă

21 Istoria lui Mihai Vodă Viteazul, ediția princeps, vol. I, nota 1, p. 289.

22 Ștefan Ștefănescu, o. c., p. 8.

adevărul din varietatea informațiilor, nelipsite de falsuri și mistificări. El nu-și îngăduie, cum zicea Mihail Eminescu despre Nicolae Bălcescu (la apariția lucrării „Istoria Românilor sub Mihai Vodă Viteazul”, editată de Al. Odobescu în 1877), „izvodiri proprii ca poezii”.²³ Cu toate acestea „nobilul și modestul intelectual, pentru care arhivele din Viena nu mai aveau secrete”, a realizat „cartea monumentală (...), comparabilă doar cu pasiunea ce șezuse cîndva la temeliea celui alt monument național, Curtea de Argeș, izbucnită-n horbotă de piatră din cugetul și inima lui Neagoe Basarab și a Despinei Doamna și rămasă-n veșnica pomenire a meșterului Manole”.²⁴ Și se mai apreciază azi, dînd parcă o promptă replică la apostrofa că Ion Sirbu nu are talentul de „a zugrăvi oameni”, că „marele merit al acestei biografii globale a lui Mihai Viteazul este, în primul rînd acela al zugrăvirii unei mari personalități egale cu ea însăși tot timpul, dar de la început la dimensiunile cele mai înalte...”²⁵

S-ar părea că Ion Sirbu nici nu și-a dat silința să cultive „limba frumoasă”, optînd pentru o construcție mai dură, mai rustică, dar concisă, limpede. (De fapt, care este datoria „scriitorului de istorie”? Am putea spune, simplificînd pînă la ultima limită, că sarcina sa este să caute fapte, să le interpreteze și să le explice în cuvînte în autenticitatea și semnificația lor, pentru a fi comunicate...). Ca om de știință și gînditor lucid, el și-a dat seama că nu apelînd la generozitatea istoriei și a istoricilor se pot susține drepturile neamului la o existență superior organizată, ci dovedind cu fapte meticolos și exact scoase din documente și interpretate. El nu cerea concesi și nu acorda concesi. Nu-i îngăduia probitatea științifică. Totuși poezia nu este absentă în scrisul său și nici în veleitățile sale, dar imaginația este reținută în tiparele unui limbaj sever, consecvent rigorismului școlilor în care s-a format. El însuși mărturisește în prefața la volumul I, că „dragostea” pentru eroul său este „ținută în frîu, la tot cuvîntul scris, de cerințele aspre și reci ale științei”.

Piatra de poticnire în cele două volume din Istoria lui Mihai Viteazul pare a fi abundența „bănățenismelor” și „pretenția” autorului de a scrie „bănățenește”, cum observa, exagerat, Nicolae Iorga.

Este necesar a preciza, de la început, că „limba” folosită de Sirbu, departe de a se încadra în „manierism argotic”, este „limba vorbită de popor”, limba vie a bănățenilor, nescrisă sau prea puțin folosită în scris pînă la el. Vocabularul său (inclusiv cuvintele împrumutate de la vecini, ușor de identificat și ușor de înțeles) este învîrstat cu „particularități zonale”, unele de neîndoieală origine latină, dar, cum însuși spunea, oarecum „sălbătice”. Le-a sălbăticit muntele care le-a dat culoare și sevă și adîncimi noi. Sirbu a introdus nedisimulat cuvinte de circulație provincială, dar prin această cutezanță n-a adus prejudicii rădăcinilor traco-dace și nici n-a alterat romanitatea limbii.

23 Cf. N. Bălcescu, Opere, București, 1952, p. 25.

24 Acad. Mihnea Gheorghiu, art. în România liberă din 7 iulie 1976.

25 Eugen Stănescu, art. în Scînteia din 13 noiembrie 1976.

A utilizat o limbă vie, nediferențiată structural de limba vorbită în celelalte provincii românești, o limbă înțeleasă pretutindeni, argument insurmontabil pentru unitatea poporului nostru. Citez spre exemplificare: „Țara îl dorise domn pe Banul cel bun și drept din Craiova, ca s-o ușureze de dăbini și mîncătorii, s-o scutească de jaful strîngătorilor de dări, de despoierile cămătarilor domnești, de răutățile negustorilor, de (...) robia turcului“. Sau: „Curățise Mihai Vodă Țara Românească de turci, pe cînd trecea întiul său an de domnie. Le arătase puterea brațului în al doilea, cînd veneau să-l răpună, aprinși de dorul răzbunării, și-i făcuse să bea apa Dunării (...). Își răscumpăraseră (...) prețul scump cu care-și plătise ajutor: neatîrnarea țării sale. În afară cîștigase atîta cît trebuia să rămenească o minte cumpătată...“.²⁶

S-a observat, la timpul său, și în scrierile lui N. Iorga o abundență de provincialisme și neologisme. În 1911 Sextil Pușcariu scria ex professo că „Iorga nu se sfiește a introduce în scrisul său, alături de cele mai cutezătoare neologisme, provincialisme, perhorecate de școala dascălilor pedanți deopotrivă din graiul colorat al Moldovei sale, ca și din Ardeal, pe care-l cunoaște atît de bine“.²⁷ Faptul acesta însă n-a supărat pe nimeni. Dimpotrivă. Autorul citat adaugă: „Astfel se explică de ce limba lui e atît de bogată, de ce bunăoară, în Dicționarul Academiei se găsesc adesea cuvinte ilustrate cu o singură citație, din Iorga“.²⁸ De altfel problema aceasta a fost mult dezbătută și lămurită. Aș adăuga doar că nu rîvna de particularizare sau tentația originalității, care este evidentă, de la viziunea de ansamblu la structura și opțiunea lexicală, l-a făcut pe Sîrbu să recurgă la „graiul bănățean“. El a urmărit un scop mai înalt: îmbogățirea și înmădierea limbii, introducînd în circulație, la scară națională, cîteva provincialisme. „M-am trudit, ne mărturisește el în prefața volumului I, să întrebuițez în text (afară de note) limba vorbită sau cel puțin înțeleasă de popor... Am socotit că au drept la viață literară și cîteva cuvinte din Banat, care pot fi înțelese fără multă greutate. Citim în toate zilele atîtea moldovenisme, pe care noi ceștialaltî de obicei nu le înțelegem și multe am ajuns a le și înțelege. De ce nu am strecura și noi, care am fost, cum se știe, cei mai scutiți de amestecul străinilor, cîteva bănățenisme din munți, așa cu măsură, astăzi ceva, mine ceva, pînă va veni literatul cel mare (...) să le dea botezul cărții“.

Este impresionantă această mărturisire prin sinceritatea și intenționalitatea ei.

Istoricul dr. Ion Sîrbu nu este singular în această strădanie.

Pătrunderea graiului bănățean în literatură s-a încercat și se încearcă încă, cu toate mijloacele stilistice. Este adevărat că s-au

²⁶ Ediția princeps, vol. I, p. 155 și p. 430 (mîncătorii—hoție; românească—rîvnească).

²⁷ Sextil Pușcariu, Iorga ca istoric literar, reprod. din volumul antologic „N. Iorga interpretat de...“, întocmit de Florin Mihăilescu, Ed. Eminescu, 1979, notă la p. 117.

²⁸ Ibidem.

formulat și opinii contrare. Și chiar cu privire la „limba” lui Ion Sirbu. În preajma reeditării Istoriei lui Mihai Viteazul cineva sugera renunțarea la „bănățenisme”.²⁹ Ar fi fost păcat. Limba folosită de Ion Sirbu este un document prețios, cum afirmam și cu alt prilej.³⁰ Lucrarea s-a reeditat. Editorul însă n-a luat în seamă o atare sugestie. El a găsit o soluție mai onestă și mai științifică. A respectat limba originală, limba autorului, și a alcătuit un glosar, explicînd o serie de termeni regionali.

În realitate, Ion Sirbu n-a neglijat limba, care i-a cerut eforturi mari. (Din școală el cunoaște mai bine limba germană și maghiară). În pofida unui stil aparent vetust, surprindem în Istoria lui Mihai Viteazul, singura lucrare scrisă în limba română, o abundență de expresii sprintare, vioaie, care conferă frazei prospețime și frumusețe — limba vie a poporului de la munte. Construcția frazei e variată: condensată sau amplă, tumultuoasă sau lină, muiată în duioșie sau aspră și sarcastică, greoaie uneori, dar nu confuză. Relatarea curge ușor, plăcut, și cititorul nu este supus la eforturi prea mari pentru a o parcurge. Trebuie să ținem seama desigur, și de epoca în care lucrarea a fost elaborată, precum și de „locul” de unde a pornit spre lumina tiparului.

La cinci ani de la moartea lui Ion Sirbu se putea citi în presa bănățeană aprecieri ca următoarele: „Stilul istoricului s-a prefăcut într-un ton duios al unui literat”.³¹ Și mai recent, poetul și istoriograful Grigore Popiți (1900—1980), alături de el, care a avut prilejul să-l vadă și să-l asculte pe Ion Sirbu, referindu-se la stilul istoricului nostru, scrie: „În părțile de descriere a naturii și de narațiune, Ion Sirbu este ajutat de un real talent de povestitor. Dacă nu am vedea documentarea riguroasă arătată la subsolul paginilor, am uita că facem lectura unei cărți științifice, răpiți de cursivitatea și frumusețea unor pagini de povestire istorică...”.³² Iată noi formulări menite parcă a se constitui ca replici involuntare la afirmația că Sirbu „nu are talent de povestitor...”

Se vede că perspectiva depărtării permite aprecieri mai chibzuite.

În orice caz, eludînd extremele, putem afirma că scrisul lui Ion Sirbu, fără a fi placid, se menține pe linia unui elan literar ponderat.

Oare a fost vreodată prinsă în toată complexitatea ei o personalitate umană? Prindem și fixăm anumite linii, coordonate pe care s-a desfășurat cu aproximație viața unei ființe umane, dar ea este totdeauna „mai mult”. Orice și oricite am spune, mai rămîne ceva de spus. Și despre stilul lui Ion Sirbu s-ar putea spune multe. Așa, de pildă, s-a vorbit în presa bănățeană și despre „poetul Ion Sirbu”. „Ne-au rămas de la el și cîteva poezii inedite, ce se păstrează în

29 Vezi „Orizont”, Timișoara, nr. 4 (360) din 24 ianuarie 1975, p. 6.

30 Vezi Mitropolia Banatului, nr. 1—3, 1978, p. 157.

31 C. Rudnean, art. în rev. „Banatul”, an. II, nr. 1, 1927, p. 21.

32 Grigore Popiți, art. în „Orizont”, nr. 9, 1964, p. 62.

colecția de manuscrise a învățătorului Vasile Nemeș din Rudăria" (azi Eftimie Murgu).³³ Grigore Popiți reproduce câteva versuri, rămase între manuscrisele lui Sirbu, care, de fapt, nu sînt inedite. Versurile au mai fost reproduse în Tribuna Graniței din Caransebeș.³⁴

Încercările poetice ale Istoricului Ion Sirbu, fără intenționalități artistice sau finalități publicistice, indică o varietate în diagrama personalității sale, îndulcindu-i aparenta rigiditate. Deși aflăm în aceste încercări anumite stări de tensiune interioară, ele nu prezintă nici o valoare literară. Cum am mai spus, nu poezia, ci istoria exprimă modul de existență al gînditorului Sirbu. Consacrînd unele clipe meditației și poeziei, istoricul n-a urmărit să-și etaleze niscăiva calități poetice. Dimpotrivă, se pare că el și-a disimulat afinitățile literare. Poetul a fost mereu inhibat în prima parte a vieții de austeritatea sacerdotului. Sfiala vîrstei, candoarea tinereții și, mai mult, sentimentul ce nu l-a părăsit nici mai tîrziu, că demnitatea de student și om de știință nu-i îngăduie ceea ce este îngăduit tuturor tinerilor de vîrsta sa, au făcut ca întîiele manifestări sub magia lui Eros, să fie reținute sau disimulate. Cele câteva versuri stîngace, efluvii lirice adolescenține, care ne-au rămas, nu sînt suficiente pentru a-i aprecia vocația poetică. În Viena scrisese câteva versuri, în aceeași notă de melancolie, reflectînd drama tinerilor scoși din mediul lor rural și lăsați într-o lume incertă, cosmopolită. O poezie confesivă, de factură tradițională, romantică, epigonistă, unduită de discrete melancolii, manieră la modă atunci, fără întinderi și fără adîncimi.

Ne-am așteptat poate să aflăm în poezia lui Ion Sirbu preocupări mai grave, filozofice, o poezie care să nu se oprească la limita zonelor existențiale. Dar poezia lui nu trebuie căutată în cele câteva versuri răvășite printre hîrțiile sale din anii tinereții, pe care surorile lui cu grijă le-au adunat și le-au păstrat. Poezia trebuie căutată în opera sa istorică. Poezia trebuie căutată în textura epică a „Călugărenilor“, de pildă, în acele pagini scrise sub vraja frumuseților patriei, înfiorate de „prezența“ eroului său. „Ni se deschide inima cînd auzim numele de Călugăreni și închipuirea ni se aprinde. E cel mai desfătat loc pe pămîntul istoric al țărilor noastre românești. Pădurea lui de stejari, oaste ce nu se calcă în bătaie, dealurile lui lătarefe, întinse, ziduri peste care glonțul de tun nu ajunge, nămolosul Neajlov, apa ce nu îngăduie vaduri oriunde și un viteaz ce știe să le asculte chemarea de prieteni, cu oastea-i de oameni ca stejarul, toți și toate împreună ce pomenire mîndră lăsară din vremea de altădată! Sufletul nostru se înalță căci oastea voinică a fost românească (...). Avem un pămînt binecuvîntat unde s-a adus jertfă singele străbunilor pentru mîntuirea țărilor (...). O puternică oaste turcească, purtată de un general copt de bătrîn și pătit în războaie necurmăte (...) a fost oprită în marș la Călugăreni, trîntită

33 Ibidem.

34 Horia Prigor, Scriitori almăjeni, în Tribuna Graniței, Caransebeș, nr. 10, 1935.

în genunchi și ruptă de un vodă român cu o mină de oameni. Și n-a fost vânzător să arate dușmanului drumuri ascunse. Avem un Thermopile!... și mai norocos și fără Efialte. Avem un loc sfânt unde s-a vărsat strălucire pe numele neamului nostru (...). Aripile smeului păgin au fost pirjolite, de nu mai putură purta în zbor peste țări depărtate, prin Ardeal și Viena, trupul lui greu, cum gîndea. Ba și pînă la munți abia îl mai purtară. Tot ce se făcu în urmă, în acest an, a fost rodul isprăvii dintii (...).³⁵

Rigorismul științific nu mai rezistă tentației de a reliefa măreția patriei și dimensiunile eroului în relație cu năzuința întregului popor.

Astfel de pagini scrie, la începutul veacului, în condiții vitrege, cînd limba română înfrunta primejdii rar întîlnite, supusul „Sfintului imperiu german de origine romană”. Întreaga sa operă de altfel, este o mărturisire de credință a românilor robiți și un optimist mesaj către frații din „Țară”.

Ion Sirbu mărturisește: „N-am avut fericirea să pot vedea aceste locuri. Le-am schițat cum am putut citi, culege și întocmi cu chibzuința minții din cărți și din Marele Dicționar Geografic”.³⁶ Poate mirificul peisaj al Rudăriei i-a sugerat imaginile locurilor istorice, căci pămîntul patriei este același, variat și frumos și apărat cu dîrzenie de străbuni.

Dr. Ion Sirbu n-a fost un culegător de date din arhivele vieneze, nici un publicist de circumstanță. El a fost dotat și format pentru ample și aprofundate studii de istorie. Departate de plenitudine, activitatea sa creatoare s-a oprit ireversibil la întîia perioadă, care se întinde abia pe un deceniu. Opera întreagă nu i-o cunoaștem (nici cît a scris, nici cît ar fi putut scrie), dar credem că exercițiul, (adică scriind mereu în limba română), contactul cu literatura istorică din „Țară”, ca și observațiile ce i s-au făcut, ar fi dus și la îmbunătățirea stilului său.

35 Vol. I, ed. princeps, pp. 288—289.

36 Ediția D. Mioc, nota 45 la p. 204.

MATERIALE ȘI TEHNICI RECOMANDATE ÎN ERMINIILE ROMÂNEȘTI

de: MIHAIL MIHALCU

1. Au trecut secole de cînd primele *ermineia* (grec. lămurire, explicație, învățătură) — „cărțile” de pictură — au fost elaborate și folosite de pictorii din Răsăritul Europei și mai puțin de un secol și jumătate de la data cînd ele au fost semnalate, în Vest, cu ocazia primei traduceri tipărite a uneia dintre ele.¹ De atunci și pînă în zilele noastre, le-au fost dedicate studii numeroase. Ele s-au referit, însă, numai la partea lor iconografică, partea determinantă a conținutului lor.

Aceste „tratare” de pictură au, însă, și o parte, mult mai mică, de recomandări referitoare la materialele și tehnicile folosite de pictorii răsăriteni de altă dată. Uneori, în lucrări publicate, cercetătorii s-au referit la această parte a erminiilor. Referirile au fost totdeauna sumare și, de multe ori, parțial sau total eronate. Această situație s-a datorat faptului că cercetătorii respectivi aveau o cu totul altă formație decît cea tehnică — deci și alte obiective, în cercetările lor. S-a datorat de asemenea, și faptului că ei au întîmpinat dificultăți la înțelegerea unor termeni tehnici vechi.

Apusul Europei, după cum este cunoscut, a înregistrat și el apariția unor „cărți” de pictură proprii. Ele se deosebesc, însă, de cele ale Răsăritului în ceea ce privește conținutul, data elaborării celor care ni s-au păstrat, pătura socială căreia i se adresau, data primei lor tipăriri și atenția care le-a fost acordată de către cercetătorii de formație tehnică.

În ele nu apare de loc acea standardizare a compozițiilor și portretelor, care constituie principala parte a erminiilor. Nu apare nici caracterul de „caiet de atelier” (indicarea în desene, colorate sumar, a unor compoziții), ca unele *podlinniki* rusești.

¹ Didron M. et Durand P., *Manual d'iconographie chretienne grecque et latin*, Paris, 1845.

În Apus, cele mai vechi „cărți” de pictură cunoscute au fost elaborate cu multe secole în urmă și au început să fie tipărite încă din secolul XVI.^{2, 3, 4} În ceea ce privește analiza lor, au apărut lucrări ample referitoare la tehnicile și materialele recomandate. Uneori, o asemenea lucrare foarte specializată, a constituit o teză de doctorat la o mare universitate europeană.⁴

În țările române au circulat erminii — străine sau elaborate de români — cu câteva secole în urmă.^{5, 6} Cele mai vechi, care ni s-au păstrat au fost elaborate în secolul XVIII.

Se impune, deci, să fie cercetate și recomandările tehnice ale erminiilor, recomandări care au stat la baza formației și activității artiștilor români, de altădată. Rezultatele cercetării acestei părți tehnice, însă, trebuie — pentru a conduce la concluzii interesante pentru istoric, artist, restaurator și conservatorul colecțiilor muzeale — să fie coroborate cu determinări fizice, mecanice și chimice, executate pe materialele unor lucrări din epoca interesată.

O asemenea coroborare este mai mult posibilă în România, decât în alte părți, deoarece, îndeosebi în pictura lăcașurilor de cult, s-au păstrat — nealterate și nerenovate repetat — un număr mare de lucrări, mai multe decât în alte locuri ale Răsăritului.

De abea la începutul ultimului deceniu al secolului trecut se tipărește, de către episcopul cărturar Ghenadie al Râmnicului și Noului Severin, manuscrisul unei *ermineia*. Retipărirea aceleiași lucrări este efectuată în 1904.⁷ După mai bine de trei decenii, V. Grecu tipărește o ediție critică a lucrării lui Dionisie Furna în traducerea, de la începutul secolului trecut, a arhimandritului Macarie din mănăstirea Căldărușani. În cartea respectivă a fost inclusă și traducerea a trei manuscrise bizantine cărora nu li se cunoaște autorul.⁸

2. *Ermineia* — la care au circulat și au fost folosite pe aria românească erau denumite *erminie*, *irminie*, *ustav al zugrăviei* sau chiar *Gramatică*, originea termenului putând da unele indicații referitoare la modelul folosit. „Învățătură”, „gramatică” sau „ustav”, ele erau toate destinate — ca în întreg răsăritul ortodox — pictorilor. Și aici apare o diferențiere față de situația din Vestul Europei unde, uneori, o asemenea carte se voia cu audiență mai largă.

Cele care ni s-au păstrat sînt puține. Ele sînt traduceri, copii, compilații sau adaptări a unor lucrări anterioare pierdute sau distruse, ca

2 Berger E., *Quellen und Technik der Fresco- Oel- und Tempera-Malerei des Mittelalters*, München, 1897.

3 De L'Éscalopier Ch., *Theophile, pretre et moine. Essai sur divers arts*, Paris 1843.

4 Harley R. D., *Artists' Pigments*, London, 1970.

5 Dionisie din Furna, *Cartea de pictură*, Ed. Meridiane, București, 1979 (studiu introductiv de V. I. Stoichiță), p. 32.

6 Grecu V., *Cărți de pictură bisericească bizantină*, 1936, p. 25.

7 Ghenadie al Râmnicului Noului Severin, *Iconografia. Artă de a zugrăvi biserici și icoane bisericești*, București, 1904.

8 Grecu V., *Codrul Cozminului I*, 157—171, 1924.

urmare a unei îndelungate și intense folosiri sau datorită unor calamități.

Toate erminiile care au circulat pe teritoriul românesc conțin, de obicei, rețete preparative și detalii, referitoare la tehnicile folosite în pictură, stabilite și verificate anterior elaborării lor. Este dificil, însă, în majoritatea covârșitoare a cazurilor să se precizeze care au fost originalele după care au fost copiate, compilate sau adaptate.

Caracterul de compilație a acestor lucrări este arătat, uneori, de către autori, în text sub forme ca: „Această... carte... o am adunat din alte trei irminii ce se găsesc făcute de alți pictori”⁹ sau „...din multe erminii și povătuiri... a celor mai de seamă pictori, a celor de curînd și a celor de demult”.¹⁰

Tot astfel, vorbind despre lucrarea sa, Manolache Halepiu spune subliniindu-și truda și discernămintul tehnic — și mai clar: „...nevoindu-mă zi și noapte, ... și am făcut-o un trup...” și mai departe „...îndreptînd și mai multe dintre greșelile ce am găsit, făcîndu-i și scară (tablă de materii) spre găsirea istoriilor cu înlesnire...”.¹¹

În manuscrisul lui Macarie de la Căldărușani, o completare, în care este indicat modul în care Școala cretană aprecia proporțiile dintre diferitele părți ale corpului omenesc indică, fără posibilitate de a se înșela, compilația.^{9, 12}

Caracterul de compilație poate fi remarcat, de asemenea, cînd se întîlnesc titluri de tipul: „...alt verniu neîncercat”,^{13, 15} „...cum să lucrezi după metoda din Creta”¹² sau „criticește”,¹⁹ etc. Tot în titluri, adăugarea unor precizări („turcesc”, „de India”,^{13, 17} al unui bun dascăl,¹⁶ „muschicește”,¹⁸ (rusesc), „de la Schitu Mare”, „de la cei vechi meșteri”,¹⁴ etc., arată clar compilația dar și dimensiunile remarcabile ale informației tehnice.

Toate aceste lucrări sugerează cercetătorului un univers mare, cu rădăcini întinse pe o mare arie geografică, în actualitate și în trecutul secular. Imaginația și posibilitățile de informație din zilele noastre vor lămurii locurile și mai îndepărtate, decît cele precizate de autori, de unde, pe filiere obișnuite sau mai puțin obișnuite, au venit concluziile unor experimentări multiseculare, a unor generații de artiști foarte diferiți ca apartenență la o cultură sau comunitate.

Trebuie reamintit încă o dată, în ceea ce privește caracterul de compilație a lucrărilor care au circulat sau au fost elaborate la români,

9 Mss. rom. 1283, B. A. R. S. R., fila 74v.

10 Mss. rom. 1795, B. A. R. S. R., fila 150v.

11 Mss. rom. 1795, B. A. R. S. R., fila 330—330v.

12 Grecu V., *Cărți* ..., p. 388.

13 Mss. rom. 2151, fila 123 și 123v.

14 Mss. rom. 1251, fila 125.

15 Mss. rom. 2151, fila 11.

16 Mss. rom. 1795, fila 128.

17 Ghenadie al Râmnicului Noului Severin, o. c., p. 282.

18 Mss. rom. 5769, fila 39v.

19 Mss. rom. 5769, fila 40.

că aceeași situație se regăsește, de fapt, la toate „cărțile” de pictură de pretutindeni și de oricând.

Insuși faimosul Dionisie din Furna spune în *predoslovie* (prefața) lucrării sale că a utilizat — la elaborarea ei — cel puțin informații culese de la predecesorii săi din școala cretană.²⁰ Mai mult chiar, repetiții, întreruperi sau reveniri neașteptate îi dau acesteia un caracter de compilație, necomplet finisată.²¹

Uneori, la partea tehnică a erminiei, sursa inspirației imprimă anumite caracteristici lucrării. Astfel, manuscrisele, în care autorii s-au inspirat din sau și din lucrarea lui Dionisie din Furna, conțin un volum apreciabil mai mare și mai bine organizat de recomandări tehnice („po-vețe”).

În ceea ce privește „cărțile” similare ale Apusului și ele au fost lucrări în care compilația abundă, introducând concluziile unor generații de artiști și alchimiști din multe locuri și diferite timpuri. Experiența artistică și tehnică multiseculară apare și în ele — ca și în cele care au fost elaborate sau numai au fost folosite de artiștii români — ca rezultatul unor prelucrări și adaptări continui.

Cunoscuta și des citată *Diversarum Artium Schedula* a călugărului Theophilus (sec. XII) este considerată și ea o compilație.²²

În Anglia, situația a fost și mai complicată, uneori manuscrisele fiind simple copii — declarate sau nedeclarete deschis — ale altor lucrări. Cea de-a doua „carte” tipărită (1598) era o traducere a tratatului italian al lui Lomazzo, în care, în plus, nu fuseseră introduse decât unele comentarii ale traducătorului.²³

Nici pe arie românească, însă, și nici în Vest nu trebuie generalizat șablonard caracterizarea de compilație de care s-a vorbit, pentru a nu se simplifica și denatura situațiile. Încă din secolul trecut, Eastlake, atunci când remarcă o similitudine surprinzătoare între recomandările lui Cennini (sec. XV), referitoare la sicativarea uleiului de în și cele ale lui Dioscoridis (secolul lui Augustus) atrage atenția că nu se poate să se considere că s-a făcut o reproducere mecanică.²⁴ Experiența tehnică multiseculară de pretutindeni cuvînta — la interval de secole — prin două surse diferite, despre care nu se poate afirma cu certitudine, astăzi, nici că s-au cunoscut, nici că nu s-au cunoscut.

3. V. Grecu remarcă undeva un frapant caracter de *carte populară* a erminiilor. El se observă, desigur, cu mult mai ușor la partea lor de iconografie. E cert, însă, că acest caracter se referă mai puțin la elaborarea lor prin compilație cît, mai ales, la partea de lucruri adăptate conform unei experiențe mai recente decît modelele folosite.

²⁰ Dionisie din Furna, o. c., p. 50.

²¹ Grecu V., *Cărți ...*, p. 21—22.

²² Eastlake Gh., *Methods and Materials of Painting of the Great School and Masters*, N. T., 1860, p. 38.

²³ Harley R. D., o. c., p. 5.

În partea tehnică, adaptările respective apar sub forma derutată de deosebiri sau reduceri de text, în cazul unor tehnici sau preparări de semifabricate sau materiale de pictură.

Deosebirile înregistrate la capitolul tehnici se datorează experienței proprii a celui care a elaborat lucrarea, a celei a unor generații succesive de artiști și ateliere sau, uneori, completării informației elaboratorului.

Prin aceasta „cartea” devine mult mai interesantă și mai grăitoare; referitoare la epocă, la relații de toate tipurile, la preferințele și posibilitățile măștrilor picturii românești de altă dată și mai ales, la nivelul tehnic al epocii.

Un exemplu, în acest sens, se întâlnește în manuscrisul care a fost originalul și care a fost folosit la prima tipărire în românește a unei erminii. După prima rețetă a unui verniu („lustru de spirt”) pe bază de alcool etilic, apare imediat o a doua. Ea este intitulată „tot acest lustru de mai sus, dar scăzut de materii” (greutate, componenți, recepătură). Iar după ce se prezintă rețeta, este adăugat un savuros „și a eșit bine”.²⁵

4. În legătură cu operația de compilare semnalată la elaborarea erminiilor care au circulat și s-au folosit de către pictorii români, mai trebuie semnalat un aspect.

Ca și majoritatea lucrărilor similare bizantine, cele românești își declară ca sursă de inspirație învățăturile unor pictori iluștri care au trăit anterior epocii elaborării lor.

Semilegendarul Panselinos (sec. XIV) — luceafărul picturii bizantine și Teofan Grecul (sec. XVI) — reprezentant de seamă, la Athos, al școlii de pictură din Creta — sînt cei mai ades numiți în aceste referiri. Apar, însă, și Frangos Catellanos din Teba — Beoția (sec. XVI) și Dionisie din Furna (sec. XVIII).

În afară de indicarea compilației, însă, aceste referiri mai semnalează și altceva. În primul rînd faptul că, timp de secole, epocile în care au lucrat respectivii au rămas ca un model de perfecțiune iconografică și tehnică și că, cel puțin din acele timpuri, iluștrii artiști răsăriteni au început să-și transmită învățăturile și experiența, pentru contemporani și urmași, renunțînd la vechiul sistem de transmitere de la maestru la ucenic.

Se mai poate remarca, însă, și faptul că erminiile, care au circulat la români sau pe întreaga arie balcanică, au ca bază nu numai experiența celui care le-a elaborat ci și acea experiență tehnică multiseculară la care s-au mai făcut referiri.

De asemenea, declararea modelelor trebuie considerată și ca indicarea unui gir și a unei mărturii că lucrările au fost realizate conform recomandărilor erminiilor, atît din punct de vedere iconografic cît și tehnic.

24 Eastlake Ch., o. c., p. 80.

25 Ghenadie al Râmnicului Noului Severin, o. c., p. 302.

5. Ecurile puternicei *influențe bizantine*, în pictura veche românească apar nu numai sub forma declarării modelelor ci și la cea mai sumară examinare a vechilor lucrări artistice sau a modului de amplasare a materialului prezentat în lucrare.

Ion Halepiu spune că tot ceea ce a scris le-a aflat în „erminiile vechi ale lui Panselinos și Teofan”. Iar despre aceștia Halepiu declară că „...au înțeles cu desăvârșire zugrăvia...”.²⁶ În același timp, amplasându-și recomandările tehnice în partea ultimă a lucrării, el procedează ca și o veche erminie grecească (sec. XVI) în care autorul necunoscut, în predoslovie, declară că a elaborat-o tot după scrierile acelorași aștri de primă mărime ai picturii atonite. În plus, volumul recomandărilor tehnice, în lucrarea lui Halepiu este sensibil egal cu cel din lucrarea lui Dionisie din Furna. De asemenea, în ambele lucrări apar recomandări referitoare la pictura murală exterioară.

Dedicațiile făcute Maicii Domnului ca și unele indicații sumare referitoare la pregătirea psihică a pictorului apar în unele manuscrise bizantine ca și în unele dintre cele care au fost elaborate sau numai au fost folosite la români.

În legătură cu referirile la marii artiști ai Răsăritului, însă, trebuie remarcată o situație stranie din manuscrisele care au circulat pe aria românească. Nu apar niciodată referiri la pictori autohtoni care au lucrat anterior elaborării lucrării și care se bucurau de o faimă mare. Ei au existat, totuși, și au fost prețuiți corespunzător.

Astfel, un act domnesc din 1425 arată că i s-au dat unui Simion Zugravul câteva sate, adică echivalentul pe care putea să-l primească un înalt demnitar pentru servicii deosebite aduse statului. Iar un alt pictor a fost inclus între demnitarii curții domnești de către domnitorul Petru Rareș.²⁷

Urmele influențelor tehnice *orientale* sau *helenistice* care au venit, probabil, prin filiera bizantină sînt greu de decelat. Pînă acum nu s-au făcut studii sistematice, cu determinări de laborator, pentru a se lămuri aceste influențe. Apar, însă, și asemenea influențe atunci cînd este vorba de prepararea pigmentilor.^{28, 29}

Influența tehnică *occidentală* pare a fi fost mult mai redusă decît s-a înregistrat în pictura sîrbă, bulgară sau chiar rusească. Cînd apar unele similarități frapante, nu se poate spune cu certitudine dacă anumite recomandări sînt împrumutate din lucrări ale Vestului. O asemenea situație, spre exemplu, se întîlnește cînd se face o comparație sumară între modul în care unele erminii recomandă, ca și Cennini, să se execute copiile (izvoadele).

26 Mss. rom. 1795, fila 150v.

27 Ulea S., „Pictura și manuscrisul”, în *Istoria Artelor Plastice în România*, vol. I, Ed. Meridiane, București, 1968.

28 Mihalcu M., *Techniken und Materialien der rumänischen Wandmalerei*, XII, Arbeitstagung des A. T. 18.—23. Sept. 1978, Stuttgart.

29 Mss. rom. 5769, fila 37v—38.

Numirea unor pigmenți, tehnici sau ustensile pare a veni din limbi occidentale. Cît poate fi atribuită aceasta unor legături artistice și cît celor economice nu este, actualmente, destul de clar.

În orice caz, diverși cercetători ai arhitecturii sau iconografeii au remarcat că influența bizantină este mult mai puternică, chiar atunci cînd lăcașul de cult decorat este amplasat într-un teritoriu aflat vremelnice sub ocupație și influență apuseană^{30, 31}. Nici în ceea ce privește tehnicile și materialele folosite lucrurile nu par a sta altfel.

Răspunsul la întrebarea în ce măsură această situație se datora comanditarului, artistului sau unor condiții legate de epocă, de o poziție protestatară sau de atașamentul la un anumit cult ar putea aduce — în cercetări viitoare — lămurirea unor relații tehnice, economice, artistice și sociale, de un deosebit interes științific, pentru cunoașterea evului mediu românesc. Dar acest răspuns nu este atît de simplu cît ar putea părea la o primă vedere.

Influența tehnică rusă s-a manifestat și ea într-o mică măsură, deși sînt cunoscute cazuri în care, un domn a angajat pictori ruși (1642) la decorarea unui important locaș de cult ca cel de la Trei Ierarhi din Iași.³² Mențiuni de tipul că au fost consemnate informații aflate de la „zograp muscal de Rosiia”³³ apar dar sînt foarte rare și limitate la numai cîte un material.

Doar în manuscrisul lui Macarie apare un îndemn ca pictorii să se inspire și din experiența iconografică rusească („... de la Rosiia...”). Se adaugă, însă, ulterior că „... chipurile... și zugrăveala să fie precum e întru cărțulia aceasta a bisericii Răsăritului”,³⁵ impunerea promptă a modelului bizantin apărînd clar și de această dată.

Vasile Grecu, însă, susține undeva că, pe aria românească, ar fi circulat și s-ar fi folosit și *podlinniki*-uri rusești care nu ni s-au păstrat. De ce nu s-au păstrat, de ce nu s-au tradus și copiat sau compilat nu a căutat să explice și ar fi fost interesant de aflat. Dintre aceste lucrări, Grecu citează un manuscris al lui Paisie Velickovski, din cea de-a doua jumătate a secolului al XVII-lea, manuscris aflat cîndva la Mănăstirea Neamț și care nu ni s-a păstrat.

Este interesant, poate, de amintit că Ștefan Berechet a descoperit (1910), în Biblioteca Academiei Spirituale din Kiev, un manuscris cu iconografie al învățatului mitropolit Antim Ivireanu.³⁶

Am găsit numai un manuscris scris în slava veche, la biblioteca universitară din Iași — manuscris neamintit, pînă acum, de cercetătorii iconografiei medievale românești. În biblioteca Academiei R. S. R.,

30 Balș Șt., *Studii și cercetări de istoria artei*, I, 3—4, 83—95, 1954.

31 Ștefănescu I. D., *L'évolution de la peinture religieuse en Bucovina et en Moldavie, depuis les origines jusqu'à XIX e siècle*, Paris, 1938, p. 203.

32 Dobjanschi A. și Simion V., *Arta în epoca lui Vasile Lupu*, Ed. Meridiane, București, 1979, p. 55.

33 Mss. rom. 1795, fila 337v.

34 Mss. rom. 5769, fila 12v.

35 *Erminia picturii bizantine* (Ediție C. Săndulescu-Verna), Timișoara, 1979, p. 30.

36 Stempel G., *Romanoslavica* 13/1966.

din București, se mai găsește o erminie scrisă în slava veche. În ceea ce privește proveniența și folosirea lor, nu se cunoaște mare lucru.

Un alt fapt asupra căruia mai trebuie reflectat este acela că, deși „cărțile” de pictură românești par a fi mult mai noi decât cele rusești, ecoul acestora este aproape imposibil de perceput și stabilit, în primele.

5. Oricare ar fi fost dimensiunile limitării — de către *ermineia* — a libertății artistului, în materie de iconografie, în ceea ce privește tehnicile și materialele folosite, libertatea sa pare limitată numai de posibilitatea de a-și procura anumite materii prime și semifabricate.

Cînd nu avea posibilitatea de a-și procura ceea ce îi era necesar, el era nevoit să *inoveze*. Iar abilitatea sa tehnică se arăta din plin și în această situație.

Cercetînd adnotările — făcute, ulterior elaborării lucrării, de către elaboratorul ei sau, cel mai ades, de unul dintre posesorii și utilizatorii care s-au succedat de-a lungul deceniilor și secolelor — inovația poate fi uneori sesizată.

Mai ușor apare inovația atunci cînd cercetarea, cu cunoștințele și dotația laboratorului modern, caută să descifreze ce materiale și ce tehnici au folosit pictorii de altădată.

Inovația a apărut continuu căci necesitatea ei era impusă de greutatea în aprovizionare, de exigențe speciale ale comanditarului sau lucrării precum și de neastîmpărul psihic al unor artiști plini de har artistic și de dorința de a-și îmbunătăți calitatea rodului activității lor.

Ni s-a întîmplat, spre exemplu, să întîlnim inovația tehnică la realizarea frescei unui vechi lăcaș de cult, construit cu mai bine de șase secole în urmă, din Zlatna. Iorga și Vătășeanu semnalează succint că al treilea strat de mortar este armat cu frunze și că varul are proprietăți liante mediocre. Atît semnalaseră, fără a merge mai departe cu examinarea situației. Plecînd de la această observație simplă dar plină de sugestii tehnice, ne-a apărut clar că introducerea acestui material de armare neobișnuit nu se datora vreunei greutate în aprovizionarea cu materiale clasice.

El are o densitate volumetrică mică, e foarte accesibil și răspundea necesității tehnice de a nu se îngreuna prea mult cel de-al treilea strat, realizat cu var de calitate mai slabă, periclitîndu-i aderența, respectiv durabilitatea în timp a frescei.

Astăzi putem fi siguri că au inovat și s-au adaptat perfect pictorii evului mediu românesc — abătîndu-se de la prescripțiile „cărților” de pictură — și atunci cînd au realizat uimitoarele fresce exterioare din atîtea mănăstiri moldovene sau oltenești.

Rareori, în erminii au apărut sumare recomandări referitoare la pictura murală exterioară. Iar numărul mare de asemenea lucrări ca și calitatea lor remarcabilă nu pot fi atribuite decât inovațiilor care au răspuns admirabil unor exigențe ale comanditarilor autohtoni. Nu trebuie uitat că în toate țările care ne înconjoară — din care vor fi venit primii meșteri care au pictat în Țările române — frescele exterioare sînt excepții, atunci cînd apar.

Adaptările și inovația tehnică s-au diferențiat de la un centru la altul. Sintem, însă, încă departe de timpul în care ele vor fi descifrate complet și cu competență. Iar când vor fi descifrate, vom poseda o cantitate impresionantă de indicații prețioase despre epocă și, mai ales, despre abilitatea tehnică a acestor artiști — în cea mai mare parte anonimi — în fața cărora istoricul tehnicii, restauratorul, conservatorul și omul de cultură stau, deocamdată, numai plini de admirația harului lor artistic.

6. Evul Mediu românesc a cunoscut o dezvoltare mare a *picturii murale* și de *șevalet*, atât în clădirile oficiale și particulare cât și, mai ales, în lăcașurile de cult.

Urmele picturii murale din palate, conace sau case de locuit sînt puține și puțin semnificative. Această manifestare artistică a existat, după cum o atestă scrierile unor călători străini care au trecut prin Țările Române — în secolele trecute —, diferitele acte oficiale în care sînt înregistrate unele donații sau cheltuieli legate de vreo asemenea lucrare precum și din resturile de pictură murală pe care le înregistram și astăzi ^{37, 38, 39, 40, 41, 42}.

„Biblia pauperum”, pictura murală medievală românească executată în lăcașurile de cult s-a păstrat aproape intactă în destul de multe locuri, pe suprafețe mari de zid, în interioare dar și în exterioare. Aceste lăcașuri au suferit mai puțin de pe urma unei istorii foarte agitate și schimbătoare decît clădirile oficiale și particulare. În acestea din urmă, fantezia posesorilor — des schimbați — și calamitățile istorice și-au lăsat amprenta pînă la a le distruge.

Nu există indicații că pictorii care au executat lucrările din construcțiile civile ar fi fost alții decît cei care le-au executat pe cele din lăcașurile de cult și nici că ar fi folosit, pentru realizarea lor, alte „povețe” din alte „cărți” decît erminiile. Subiectele redată erau, uneori, altele, desigur. Modul în care erau executate și materialele folosite erau aceleași.

De aceea, trebuie remarcat că erminiile furnizează informații pentru întreaga activitate artistică a pictorilor medievali, studierea părților tehnice apărînd de un și mai mare interes.

7. Ca și în scrierile lui da Vinci sau Cennino, unele erminii românești își încep partea de recomandări tehnice cu indicații referitoare la *proporția* dintre diferitele părți ale corpului omenesc („... măsurile omului... adică de cîte măsuri se face trupul omului...”)^{43, 44, 45}. Al-

37 De Alep P., *Călătoria patriarhului Macarie în Țările Române*, București, 1900.

38 Balș G., *Curtea domnească din Potlogi*, București, 1968, p. 12.

39 Popa R., *Mogoșoaia*, Ed. Meridiane, București, 1976, p. 14 și urm.

40 Iorga N., *Brașovul și românii, Studii și Documente X*, București, 1905, p. 113.

41 *Călători străini despre țările române*, vol. I, București, 1969.

42 Panaitescu P. P., *Călători poloni*, București, p. 73 și 74.

43 Mss. rom. 1283, fila 74.

44 Mss. rom. 2151, fila 120v.

45 Mss. rom. 1795, fila 116v.

tele tratează această problemă în alte părți ale lucrării ^{46, 47, 48}.

Într-un manuscris este dată și o completare în care se arată modul în care școala cretană aprecia proporțiile respective.⁴⁷ Această completare arată că, de la elaborarea ei până la cea a manuscrisului respectiv, se efectuase un întreg proces de prelucrare și adaptare fără ca modelul vechi să fie considerat depășit. Completarea respectivă este menținută — fără a se arăta originea ei și în prima erminie tipărită în limba română.

Ca și în „tratatul” lui Cennini și în podlinniki-urile rusești, erminiile se ocupă, cel puțin într-un capitol mic, de modul cum se realizează *pensulele* („condealele”), *șasiurile* și *paletele*. Recomandările respective sînt destul de detaliate (animalul, locul de unde trebuie cules părul, modul de îndreptare a perilor, legarea lor etc.). Ele diferă într-o măsură mai mare sau mai mică de la un manuscris la altul, indicîndu-se astfel, surse de inspirație și experiență proprie diferite. În orice caz apare netă diferențierea, la pensule, a realizării lor, după dimensiuni, după ceea ce urmează a se lucra cu ele (fonduri, contururi etc.) sau după tipul picturii (murală sau de șevalet) ^{48, 49, 50, 51}.

Numărul mare de recomandări referitoare la *adezivi* arată importanța pe care o acordau pictorii acestor materiale. Majoritatea sînt cleiuri animale dar, mult mai rar, apar și recomandări referitoare la cleiuri realizate din materii prime vegetale, cum ar fi coaja de frasin. Cleiurile realizate din aceste materiale erau recomandate exclusiv la recondiționarea unor piese rupte și nu ca material folosit în tehnicile picturii. Receptura lor pare bazată pe o experiență din afara erminiiilor care au servit de model manuscriselor care s-au păstrat pînă în zilele noastre. Cleiul preparat din cartofi nu l-am găsit decît într-un miscelaneu.⁵²

În legătură cu adezivii trebuie remarcat faptul că pictorii noștri nu acordau preferință cleiului din oase de iepure — mult și demult folosit în Vest — și evitau adezivii pe bază de amidon care sînt mult mai sensibili la atacul microorganismelor.

În ceea ce privește atacul *biocoroziv* asupra unor materiale folosite în pictură, erminiile înregistrează primele consemnări scrise de acest fel, pe aria românească. Faptul că experiența multiseculară înregistrase fenomenul o arată un manuscris în care se recomandă să se prepare cleiul din piele de animal pe „vreme rece și să nu-l lovească soarele. Dar mai bine să-l faci iarna căci vara se împute”.⁵³

Recepturile adezivilor recomandați sînt relativ simple, numărul componentilor — implicit și al acțiunii lor — fiind, în general, mic.

46 Erminia ..., o. c., p. 69.

47 Ghenadie al Râmnicului Noului Severin, o. c., p. 276.

48 Mss. rom. 5769, fila 40v.

49 Mss. rom. 1808, fila 6v.

50 Mss. rom. 1795, fila 117v și 118.

51 Erminia ..., o. c., pp. 8, 34—38, 53, 54, 59, 69, 71.

52 Mss. rom. 3790, fila 3.

53 Mss. rom. 1175, fila 119.

Cele mai multe se referă la preparări în stare lichidă, apărind și adezivi preparați prin topirea unor componenți solizi și amestecarea lor ulterioară. Cele din urmă par mai noi, unii componenți indicați fiind relativ mai de curând cunoscuți.

Adezivii recomandați a fi folosiți la *auriri* fac obiectul unor mici capitole din fiecare manuscris. Unii dintre acești adezivi au în componența lor și unul sau mai mulți pigmenți cu care se crează un fond de culoare care modifică convenabil nuanța de galben specifică aurilor^{54, 55, 56, 57, 58, 59}.

Semnalarea atacului microorganismelor apare, la acest ultim tip de adezivi, sub forma interzicerii folosirii, la auririle de pe pereții exteriori, ai aceloră în compoziția cărora intră usturoiul.⁶⁰

Ca și în „cartea” lui Cennini și altele din Vest, în manuscrisele românești se întâlnesc recomandări referitoare la *sicativarea* („fierberea”) uleiului de in, cu săruri de plumb.⁶¹ Ele sînt sumare, indicînd, totuși, o experiență îndelungată.

„Limpezirea” uleiului cu ajutorul radiației solare — fără a fi atît de mințios precizată ca la Cennini — pare a fi mult mai veche decît precedentele recomandări.⁶² Pare a veni tocmai de la Dioscoride, dintr-o vreme în care uleiul de in era utilizat numai la vernisări.

Nu apar însă recomandări referitoare la puritatea uleiului și la modul de extragere — fără a fi impurificat — cum apar în multe „tratatate” similare ale Apusului^{63, 64, 65}.

Sînt excepțional de rare, de asemenea, indicații, similare celor furnizate de călugărul Theophilus, Eraclius, Vasari sau de Mayerne, pentru a expune lucrările — executate în ulei — radiației solare, înainte de finisarea și vernisarea lor.

Ca și în Cennini și Theophilus, deosebindu-se de numeroase „cărți” ale Vestului, erminiile românești nu limitează pictura în ulei numai la piese care se pot usca la soare.

Peste tot, atunci cînd se vorbește de lucrările executate în ulei, se face referire numai la uleiul de in, spre deosebire de unele manuscrise occidentale (ale lui Giorgio d'Aquila, sec. XIV, Theophilus etc.) sau mai vechi (Plinius cel Bătrîn, Aetius, Mappoe Clavicula etc.). Această deosebire pare a arăta că introducerea, în erminii a recomandărilor referitoare la utilizarea uleiului este mai nouă. Apariția recomandărilor referitoare la tehnici picturale în care este folosit uleiul se referă la o activitate introdusă în pictura Răsăritului, ceva mai

54 *Erminia*, o. c., pp. 7, 8 și 67.

55 Mss. rom. 1283, fila 78.

56 Mss. rom. 3719, fila 16.

57 Mss. rom. 5769, fila 32v și 33.

58 Mss. rom. 2151, fila 125.

59 *Erminia*, o. c., p. 45.

60 Mss. rom. 1808, fila 14.

61 Mss. rom. 2151, fila 122 și 122v.

62 Mss. rom. 5769, fila 32v și 33.

63 Berger E., o. c., p. 307.

64 Theophilus presbiter, *Diversarum Artium Schedula* (sec. XII).

65 Cennini C., *Tratatul de pictură*, Ed. Meridiane, București, 1977, pp. 94—95.

tîrziu decît în Vest. După cum este cunoscut trebuie considerat că ele au fost formulate, în orice caz, după sec. XII—XIII. Căci sîcativarea pare sigur că nu a fost cunoscută nici în Apusul Europei mai înainte de sec. XII.

Prepararea *ipsosului* este una din tehnologiile descrise cel mai amănunțit, de la alegerea materiei prime, mărunțirea și arderea ei, pînă la modul în care este pregătit pentru folosire. În ceea ce privește alegerea materiei prime, recomandările sînt făcute la nivelul tehnic al epocii, folosindu-se expresii plastice laconice dar arătîndu-se, încă o dată, o îndelungată și remarcabilă experiență.

Astfel, o erminie cu evidentă legătură cu lucrarea lui Dionisie din Furna, referindu-se la impurificările cu argile și la puritatea stării cristaline a materiei prime, spune scurt: „...și vezi de alege pre cel albu și scilpicios...“^{66, 67}.

În ceea ce privește calcinarea ghipsului, recomandările precizează temperatura care trebuie atinsă („...pînă se va face roșu...“), estimează timpul în care se poate atinge temperatura respectivă („...patru sau cinci ceasuri...“), dau unele detalii de importanță tehnologică certă („...scoate cărbunii și-l mătură (cuptorul) frumos cu o ramură și vezi să nu se răcească...“) sau vorbesc de necesitatea unei bune etanșări a cuptorului („...avînd și humă gătită ca să-l lipești bine...“) și de timpul cît trebuie calcinat ghipsul („...trei ceasuri...“).⁶⁸

În legătură cu cele remarcate referitor la ipsos, se observă că modul de apreciere al temperaturii este similar cu cel din manuscrisele, cu subiecte tehnice, orientale asu occidentale. Față de primele, indicațiile sînt mai sumare și lipsite de nota poetică în care, un roșu era comparat cu o auroră în Șiraz.

În aproape toate manuscrisele elaborate sau numai folosite la români, apar indicații referitoare la pregătirea, cu ipsos, a *suportului stratului pictural* („...cum să ipsosești icoane...“ sau „...cum să ipsosești tîmple...“),^{69, 70, 71}. Uneori, în continuare, se indică modul în care se lucrează în *tempera* pe acest fond („...cum să lucrezi cu vâpsele cu apă și ou...“).⁷²

Și la acest capitol, ca și la altele, erminiile românești dau nu numai indicații tehnologice propriu-zise ci și indicații referitoare la greșelile care pot fi făcute, la urmările lor și la modul în care pot fi evitate sau corectate. Se arată deci, încă o dată, nu numai o deplină stăpînire a meșteșugului ci și grija ca „învățăturile“ să poată acorda un cît mai complet sprijin colegilor de breaslă și har.

66 Mss. rom. 5769, fila 24v.

67 Mss. rom. 1283, fila 75v.

68 Mss. rom. 5769, fila 25.

69 Mss. rom. 5769, fila 26.

70 Mss. rom. 2151, fila 121.

71 *Erminia* ..., o. c., pp. 5, 13, 25, 35, 37, 73.

72 Mss. rom. 2151, fila 121.

Și cu privire la auriri detaliile sînt numeroase. Anterior s-au semnalat cele referitoare la adezivii folosiți. Dar se mai întîlnesc și altele cu privire la „cum se sfarmă aurul ca să faci vopsele de aur” la cum se „fac slove de aur”, pentru manuscrise, „cum să pui aur pe hîrtie”, „cum să netezești (sclivisire) foița de aur” și cu care ustensile, confecționate din material precis indicat („...dinte de lup” sau „de ciine”, piatră ponce etc.).⁷³ Uneori, indicațiile de la acest capitol trec la recomandări pentru producția artizanală („...cum să poliești felegean sau sticlă...”) ^{74, 75}.

Cu privire la prepararea pigmentului de aur, într-un manuscris se precizează și compoziția lui, prin indicarea utilizării materialului unei anumite monede. Se înțelege ușor că, datorită acestei precizări se poate depista nuanța exactă preferată de artiștii din acele vremuri. În plus, în același manuscris, se indică foarte detaliat și tehnologia mai complicată de obținere a acestui pigment.⁷⁶

Pe linia furnizării unor detalii tehnice complete — mărturie a aceleiași surprizătoare abilități tehnice la care trebuie repetat să ne referim —, cu privire la auririle executate în pictura de șevalet, se detaliază pînă la a se indica modul de îndepărtare a excesului de ulei și cel de conducere a uscării.

„Indicația „cum se poate polei lemnul fără aur”,⁷⁷ dintr-un manuscris mai nou aduce o mărturie dintr-o vreme în care, necesitatea de a se creea somptuosul apărea ca un ecou al unor vremuri trecute, posibilitatea satisfacerii ei nemaexistind. Arată, în același timp, ca și crearea unor verniuri colorate — pentru înnobilarea suprafeței unor materiale metalice mai puțin nobile — că artiștii bătrîni ai altor vremuri știau să se adapteze situației, prin introducerea inovației tehnice, folosind materiale mai accesibile.

Referitor la auriri, trebuie observat că, din cercetarea manuscriselor și a altor surse, nu pare să fi executat auriri altcineva, în afara realizatorului lucrării. Aurirea nu pare a fi fost o specialitate strictă, așa cum apare în Vasari, atunci cînd se vorbește de o lucrare din 1385, în care florentinul Cini a executat panoul, Saracini a făcut aurirea iar Spinello di Luca, din Arezzo, a realizat pictarea propriu-zisă.

Modul în care se realizează *fondurile* este descris în aproape toate erminiile românești. Influența și prestigiul modelului bizantin apare, cîte odată, sub formă categorică („...nu pune nicidecum chinovar căci Panselinos nu punea”) ^{19, 47, 49}. Recomandarea, însă, are astăzi o perfectă justificare chimică, în trecutele vremi fiind numai dovada unei experiențe tehnice îndelungate și desăvîrșite. Trebuie remarcat, în trecere, că, spre deosebire de cum se lucra în pictura bizantină din prima epocă, introducerea uleiului și a săpunului în grunduri este mult diminuată.

73 Mss. rom. 2151, fila 124v.

74 Mss. rom. 2151, fila 126v.

75 Ghenadie al Râmnicului Noului Severin, o. c., p. 288.

76 Mss. rom. 2151, fila 126.

77 Ghenadie al Râmnicului Noului Severin, o. c., p. 289.

Indicații, mai sumare decât în manuscrisele occidentale, apar și cu privire la *grundurile* și la „cum se lucrează pe pânză cu ou” (tempera) „și să nu se frîgă”) ^{77, 78, 79, 80}.

Uneori, sint prezentate și tehnologiile de preparare a unor *pigmenți* (ceruza, verdele de cupru, cinabrul, orpimentul, roșul de fier, carminul etc.) ^{81, 82, 83, 85}. Părțile respective par a aduce multe ecouri ale alchimiei arabe sau occidentale, debarasate fiind de complicațiile pline de poezie, înțelesuri tainice și nesiguranță ale acestora.

În acest capitol este poate interesant de remarcat că, uneori, o erminie românească se dovedea în avans față de modul de lucru din alte părți ale Europei. Astfel, în vreme ce în Anglia se mai importa, încă, cinabrul natural german sau chinezesc, o asemenea „carte” folosită de pictorii români indica precis tehnologia de obținere pe cale de sinteză, a acestui pigment. Această situație pare a trebui legată de existența unei îndelungate experiențe, de aspectul inovației prezentat de erminiile românești, respectiv de elaboratorii și utilizatorii lor, dar și de posibilitățile de informare, încă necunoscute. Astfel, în cazul la care se face referință, obținerea cinabrului pe cale uscată se presupune că a fost adusă în Europa de vest, din China, de către arabi. Se știe, de asemenea, că alchimistul Geber menționează sinteza respectivă ca și manuscrisul *Mappae Clavicula*, din secolul IX. Tehnica recomandată în unele erminii pare însă mai apropiată de cea modificată de pictorii flamanzi.

Purificarea unor materiale necesare picturii („...cum se cuvine a curăți terpentinel...” sau „...cum să poți scoate umezeala din vi-triol...”) apare mult mai rar, arătând aceleași influențe orientale sau occidentale ^{86, 87, 89, 90}.

Numărul mare de recomandări și recepturi referitoare la *vernieri* indică deosebită grijă pe care o acordă erminiile și pictorii evului mediu românesc finisării și conservării lucrărilor. Capitolul respectiv arată, în plus, la cea mai sumară examinare, o informare foarte bogată — orientată, îndeosebi, spre orientul mai apropiat sau mai îndepărtat —, cunoașterea unei game mari de rășini tropicale și, bineînțeles, stăpînirea remarcabilă a modului de a se lucra cu ele.

O mare parte dintre adnotările făcute ulterior elaborării lucrărilor ca și abundența recepturilor de vernieri din miscelanele arată efor-

78 Grecu V., *Codrul Cozminului* op. citată.

79 Mss. rom. 2151, fila 122.

80 Mss. rom. 5769 fila 32.

81 Mss. rom. 5769, filele 36, 37, 37v, 38v, 44.

82 Mss. rom. 2151, filele 121v, 123.

83 Mss. rom. 1795, filele 124, 126, 161, 161v, 166, 170.

84 Mss. rom. 2151, fila 123.

85 Mss. rom. 1808 filele 15, 15v.

86 Mss. rom. 5769, fila 42v.

87 Mss. rom., filele 122v, 123.

88 Mss. rom. 1795, filele 124.

89 Grecu V., *Cărți ...*, o. c., pp. 82, 88, 89, 90, 95.

90 Ghenadie al Râmnicului Noului Severin, o. c., p. 281.

mul continuu al succesivilor și vremelniceilor lor posesori de a-și îmbogăți informația și abilitatea, la acest capitol considerat de o importanță deosebită.

Numeroase ca tipuri, verniurile sînt, de obicei, caracterizate prin introducerea în titlu a denumirii solventului utilizat („...vernichiul al uleiului”, „...al rachiului” etc.). Se întîlnesc, însă, și denumiri de verniuni care se referă la spațiul geografic sau la școala care le folosește cu predilecție și de unde a fost culeasă receptura.

Uneori, la cite o rețetă, apar, astăzi, unele îndoieli. Astfel, la verniurile în compoziția cărora intra sandaracul, se folosea cel mai adesea, ca solvent și încorporat, alcoolul și nu uleiul. Această preferință nu contribuia la obținerea unei durabilități sporite a verniului.

Ca și în manuscrisele flamande sau englezești, de cele mai multe ori, în recepturi, cantitatea de rășină este precizată în unități de greutate iar cea de solvent în unități volumetrice. În secolele trecute, puritatea solvenților neputînd fi apreciată corect aceasta se răsfrîngea, desigur, în modificarea unora dintre caracteristicile verniurilor.

În erminii nu se face o diferențiere netă între un verniu și un lac colorat. Uneori lacul este tot „vernichiul” indicîndu-se totuși culoarea dar sînt și cazuri în care se numește „lacă albă” sau „galbenă”. Alteori un asemenea lac este definit prin indicarea simultană a culorii și a unui component de receptură (vernichiul galben cu sofran”), a pigmentului și a solventului („vernichiul de umbră cu rachiu”) sau a spațiului geografic de unde a venit rețeta („vernichiul de India”).

În general, verniurile sînt recomandate pentru pictura de șevalet. Pentru finisarea unor acoperiri metalice mai mult sau mai puțin prețioase (argint, staniu etc.) sînt recomandate unele *lacuri colorate*. Folosirea lor avea drept scop imitarea unui metal mai prețios. Astfel, cu un verniu în compoziția căruia intra sofranul, se căuta a se crea aparența unei aurii.

Fără a fi prea numeroase, numărul *rășinilor* naturale folosite la verniuri (colofoniul, sandarocul, copalul, chihlimbarul, rășina de brad etc.) este destul de mare. Se remarcă faptul că cele mai multe erau importate, una singură fiind de proveniență locală. Faptul că nu se indică un mod de purificare a vreunei rășini, pare să indice că ele erau folosite așa cum erau procurate, din comerț sau din natură.

Nici *solvenții* folosiți (alcoolul etilic, unele varietăți de terebentină și uleiul de in) nu erau prea numeroși. Ei însă erau în cea mai mare parte de fabricație locală. Referitor la puritatea lor nu se prea fac precizări. Astfel, cu privire la alcoolul etilic („rachiu”) numai denumirea indică vag că este vorba de un material mai concentrat. Este drept că, referitor tot la aceasta, se întîlnește, rar, o indicație de tip controlul mărfii, de genul „pune într-o lingură și dîndu-i foc, să arză, pînă a nu rămîne nimic în lingură”. Ultima indicație, în lumina cunoștințelor pe care le avem astăzi, dă o referire la concentrație.

Mai rar, se întîlnesc, însă, și recepturi mai complexe în care apar și alți componenți (plastifianți, agenți tixotropici, unele rășini mai complexe etc.).

Ca și în cazul altor materiale înregistrate de erminii, recepturile verniurilor sugerează imaginea unor intense schimburi, comerciale cu producători amplasați în diferite colțuri îndepărtate ale lumii. Ecurile unor producători africani sau din continente mai îndepărtate neexistând, acest fapt ar putea oferi indicații asupra vechimii recepturilor folosite, asupra unei oarecare nuanțe de conservatorism tehnic care, uneori, apare clară în recomandările erminiilor.

În diferitele manuscrise cunoscute se găsesc și indicații sumare referitoare la *schitărea* compozițiilor și la modul de preparare a „căr-bunilor cu care, să însemnezi”,^{91, 92, 93, 94.}

Detaliile referitoare la esențele de lemn recomandate pentru obținerea cărbunilor de desenat și la tehnologia corespunzătoare, ilustrează, încă o dată, precizia și laconismul recomandărilor ca și o desăvîrșită abilitate tehnică.

Indicațiile cu privire la var și la tehnologiile legate de utilizarea lui se referă atît la cazul în care el este folosit ca liant, în mortare, cît și la cel în care apare ca pigment. Mai mult sau mai puțin sumar sînt precizate calitatea pietrei de var și modul în care trebuie calcinată, depozitată și hidratată. Prepararea soluției de hidroxid de calciu („apa de var”) este, de asemenea, succint descrisă ca și utilitatea ei.

La capitolul tehnologii legate de obținerea varului, apar deosebiri nete față de unele manuscrise rusești, cum ar fi cel al episcopului Nectarie. Ele se referă la modul și durata conservării varului hidratat precum și într-o măsură mare, la obținerea lui.

În ceea ce privește pigmentii avînd în compoziția lor calciul, ei sînt patru. Una dintre denumiri are un pronunțat caracter autohton și arhaic („făioară”) putînd indica o cunoaștere și o folosire a cărui început se amplasează anterior apariției erminiilor în spațiul românesc.

Recomandările cu privire la *mortarul de frescă* sînt de tip bizantin și arată că, la acest capitol, pictorii români au lucrat destul de diferit față de cei ruși și cei occidentali din anumite locuri și secole. Materialele folosite la armare sînt paie și cînepa^{95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102.} Tehnica respectivă este veche. S-a păstrat în Răsărit secole după ce Giotto, deranjat de îndepărtarea zilnică a mortarului pe care nu reușise să-l picteze, renunțase la materialul de armare de acest tip. Mestierii medievali ai frescei românești au utilizat însă, materiale de armare multe și diferite. Nu apar recomandări referitoare la consolida-

91 Mss. rom. 1283, fila 74.

92 Mss. rom. 5769, filele 42v, 43v.

93 Grecu V., *Cărți ...*, o. c., p. 69.

94 *Erminia ...*, o. c., p. 37.

95 Mss. rom. 2151, fila 152

96 Mss. rom. 5769, fila 43.

97 Mss. rom. 1808, fila 7v.

98 Mss. rom. 1795, fila 165.

99 Dionisie din Furna, o. c., p. 83.

100 Ghenadie al Râmnicului și Noului Severin, o. c., p. 294.

101 Idem.

102 *Erminia ...*, o. c., p. 74.

rea mortarului frescei cu ajutorul unor cuie implintate în masa lui, astfel cum apar la pictorii ruși sau din anumite epoci ale Occidentului.

În legătură cu modul de a se lucra *fresca* („...cum să lucrezi pe tencuială proaspătă...”), detaliile merg de la executarea desenului („...cum să însemnezi...”) și cât de repede trebuie să se lucreze („...caută de la un ceas mai de grabă să o isprăvești pre cită parte ai sclivisit...”), la modul de îndepărtare a stratului de mortar — care nu a putut fi pictat în timp util —, la realizarea fondurilor și degradurilor sau la înmuierea pensulei în culoare. Trebuie remarcat că numărul de straturi de mortar recomandate este, ca și la *fresca* bizantină, redus, deosebindu-se de modul de lucru al altor epoci, mai vechi, din Vestul Europei.

Experiența bună și îndelungată a măștrilor frescei românești de altă dată — ca și în manuscrisele bizantine — este ilustrată și de recomandările referitoare la pigmentii care pot fi folosiți la *frescă*, respectiv care sînt compatibili cu varul („...văpsele care sînt de a zugrăvi ziduri pre tencuială proaspătă și să nu le biruiască puterea varului...” sau „...amestecătura văpselelor zidului proaspăt...”). În plus, apare și precizarea pigmentilor care nu pot fi folosiți la *frescă*, uneori, precum și modul de preparare a culorilor.

Standardizarea culorilor folosite la *frescă* pare a arăta că textul respectiv a fost redactat mai tirziu decît manuscrisele folosite ca model.

În unele manuscrise apar detalii referitoare la modul cum se lucrează un „*secco*” (prepararea suportului stratului pictural în mai multe variante, modul de obținere a culorilor etc.).¹⁰³ Trebuie remarcat că și aici apar detalii referitoare la incompatibilități chimice.

Încheind această sumară trecere în revistă a cuprinsului părții tehnice a erminiilor cunoscute și care au circulat și au fost folosite pe aria românească, apare clar interesul pe care-l prezintă pentru istoricii zilelor noastre. Erminiile aduc informații care, altfel, ar putea fi obținute cu mari dificultăți, în timp mai îndelungat și, deseori, numai cu prețul distrugerii unei mici părți a operelor studiate.

Nu trebuie uitat, însă, că, la fel cum s-a înregistrat la toate lucrările de acest tip, de oriunde și de oricînd, erminiile la care se face referire conțin, uneori, și informații incomplete sau care — intenționat sau neintenționat — sînt mai mult sau mai puțin eronate. Cele mai frecvente cazuri de apariție a unor erori se datorează unor dificultăți întîmpinate la traducerea unor texte model. Nu pot fi, însă, acceptate tezele după care partea tehnică a erminiilor ar conține părți cu înțeles tainic.

Pe de altă parte, atunci cînd se încearcă a se trage concluzii asupra nivelului tehnic al unei epoci, numai pe baza textului lor, nu trebuie uitată necesitatea introducerii inovației, ieșirea dincolo de recomandările tehnice pe care le cuprind, în scopul adaptării la condițiile și exigențele acestei epoci. Cercetătorul zilelor noastre poate și tre-

103 Ghenadie al Râmnicului și Noului Severin, o. c., p. 277.

buie să coroboreze indicațiile erminiilor cu cele obținute prin determinările complexe, complete și sigure obținute cu aparatura și tehnicile moderne. Procedându-se astfel, se elimină și „colaborarea” greșită a copistului, a compilatorului sau a celui care a făcut adnotări.

8. Cu privire la termenii tehnici care apar în erminii, este necesar a se face unele observații.

Uneori, pentru același material, apar mai multe denumiri. Astfel, acetatul de cupru verde este numit *ciaghیارul*, *cinghiarul* sau *vardalamul*. Colofoniul este numit fie *mastică*, fie *giamsaciz*, fie *saciz alb*. Ceruza apare ca *bleivas*, *psimift*, *pimift*, *ștubeciu* sau *ștubeș*. Roșu englezesc este fie *eglirod*, fie ca *chilirmineu*.

Originea diferită a termenilor ca și etimologia populară a unora, evident împrumutați dintr-o limbă străină, pot sugera fie limba în care au fost scrise modelele erminiilor cercetate, fie formația tehnică a elaboratorilor, fie, în sfârșit, sursele de aprovizionare din epoca elaborării manuscriselor românești.

Unii termeni vin din limba greacă. Dintre aceștia trebuie citați cei care se referă la ceruză (*psimift*, *pimift*), verdele de cupru (*vardalamul*), culoarea folosită la fonduri (*proplasmă*) culori, în general, (*hromele*, *ohră*), cupru (*pafileon*), *bolos*, *arsănic* etc.

Alteori vin din turcește: *suliman* (ceruza), *cinghiar* (acetatul de cupru), *cîrmîz* (carmin), *lulachi* (indigo), *chilirmineu*, *ghiulbahar*, *sarisabru* etc.

Apar, însă, și termeni cu rezonanțe germanice ca *bleivas* (Bleiweiß), *eglirod* (Englisch rot), *qulifarbă* (Farbe), *platpezel* (plat pentzel) etc. sau, alții, care vin din slava veche (*clei*, *cerneală*, *gripca*, *neft* etc.).

Sînt însă și destule cazuri în care ei sînt traduși într-o românească arhaică: *făioară* (pigment alb obținut dintr-un mortar vechi), *gălbănare* (ocru galben), *laca* (verniu, lac), *leaspide* (un silicat verde natural), *argint viu* (mercur), *ohră* (ocru), *plumb englizesc* (roșu englez), *ohră tasiticească* (ocru de Tasos), *pămînt alb* sau *alb de Tarigrad* (cretă), *unt de naft* (terebentina), *rută* (*Ruta graveolens*), *săricică* (ceruză), *terepentin veneticesc* (terebentină de Veneția), *terepentin hioticescu* (terebentină de Hios) etc.

Se remarcă, în termenii citați, unii care dau indicații, în același timp, referitor la calitatea dar și la sursa de procurare a unui anumit pigment și, implicit, la legături comerciale și preferințe tehnice, în epocă.

10. Fără a avea o importanță extraordinară, trebuie semnalate încă o serie de trăsături ale erminiilor românești, trăsături care le deosebesc de *podlinniki* rusești precum și de manuscritele similare bizantine sau occidentale.

Într-un manuscris al lui Ion Halepiu, apare o emoționantă declarație conform căreia lucrarea sa ar urmări să fie și „pentru folosul

patriei".¹⁰⁴ O asemenea declarație nu se întâlnește nici în erminiile Răsăritului, nici în „cărțile” profane ale Vestului.

Atît în manuscrisul citat al lui Halepiu¹⁰⁵ cît și în cel al arhimandritului de la Căldărușani,¹⁰⁶ ¹⁰⁷ scriitorul se simte obligat să sublinieze greutatea, îndirjirea și ritmul în care au elaborat lucrarea („...nevoindu-mă zi și noapte...”, „...am pus multă osteneală și cu stricarea ochilor, la scris...”). Sublinierea îngroșată a participării afective a elaboratorului lucrării apare ca încă o trăsătură specifică manuscriselor românești. Vizual, ea este ilustrată — ca și harul artistic al elaboratorilor — și de grija și dragostea cu care au fost executate inițiale ornate, frontispicii realizate cu migală și gust și ilustrații fine executate în tuș și colorate cu pete de culoare de apă precum și contrastul dintre literele negre ale textului și culorile vii ale inițialelor, frontispiciilor și chenarelor.

După cum s-a mai subliniat, cite o dedicație sobră, dar cu adresă precisă sub forma „la toți iubitorii și doritorii de osteneala meșteșugului zugrăviei”¹⁰⁸ sau către „frații zugravi de obște”,¹⁰⁹ deosebesc manuscrisele românești de multe dintre cele ale Vestului. În aceste lucrări apare clar nu numai cărei categorii de cititori le erau destinate ci și conștiința apartenenței la un anumit grup social, grup avînd o activitate precisă.

Iar în legătură cu această nobilă activitate, trebuie semnalat pasajul din lucrarea înaltului prelat de la Căldărușani în care se referă la „darul și meșteșugul zugrăviei”.¹¹⁰ Formularea arată că autorul vedea, în pictură, mai mult decît abilitatea de meșteșug. Arată, în același timp, că pictura era considerată o artă și nu numai un simplu meșteșug, inspirația și realizarea nefiind confundate.

104 Mss. rom. 1795, fila 150v.

105 Mss. rom. 1795, fila 330.

106 Grecu V., *Cărți ...*, o.c., p. 43.

107 Mss. rom. 5769, fila 8.

108 Mss. rom. 1283, fila 15.

109 Mss. rom. 5769, fila 10.

110 Ms. rom. 5769, fila 1.

INDRUMĂRI OMILETICE ȘI CATEHETICE

CINSTIREA MAICII DOMNULUI

Praznicul Sfintei Marii „mari”

Creștinii au cinstit totdeauna cu pietate pe Maica Domnului, ca pe maica lor. După ce Domnul se desparte de Ea pe cruce o dă în grija Sf. Apostol Ioan spre a-i deveni Mamă și prin „Ucenicul pe care-l iubea Iisus mai mult”, Mama Sa rămâne Mama noastră, ocrotitoare și rugătoare către Dumnezeu pentru noi. Cinstind pe Maica Domnului, Biserica îndeplinește o poruncă a lui Dumnezeu transmisă prin mesajul Arhanghelului adresat Sfintei Fecioare la Bunavestire și prin Ea, tuturor creștinilor: „Bucură-te, cea plină de har, Domnul este cu tine, binecuvântată ești tu între femei” (Luca 1, 28). În același timp, Biserica a păstrat de-a lungul veacurilor sensul adevăratei cinstiri ce se cuvine „aceleia ce este mai cinstită decît Heruvimii și mai slăvită fără de asemănare decît Serafimii”, ferind pe credincioșii totdeauna de exagerări și de nesocotirea după vrednicie a „Celei plină de har”. Iată cît de frumoasă și plină de conținut este o cîntare bisericească de preamărire a Maicii Domnului pe care credincioșii ortodocși o cîntă cu evlavie atunci cînd sărbătoresc Sfîntă Adormirea ei. Minunate sînt tainele tale, Curată, Celui de sus scaun te-ai arătat, Stăpîină, și de pe pămînt la cer te-ai mutat astăzi, mărirea tă cu bunăcuviință, cu darul de lumini dumnezeiești strălucind... Cea plină de dar bucură-te, cu tine este Domnul cel ce dă lumii prin tine mare milă”.

Temeiurile pentru care Biserica cinstește pe Prea Sfînta și Pururea Fecioara Maria sînt mai multe. Ne vom opri la cîteva pentru a ne întări convingerea, certitudinea că cei care cinstesc și se roagă Maicii Domnului fac un lucru bine plăcut lui Dumnezeu.

Cinstirea Maicii Domnului se bazează pe faptul că ea a fost rînduită de Dumnezeu să fie Maica Fiului Său, după cum Arhanghelul Gavriil a fost trimis să comunice Sfintei Fecioare această veste bună: „Și i-a zis ingerul: Nu te teme, Marie, căci ai aflat har la Dumnezeu. Și iată vei lua în pîntece și vei naște fîu și vei chema numele lui Iisus. Acesta va fi mare și Fiul Celui Prea Înalt se va chema și-i va da lui

Domnul Dumnezeu tronul lui David, tatăl său, și va împărăți peste casa lui Iacob și împărăția lui nu va avea sfârșit..." (Luca 1, 30—34). Dacă Dumnezeu a trimis pe Arhanghelul Gavriil să-i comunice Sfintei Fecioare vestea, marea veste a nașterii Fiului Său și implicit vestea mântuirii noastre, înseamnă că această adresă nu i se potrivea oricui, ci unei fecioare curate, cinstite, nepătate, păstrată de Dumnezeu ca un vas ales pentru nașterea Fiului Său, de unde rezultă și rugăciunea atât de inspirată a Sfintei Fecioare după comunicarea mării vesti a întrupării din ea a Fiului lui Dumnezeu: „Și a zis Maria: Mărește suflete al meu pe Domnul și duhul meu s-a bucurat de Dumnezeu, Mîntuitorul meu, că a căutat spre smerenia roabei sale și iată de acum mă vor ferici toate neamurile" (Luca 1, 46—49). Din Sfînta Fecioară s-a născut luînd trup Iisus Fiul lui Dumnezeu, Fiul Omului cu sînge din sîngele ei a șters Iisus păcatele noastre, cu trup din trupul ei a înviat și stă de-a „dreapta Tatălui" și va judeca viii și morții. De aici rezultă că trupul Sfintei Fecioare a fost sfințit de Dumnezeu în așa fel încît nu mai putea deveni „întinat de poftă", precum curat s-a născut și a rămas și Fiul născut din ea, Maica Domnului nu a mai avut copii, fiindcă așa numiții „frați ai Domnului" erau propriu-zis verișorii Domnului, mai precis fiii altei Marii și anume Maria lui Cleopa, precum rezultă după Sfintele Evanghelii (vezi Matei 27, 55—56; Ioan 19, 25—26), întrucît pe acele timpuri cuvîntul „frate" putea avea și înțelesul de „verișor" (Geneză 13, 6). Dacă Maica Domnului ar mai fi avut copii, de ce Mîntuitorul o dă în grija Sfîntului Apostol Ioan și nu a copiilor ei, respectiv a „fraților Lui"?... Pe de altă parte, din Sfintele Evanghelii vedem că așa numiții „frați ai Domnului" nici nu au crezut în El (Ioan 7, 5), pe cînd Mama Lui a păstrat totdeauna cu sfințenie și duiosie Marea Veste, Marea Taină care i-a fost anunțată și încredințată de Îngerul Domnului...

Mîntuitorul a acordat totdeauna cîntea cuvenită Maicii Sale. Dacă necinstirea părinților este un păcat condamnat de legea sfîntă (porunca a V-a) și de legea firii, putea oare Cel fără de păcat (Ioan 8, 46), tocmai El, care a venit să restabilească firea și să „plinească legea", să-și necinstească Maica Sa?... Desigur că nu! Cuvintele pe care Domnul i le-a adresat la nunta din Cana Galileii: „Ce este între mine și tine, femeie?" (Ioan 2, 4) nu pot fi interpretate ca o lepădare de mama Sa. Orice om își iubește mama... Acest lucru este înscris în firea noastră... Și Iisus și-a iubit mama, a iubit-o mai mult decît oricine... Dar precum minunea din Casa Galileii marchează prima Sa minune, ca început al activității Sale mesianice (Ioan 2, 11), cuvintele adresate mamei Sale se referă tocmai la acest fapt, care îl desparte — am putea spune — de casa mamei Sale pentru a porni la propovăduirea — prin cuvînt și faptă — a împărăției lui Dumnezeu, a Evangheliei. Aceasta nu înseamnă la nici un caz o despărțire de iubirea mamei Sale, care L-a crescut, care L-a îngrijit, care vedea în viața Fiului ei strălucirea celui mai senin Soare, vedea mîntuirea pe care o va aduce El, atunci cînd „prin inima ei va trece sabie..."

Ciștigîndu-și multă admirație din partea celor care au urmat lui Iisus, o femeie din mulțime fericește pe mama Sa cu cuvintele: „Fericit este pîntecele care te-a purtat și pieptul care te-a hrănit” (Luca 11, 27—28), lucru pe care Iisus îl confirmă, îl recunoaște, dar la care adaugă fără a-l contrazice: „Adevărat, fericiți cei ce ascultă cuvîntul lui Dumnezeu și-l împlinesc” (Luca 11, 28). Această exclamație a „femeii din mulțime” a rămas ca o cinstire a Maicii Domnului, pe care Biserica a păstrat-o cu pietate în tradiția ei sfîntă, evocînd înîmplarea și cu prilejul sărbătorii Adormirii Sfintei Fecioare: „Veniți să laudăm noroade pe Prea sfînta curata Fecioara din care negrăit a ieșit intrupat Cuvîntul Tatălui, strigînd și grăind: Binecuvîntată ești tu între femei, fericit este pîntecele care a încăput pe Hristos, ceea ce ți-ai dat sufletul în mîinile lui, roagă-te Preacurată să mîntuiască sufletele noastre”.

Sfintele Evanghelii ne relatează situația în care Iisus predicînd este anunțat că mama și frații Lui L-ar aștepta afară în dorința de a vorbi cu El, la care Domnul a refuzat să meargă, ripostînd: „că oricine va face voia Tatălui meu celui din ceruri, acela este fratele meu și sora și mama mea” (Luca 12, 50). Riposta lui Iisus evidențiază precăderea pe care o acordă El propovăduirii Evangheliei, a mesajului mesianic, a împlinirii misiunii Lui, față de o eventuală convorbire probabil mai neînsemnată, care ar fi putut fi amînată... Reflectînd asupra înțelesului pe care îl are acest episod biblic, conchidem că el trebuie încadrat în contextul activității mesianice a Mîntuitorului, definind un fapt pozitiv și nu negativ, adică nu de respingere, sau de sfidare a Mamei Sale, ci de evidențiere a iubirii pe care o acordă Iisus tuturor celor ce ascultă și urmează voia lui Dumnezeu, iubire echivalentă cu aceea pe care o arată mamei, surorilor, fraților... Iisus îi iubește pe toți cei care ascultă și îndeplinesc cuvîntul Lui, ca pe mama Sa, fiindcă toți aceștia vor fi iertați prin sîngele Lui, sau sîngele Lui îi va uni într-o comuniune de iubire identică cu aceea dintre Mamă și fiu! Acest lucru se evidențiază și înaintea Sfintelor Patimi, cînd Domnul îi numește pe Apostolii Săi „prieteni, dacă vor face cîte le poruncește” (Ioan 15, 14), iar cei ce intră în comuniunea iubirii Lui crează o unire ca aceleia dintre „viță și mlădiță” (Ioan 15, 5—9). Așa că Iisus nu s-a lepădat de Mama Sa, nu și-a brutalizat propria-i Mamă, ci a iubit-o cu sinceritate și I-a acordat totdeauna cîntea pe care un fiu o acordă, trebuie să o acorde mamei sale! Încredințînd-o „ucenicului pe care-l iubea mai mult” spre a o cinsti și acesta ca pe mama lui și prin el nouă spre a ne fi și rămîne Mamă, Iisus se arată „Împlinitorul Legii” sfinte, fiindcă El nu a venit să strice legea, ci vrea ca și noi să fim plinitorii Legii, noi care devenim „prieteni” Lui, noi care devenim prin împărtășirea cu Sfîntul Trup al Lui, un Trup cu El, avînd și cîstînd pe aceia prin care Dumnezeu a voit ca Fiul Său să vină în lume pentru a ne aduce mîntuirea, iertarea, izbăvirea, iar Ea ca plinitoare a revărsării Sfîntului Duh (Luca 1, 35) să rămînă veșnic Mama noastră, rugătoare la Fiul Ei pentru păcatele noastre, pentru a ne mîntui prin Trupul și Sîngele Fiului Ei. Așadar, noi devenim fiii ei, iar Ea

Mama noastră împărtășindu-ne cu Sfântul Trup și Singe al Mîntuitorului, adică cu Trup din Trupul Ei și Singe din Singele Ei. Și precum devenim una cu Fiul Ei, prin Unitatea Sfîntului Trup și Singe al Domnului, Ea rămîne și pentru noi Mamă, încît credincioșii se roagă Ei ca Mamei lor, cu pietate, cu inimile curate și sincere, cu încredere totdeauna și cu deosebire la sărbătoarea Sfîntei Adormiri, zicînd: „Întru naștere fecioria ai păzit... de Dumnezeu Născătoare, mutatu-te-ai la viață, fiind Maica Vieții și cu rugăciunile Tale, mîntuiește din moarte sufletele noastre” (Troparul).

NAȘTEREA MAICII DOMNULUI

Praznicul Sfîntei Marii „mici”

Prima sărbătoare a anului bisericesc (care începe de la 1 sept.) este praznicul Nașterii Maicii Domnului. Și aceasta nu este în-
timplător lucru, deoarece sărbătoarea înseamnă manifestarea sentimentului de admirație, de bucurie, de entuziasm față de o persoană, sau față de un eveniment, printr-o festivitate; iar Nașterea Maicii Domnului este începutul sărbătorilor creștine, fiindcă pe Fecioara Maria a ales-o Dumnezeu în planul iubirii Sale, ca din Ea să ia trup Mîntuitorul și astfel să putem serba în continuare tot atîtea sărbători legate de viața pămîntească a Domnului (Bunavestire, Nașterea, Botezul, Intrarea în Ierusalim, Patimile, Învierea, Înălțarea etc.) care sînt tot atîtea evenimente care ne-au adus mîntuirea. Toate acestea sînt însă posibile datorită Întrupării Domnului din Fecioara Maria. Începutul îl face însă chiar Nașterea Sfîntei Fecioare. În felul acesta, Dumnezeu a binevoit ca în chip minunat să răsplătească rugăciunile pioase ale Sfinților Ioachim și Ana tocmai cînd ei aveau o vîrstă înaintată, ștergîndu-le din suflet mîhnirea de a nu fi putut avea copii, care i-a apăsât atît de greu în viața lor de familie și din viața colectivității din care făceau parte, dăruindu-le o fiică ce va avea să fie „binecuvîntată între femei” (Luca 1, 28), „mai cinstită decît heruvimii și mai mărită fără de asemănare decît serafimii, care fără stricăciune pe Dumnezeu Cuvîntul a născut...”

În opera de mîntuire, nașterea Sfîntei Fecioare Maria reprezintă acea primă rază de lumină care despică întunericul nopții, vestind auro-
ra dimineții și pregătind firmamentul cerului pentru soarele ce va veni în curînd... Este asemenea mugurului, care nu numai că vestește primăvara, ridicarea la viață a tot ceea ce iarna a ținut înmormîntat sub covorul ei rece, ci este mugurul din care se va zămisli rodul, sau fructul vieții. După cum prima Evă, care tălmăcindu-se înseamnă „Via-

ță", a luat ființă în chip minunat din coasta lui Adam, ca din ea să se perpetueze viața, tot astfel și Sfânta Fecioară a luat ființă în chip minunat pentru a fi „vasul ales” din care se va naște Cel ce este „Izvorul vieții”, pentru ca din El să ia toți viața și „să aibă încă din belșug” (Ioan 10, 10). Dar spre deosebire de prima Evă, care ispitind pe primul om a contribuit la păcatul acestuia, făcând ca viața să fie oprită de stavila tenebroasă a morții (Rom. 6, 23, I Cor. 15, 56), cea de a doua Evă (Fecioara Maria) va zămisi viața Celui de al doilea Adam (I Cor. 15, 21—23), care va deschide larg posibilitățile de afirmare ale vieții, arătând că omul a fost creat pentru viață și nu pentru moarte.

Sărbătorirea Nașterii Maicii Domnului este plină de învățăminte ziditoare de suflet.

În primul rînd ne gîndim la Sfinții Ioachim și Ana, înaintați în vîrstă, trăind oarecum plini de mîhnire poate printre ultimii ani ai vieții. Spre această familie, însă, Dumnezeu și-a îndreptat privirea, făcînd ca să se nască aceea în care se va zămisi Izvorul vieții... Acest eveniment pătrunzător spulberă ideea că bătrînețea nu mai are nici un sens, că este asemenea unei frunze ruginite, ce poate fi călcată în picioare, fiindcă nu mai reprezintă nimic... Bătrînețea este rezultatul firesc al vîrstei, dar în același timp reprezintă o maturizare, un fruct copt, care chiar dacă nu mai poate sta în copac, cade pentru a fi folosit pentru viața altora... Ea reprezintă acumularea unei experiențe de viață și în mod firesc dăltuirea multilaterală a personalității, care poate fi socotită ca un exemplu demn de urmat... (Exemplele negative se exclud). Un proverb spune că „exemplul bun este cea mai bună învățătură” (sau „Verba docent, exempla trabunt”). De aceea, nu trebuie să ne mulțumim a lăuda pe oamenii de bine, ci să le urmăm exemplul (Isocrate)...

Chiar dacă bătrînețea ar reprezenta luminarea care se stinge fiindcă i se termină ceara, această stingere trebuie totdeauna chibzuită cu înțelepciune, pentru a fi asemenea unui soare ce apune într-un rubiniu apus pe care îl admiră toți și care răspîndește lumina lui binecuvîntată chiar după ce el nu se mai vede, și nu într-un nor întunecos, prevestitor și amenințător de furtună și care întunecă văzduhul înainte de a fi apus... De aceea, Sfânta Fecioară se roagă pentru „sfirșit creștinesc vieții noastre, fără durere, neîncurcat, în pace și răspuns bun la înfricoșata judecată a lui Hristos”... De fapt, după învățătura creștină, bătrînețea nu este o nostalgie melancolică, de multe ori brăzdată de tragica viziune a vieții ca a unui licăr de lumină care pîlpîie încet pentru ca apoi să se stingă, ci bătrînețea reprezintă pregătirea unei semințe, care intră în pămînt ca să germineze viața veșnică (Ioan 12, 24; I Cor. 15, 36—40). De aici și imperativul de a trăi viața și bătrînețea în așa fel încît să rodească pace, iubire, dreptate, bucurie, viață, fiindcă pregătirea pentru viața veșnică este echivalentă cu anticiparea ei încă din această viață.

Pe de altă parte, reținem din adinca semnificație a acestei sărbători persistența în rugăciune a Sf. Ioachim și Ana, întocmai cum

Mintuitorul ne îndeamnă să facem, în cunoscuta pildă a „Judecătorului nedrept” (Luca 18, 1—8). De aici rezultă că viața înseamnă perseverență („Căutați și veți afla, bateți și vi se va deschide”), că nu trebuie să te descurajezi niciodată, chiar dacă nu ai obținut rezultatul pe care l-ai așteptat, în felul, sau în timpul dorit. Stăruința în acțiune, stăruința în bine, creează vieții o ambianță optimistă, sub forma unei continue încrederi în biruința binelui și de încrederea în sine, în forțele creatoare, spre noi realizări și mai bune și mai frumoase, care te vor duce la rezultatele cele mai bune. („Așteptarea aduce o zi dulce” — proverb din Japonia, sau „Celui ce știe să aștepte timpul îi deschide porțile” — proverb din China). Se întâmplă în viață ca dorind să ni se realizeze un lucru, ne putem da seama de multe ori că am înfăptuit un lucru de la care nu am obținut rodul deplin. „Nu rupe floarea dacă vrei să vezi rodul ei”!

Perseverența în rugăciune a Sfinților Ioachim și Ana rămâne un exemplu de stăruință în bine, în viața curată, care demonstrează că orice lucru bun va fi răsplătit cu binele. De aceea, Dumnezeu le-a dăruit o fiică, care se chema mama Fiului lui Dumnezeu (Luca 1, 30—33), iar Biserica va pomeni de-a pururea numele lor în cadrul Sf. Liturghii unde pâinea și vinul se prefac în Sfântul Trup și Sânge al Aceleia care a luat trup din trupul fiicei lor și implicit din trupul lor...

În aceeași ordine de idei, remarcăm faptul că Sfinții Ioachim și Ana doreau să aibă un copil și pentru că nașterea de copii era socotită în acele timpuri ale așteptărilor mesianice o binecuvîntare de la Dumnezeu iar lipsa de copii era privită nu fără oarecare reținere din partea celor din jur. Prin nașterea de copii Sf. Ioachim și Ana căutau să fie plăcuți și semenilor. Acest deziderat al lor primește o valabilitate generală și pentru credincioși în sensul că ei trebuie să-și dorească copii și să considere o binecuvîntare a lui Dumnezeu acest lucru, de unde rezultă și datoria lor de a-și crește copiii în așa fel încît să ducă o viață cinstită și demnă și să le poată fi de real folos atît lor cît și comunității în care trăiesc, vieții semenilor lor. Așa cum Sf. Fecioară Maria a cărei naștere o sărbătorim, și-a trăit viața în curăție, făcîndu-se vrednică de nașterea Fiului lui Dumnezeu din trupul Ei, iar în același timp devenind „Maica Domnului”, ea devine maica noastră a tuturor, făcînd atît de mare bine tuturor păcătoșilor că prin vrednicia ei Mintuitorul s-a întrupat pentru a le șterge păcatele, iar Sf. Fecioară rămînînd aceeași Mamă bună, care mijlocește pentru păcatele noastre la Fiul ei. Pe de altă parte, după cum am văzut, imitînd pilda Sf. Ioachim și Ana credincioșii sînt datori să placă și semenilor lor. Fiecare să nu caute numai ceea ce îi place lui, ci plăcerea lui să fie armonizată cu aceea a colectivității în mijlocul căreia trăiește, după cum ne îndeamnă Sf. Apostol Pavel: „Datori sîntem noi slăbiciunile celor neputincioși să le purtăm și nu nouă înșine să plăcem, ci fiecare din noi să caute să placă aproapelui pentru zidire” (Rom. 15, 1—3). Pe lîngă aceste învățături, sărbătoarea Nașterii Maicii Domnului are o profundă semnificație creștinească prin

însăși faptul că în această zi credincioșii cinstesc nașterea aceleia ce se numește „Maria”, adică Doamna și Stăpîna noastră, care mijlocește la Fiul Său pentru noi, pentru dobîndirea mîntuirii, pentru ca Dumnezeu să-și reverse peste noi darurile Sale cele bogate și să ajute strădaniei, noastre de a fi mai buni față de semenii noștri.

Preot prof. SORIN COSMA

ÎNȚELESURILE CRUCII

14 septembrie

O minunată cîntare răsună astăzi în bisericile ortodoxe, un imn străvechi de veacuri, dar care nu-și pierde niciodată puterea. Iată cuvintele cîntării: „Strălucește, Cruce a Domnului, fulgerile luminate ale darului tău în inimile celor ce te cinstesc pe tine și cu dragoste te primesc, ceea ce ești de lume dorită. Căci prin tine mîhnirea lacrimilor s-a pierdut, din cursele morții am scăpat și la veselia cea nesfîrșită ne-am mutat”.

Imnul ne duce cu gîndul în adînc de istorie biblică. Pentru păcatele lor, israilitenii au fost pedepsiți de Dumnezeu cu plaga unor șerpi veninoși, de ale căror mușcături mulți mureau. Moise s-a rugat pentru poporul său. Domnul s-a îndurat pînă la urmă și i-a poruncit să facă un șarpe de aramă și să-l înalțe pe un stîlp. Moise a făcut așa. Iar minunea era că orice om mușcat de șerpi, de se uita la chipul de aramă, era scăpat de moarte și trăia (Numeri 21, 9).

Intr-un chip tainic dar nu mai puțin adevărat, minunea se repetă sub ochii noștri. Locul vechiului Israil l-am luat noi creștinii. Locul șerpilor l-au luat mușcăturile cele înveninate ale păcatului. Biserica împlinește slujba lui Moise, ridicînd în mijlocul drept-credincioșilor Crucea lui Hristos. Oricine privește cu credință la acest semn minunat, primește dar nemărginit. Despre acest fapt însuși Mîntuitorul ne încredințează cînd zice: *„Precum Moise a înălțat șarpele în pustie, așa trebuie să se înalțe Fiul Omului, ca tot cel ce crede în el să nu moară, ci să aibă viață de veci”* (Ioan 3, 14).

Astăzi ni se descoperă lămurit înțelesul acestor cuvinte. Astăzi prăznuim Înălțarea Sfintei Cruci, cu bucurie și cu dragoste privind la fericitul lemn, ca să scăpăm din cursele morții și să ne mutăm la veselia cea nestricată. Desigur nu este nicidecum ușor să pricepem taina Crucii lui Hristos. Se spune că John Milton, renumitul scriitor englez, a fost cuprins de deznădejde cînd s-a apucat să descrie răstignirea lui Iisus. El scrisese pagini frumoase despre naștere, despre botez, despre alte fapte din viața Domnului. Dar cînd încearcă să

închine o odă morții înfricoșate de pe Golgota, Milton aruncă pana cu disperare: simțea că subiectul era mai presus de talentul său.

Într-o situație asemănătoare ne găsim noi, când ne apucăm să deslușim înțelesurile Crucii. Să încercăm totuși.

Ce este Crucea în cultul creștin?

Firește, mai întâi este lemnul binecuvântat pe care Dumnezeu-omul Iisus Hristos a fost răstignit în Ierusalim, acum aproape două mii de ani. Tradiția creștină spune că ucenicii lui Iisus, după moartea și învierea Sa, cu pioasă grijă au îngropat lemnul acela stropit cu dumnezeiescul singe, la poalele Golgotei. Împărăteasa Elena, mama lui Constantin cel Mare, după trei sute de ani, dorind să afle cinstitul lemn, a poruncit să se facă săpături în sfânta Cetate, lucru care a dus la descoperirea prețiosului odor. Patriarhul Ierusalimului l-a înălțat în biserică pentru închinare, spre bucuria fără margini a credincioșilor. De atunci înainte preafericitul lemn a fost cinstit ca una din cele mai prețioase relicve ale creștinătății. Mici părți din ea au străbătut mări și țări, au fost păstrate cu sfințenie și au fost socotite mai scumpe decât aurul și argintul.

Crucea este apoi un simbol, un steag, monumentul glorios al religiunii noastre. Înainte de Hristos ea a fost socotită și folosită ca un instrument de pedeapsă crudă și amarnic de rușinoasă. Pe ea erau executați sclavii, trădătorii, criminalii. Cu toate acestea, Dumnezeu în înțelepciunea sa negrăită, „a ales lucrurile cele bune ale lumii, ca să facă de rușine pe cele înțelepte... a ales lucrurile josnice și disprețuite ca să nimicească pe cele ce sînt”. Fiul lui Dumnezeu a murit pe cruce și din aceea zi unealta rușinoasă s-a făcut obiect de mare onoare, instrumentul morții s-a făcut armă de biruință împotriva păcatului și izvor de viață.

Pe crucea Golgotei, ca pe un altar de jertfe, Mielul lui Dumnezeu s-a oferit pentru păcatele lumii. Moartea lui n-a fost o înfringere, ci o biruință. Căci după rușinea Vinerii mari — a urmat luminoasa zi a Învierii. Iisus a triumfat asupra morții, a învins puterea răului, a eliberat pe Adam din cătușele iadului și s-a dovedit a fi ceea ce era: Dumnezeu și Domn.

Nu e deci de mirare că după Înviere, Crucea a fost privită cu atita admirație. Nu e de mirare că Pavel apostolul, care s-a suit cu duhul pînă la al treilea cer, scrie corintenilor că pentru cei ce sînt pe calea mîntuirii „crucea este puterea lui Dumnezeu” (I Corinteni 1, 18). Iar celor din Galateni le declara: „Mie nu-mi este a mă lăuda decît în crucea Domnului Iisus Hristos” (Galateni 6, 14).

Ce schimbare uimitoare!... Cea mai mare crimă, Dumnezeu a transformat-o în cea mai strălucită victorie. Crucea pe care se sfirșeau în agonie criminalii a devenit semnul de adorare a creștinilor. Căci crucea astăzi împodobește coroanele arhierilor, lucește pe turlele bisericilor, înfrumusețează altarele și casele credincioșilor.

„Însemnează-te cu semnul crucii”, zice Sf. Efrem Sirul. Acopere-te cu el ca și cu un scut. Nu înceta, creștine, a purta această armă în tot locul, în toată vremea. Nimic să nu faci fără cruce. Înarmează-ți

toate membrele tale cu acest semn și de nimic nu te vei înfricoșa". Creștinii ortodocși urmează acest îndemn cu sfîntenie și prin însemnarea cu chipul Crucii, prin pomenirea ei în rugăciunile lor personale și în cultul divin ei se simt întăriți cu puterea lui Dumnezeu, cum zice Scriptura. Prin semnul văzut se împart darurile cele nevăzute ale Duhului Sfînt.

Dar cel mai adînc înțeles al Crucii este cel duhovnicesc: ea este *semnul împăcării noastre cu Dumnezeu*. Citim în Noul Testament: *Dumnezeu era în Hristos, împăcînd lumea cu sine, neînmîndu-le socoteală de păcatele lor și ne-a încredințat cuvîntul împăcării*" (II Corinteni 5, 19). Ce cuvinte pline de mîngîiere! ... Nu mai sîntem sub osîndă. De greșim, de păcătuim, dacă ne căim, Tatăl ceresc ne primește, deoa-rece Fiul pe Cruce, prin sîngele Său, a făcut pace între noi păcătoșii și dreptul Judecător.

Priveliștea Mîntuitorului răstignit a avut totdeauna un efect bine-făcător asupra conștiințelor și inimilor. Se istorisește undeva că în primele veacuri ale erei creștine, fiica unei familii de nobili din Roma refuză pe toți tinerii care o cerură în căsătorie. Nici unul nu fu în stare s-o cucerească. „Numai acela va cîștiga inima mea, zise fata, care va fi gata să moară pentru mine". Ani trecură după ani. Într-o zi ea auzi un predicator vorbind despre Iisus Hristos. Cu mare aten-ție ascultă istoria patimilor și a morții Domnului. Duhul Sfînt lucră în inima ei minunea întoarcerii. Sufletul fecioarei fu luminat de razele harului divin și la urmă ea declară spre uimirea părinților: „Iată unul care a murit pentru mine. A lui mireasă vreau să fiu". Nobila fiică se hotări din ceasul acela pentru viața în curăție.

Să lăsăm ca inimile noastre să fie cucerite de aceleași simțiri de recunoștință. Pe cruce Hristos a murit pentru noi. Să ne hotărîm să trăim pentru El. Să ne luăm de bună voie crucea noastră zilnică și să pășim pe urmele pașilor lui Iisus.

A intra în taina Crucii și a culege roade de mîntuire, înseamnă a ne încrede în dragostea lui Dumnezeu și a trăi pentru El.

Preot dr. ȘTEFAN SLEVOACA

ROSTUL ȘI PUTEREA RUGĂCIUNII

Duminica a XVII-a după Rusalii

Viața creștină este o viață de rugăciune. Mîntuitorul însuși s-a rugat. S-a rugat în templu, S-a rugat în pustiu, S-a rugat pe munte, S-a rugat în casă, S-a rugat în grădina Ghetsimani, S-a rugat pe cruce; S-a rugat dimineața, S-a rugat seara, S-a rugat noaptea, S-a rugat ziua. S-a rugat în clipe de bucurie și în momente de întristare. S-a rugat pentru Sine și pentru alții. În rugăciune el stătea de vorbă cu Tatăl a cărui voie a venit s-o îplinească în lume.

Ceea ce a făcut El, a învățat și pe ucenicii Lui să facă. I-a învățat prin pildă și cuvânt. Astfel, învață pe ucenici minunata rugăciune „Tatăl nostru”. Le spune cum să se roage, să nu bolborosească o mulțime de vorbe cu mintea răvășită, împrăștiată; să nu se arate altora, ci să se roage în taină, căci Tatăl care vede cele ascunse va răsplăti rugăciunea făcută din inimă, nu de ochii oamenilor, ci pentru Dumnezeu; să aducă jertfa cu rugăciune la altar numai dacă sînt împăcați cu frații lor; să ceară cu stăruință și cu încredere de la Tatăl și vor primi cele spre mîntuire (Matei 5, 24—25; 6, 5—15; 7, 7—11).

Sf. Apostoli se roagă după exemplul și învățătura lui Iisus. Ei îndeamnă, la rîndul lor, pe credincioși să se roage pentru ei, pentru frații lor, pentru Biserică, pentru conducători. Urmind această pildă, Biserica noastră, la sfînta liturghie și la alte slujbe, se roagă „pentru toți și pentru toate”, adică se roagă pentru toți cei ce au nevoie de ajutorul lui Dumnezeu, se roagă pentru cei ce nu pot să se roage, și chiar pentru cei ce nu vor să se roage. Biserica se roagă pentru izbăvire, pentru pace, pentru popor, pentru conducătorii țării, pentru episcopi și preoți, pentru enoriași, pentru roadele pămîntului, pentru mîntuirea din necaz și boală, pentru binefăcători etc. Ea îndrumă pe credincioși să se roage zi de zi; „rugați-vă neîncetat”, cum zice și Sf. Pavel.

Așadar, viața lui Hristos a fost viață de rugăciune; viața apostolilor și a primilor creștini a fost viață de rugăciune. Se cade deci ca și viața bunilor creștini din vremea noastră să fie o viață de rugăciune, împlinind cuvîntul și îndemnul sfînt al Izbăvitorului (Matei 6, 5—9), regula de aur a rugăciunii pe care Iisus ne-a dat-o. E vorba de rugăciunea sinceră, simplă. Rugăciunea stăruitoare care ridică pe rugător pînă la cer sau coboară cerul la noi. Ea este întîlnirea celor de jos cu cele de sus, ea este unirea noastră cu Dumnezeu. În rugăciune aducem înaintea lui Dumnezeu toate bucuriile și durerile noastre, toate visurile și vrerile noastre, toate bunătățile și nevoile traiului nostru, toată credința și îndoielile noastre, toată speranța și deznadejdea noastră. Spre a nu ne lăsa în voia întîmplării și nici la voia bunului nostru plac, Iisus a rostit cel dintîi rugăciunea „Tatăl nostru”. Bisericile sînt pline de cîntarea ei, călugării o rostesc cu încredere, oamenii cu duioșie, bolnavii cu nădejde, oropsiții cu credință, copiii cu ochii la icoană și toți vibrează sub florul tainic al întîlnirii cerului cu pămîntul. Pe locul unde Iisus a rostit „Tatăl nostru” creștinii au ridicat o biserică pe ai cărei pereți, pe plăci de marmoră și cu litere de aur e scrisă rugăciunea în 32 de limbi, simbolizînd parcă universul întreg ingenunchiat la picioarele Domnului la vreme de rugăciune.

În rugăciune, toată ființa noastră simte prezența tainică și reală a lui Dumnezeu. El e totdeauna cu noi. De aceasta ne încredințează însuși Mîntuitorul: „Dacă voi, răi fiind, știți să dați daruri bune fiilor voștri, cu cît mai virtos Tatăl nostru ceresc va da cele bune celor ce

li cer?" (Matei 9, 8—11). Sau: Orice veți cere în numele Meu să știți că le veți primi (cf. Marcu 11, 24). Se înțelege că este vorba de lucruri spre folos, nu de doriri deșarte. („Nu știți ce cereți!” Marcu 10, 38).

Rugăciunea este proprie creștinului. Gizele care trăiesc prin iarbă au culoarea ierbii. Așa și cei ce trăiesc în rugăciune statornică, ciștigă o fire asemănătoare firii dumnezeiești (II Petru 1, 4—11).

Iar roadele rugăciunii sînt nenumărate. Enumerăm doar cîteva: Rugăciunea întărește în rugător simțul moral, al bunătății, al filantropiei. Îi procură apoi, o pace și o siguranță lăuntrică, o răbdare pilduitoare. Rugăciunea, după aceea este un ajutor valoros și în terapeutică. Omul rugător se vindecă mai repede (a se vedea și efectul Sf. Maslu). Credincioșii care se roagă stabilesc între dînșii bune rînduiri de înțelegere, muncesc cu rîvnă, ajută oportun pe cei avizați. Într-un cuvînt, ei se înalță din treaptă în treaptă, pe scara desăvîrșirii, prin rugă, post și fapte bune. Se spune de niște monahi „pururea rugători” că se rugau și în timpul muncii, iar cînd dormeau (foarte puțin) se rugau pentru ei cei milostiviți de dînșii din roada muncii lor.

Să ne rugăm mereu: „Facă-se voia Ta, Doamne!” Căci voia lui Dumnezeu este mîntuirea noastră, e binele fiecăruia și binele tuturor, binele lumii întregi; voia lui Dumnezeu e viață pașnică, viață adevărată care începe aici și se desăvîrșește în ceruri.

Preot VASILE E. MUNTEANU

CATEHEZĂ LA PILDA DESPRE FIUL RISIPITOR

Introducerea. Cine este Mîntuitorul nostru Iisus Hristos? (Mîntuitorul nostru Iisus Hristos este Fiul lui Dumnezeu întrupat). Pentru care pricini s-a întrupat Fiul lui Dumnezeu și a venit, astfel, între oameni? (Ca să-i ridice pe oameni din păcat; ca să le arate calea spre mîntuire). Prin ce le-a arătat, și ne arată și nouă, calea ce duce la mîntuire? (Prin viața Sa, prin jertfa Sa, prin învățătura Să). Prin ce mijloc ne ajută să înțelegem cît mai ușor cu putință dumnezeiasca Sa învățatură? (Prin pildele pe care le-a rostit și ni le-a lăsat nouă în Sfînta Scriptură). Numiți asemenea pilde (...).

Anunțarea. În cateheza de azi ne vom opri asupra unei alte pilde rostită de Mîntuitorul Iisus Hristos, anume *Pilda despre fiul risipitor*.

Tratarea. Iată textul acestei pilde (citim din Sfînta Scriptură: Luca 15, 11—32).

„Un om avea doi fii. Și a zis cel mai tânăr dintre ei tatălui său: Tată, dă-mi partea ce mi se cuvine din avere. Și el le-a împărțit averea.

„Și nu după multe zile, adunînd toate, fiul cel mai tânăr s-a dus într-o țară depărtată și acolo și-a risipit averea, trăind în desfrînări. Și după ce a cheltuit totul, s-a făcut foamete mare în țara aceea, și el a început să ducă lipsă. Și ducîndu-se, s-a alipit el de unul din locuitorii acelei țări, și acela l-a trimis la țarinile sale să păzească porcii. Și dorea să-și sature pîntecele din roșcovele pe care le mîncău porcii, însă nimeni nu-i dădea.

„Dar, venindu-și în sine, a zis: cîți argați ai tatălui meu sînt în destulați de pîine, iar eu pier aici de foame! Sculîndu-mă, mă voi duce la tatăl meu și-i voi spune: tată, am greșit la cer și înaintea ta; nu mai sînt vrednic să mă numesc fiul tău. Fă-mă ca pe unul din argații tăi. Și, sculîndu-se, a venit la tatăl său. Și încă departe fiind el, l-a văzut tatăl său și i s-a făcut milă și, alergînd, a căzut pe grumazul lui și l-a sărutat. Și i-a zis fiul: tată, am greșit la cer și înaintea ta și nu mai sînt vrednic să mă numesc fiul tău.

„Și a zis tatăl către slugile sale. Aduceți degrabă haina cea mai bună și-l îmbrăcați și dați inel în mîna lui și încălțăminte în picioarele lui; și aduceți vițelul cel îngrășat și-l înjunghiați și, mîncînd, să ne veselim. Căci acest fiu al meu, mort era și a înviat, pierdut era și s-a aflat. Și au început să se veselească.

„Iar fiul cel mare era la țarină. Și cînd a venit și s-a apropiat de casă, a auzit cîntece și jocuri. Și chemînd la sine pe una dintre slugi, a întrebat ce înseamnă acestea. Iar ea i-a spus: fratele tău a venit și tatăl tău a junghiat vițelul cel îngrășat, pentru că l-a primit sănătos. Și el s-a mîniat și nu voia să intre; iar tatăl lui, ieșind, îl ruga. Însă el, răspunzînd, a zis tatălui său: Iată de atîția ani îți slujesc și niciodată n-am călcat porunca ta. Și mie niciodată nu mi-ai dat un ied ca să mă veselesc cu prietenii mei. Dar cînd a venit acest fiu al tău, care ți-a mîncat averea cu desfrînteale, ai junghiat pentru el vițelul cel îngrășat.

„Tatăl însă i-a zis: fiule, tu totdeauna ești cu mine și toate ale mele ale tale sînt. Trebuie însă să ne veselim și să ne bucurăm căci fratele tău acesta mort era și a înviat, pierdut era și s-a aflat”.

(Intuiția. Reproducerea).

Interpretarea pildei și aprecierea. Deci, despre ce ne vorbește pilda asupra căreia ne-am oprit în cateheza de astăzi? (Despre un fiu risipitor și despre mai multe lucruri legate de viața acestuia). De ce este numit el „fiu risipitor”? (Pentru că a plecat din casa părintească și a cheltuit în desfrînări întreaga avuție primită din partea tatălui său). În ce situație a ajuns acest fiu? (Să nu mai aibă din ce trăi, să pască porcii cuiva). Ce l-a adus într-o asemenea stare? (Păcatul). Dar în textul pildei înțelîm cuvintele: „venindu-și în sine”. Ce înțeles au acestea? (Că fiul risipitor și-a dat seama de starea jal-

nică în care l-a aruncat desfrinarea, păcatul). Și la ce a cugetat? (Să părăsească viața păcătoasă și să revină la tatăl său, la casa părintească). S-a mărginit doar să cugete asupra acestui lucru? (Nu, ci a luat hotărîrea să revină la starea dinaintea alunecării în păcate). Ce a urmat? (S-a întors acasă, mărturisindu-și greșala și cerindu-și iertare pentru cele săvîrșite). În ce chip l-a primit tatăl său? (Cu multă bucurie etc.). Ce dovedește acest lucru? (Că părintele său era bun, iertător, milostiv...). În ce chip s-a arătat fiul cel mare cu prilejul întoarcerii fratelui său? (Cu întristare, cu lăcomie, cu invidie). Ce sînt acestea? (Păcate). Cum ar fi trebuit să se poarte? (Cu dragoste de frate, cu înțelegere, cu dragoste față de omul întors din rătăcire).

Dar trebuie să știm, că înțelesul pildei, la care ne-am oprit în cateheza de azi, are un înțeles adînc și pentru fiecare din noi. Și noi toți sîntem fiii unui părinte. Cine este acela? Dumnezeu, Tatăl nostru cel Ceresc). În ce chip ne arătăm, unii sau alții dintre noi, față de Părintele Ceresc? (Asemenea celor doi fii din pilda învățată azi? Adică? (Unii, asemenea fiului mai tînăr, alții, asemenea fiului mai mare). Ce părăsesc unii? (Sfînta Biserică, credința cea adevărată). Ce așteaptă Dumnezeu de la ei? (Să se întoarcă în „casa Sa”, în Biserica Fiului Său).

Asocierea. Cine s-a bucurat în chip deosebit de întoarcerea fiului risipitor? (Tatăl său). Ce a mărturisit acest fiu în fața părintelui său? („Tată, am greșit la cer și înaintea ta” ... etc.). Ce trebuie să înțelegem prin cuvintele: „am greșit la cer și înaintea ta?” (Că greșelile săvîrșite față de părinții noștri trupești sînt, în același timp, greșeli față de Dumnezeu, față „de cer”, de lumea nevăzută; față de slujitorii lui Dumnezeu, de sfinții îngeri). Și atunci, cine se mai bucură de întoarcerea celui păcătos? (Părintele Ceresc și slujitorii Lui cei mai apropiați...). Mîntuitorul Iisus Hristos ne grăiește:

Generalizarea. „Zic vouă, ... se face bucurie îngerilor lui Dumnezeu pentru un păcătos care se pocăiește” (Luca 15, 10).

Încheierea. Trebuie să ne amintim, în legătură cu cateheza ținută astăzi, că Sfînta Biserică a rînduit o *duminică a Fiului risipitor*: este înțîia duminică din perioada *Triodului*. De ce va fi rînduit ea acest lucru? Pentru că acum începe pregătirea noastră spre Postul Mare). Și de ce ne este de folos acest post? (Ca în răstimpul lui să ne pregătim prin postire, prin rugăciune stăruitoare, prin cîntă adîncă în vederea întîmpinării cu vrednicie a sfinților Paști).

Care din Sfintele Taine ne stau la îndemînă cu rostul pregătirii noastre în chip cu totul deosebit? (Sfînta Spovedanie și Sfînta Împărtășanie). Ce cîștigăm pe urma primirii lor cu vrednicie? (Iertarea păcatelor, bucurie sufletească, veselie curată, asemenea aceleia de care s-a învrednicit fiul risipitor la întoarcerea sa acasă, la părintele său, la Părintele nostru cel Ceresc).*

Preot prof. dr. DUMITRU CĂLUGĂR

* În cazul cînd credincioșii nu reușesc să formuleze asemenea concluzii practice, trebuie să intervenim noi, să-i ajutăm.

PROBLEME PASTORALE ȘI LITURGICE

COMPORTAREA CREȘTINULUI ÎN BISERICĂ

I. PĂSTRAREA ORDINEI, DISCIPLINEI ȘI LINIȘTEI

ÎN TIMPUL SERVICIILOR RELIGIOASE

După ce credinciosul și-a ales locul potrivit, în picioare, în scaune sau în strane, are datoria să știe felul „cum trebuie a petrece în casa lui Dumnezeu” (I Timotei 3, 5), cum să respecte și să se încadreze în atmosfera de înălțare sufletească, proprie și necesară meditației și rugăciunii comune.

Biserica este „podoaba cerului pe pământ” (Sergiu Bulgakoff). Ea păstrează o anumită sobrietate, simplitate și seriozitate, potrivite cu caracterul ei de locaș sacru și public. Interiorul bisericii, prin formele și simbolismul ei iconografic, este propriu manifestării sentimentului religios crează momentul psihologic al rugăciunii, înalță sufletul spre Dumnezeu. Tot așa și cultul bisericii, prin frumusețea și bogăția lui, pe lângă scopul său didactic, mișcă și înalță sufletește, crează emoție religioasă, intensifică sentimentul religios, produce stare de extaz și euforie sufletească în inima credinciosului prezent la drama zguduitoare a mântuirii.

Pentru ca credinciosul să se împărtășească cu adevărat de tot ceea ce îi oferă locașul Bisericii și cultul ei, fără îndoială că are nevoie de o stare sufletească deosebită. O asemenea stare poate fi asigurată prin păstrarea ordinei, disciplinei și liniștei în timpul serviciilor religioase, după cuvîntul Sf. Apostol Pavel: „Dumnezeu nu este al neorînduiei, ci al păcii” (I Corinteni 14, 33; 12, 25).

Este adevărat că unii credincioși au forța să se concentreze sufletește și nu se tulbură ușor de ceea ce poate distrage atenția lor. Dar, oricît ar putea asemenea credincioși să-și stăpînească gîndurile și curiozitatea, este bine totuși să lipsească din biserică motivele risipirii sufletești produse prin dezordine, indisciplină și conturbarea liniștei. În biserică totul să contribuie la predispunerea credincioșilor spre evlavie, reculegere, liniște interioară și spre rugăciune. În acest scop fiecare credincios să aibă o atitudine demnă, pentru că în cadrul cultului public nu este singur și tot ceea ce face trebuie să se încadreze în ansamblul atitudinilor și actelor celorlalți participanți la serviciul divin.

Serviciile religioase nu se pot săvârși decît în deplină ordine, disciplină și liniște desăvîrșită. Numai în aceste condiții credincioșii pot urmări cu atenție și participare sufletească succesiunea actelor de cult și le pot înțelege semnificația. Ei au nevoie de aceste condiții ca să se poată concentra și înălța sufletește, să-și îndrepte gîndurile, simțirea și dorințele spre Dumnezeu, în rugăciune mintală, tăcută și cunoscută numai lor și lui Dumnezeu. Tot ce poate distra, tulbura sau abate atenția, le întrerupe gîndul și le strică dispoziția religioasă prielnică rugăciunii și meditației.

Experiența ne arată că sînt unii credincioși care din diferite motive nu au sentimentul și atitudinea cuvenită sfîntului locaș și actelor de cult. Ba mai mult, strică ordinea, încalcă disciplina și tulbură liniștea, care sînt absolut necesare pentru săvîrșirea solemnă a serviciilor religioase. Asemenea cazuri se întîmplă mai ales la marile praznice împărătești sau la alte zile legate de unele datini și tradiții rituale.

Încălcarea disciplinei cultice se observă nu numai în aceste cazuri, ci în toate duminicile și sărbătorile, mai ales la sf. liturghie. Unii credincioși nu stau la loc potrivit și împiedică trecerea altora; au o ținută sau o atitudine ce atrage și risipește atenția celorlalți; nu se îmbracă potrivit și devin piatră de sminteală pentru cei ce au o vestimentație potrivită și demnă. Alții sînt trecători prin biserică, veniți din curiozitate, întîrziati sau grăbiți.

Adeseori liniștea din biserică este tulburată de plînsul copiilor mai mici. Într-o atare situație nici preotul și nici credincioșii să nu manifeste aversiune pentru zgomotul produs. De preferat să lase zgomotul ca și neobservat.

Ordinea cultică este deranjată și de acei credincioși care nu lasă loc liber pentru trecerea celor ce au venit mai tîrziu, ca și de aceia care se așează sub policandrul cel mare și împiedică pe preot la cădere și la ieșirea cu sfintele daruri.

Atmosfera de liniște din biserică este tulburată în mod deosebit de acei credincioși care „fac din locașul Domnului loc de vorbărie, neținînd seama de Psalmul care mărturisește împotriva lor și care zice: „În templul lui Dumnezeu oricine spune slavă”. Și tu nu numai că nu dai slavă, dar ești și o piedecă pentru celălalt, întorcîndu-te către el și cu zgomotul tău acoperind sunetul învățaturii Duhului. Bagă de seamă, ca nu cumva ieșind de aici, în loc să primești răsplătă pentru slava dată, să fii socotit la un loc cu defăimătorii lui Dumnezeu” (Vasile cel Mare, Comentariu la Psalmi, trad. pr. dr. Olimp N. Căciulă, București, 1939, p. 117).

Variatatea de comportări și atitudini a credincioșilor în biserică strică armonia comunității de credință, evlavie și rugăciune. Și tocmai această armonie cultică este necesară, pentru ca credincioșii să se unească în simțire, în gînd și în atitudine religioasă.

Sînt și alte motive pentru care spiritul de ordine și de disciplină este necesar, ba chiar se impune. Se știe că în bisericile noastre intră și credincioși ai altor religii și culte. Pentru aceștia Biserica Ortodoxă se recomandă sau nu respectului lor prin ceea ce văd și aud în bisericile noastre.

De asemenea este cunoscut că cercetarea bisericilor noastre poate cîștiga simpatizanți sau chiar aderenți și, dimpotrivă, poate să producă dezamăgire și motive de critică tocmai din cauza lipsei de ordine și disciplină.

Cultul nostru are putere de convertire, dar poate și să îndepărteze de Biserică, atunci cînd este însoțit de abuzuri și nereguli.

Dezordinea și indisciplina, întotdeauna, au fost sesizate și dezaprobat ca nepotrivite pentru sfințenia și desfășurarea serviciilor religioase. Mîntuitorul însuși a mustrat și a alungat pe zarafii și vinzătorii de porumbei care au pîngărit sfințenia templului (Matei 21, 13).

Nevoia de a disciplina poporul credincios s-a simțit încă de la începutul Bisericii creștine, mai ales din secolul al IV-lea, cînd odată cu trecerile în masă la creștinism făceau ca în rîndurile credincioșilor să se strecoare adesea și elemente care aduceau cu sine spiritul de dezordine și anumite deprinderi din cultele păgîne. Acest fapt a făcut ca în Constituțiile Apostolice să se introducă, între altele, și îndrumări despre disciplinarea credincioșilor în biserică (Pr. prof. dr. Ene Braniște, Participarea la Sf. Liturghie și metode pentru realizarea ei, în Studii Teologice, nr. 7—8, 1949, p. 612). Credincioșilor din Corint, apostolul Pavel le spune: „Voi defăimați Biserica lui Dumnezeu. Eu nu vă laud pe voi” (I Corinteni 11, 22). Clement Alexandrinul îndeamnă cu stăruință pe creștini „să păstreze tăcere” în biserică. Tot așa Sf. Ioan Gură de Aur a mustrat cu asprime pe credincioșii nedisciplinați și cu atitudini nepotrivite în timpul serviciilor divine.

Constatările de mai sus și altele asemenea lor, impun preotului ca acolo unde este cazul să atragă la timp potrivit atenția credincioșilor asupra atitudinii și datoriilor lor în biserică și, la nevoie, să „mustrare pe cei fără de rînduială” (I Tesaloniceni 5, 14). Dar și una și alta să le facă prin mijloace potrivite, cu demnitate și prudență, cu tact și cu blîndețe. Se va strădui, prin cuvînt și exemplu, ca fiecare credincios să înțeleagă și să asigure ordinea, disciplina și liniștea necesare rugăciunilor publice și individuale. Pentru acest fapt credinciosul va trebui să cunoască succesiunea și importanța actelor de cult și datarea de fiecare moment cultic: cînd să îngenuncheze, cînd să se ridice de pe scaune sau din străni, cînd să se închine la icoane, cînd să dea ofranda liturgică la altar etc. Credinciosul care știe aceste lucruri va fi model pentru cei care nu respectă disciplina cultului.

Să ne străduim cu toții, clerici și credincioși, să asigurăm ordinea, disciplina și liniștea în timpul tuturor serviciilor religioase pentru că acestea vor contribui la desfășurarea maiestoașă a slujbelor noastre religioase și vor asigura frumusețea recunoscută a cultului nostru, făcîndu-l instructiv și înălțător.

II. CUM SE FOLOSESC SCAUNELE ÎN BISERICA

Credincioșii ascultă serviciile religioase în picioare, în scaune sau în străni, după caz și împrejurări.

Mă voi referi la scaune ca să arăt că, în unele biserici, ele sînt folosite numai de unii credincioși, pe baza anumitor considerente.

Această practică ne oferă prilejul să cunoaștem, pe de o parte, modul greșit în care li s-au atribuit, iar pe de altă parte felul cum să se folosească corect și echitabil.

În toate bisericile ortodoxe există scaune, numite și jeturi. În multe cazuri, prin sculptura lor artistică, ele constituie adevărate pozoabe ale bisericii, fiind așezate pe lîngă pereții laterali.

Așezarea și folosirea lor este justificată. În primul rînd, ele sînt necesare pentru odihnă și, indirect, pentru a susține atenția și a favoriza participarea activă a credincioșilor, mai ales la sf. liturghie.

Scaunele se atribuie credincioșilor după procedee diferite. Era obiceiul ca atunci cînd se făceau scaune noi într-o biserică, credincioșii care doreau să le folosească (de obicei cei mai înstăriți) plăteau materialul și manopera și se foloseau de ele toată viața, însemnîndu-și numele pe o tăbliță prinsă pe spatele scaunului. În felul acesta scaunul era monopolizat și rezervat în exclusivitate plătitorului. Procedeu pare a fi bun numai în măsura în care plătitorii au ajutat biserica financiar. Dar, din alte puncte de vedere nu corespunde, pentru că exclude pentru ceilalți credincioși care vin la biserică posibilitatea de a le folosi, chiar dacă în acel moment sînt goale. Afară de aceasta, în urma morții titularilor, scaunele se vindeau urmașilor acestora și numai în caz de refuz altor credincioși, dar foarte rar se întîmpla acest lucru.

Alt procedeu, care se mai practică și astăzi, este vînzarea anuală a scaunelor prin licitație, obișnuit la Anul Nou, în schimbul unei sume inițiale fixată de Consiliul parohial, dar care se poate urca de licitanți. Se pare că tocmai această urcare a sumei ar fi scopul licitației. Nici acest procedeu nu este indicat, deși aduce Bisericii același beneficiu financiar ca și scaunele vîndute pe viață. Licitația aduce multă vrajbă între credincioși. Ziua vînzării scaunelor, în multe cazuri, a ajuns să fie zi de adevărat scandal în biserică. Licitanți erau mulți și scaune puține. Se dădea o adevărată luptă pentru ocuparea lor. Cîștigau, după cum era firesc, cei care ofereau mai mult, cei mai înstăriți. Dar aceștia ocupau scaunele mai mult dintr-un orgoliu, decît dintr-o credință adevărată, dovadă că scaunele mai întotdeauna erau goale. Din cei săraci prea puțini și-au putut cumpăra scaune la licitație, din cauză că prețul era ridicat de cei avuți. S-a creat astfel situația că cei cu stare slabă să stea întotdeauna în picioare, umiliți și nemulțumiți.

Ca să se înlătore neplăcerile produse de licitație s-a ajuns la al treilea procedeu: stabilirea unei sume fixe anuale, în funcție de pozi-

ția scaunului față de altar. Și acest procedeu este departe de folosirea echitabilă și judicioasă a scaunelor. Este tot un fel de monopolizare ca și prin licitație. Cei ce le-au cumpărat de la început cu greu renunță la ele și astfel alți credincioși nu mai ajung să le cumpere. Este evident că nemulțumirea continuă să se mențină și prin acest procedeu.

Poate mai sînt și alte procedee pentru atribuirea scaunelor, dar cele menționate cred că sînt suficiente ca să dovedească ineficacitatea lor în rezolvarea unei probleme care totuși trebuie rezolvată într-o formă acceptabilă.

Cele trei procedee menționate dovedindu-se inoperante, se pune întrebarea: ce alte metode se vor iniția pentru folosirea judicioasă a scaunelor și dacă acestea vor duce sau nu la rezultatele scontate. De la început trebuie să spunem că pentru rezolvarea acestei probleme se impun alte criterii mai îndreptățite decît în procedeele arătate. Se pare că ar fi mai indicată decît toate folosirea liberă a scaunelor în toate bisericile. Cine îl găsește gol acela să-l folosească. De altfel în multe biserici de la orașe se și practică această metodă și cu bune rezultate. Metoda preconizată crează celor ce frecventează regulat sf. biserică, credincioșilor adevărați, posibilitatea să se folosească de scaune fără nici o restricție și fără teama de a fi scoși de cineva.

Ca și în alte cazuri, s-ar putea obiecta și aci că, folosind această metodă, s-ar înregistra pagube financiare. Judecînd problema în fond și nu în forma ei, răspundem: nu se ia în considerare numai aspectul ei financiar. Mai sînt și alte considerente care pledează pentru folosirea liberă a scaunelor. Se urmărește mai ales satisfacerea morală a credincioșilor care vin la biserică cu credință, cu dragoste și cu frică de Dumnezeu. Aceștia vor sta liniștiți în scaune, vor asculta cu evlavie sf. liturghie și vor beneficia din plin de comorile ei spirituale.

Atribuirea și folosirea scaunelor pe viață, anual prin licitație sau în schimbul unor sume fixe, în condițiile arătate mai sus, sînt procedee potrivite pentru vremea noastră; ele duc la tratarea diferită a credincioșilor în biserică, au o nuanță vădită de discriminare și disprețuiesc egalitatea de esență a ființei umane.

Viața și activitatea Bisericii în actualitatea socială, duc în mod necesar și firesc la înlocuirea procedeelelor arătate și adaptarea altora mai echitabile, pentru motivul că în Iisus Hristos toți credincioșii sînt una, au aceeași demnitate umană, se bucură de aceeași considerație și de aceeași dragoste nepărtinitoare.

Folosirea liberă a scaunelor nu exclude bunul simț, sentimentele curate, complezența și considerațiile ce li se cuvin credincioșilor de ambele sexe, mai în vîrstă, mai neputincioși și mai osteniți, care au nevoie să stea jos în momentul slujbelor, cînd se îngăduie acest lucru.

În timpul săvîrșirii serviciilor religioase din duminici și sărbători, sînt momente cînd se poate sta jos și momente cînd credincioșii trebuie să se ridice din scaune. Desigur este vorba de momentele principale din timpul sf. liturghii cînd nu se cade a sta jos. Ridicarea din scaune înseamnă respectarea acestor momente liturgice și anume:

binecuvîntarea de la început, vohodul mic, cîntarea Sfinte Dumnezeule, citirea Apostolului și Sf. Evanghelii, vohodul cel mare, credeul, prefacerea sf. daruri, axionul, Tatăl nostru, rugăciunea amvonului, binecuvîntarea cu potirul.

Preotul și personalul bisericii vor căuta ca toți credincioșii din biserică să fie tratați la fel, să se simtă bine în casa lui Dumnezeu (Evrei 10, 21) fiecare la locul lui, să asculte cu folos serviciile divine care se fac, ca astfel „îndreptați” să ducă binecuvîntarea lui Dumnezeu în casele și în familiile lor.

III. CE DARURI SE ADUC PENTRU SFÎNTA LITURGHIE ȘI PÎNĂ CÎND SE ADUC

Între mijloacele prin care se concretizează participarea activă a credincioșilor la sf. liturghie se numără și aducerea darurilor pentru sf. altar, în cinstea lui Dumnezeu.

Asemenea daruri s-au adus și în legea veche. „Adu Domnului prinoase vrednice” (Sirah 14, 11; Numerii 18, 29) și-l „Cinstește din averea ta și din pîrga tuturor roadelor tale” (Pilde 3, 9). Lui Moise Dumnezeu îi poruncește: „Să nu te înfățișezi înaintea Domnului cu mîna goală, ci fiecare să vină cu dar în mînă” (Ieșire 25, 15; Deuteronom 16, 16) pentru că „toate jertfele sînt din porunca legii” (Sirah 35, 5). Sau: „Spune fiilor lui Izrail să-mi aducă prinoase de la tot omul pe care-l lasă inima să dea” (Ieșire 25, 2; 35, 5). Untdelemn pentru candelă, arome pentru mirul de uns și pentru miresmele de tămîiere (Ieșire 25, 6). Iar pe masă să-mi pui pîinele punerii înaintea, care se vor afla pururea înaintea mea” (Ieșire 25, 30).

În timpurile primare ale Creștinismului aceste daruri au fost aduse de credincioși. Din ele se alegea o parte, care se sfințea și primea caracterul de prinos.

Canonul 3 și 71 apostolic dispune să se aducă pentru jertfă numai cele ce a rînduit Iisus Hristos, adică pîine, vin, untdelemn, tămîie și luminări. Dintre acestea numai pîinea și vinul alcătuiesc materia jertfei euharistice.

Pîinea este cel mai potrivit dar de jertfă. El (darul) să se încredințeze preoților, iar aceștia să-l ducă la jertfelnic (Levitic 2, 1—8). Pîinea să fie făcută din grîu, să fie curată, în ființa ei, cît și în modul de preparare și dospită cu aluat (Faptele Apostolilor 2, 42—46; I Corinteni 10, 16; 11, 21). Se aduce sub formă de prescuri, care după proscomidit se taie în bucăți și se împarte credincioșilor sub formă de anafură.

Vinul să fie natural, din „rodul viței” (Matei 26, 29), neacrit și neamestecat cu nimica. Se poate aduce vin alb sau roșu. Culoarea nu contează.

Untdelemnul se aducea ca ofrandă, alături de pîine și vin (Levitic 2, 2). Este folosit ca hrană, ca element tămăduitor (Luca 10,

30) și ca materie de lumină (Ieșire 27, 20). Se întrebuințează la unele taine și ierurgii.

Tămîia este prinos sfînt, al cărui fum înmiresmat însoțește toate actele cultului. Este întrebuințată din cele mai vechi timpuri (Apocalipsă 8, 3—8; Filipeni 4, 18).

Luminările au fost întrebuințate în cadrul cultului de la începutul creștinismului (Faptele Apostolilor 20, 7—8) și pînă în ziua de astăzi. Materia lor închipuie Trupul Mîntuitorului. Constituie o jertfă bineplăcută lui Dumnezeu.

Darurile pregătite pentru altar să se aducă din vreme, la slujba Utreniei și să fie predate preotului liturghisitor înainte de începerea proscomidiei, spre a fi folosite la pregătirea jertfei euharistice.

Aceste daruri să le aducem din toată inima (Ieșire 25, 2) și fără părere de rău (Tobit 4, 7). În aceste condiții ele vor fi bine primite, iar noi binecuvîntați de Dumnezeu cu o viață îmbelșugată (Ioil 2, 24).

Pr. IEREMIA B. GHITA

TEAMA DE... MEMORIE

În viața de toate zilele, în familie, în societate, între prieteni și cunoscuți, toți vorbim fluent, ne exprimăm gândurile și sentimentele fără efort vizibil și fără poticniri. Ne întrecem în limbuție. Dar în public? În fața unei mulțimi? Cine nu cunoaște starea emotivă, acel „trac” de care se plîng actorii și oratorii? Cine n-a încercat insolita stare de neliniște înainte de a vorbi în public? Cine nu cunoaște acel freamăt epuizant, care încetează, de obicei, după rostirea primelor fraze?

Complexul psihologic de „teamă”, de care este stăpînit cel ce trebuie să vorbească în public, implică foarte multe elemente, bogat nuanțate. Abstrăgînd particularitățile individuale, temperamentale, lipsa de experiență și unele împrejurări fortuite, se poate vorbi de o teamă specifică în oratorie, ca teama de mulțime, teama de text, teama de... memorie ș. a. Sentimentul că în fața unei mulțimi nu se poate debita orice, că stilul oratoric, diferit de „stilul vorbit”, trebuie să fie mai „înalt”, mai select, că ideile trebuie să fie deosebite și de interes general, devine adesea obsedant, tulburător, paralizant. Dar, dacă acest complex de teamă s-ar putea diseca și disocia, cred că în prim plan ar trebui situată teama de memorie. Preocuparea intensă de curgerea cuvintelor și a ideilor în ordinea prestabilită sau, mai precis, grija de a nu pierde firul, ajunge de multe ori pricina unor... naufragii oratorice. „Preocuparea de cuvintele ce urmează a fi rostite schimbă cuvintele, întocmai așa cum mișcarea pe care voim s-o facem ulterior o tulbură pe cea prezentă” (Alain, Un sistem al artelor frumoase, trad. de Al. Baciú, Ed. Meridiáne, București, 1969, p. 67).

Cele două vîrfuri ale elocinței antice, greco-romane, Demostene și Cicero, acordă „memorizării” o deosebită atenție. Se spune că, la întrebarea ce trebuie așezat pe primul plan în oratorie, Demostene ar fi răspuns de trei ori: acțiunea, adică totalitatea mijloacelor și procedeele de a reda oral, liber, o cuvîntare, între care primul loc îl ocupă memorizarea.

Fără o bună și corectă funcționalitate a memoriei, „tezaurul minții” cum o numea Cicero, nu s-ar putea rosti liber cuvîntări de efect. Mici tulburări în complicatul mecanism fiziologic al memoriei pot avea urmări dezastruoase pentru orator.

Nu voi insista, aici, asupra acestui mecanism, nu mă refer la cazurile mai ușoare de obnubilare sau, mai grave, de amnezie. Nu la aceste cazuri de patologie a memoriei mă ’opresc, ci la „mici accidente”, renghiuri, festă, pană... de memorie, cum sînt numite în limbaj cotidian. Nu voi insista nici asupra conținutului noțional și al genezei acestor accidente, care-și au obîrșia într-un complex de factori subiectivi și obiectivi. Voi încerca doar să formulez unele răspunsuri la întrebarea: cum se poate ieși din impas. Ce poate face predicatorul cînd memoria îi joacă un renghi?

Sigur, nu ne gîndim la vreun tratament medicamentos (care, de fapt, nici nu există). Nici la măsuri pentru suprimarea... uitării. Ar fi o tentativă aberantă. Și nici nu ne-ar folosi. Ne gîndim la unele procedee pentru a întări memoria, pentru a o ajuta să rețină cît mai fidel și cît mai îndelung ceea ce dorim. Dar înainte re a vorbi despre aceste procedee, mi-aș îngădui să citez cîteva cazuri „concrete”, care, de altfel, nu sînt ieșite din comun, dar pot fi considerate reprezentative pentru diversitatea modalităților de rezolvare a impasului.

Prezint, succint, patru cazuri, precizînd că, în toate, este vorba de predici sau cuvîntări ocazionale bine pregătite și memorizate.

Primul. Cu prilejul unei vizite canonice, parohul, înconjurat de enoriași, după o veche tradiție, prezintă chiriarhului „cuvîntul raport”. Preotul, încă tînăr, vorbește liber, cu mult elan, folosind un stil „bogat”, prețios, patetic. Copleșit parcă de propria-i sensibilitate, sufocat de curgerea debordantă a frazelor... se oprește brusc. Tăcerea se prelungește penibil. Oratorul, palid, cu broboane de sudoare pe frunte, privește în stînga, întoarce capul în dreapta, căutînd un iluzoriu sprijin. „M-am încurcat!”, șoptesc mecanic buzele lui, cuvinte scăpate undeva de sub cenzura conștientului, și se retrage doi pași între enoriași. Infrînt, zdrobit, și-a șters discret ochii cu palma...

Firește, înțelegînd situația, chiriarhul a intervenit, adresîndu-se calm parohului și credincioșilor, ca și cum totul ar fi fost în ordine. Demersul generos însă nu a șters nici penibila impresie generală, nici durerea din sufletul celui eșuat pe neașteptate.

Ce se întimplase? Preotul învățase cîteva fraze frumoase. Le debitate cu patos, pînă cînd memoria i-a jucat renghiul. N-a mai încercat să regăsească firul pierdut. A renunțat la efort... (După sf. liturghie ne-a arătat discursul. Dactilografiat, curat... „Părinte, i-am spus, să

te obișnuiești să-ți înveți cuvântările după ciornă, nu după transcrierea pe curat").

Al doilea. O biserică mică, ticsită de credincioși, într-o stațiune balneară. Un preot tânăr își începe predica. Pare sigur pe ceea ce vrea să spună. De la început ține să-și vadăască peritiia. Frazare distinctă, ca într-un alint sentimental, parcă aceasta i-ar fi grija de căpetenie. Dar, după câteva filfiri, parcă speriat de înălțimi, se prăbușește ca o ciocirle cu aripile frînte. Dar nu cedează. Repetă cuvintele din urmă, cum fac școlarii care nu știu bine lecția. Desface larg brațele, precedînd parcă o exclamație surprinzătoare, dar nu izbutește decît o bil-bială, cuvinte fără noimă. Ascultătorii simt rătăcirea. Fiecare participă într-un fel la zbuciumul amvonului, dar...

A mai vorbit încă multe minute, haotic, incoerent, dar firul întrerupt nu s-a mai înădrit. Zborul inițial, avîntat și pur, a devenit tîrîș greoi prin meandrele firului destrămat. Și predica nu se mai termina. Se lungea penibil, apucînd o cale lungă și întortochiată spre un liman... evanescent.

O atare predică devine, folosind un sugestiv joc de cuvinte, predică în pustiu.

Al treilea. Într-o situație similară, preotul, ajuns în „pană de memorie”, a socotit că nu are rost să-și tortureze memoria, cînd o altă cale, mai simplă și mai sigură, îi este deschisă. Fără ezitare și fără jenă, a scos predica scrisă, pusă pentru siguranță din bună vreme, sub brîu. Cîteva clipe de febrilă căutare a textului, un fișit de hîrtii, accentuat în tăcerea care se făcuse, supărător pentru unii, indiferent pentru alții, apoi predicatorul a continuat expunerea netulburat, stăpîn pe sine și stăpînind atenția credincioșilor. Probabil că prin astfel de situații mai trecuse. Se obișnuise cu această practică și scrupule nu-și mai făcea.

Al patrulea. Un preot cu experiență predicatorială. Se pregătea temeinic pentru fiecare predică sau pareneză. Așa l-am cunoscut, cu un dezvoltat simț al datoriei. Memoriza ideile și curgerea lor în planul cuvîntării și, în general, beneficia de promptitudinea memoriei. Totuși se întîmpla ca uneori memoria să-i facă și lui renghiuri. L-am surprins odată într-o astfel de situație, rezolvată cu destulă ușurință. Vorbea într-o duminică, cu verva-i obișnuită, urmînd calm linia unei gradații logice. În plină expunere, se oprește. Cîteva secunde. O ridicare de mînă, gest gratuit, indică discret deruta. Dîndu-și seama că memoria nu-i „servește” cuvîntul, folosind un artificiu, pe care teoreticienii l-ar numi „efort retoric”, trece la altă temă, mai fidel întipărită în memorie. („Dar... ce să mai insist... V-am mai spus"... Și continuă cu cea mai spusă altădată). Puțini ascultători și-au dat seama de rostul acestei turnuri. După cîteva fraze, destul de inabil intruse, predicatorul revine la firul întrerupt, prin același procedeu. Un excurs, ușor supărător, dar obișnuit în oratorie, i-a salvat predica. Sînt, desigur, mulți predicatori care trec ușor prin astfel de momente grele. Auditorii abia dacă simt efortul oratorului, pe care experiența, prezența

de spirit, gradul de pregătire și încrederea în sine îl salvează de la eşecuri lamentabile.

Dacă ar fi să reflectăm asupra acestor cazuri și să ne întrebăm care a procedat corect, cu mai multă acuratețe, pentru a ieși din impas „cu fața curată”, am răspunde, poate, că nici unul.

Primul: înfrînt, fără șanse de „redresare”.

Al doilea: colind eșuat în haos. Plutire incertă, cu aripile frînte. Logoree.

Al treilea: speriat ca un școlar, cu fițuica sub bancă. Aspect măloneșt. (Nu era mai indicat să păstreze, de la început, predica „la vedere”, în mînă sau pe tetrapod? Pentru demnitatea oficiului...).

Al patrulea: artificiu retoric.

Totuși parcă — tant bien que mal — opțiunile spre aceasta din urmă s-ar îndrepta. Este o formulă banală, fără efort prea mare, ușor de găsit chiar și în momente de derută, (ex.: „dar am mai vorbit despre acest lucru”... „nu mai insist”... „altă dată vom vorbi mai mult”... „Dar să ne întoarcem la...”) sau printr-o digresiune, cu oarecare abilitate folosită, predicatorul poate trece peste cuvîntul sau aliniatul „buclucaș”. Dacă nu revine la subiect, adică la textul memorizat, dacă nu regăsește firul pierdut, predicatorul poate aborda o variantă a temei, schimbînd adică unghiul vizual. Această mobilitate însă o are numai cel ce a pregătit temeinic predica, problemă fundamentală, asupra căreia voi reveni. Se poate întîmpla ca predicatorul bine pregătit și rutinat, ieșind din impas, să realizeze performanțe spectaculoase, depășind valoric propriul text părăsit în urma accidentului de memorie. Esențial este ca predicatorul să-și domine spaima interioară, această să nu transpară, să nu cuprindă și asistența, pentru că s-ar întoarce iarăși, ca un nou val de panică, asupra predicatorului.

Mai importantă însă este problema prevenirii unor astfel de accidente. Practica omiletică, variată și bogată, cunoaște și alte procedee mai mult sau mai puțin recomandabile. Astfel, de pildă, unii teoreticieni recomandă „cartonașul ajutător” (Rimbaud). Un cartonaș, „o carte de vizită” maniabilă, în care să fie trecute ideile principale, în succesiunea lor logică, diviziunile și subdiviziunile, aliniatele, din predica pregătită și memorizată, scutește predicatorul de spaima uitării. Mulți oratori, profesori, preoți etc., au folosit sau folosesc „biletul mnemotehnic”. Despre Nicolae Iorga se spune că folosea „biletelul” la unele conferințe. La conferințele radiofonice scotea „din buzunarul vestei un petic de hîrtie de dimensiunile unei cărți de vizită, pe care erau însemnate cu slova lui foarte mărunță trei-patru cuvinte ca puncte de reper și începea să vorbească...” (Tudor Teodorescu Braniște, apud Valeriu Rîpeanu, *Cultură și istorie*, Ed. Militară, București, 1979, p. 119).

Avînd asigurate punctele de sprijin, dispare și... „teama de multime”. Formularea frazelor, tonul, mimica, gestică, se adaptează ideilor în desfășurarea cuvîntării. „Dă-mi un punct de sprijin și voi pune pămîntul în mișcare” (Arhimede). În cazul unor poticniri, o aruncătură discretă de ochi pe cartonaș, în timp ce debitează o propoziție de legă-

tură și predicatorul regăsește firul pierdut. Totul poate fi salvat (și textul și prestigiul autorului), chiar dacă „manevra” este observată. Redresat, predicatorul își continuă depănarea ideilor și micul accident este depășit. Credincioșii se vor obișnui cu acest cartonaș, considerat și de ei „un mic plan”. În orice caz, prestigiul preotului este mai puțin lezat decât în cazurile citate la începutul acestor reflexii. El, predicatorul, nu ar mai ajunge în ipostaza de înfrînt în fața neputințelor sale; n-ar mai ajunge în situația „să ia cîmpii” sau să scoată predica din buzunar la mijlocul expunerii.

Cartonașul se ține „la vedere”, în carte (Sfînta Scriptură) sau în mînă. Esențial este faptul că predicatorul vorbește „liber”, cu ochii în ochii ascultătorilor, și se cunosc avantajele predicii rostite astfel față de predica citită.

Cartonașul se poate folosi (și este indicat să se folosească) și la memorizarea predicii, la exercițiile de reproducere a predicii. Sublinierile, intercalările, asocierile, trimiterile, unele incidente, aparent fără importanță, produse în timpul memorizării și aprofundării, au deosebită valoare mnemotehnică.

Dar cel mai eficace mijloc de a rezolva astfel de cazuri sau, mai precis, de a le preveni, este modul de a le preveni este modul de a pregăti și memoriza predica.

Toți predicatorii (conștiincioși) știu că trebuie să memorizeze propriul elaborat cerebral, dar nu toți posedă o bună tehnică a memorizării. Sigur, nu este necesar ca fiecare să cunoască mecanismele fiziologice ale memoriei, variatele modificări morfologice și biochimice ale activității cerebrale, dar fiecare ar putea cunoaște unele date funcționale ale acestei facultăți intelectuale; unele procedee de memorizare, unele metode (să le zicem clasice) de întipărire a cunoștințelor, unele mijloace de întărire a memoriei pentru „a reține, recunoaște și reproduce” cunoștințele înregistrate, despre care vorbesc, mai mult sau mai puțin, manualele omiletice. Fiecare predicator, cu oarecare experiență, ar putea adăuga elemente noi la tabloul practicilor cu valoare mnemotehnică. De altfel, fiecare pornind de la aceste sfaturi, sumă a experiențelor de veacuri, își poate însuși un mod propriu de a memoriza, coresponsător structurii și pregătirii sale.

De reținut este faptul că exercițiile de memorizare (versuri, texte, date, aforisme...), pe care le recomandă omileticienii, antrenează memoria, îmbogățesc și diversifică mijloacele de exprimare.

Dar indiferent de „tipul de memorizare” (mecanic, intelectual...), pavăza cea mai sigură împotriva poticnirilor și eșecurilor oratorice rămîne pregătirea cuvîntării. Stăpîn pe idei, predicatorul ușor va stăpîni și curgerea lor. Stăpîn pe sine și pe ascultători, predicatorul va fi capabil oricînd de „improvizație”. Efortul de a găsi cuvîntul potrivit va prinde simultan și vocea și gestul și clocotul lăuntric.

Orice subiect poate fi tratat și aplicat într-o sumă de variante. Studiind tematica, preoții, mai ales cei tineri, să nu se îndestuleze cu o singură formulă. Să încerce a găsi unghiuri și perspective cît mai

diverse. Să caute soluții pentru fiecare variantă posibilă. Realizează astfel o diversificare a capacității de predare, agerime, abilitatea de a găsi cuvinte noi pentru aspecte neprevăzute — hic et nunc —.

Este greu? „Ceea ce este cu adevărat greu, este... a ne pune în starea de a face”, zicea nemuritorul Brâncuși. Sigur, pregătirea temeinică necesită timp și efort și... voință. Mulți se plîng că n-au timp. Așa să fie?

Predica trebuie pregătită din bună vreme, în primele două-trei zile ale săptămînii (referindu-ne la predica duminicală). Celelalte trei zile rezervindu-le pentru memorizare. Vor fi, poate, unii care „zîmbesc” la astfel de sfaturi, dar să ne fie îngăduit a-i întreba: ce altceva mai de preț au de făcut în cursul săptămînii? Nu este predica (învățătura) o obligație primordială? Nu i s-a încredințat (preotului) prin taina preoției „vestirea cuvîntului” „cu timp și fără timp”? Cît consacră, din timpul său, pregătirii predicilor? Două ceasuri pe zi pentru meditație, pentru interiorizarea temei, pentru documentare, e mult? Rămîne încă timp pentru celelalte obligații, pentru pastorație, pentru administrație, pentru familie și pentru... odihnă.

Indrăznește preotul să apară nepregătit în fața enoriașilor săi? Ce ar vădi aceasta? Absența convingerii, a pasiunii pentru „harul” pe care l-a primit prin „punerea mîinilor” și, pe de altă parte, desconsiderare față de credincioși, care, azi, nu sînt dispuși să primească „orice”.

Este un act de conștiință să recunoaștem că, de multe ori, vorbim fără o serioasă pregătire, sau după o pregătire superficială, învălmășind un sfert de oră platitudini, elucubrații, într-o chinuită improvizație. Cînd vom renunța la această comoditate?

Am convingerea că azi nu mai există preoți care, în timpul utreniei sau sf. liturghii, cînd strana execută anumite cîntări mai lungi, răsfoiesc în grabă Sf. Scriptură sau, mai frecvent, o carte de predici, pe care o păstrează pe sf. masă, în căutarea „subiectului”. Ei, preoții din zilele noastre, sînt din ce în ce mai pătrunși de sfatul peren al Sf. Pavel: „Cuvîntul vostru să fie totdeauna plăcut, dres cu sare...”.

Prot. dr. MARCU BĂNESCU

C O M E M O R A R I

PAVEL ROTARIU (1840—1919)

În acest an s-au împlinit 140 ani de la nașterea dr. Pavel Rotariu, întemeietorul presei române din Banat, care și-a consacrat întreaga sa activitate și putere de muncă pentru promovarea politică, economică, culturală și bisericească a românilor bănățeni. Și dacă în jurul anilor 1880—1890 Timișoara era considerată nu numai un centru economic ci și cultural al românilor bănățeni, acest fapt se datorește într-o bună măsură și activității publicistice și culturale a avocatului Pavel Rotariu.

Iată schițată pe scurt viața acestui fiu devotat neamului și Bisericii sale strămoșești.¹

Născut în comuna Dragșina din județul Timiș la data de 9 martie 1840, are nefericirea ca la vârsta de 12 ani să-și piardă tatăl — care în acel timp funcționa ca învățător în comuna Vinga — rămânând atît el cît și mama sa, Ecaterina Ioanovici, fără nici un sprijin material. Pentru a-și câștiga existența, intră ca ucenic la un „străițar”, ca mai apoi să-și încerce norocul în breasla cizmăriei. El însă năzuiește la mai mult. Voia să învețe. Astfel că în anul 1853 se înscrie ca elev la liceul din Timișoara, unde urmează 6 clase. A VII-a o continuă în orașul Kecskemét, iar a VIII-a la liceul românesc al lui Iosif Vulcan din Beiuș.

Pe toți anii liceului a fost întreținut la școală din modestul câștig al mamei sale, care își procura mijloacele de existență lucrînd „cu acul” cusături țărănești.

Urmează apoi academia de drept din Budapesta și Viena, unde îi este dat să cunoască cea mai neagră mizerie, fiind obligat să se întrețină singur. Se pare că în această perioadă de timp singurul ajutor ce l-a primit a fost acela al „Reuniunii femeilor române” din Lugoj.² Această situație materială precară încetează odată cu angajarea sa la ziarul german vienez „Neue Freie Presse”, ca redactor pentru articole de informație politică asupra românilor.

1 Pentru activitatea pe teren bisericesc a lui Pavel Rotariu, a se vedea: *Protocoloalele Congresului Național Bisericesc dintre anii 1878—1914*.

2 Adunarea generală a „Reuniunii femeilor române” din Lugoj, în ziarul „Drapelul” din Lugoj nr. 49 și 50/1913.

În anul 1866 luînd ființă ziarul românesc „Albina” de sub conducerea lui Vicențiu Babeș și dr. George Popa, Pavel Rotariu este angajat ca corector, expeditor și redactor la această gazetă. După doi ani de activitate în cadrul redacției acestui ziar — unde a făcut o bună școală gazetărească — cu Academia de drept terminată, se reîntoarce în mijlocul bănătenilor săi, la Timișoara, unde este numit ca ajutor de referent la Sedria Orfanală.

Aici, în acest oraș, după ce se căsătorește cu fica protopopului Timișorii Belentie Dreghici, și după ce în anul 1873 își trece examenul de avocat, își deschide cancelarie avocațială în casa socrilor săi, profesînd avocatura și devenind unul din promotorii vieții noastre culturale din Banat.

În anul 1874, Pavel Rotariu scoate la Timișoara prima publicație periodică românească „Priculiciul” — fondată de prietenul și colegul său Iulian Grozescu în anul 1872 în Budapesta. Din cauza greutăților financiare revista a avut o existență scurtă, încheindu-și apariția după un an, și anume în luna septembrie 1875.

Cîteva ani mai tîrziu, în 1880, Pavel Rotariu pune bază — împreună cu socrul său Melentie Dreghici, un om cult și cu multă autoritate în județ — primului ziar politic „Luminătoriul”, care a apărut pînă în anul 1893, avînd ca program respectarea legilor care „... să inspire și propage adevăratul patriotism pe baza principiului de egală îndreptățire (s. n.) a popoarelor conlocuitoare pe terenul S-tului Ștefan”.³

În anul 1881, după ce s-a organizat și constituit Partidul Național Român, ziarul „Luminătoriul” își însușește în întregime programul partidului, luptînd pentru înfăptuirea lui pînă la încetarea apariției sale, fapt ce l-a determinat pe Traian Vuia să releve că „Luminătoriul” era considerat „... drept „porte-parole” al aspirațiilor românilor organ al Partidului Național”.⁴ Ziarul apărea de 2 ori pe săptămîină iar în perioada anilor 1885—1886 chiar de trei ori, avînd ca colaboratori pe cele mai proeminente personalități ale provinciei noastre ca: Vicențiu Babeș, Coriolan Brediceanu, Constantin Rădulescu, Fabius Rezei, Patriciu Drăgălina, Ioan Valeriu Barceanu și alții.⁵

Ziarul „Luminătoriul” a apărut pînă la finea anului 1893, cînd este reorganizat și transformat, cu sprijinul tuturor românilor din ținutul Timișorii, într-un mare cotidian „Dreptatea”, tipărit zilnic în cite 8—12 pagini și avînd în redacție doi gazetari de mare talent, pe dr. Cornel Diaconovich și dr. Valeriu Braniște.

Dar Pavel Rotariu mai este și întemeietorul și redactorul primei reviste de drept din Banat în limba română pe seama populației sateelor noastre, cunoscută sub denumirea de „Avocatul Poporal”, care a

3 Dr. C. Diaconovich, *Enciclopedia Română*, t. III, Sibiu, 1900, p. 141.

4 Traian Vuia, *Din viața publică a bănătenilor de altă dată*. Coriolan Brediceanu, în revista „Luceafărul”, Timișoara, nr. 2/1937, p. 41.

5 Prof. dr. Aurel Peteanu, *Din galeria marilor dispăruți*. Coriolan Brediceanu, Lugoj, 1936, p. 59.

apărut între anii 1886—1887 ca supliment la „Luminătorul”, avînd drept scop popularizarea legilor și drepturilor în masele românești de la sate.⁶

De la el ne-au rămas și cîteva lucrări juridice cu subiecte de mare actualitate pentru acele timpuri pentru masa satelor noastre, pentru ca aceasta să nu fie spoliată de cămătari, pentru ca să-și cunoască drepturile în raport cu administrația etc.⁷

Pavel Rotariu a făcut un adevărat apostolat pe teren gazetăresc, investindu-și tot venitul din profesia de avocat pentru susținerea gazetelor sale. Dacă pe acest teren nu a avut satisfacții materiale, ci din contră s-a „călîcit”, în schimb a avut satisfacția morală de-a fi scos prima foaie românească pe parcursul alor 14 ani în Timișoara, care a adus reale foloase neamului său.⁸

El a dezvoltat și o remarcabilă activitate culturală în Timișoara, atît în cadrul „Reuniunii de lectură” cunoscută mai apoi sub denumirea de „Casina română”, prin conferințele pe care le-a ținut, vizînd îndeosebi popularizarea literaturii române, cît și în calitate de animator și sprijinitor al formațiilor teatrale de amatori de la orașe și sate și chiar a unor formațiuni profesioniste românești, cum a fost aceea a lugojanului Augustin Petculescu, care în anul 1881 a dat mai multe reprezentații teatrale în Timișoara.⁹

Pavel Rotariu a dezvoltat și o importantă activitate politică, ocupînd un loc de frunte în conducerea centrală a partidului, la a cărei înființare a participat în calitate de delegat al circumscripției Timișoara, făcînd în același timp parte din comisia restrînsă care a elaborat programul partidului. Și de asemenea a participat, alături de timișorenii Emanoil Ungureanu și Valeriu Berceanu, la conferința națională de la Sibiu din 21—22 ianuarie 1892, la care s-a hotărît înaintarea „Memorandului” la împărat.¹⁰

Fiu credincios și devotat Bisericii Ortodoxe Române și convins de marele rol pe care Biserica noastră strămoșească l-a avut în toate timpurile, în istoria neamului nostru, el a desfășurat și o activitate deosebită pentru susținerea și întărirea ei. A făcut parte din comitetul paro-

6 Din 1903 foaia „Advocatul popular” a fost din nou editată de Pavel Rotariu și a apărut pînă în anul 1906.

7 Iată care sînt aceste lucrări: „Manual din legile despre uzură (cămătarnia) cuprînzînd și textul original al legilor din 1877 art. VII și din art. XXX tradus în limba românească”, Caransebeș, 1888. 2. „Legea din 1866 art. XXIX despre redactarea coalelor de carte lunduară, tradus și explicat în limba română, după textul original”, Caransebeș, 1888. 3. Legea comunală (art. XXII 1866) cuprînzînd textul oficial, explicări și extrase din ordinațiunile ministeriale despre aplicarea legii”, Tipografia diecezană, Timișoara, 1886. 4. Din dreptul public și dreptul privat, studii de popularizarea științei juridice, publicate în gazeta „Advocatul Popular” din Timișoara, colecția 1886. 5. Legea despre alegerea deputaților din dieta țării (art. 33 din 1974 (întregită cu toate dispozițiunile aduse de atunci încôace) în „Drapelul” nr. 71 din 2 iulie 1903.

8 Dr. Aurel Cosma, *Prin Timișoara de altă dată*, Timișoara, 1977, pp. 78—98.

9 Dr. Aurel Cosma, o. c., p. 91.

10 Timișoara 700. *Pagini din trecut și azi*, 1969, pp. 156, 157 și 159; Dr. Aurel Cosma, o. c., p. 159.

hial al bisericii ortodoxe române a Timișorii, din sinodul protopresbiteral al „Tractului” Timișorii, din sinodul diecezan al Caransebeșului, precum și din Congresul Național Bisericesc — începînd din anul 1878 și pînă în anul 1914 în mod neîncetat — în cadrul cărora a luat cuvîntul în toate marile probleme cu care era confruntată Biserica. A activat pentru înființarea episcopiei Timișorii și a dus o luptă susținută pentru păstrarea neștirbită a autonomiei bisericești.

Viața lui Pavel Rotariu a fost o viață închinată neamului său și promnia cerească i-a hărăzit fericirea de a-și vedea visul împlinit: Unirea Transilvaniei și Banatului cu România liberă.

Moare la data de 9 iunie 1919, fiind înmormîntat în cimitirul ortodox din Timișoara Fabric.

Acum cînd se împlinesc 140 ani de la nașterea sa, cuvine-se să ne închinăm memoriei acestui mare bănățean, fiu devotat al națiunii și Bisericii sale străbune, luptător pentru unitatea noastră statală.

Dr. VICTOR LAZĂRESCU

IOACHIM MILOIA (1897—1940)

Ioachim Miloia este unul din exponenții de seamă ai generației care se afirmă viguros din primul deceniu care urmează unificării statale. Deși s-a sfîrșit la vîrsta de 42 ani, prin muncă, inteligență, onestitate și abnegație a realizat mult, într-o vreme cînd viața culturală din Banat necesita imperios o nouă orientare, pentru care oficialitatea nu s-a dovedit receptivă.

Fiu de învățător confesional, Ioachim Miloia s-a născut la 3 mai 1897 în Ferendia județul Timiș. A urmat clasele elementare în satul natal, iar liceul și teologia la Caransebeș unde a obținut în 1919 certificatul de calificare preotească. În același an pleacă la București, ia licența în litere, cercetează cursurile Academiei de Arte, apoi pleacă la Roma, frecventează cursurile Școlii de Istoria Artelor din cadrul Facultății de litere și ale Academiei de Belvarte, luînd în 1924 doctoratul în istoria artelor și în 1927 doctoratul în litere cu teza „Legenda crucii în literatura și arta medievală”.

Reîntors în țară, în 1927 e numit profesor suplinitor la Școala pedagogică din Timișoara iar în anul următor, director al Muzeului Banatului, funcție pe care o deține pînă la sfîrșitul vieții ce survine neașteptat în 25 martie 1940. Servește cu scrupulozitate ca profesor la Politehnică, la Academia de Arte Frumoase și în conducerea Serviciului cultural al municipiului.

Încă din primul an al venirii în Timișoara i se încredințează redactarea revistei „Banatul” înființată în 1926, căreia îi imprimă un

caracter literar și cultural apusean, iar în 1928 inițiază editarea revistei „Analele Banatului”, pe care o conduce. Cele 9 numere apărute în 4 ani de existență, plini de lupte cu neajunsurile financiare, au confirmat împlinirea programului semnat, revista fiind de fapt „tribuna primitoare a tuturor studiilor serioase care pot duce cu un pas înainte în cunoașterea trecutului nostru sub toate aspectele, și a problemelor sociale actuale, demonstrate cu ajutorul statisticilor”, exigentă științifică ce au înscris-o între publicațiile de prestigiu, pe care a impus-o ca redactor, din 1933, Revistei Institutului Social Banat-Crișana.

Indrumător mereu prezent cu participare largă în toate acțiunile și manifestările culturale, a desfășurat de asemenea o foarte bogată activitate de cercetare și publicistică, abordând probleme de artă, istorie, culturale și a tradus în italiană una din scrierile lui Cezar Petrescu, afirmându-și talentul literar în tot ce a scris. În colaborare cu Ion Stoia Udrea a publicat „Galeria clasicilor. Pictura Renașterii”, un album cu reproduceri alb-negru și color tipărit în străinătate.

Preocupat de arta veche din Banat, a publicat cele dintîi studii ample, temeinic documentate „despre bisericile, pictura și pictorii bisericești, din care reținem: „Biserica românească din Lipova”, „Analele Banatului”, 1929, „Biserica medievală de la Căvăran” (aceeași, 1930, f. 7) „Mănăstirea Săraca” și „Biserica de lemn din Cebza” (aceeași, 1931, nr. 2—4), „Bisericile de lemn din Banat. Considerații generale” („Vestul”, Timișoara, 1933, nr. 719, 720), „Biserica din Povergina” („Luceafărul”, Timișoara, 1935, nr. 4), „La marginea Banatului” („Luceafărul”, 1938, nr. 2), „Pentru istoria și arta Banatului” („Societatea de miine”, Cluj, 1928, nr. 22—24), „pictorul Ioan Zaicu” („Analele Banatului”, 1928, nr. 1), „Date și documente noi referitoare la pictorul Nicolae Popescu” (aceeași, 1929, nr. 1), „Începuturile artei românești din Banat” (aceeași, 1930, nr. 1), „Patru icoane executate de zugravul Nedelcu” („Vestul”, 1930, nr. 187), „Constantin Daniel a fost sîrb sau român?” („Luceafărul”, 1935, nr. 1).

În cadrul Muzeului Banatului care funcționa în imobilul actualei Biblioteci a Bazei Academiei Române, a desfășurat o activitate prodigioasă de reorganizare, îmbogățindu-l cu piese de valoare și insistînd pentru așezarea lui în castelul Huniazilor. Sînt remarcabile săpăturile arheologice întreprinse în 1930 și 1931 la Căvăran, Parța, Periam, cum și articolul în colaborare cu Constantin Daicoviciu despre cercetările arheologice din sudul Banatului. Nu poate fi uitat „Chestionarul istoric-arheologic” care urmărea bine gîndit adunarea datelor privind antichitățile, etnografia, istoricul și instituțiile din fiecare localitate bănățeană, la care a primit aproape 600 răspunsuri, și nici publicarea în broșură a unui indice cu indicații valoroase privind materialul documentar din 25 arhive din Banat.

Devotat Bisericii, ca deputat eparhial a militat pentru înființarea episcopiei la Timișoara, definindu-i menirea cu mult realism. Pictor, cu ucenicie făcută în atelierul maestrului Mirea, iar la Roma pe lângă pictori cu renume, a restaurat pictura bisericilor din Caransebeș, Timișoara-Fabric, Oravița și a executat pictura din bisericile de la Timi-

șoara-Iosefin, Anina, Bocșa Montantă, Cuptoare-Secu, Topolovățu Mare, Folea și Jebel.*

Fie ca aceste rinduri ce dau doar câteva frânturi din truda unui generos dăruitor de valori și risipitor de suflet cinstit, să fie o cuprinzătoare aducere aminte la împlinirea a 40 ani de la prea timpuriul sfârșit, dar și cuvenit îndemn.

Prot. ION B. MUREȘIANU

TIBERIU VUIA (1900—1975)

Ziarele Tribuna Poporului (1896—1903), Tribuna (1903—1912) și Românul (1912—1918), au însemnat epoca de glorie a gazetăriei din Arad, în vîltoarea evenimentelor care au precedat Unirea de la 1 Decembrie 1918, prin atitudinea ideologică și patriotică susținută de condeiele ce au strălucit în paginile lor. Încetarea apariției lor a produs o criză serioasă, dar din fericire, trecătoare, în presa locală, se împlinise un mare ideal național și publicul se îndrepta spre alte preocupări care după orice luptă sfîrșită printr-o victorie răsunătoare. Dar aceste noi preocupări, mai puțin spirituale, n-au putut, totuși, înăbuși indeletnicirea scrisului care era bine împămîntenită aici cu o tradiție ce nu se lăsa de tot spulberată.

În locul ziarelor ce-și îndepliniseră misiunea istorică cu prisosință, au apărut altele, într-o ținută mai modestă, cu un conținut mai scăzut. Erau redactate de puținii gazetari care mai rămăseseră în vechea gardă a lui Ioan Russu-Șirianu, Roman Ciorogariu, Vasile Goldiș, Octavian Goga, Ilarie Chendi, Sever Rocu și Ghiță Stoica. Acești ziariști, în frunte cu Ion Montani, Constantin Savu, Laurențiu Luca și Aron Cotruș, cărora li s-au alăturat tinerii Alex. Popescu-Negură, Ion Mehedințeanu, Tiberiu Vuia, profesorii Al. T. Stamatiad, D. Panaitescu-Perpessicius și Alex. Constantinescu, au contribuit la renașterea presei din Arad, afirmîndu-se în coloanele gazetelor, e drept efemere, Solidaritatea, Tribuna Aradului, Tribuna Nouă, Românul și ale revistei „Salonul Literar”. Era un început de bun augur care prefața apariția gazetelor și revistelor literare din anii următori.

Dintre acești tineri, un destin deosebit i-a fost rînduit în presa, literatura și viața culturală din Arad lui Tiberiu Vuia. Dacă mai trăia, ar fi împlinit vîrsta de 80 ani. La această aniversare postumă, pentru meritele sale, i se cuvine să-i închinăm rîndurile ce urmează.

S-a născut la 2 octombrie 1900, în comuna Brestovăț, județul Timiș, fiu al preotului Filip Vuia, care a oficiat în parohia locală pînă la moarte în anul 1918. Mama sa Georgina descindea dintr-o generație

* Traian Topliceanu, *Ioachim Miloia*, în „Revista Banatului”, Timișoara, 1944, nr. 1—3, 1—9; Aurel Peteanu, *Dr. Ioachim Miloia. Pro memoria*, în „Luceafărul”, Timișoara, 1940, nr. 4, pp. 28—30.

de preoți care, din tată în fiu, au păstorit la biserica din Semlac, județul Arad, vreme de un secol. Primul din vrednica falangă a fost Simion Ionescu, venit din Transilvania, urmându-i în parohie fiul său Petru, răposat în anul 1812, avind succesor pe Teodor, decedat în 1854. Teodor a lăsat doi fii preoți: Nicolau și pe Petru (1807—1871), acesta fiind hirotonit în 1835 și, după ce fusese mai mulți ani capelan la Nădlac, jud. Arad, a revenit ca preot la Semlac. A oficiat acolo vreme îndelungată cu mare evlavie, lăsind o neuitată amintire în urma lui. Dovada acestor însușiri duhovnicești și felului cum a condus obștea și în afara zidurilor bisericii, a rămas încrustată în foaia Speranța, din Arad, 26 martie 1871, în care s-a publicat panegiricul preotului Ioan Rusu.

Dintre copiii lui Petru, trebuie să fie pomeniți Lazăr și Teodor, deveniți Ionescu, avocați la Arad. Lazăr (1832—1893) a jucat un rol politic și cultural deosebit de însemnat între anii 1860—1893, a fost ales și deputat în Dieta de la Budapesta, unde a rostit mai multe discursuri răsunătoare în anul 1870 (Revista. Înnoirea, Arad, nr. 15/1939).

O fiică a lui Petru, Marta — era căsătorită cu Nicolae Cheveresan, fost prefect la Sebiș, și este bunica lui Tiberiu, după fiica sa Georgina. Rămasă văduvă, Maria s-a recăsătorit cu Grigorie Roșu, dascăl la școlile confesionale din Semlac, unde a înființat primul cor sătesc.

Alt descendent eminent din vechea familie Ionescu a fost Demetriu Ionescu, frate cu Nicolau și Petru. După studii la Arad, Budapesta și Berlin, a fost profesor la Preparandia din Arad (1833—842), prefect de Zărand și deputat în parlamentul de la Budapesta, ales la Beiuș, între anii 1865—1868 și 1869—1872. (Andrei Caciora și Nicolae Roșu: „Aradul în lupta pentru eliberarea socială și națională. Documente I”, Arad, 1978). A fost și secretar al renumitei fundații de binefacere „Emanuil Gojdu” de la Budapesta. După o remarcabilă activitate depusă în sprijinul cauzelor naționale ale românilor din Transilvania și Banat, a decedat în anul 1884.

Fiul lui Nicolau, Gheorghe Ionescu (1852—1919) a fost notar în comuna Vîrfurile, jud. Arad. Patriot înflăcărat și luptător pentru unire, a fost ucis în condiții tragice în toiul evenimentelor revoluționare de la începutul anului 1919.

Ultimul slujitor al altarului din această genealogie a fost Cornel Vuia, preot la Semlac și protopop la Timișoara. Era fratele mai mare al lui Tiberiu.

Grație acestor filiațiuni, Tiberiu Vuia moștenise alese însușiri spirituale și morale. Avea mare dragoste de carte și de învățătură și în anul 1910, când era elev la un liceu maghiar din Timișoara, s-a silit, mai ales, să studieze bine limba și literatura latină. Învăța cu aceeași râvnă gramatica română și citea tot ce găsea mai interesant printre cărțile în limba maghiară din biblioteca școlii. În anul 1915, s-a transferat la Liceul românesc din Beiuș, cu o veche tradiție de aleasă școală românească, unde se împărtășește din comorile literaturii române, citind operele marilor noștri clasici de la Vasile Alecsandri la Octavian Goga.

În timpul stagiului militar din 1918, la Lipova, participă cu entuziasm la diferite manifestații patriotice pentru pregătirea unirii de la Alba Iulia.

În anul 1919 s-a înscris la Facultatea de drept din București, dornic să-și cunoască țara mărită și a-și însuși o cultură multilaterală. Va audia cursurile măștrilor juriști la facultate, dar și pe ale profesorilor N. Iorga, Mihail Dragomirescu, Al. Tzigara-Samurcaș, de la litere. Remarcându-se între colegi prin cuvântări ocazionale, a fost ales președinte al „Asociației studenților transilvăneni” din București, care se bucura de sprijinul profesorului Constantin Nedelcu, secretar general al Ministerului Transilvaniei.

În același timp, începe să colaboreze la ziarele *Dacia*, al lui Al. Vlahuță, *Lupta*, *Aurora*, *Dimineața* și *Cuvîntul* din București, prefața vocațiunii sale deosebite de publicist și scriitor.

După obținerea licenței în 1922, se stabilește la Arad, practicînd avocatura pînă în anul 1961, cînd s-a pensionat. A fost și juris-consult al județului timp de 23 de ani. Cariera juridică o îmbrățișase însă numai pentru asigurarea existenței — pentru că altele erau chemările sale intime dar aceea a scrisului i-a fost cea mai imperioasă. În scurt timp, a început să colaboreze la gazetele menționate din Arad, publicînd articole, poezii, schițe, poeme în proză, studii, cronici, medaliaoane și reportaje — savurate de cititori pentru scrierile stilistice și limbajul său literar.

Din anul 1923, a făcut parte din „Cenaclul literar” de la Arad împreună cu Aron Cotruș, Romul Ladea, Alex. Constantinescu, Alex. Popescu-Negură, Coriolan I. Șiclovan, ș. a., antrenîndu-se în nesfîrșite discuții pe teme sociale și literare. Cu Romul Ladea se cunoscuse încă din anii studenției la București și s-au regăsit în orașul de pe Mureș, legîndu-se printr-o prietenie intimă pînă la sfîrșitul vieții acestuia (1901—1970). Într-un articol publicat în gazeta *Solidaritatea*, din 10 iunie 1923, Tiberiu Vuia l-a vestit profetic pe marele sculptor de mai tîrziu. Articolul era intitulat: „Unul dintre luptătorii idealului — sculptorul Romul Ladea”. Mărturii despre această mare amicizie au apărut în volumul omagial: Dorian Grozdan — Romul Ladea și lumea lui cu-prinzătoare, 1979, editura „Facla” din Timișoara.

În anul 1929 a reapărut la Arad ziarul *Renașterea Română*, în paginile căruia scrisul lui Tiberiu Vuia atinsese un înalt nivel de stil și originalitate, cu totul deosebit de al altor confrăți. Ziarul apăruse la Sibiu, în anul 1919, redactat de Victor Hotăran, Aurel P. Bănuțiu, Eugen Goga, Ion B. Martin și alți gazetari. Și la Arad, Victor Hotăran i-a fost director. Era fiul cunoscutului luptător ardelean dr. Iacob Hotăran, din Șiria-Arad, și al Virginiei, martira asasinată în zilele lunii februarie 1919, (Tulia Bogdan, revista *Hotarul*, Arad, ianuarie-februarie 1939).

Tiberiu Vuia colaborează de asemenea intens (1934—1936) la ziarele: *Știrea* (1930—1933), *Ecoul* (1934—1936), *Înainte* (1934—1936), *Românul*, *Cuvîntul Aradului* (1924—1930), *Aradul* și revista umoristică *Bravo* din Arad, *Frontul*, *Timișoara*, *Patria* și *Chemarea*, Cluj, și la

revistele Banatul, dir. Aron Cotruș, Timișoara, Societatea de mine, Cluj, Anuarul Turistic, București, etc. Semna și cu pseudonimele Lauren Grigui, Titu Drumar, Titu Sofra, Titu Pelerinul, Peregrinul, dar mai ales cu inițialele t. v.

La apariția revistei *Hotarul* (1933—1940), editată de Ateneul popular din Arad, Tiberiu Vuia a fost unul dintre primii ei colaboratori, împreună cu Gheorghe Ciuhandu (1875—1947), Alex. Popescu-Negură (1893—1973), Alexandru Constantinescu (1898—1970), Isaia Tolan (1899—1953), Eduard I. Găvănescu, Octavian Lupaș (1908—1972), Mihai Păun (1905—1956), Marcel Olinescu, Ion Filipaș și Petru Barbu. Acestora li s-au aliat apoi mulți alți colaboratori — poeți, prozatori, istoriografi și cronicari. Revista *Hotarul* a fost apreciată elogios în presa vremii și de cititori, lăsând pagini valoroase înscrise în istoria culturală a Aradului dintre cele două războaie mondiale.

Dorind însă să ofere Aradului o publicație cu un profil literar mai pronunțat, Tiberiu Vuia a înființat revista „*Innoirea*” (1937—1940), al cărei director a fost, secretar de redacție fiind poetul Petre Pascu. A fost o revistă apreciată de public și presă, pentru calitatea poeziilor, prozei, studiilor și cronicilor semnate de zeci de autori din toată țara. Însemnările și informațiile literare la zi, documentate și scrise vioi de Tiberiu Vuia și Petre Pascu, erau foarte mult gustate de cititori. Articolele de fond, încălțite de Tiberiu Vuia în fiecare număr, erau mereu atrăgătoare prin problemele disecate și stilul său personal, metaforic, adevărate poeme în proză.

Noua publicație a fost prezentată astfel de revista *Gînd Românesc* (director Ion Chinezu, 1894—1966), din Cluj, ianuarie 1938: „La Arad, orașul *Hotarului*, d. Tiberiu Vuia, autor al unor prețioase poeme apărute nu demult, a pornit la drum (...) într-un ritm vioi, care se susține pe linia începutului, o nouă revistă, *Innoirea*. Granița culturală a Vestului capătă astfel încă un sprijin. Tinerețea ei pare să-i asigure o netă izbîndă, căci revista s-a arătat de la început ca un concurent serios și hotărît în acest război cultural de pe graniță”.

După 40 de ani de la apariție, în revista *Steaua* de la Cluj-Napoca, din oct. 1978, a apărut o cronică despre *Innoirea*, semnată de Nae Antonescu, din care extragem aceste rînduri semnificative: „Era limpede că în condițiunile anului 1937 Tiberiu Vuia era cel mai indicat să conducă o revistă culturală la Arad, cu un accentuat profil literar. Așa apare *Innoirea* într-un moment contradictoriu al evoluției culturii românești și, mai cu seamă, în părțile mărginașe ale țării, amenințată de revizionismul fascist. Aradul avea nevoie stîngentă de o asemenea publicație vie, dinamică, de orientare generală în problemele culturale ale momentului (...). *Innoirea* a fost o publicație... apreciată de presa literară, scrisă cu acuratețe și grijă față de conținutul ideativ, prin strădaniile lui Tiberiu Vuia și Petre Pascu (...). În istoria publicisticii literare și sociale a Aradului, revista *Innoirea* înscrisie o pagină memorabilă”.

Prin revista sa, Tiberiu Vuia a dus și o campanie susținută pentru înființarea Teatrului de vest de la Arad, în colaborare cu „Aso-

ciația ziariștilor și publiciștilor" din localitate, al cărei prim președinte a fost între anii 1936—1941. Asociația a obținut concesiunea localului teatrului municipal, sub conducerea unui comitet de patronaj, prezidat de episcopul Andrei Magier. Secretar artistic fiind Tiberiu Vuia, a condus cu mult curaj și dezinteresat acest teatru în anii 1937—1940. Din lipsă de o trupă proprie, cu concursul teatrelor naționale din Cluj și București, au fost organizate stagiuni anuale cu un bogat repertoriu, din dramaturgia română și universală, și cu cei mai reputați artiști de atunci. De asemenea, operele naționale din Cluj și București au strălucit pe scena acestui teatru original.

În anul 1937, și-a tipărit, la Timișoara, volumul *Poeme în proză*, genul său preferat, de o aleasă ținută literară, fiind inclus în volumul „11 poeți bănățeni”. Antologia a fost tipărită de scriitorul Ion Stoia-Udrea (1902—1977), cu portrete de Catul Bogdan (1897—1978), la Timișoara, în anul 1942.

A fost vicepreședinte al: „Asociației scriitorilor din Banat” și membru al asoc. „Altarul cărții” din Timișoara, membru în comitetul „Touring Clubului României”, secția Arad, ș. a.

A participat la numeroase șezători literare organizate de societățile scriitorilor din România și din Transilvania în multe orașe, și la manifestațiile culturale ale Astrei, Ateneul Popular și Ligii Antirevizioniste, din Arad.

Ca fiu bun și credincios al Bisericii, a fost ani de zile membru al consiliului eparhial al Aradului, sub episcopii Grigorie Comșa (1889—1935) și Andrei Magier (1891—1960).

Cîntecul de lebedă al scriitorului Tiberiu Vuia s-a auzit după dictatul de la Viena din toamna anului 1940. Ultima lui semnătură a apărut în presa din Arad, pe moțiunea redactată de el și votată la o mare adunare populară de protest împotriva acestui tragic atentat la integritatea teritorială a României. De atunci n-a mai publicat nici un rînd. Mult mai tirziu, și-a așternut sute de pagini în manuscrise, cu amintiri din tinerețe, portrete, probleme de cultură, reflecții și poeme. Publicate aceste amintiri ar putea fi un model autentic de literatură memorialistică.

Dacă în ziaristică Tiberiu Vuia a semnat pagini de antologie, nu ne-a lăsat însă și lucrări literare de dimensiunile talentului, culturii și pasiunii sale pentru scris. Ostenindu-se pe atîtea țărîmuri amintite, nu și-a putut dura o operă mai cuprinzătoare — pentru care nimic nu i-a lipsit ca să o fi scris.

În sertarele sale au mai rămas și aceste rînduri încondeiate, într-un caiet, de Aron Cotruș (1891—1964), prietenul său din tinerețe: „A fost un talent adevărat, însă n-a știut să se impună. Nu a știut să facă politica intereselor literare și a carierii sale literare. I-a lipsit energia de a reflecta în afara adevăratului său fond sufletesc. Un mare talent”.

Tiberiu Vuia s-a stins din viață în ziua de 20 iunie 1975, la București.

Dr. ION POGANA

NICOLAE URSU (1905—1969)

Anul acesta se împlinesc 75 de ani de cînd s-a născut compozitorul și folcloristul Nicolae Ursu, unul dintre cei mai iluștri reprezentanți bănățeni ai școlii noastre de muzică națională, alături de Ion Vidu, Tiberiu Brediceanu și Sabin Drăgoi.

Născut în satul bănățean din apropierea Lugojului, Șanovița, la 4 iunie 1905, într-o familie de țărani, pentru care cuviința și omenia erau legi sacre, Nicolae Ursu a moștenit o intransigență morală, cu rădăcini adînci în ascendența ancestrală a originii sale țărănești, un echilibru al judecății drepte și cinste și o noblete a sentimentelor curate și oneste, un instinct al justiției și al curajului de opinie, singurele însemne ale unui blazon spiritual autentic.

Înainte de orice, fii om, era, parcă, deviza vieții rectilinii a lui Nicolae Ursu, care a fost toată viața un om de o integritate sufletească exemplară și ireproșabilă, bazată pe virtuțile unei filozofii populare săpătoare și pe tradițiile unei morale practice multimilenare, care nu cunoaște compromisul, impostura, dubiul și inconsistența morală.

Învățătura abecedarului a primit-o de la dascălul din satul natal. Dimineața, umbla la școală, iar după masa, umbla dealurile și poienile, ca toți copiii de la sat. Dimineața învăța să scrie și să citească, iar după masa, învăța — fără să-și dea seama, poate — că cerul are culoarea florilor de cicoare, că vîntul cunoaște toate gamele cu diezi și cu bemoli, cîntînd cînd mai subțire, cînd mai gros, că peisajul rural are undiri mioritice și cite și mai cite, doine, hore, mărărici și de-doiuri.

Toate aceste vagi impresii din acești ani de poveste ai copilăriei lui, scuturați de mult pe cărările vieții, au lăsat urme adînci în sufletul compozitorului și mai ales al folcloristului de mai tirziu, sfîrcurînd în compozițiile lui o anume notă de specific bănățean, care este numai a lui, un anume timbru de culoare bănățeană, care este numai a lui.

Adeseori, Nicolae Ursu îmi povestea întîmplări pline de haz din anii copilăriei lui, în limba lui adusă de acasă, de la Șanovița, plină de moliciuni catifelate bănățenești, de o savoare inimitabilă.

De la tatăl său, Moș Cola, țaran neaș, trăit printre doine și printre neajunsuri de om sărac, a învățat, că vorbele se pot potrivi în ritmuri legănate și sonorități muzicale, așa cum le-a potrivit și Moș Cola cînd a fost cătană la împăratul și regele Austro-Ungariei, trimițînd acasă scrisori versificate, pline de jale și de amărăciune.

Cu această zestre în inimă, primită de la tatăl său și cu merindea în traistă, pregătită de mama sa, Livia, Nicolae Ursu a plecat la liceul „Coriolan Brediceanu” din Lugoj, unde norocul a făcut să aibă ca profesor pe Ion Vidu, care a știut să cultive talentul puiului de țaran de la Șanovița, încredințîndu-i chiar, adeseori, bagheta de dirijor al corului de la liceu. Îndrăgindu-l tot mai mult, cînd Nicolae Ursu

a terminat liceul și a plecat la Conservatorul de muzică din Cluj, Ion Vidu i-a dăruit elevului său preferat un flaut.

Absolvind liceul deci, în Lugojul atîtor bănățeni iluștri și al unei tradiții românești autentice, în anul 1924, Nicolae Ursu se înscrie la Conservatorul de muzică și artă dramatică din Cluj și la Facultatea de drept din același centru universitar transilvănean.

Terminînd studiile universitare ale celor două facultăți, obține calificarea secției pedagogice și a celei de teorie și compoziție, precum și diploma de doctor în drept, titlu pe care Nicolae Ursu nu l-a agățat niciodată de numele său, considerînd că nu titlul onorează numele, ci numele împrumută strălucire titlului.

Astfel, cu două diplome universitare în buzunar, Nicolae Ursu își începe cariera de profesor de muzică, la unele licee din Cluj și apoi din Timișoara, încheindu-și cariera la Facultatea de muzică a Institutului pedagogic din Timișoara, în anul 1969.

Timp de 40 de ani deci, Nicolae Ursu a contribuit, zi de zi, la *educarea artistică-muzicală a mii și mii de elevi și studenți*, predîndu-le teorie muzicală, folclor, armonie, istoria muzicii și dirijat coral.

Foarte exigent cu sine însuși, își pregătea cursurile cu o meticulozitate didactică și o rigurozitate metodică întotdeauna minuțioasă și ireproșabile, ca și cînd de fiecare dată ar fi făcut o lecție model. Fără exhibiții și fără spectaculozități pedagogice, lecțiile lui se desfășurau întotdeauna sobru și eficient, vorbind cald și familiar, atît cît trebuie și cum trebuie, fără panglicuțe și zorzoane de verbiaj ieftin și lipsit de conținut.

Pe lingă această susținută *activitate didactico-pedagogică* însă, ceea ce a asigurat lui Nicolae Ursu un capitol al său în istoria muzicii românești este *activitatea lui prodigioasă de culegere, de studiere și de valorificare a folclorului nostru muzical*.

Se poate spune chiar, că însăși personalitatea lui artistică este definită de această activitate a sa de folclorist, cele mai izbutite lucrări ale sale fiind compozițiile corale, bazate pe melosul popular, dintre care multe au intrat în repertoriul nostru coral antologic, alături de cele mai bune lucrări ale genului, de Ion Vidu, Sabin Drăgoi și alți compozitori din alte provincii ale țării.

Desfășurîndu-și activitatea de culegere și studiere a fenomenului folcloric, pe baza celor mai moderne principii metodologice ale științei folclorului, Nicolae Ursu poate fi considerat succesorul direct al lui Constantin Brăiloiu, Sabin Drăgoi și Béla Bartók, folcloriști de mare prestigiu european.

Rezultatele culegerilor sale de folclor sînt cuprinse într-o serie de lucrări monografice, remarcabile prin scrupulozitatea științifică de analiză structurală a fenomenului folcloric studiat, lucrări care constituie o contribuție substanțială, pe de o parte la cunoașterea tradiției noastre folclorice bănățene, iar pe de altă parte, la îmbogățirea patrimoniului nostru popular din arhivele naționale de folclor.

Primele două din aceste *monografii* — *ale comunelor Sîrbova și Măguri* — au fost premiate de Academia Română, cu premiul „Codin”, în anul 1942, pe baza referatului întocmit de George Enescu.

Astfel, s-a dovedit, că de la Șanovița copilului de țaran și pînă la premiul Academiei române din capitala țării, drumul nu este chiar atît de lung, încît să nu poată fi străbătut, cînd ești călăuzit de steaua unui ideal și încălzit de focul sacru al unui crez artistic.

Acestui ideal și acestui crez artistic, Nicolae Ursu i-a dăruit toată viața lui de bănățan care și-a iubit Banatul, de profesor care și-a iubit meseria și de creator care și-a iubit neamul, dăruindu-i însăși inima lui, care a bătut pînă în ultima clipă a vieții sale, în ritmul fierbinte al doinelor și jocurilor bănățene.

Pe lîngă monografiile muzicale amintite, Nicolae Ursu a scris și *un mare număr* — aproximativ o sută — *de compoziții corale pentru voci egale, bărbătești și mixte*, precum și numeroase cîntece patriotice și de masă, toate dovedind o știință și totodată o artă componistică de mare pricepere și autentică măiestrie, multe din ele intrate demult în repertoriul permanent al atîtor formații corale profesioniste și de amatori, din țară și din străinătate.

Numeroase lucrări ale lui Nicolae Ursu n-au apucat încă să fie tipărite, ca de exemplu cele *60 de colinde și cîntece de stea din Ardeal și Banat, cele 200 de doine, cîntece și jocuri din Ardeal și Banat*, o serie întreagă de coruri etc. etc.

Paralel cu activitatea de compozitor, Nicolae Ursu a avut și o *activitate de muzicolog*, publicînd — pe lîngă studiile de analiză muzicală care preced colecțiile sale de folclor — și alte studii, articole și recenzii, publicate în diferite reviste și ziare.

De asemenea, Nicolae Ursu a desfășurat și o *activitate de conferențiar și scriitor de articole omagiale*, închinată unor figuri ilustre de înaintași ai muzicii românești, Ion Vidu, Timotei Popovici, Gavril Muzicescu și alții.

O altă față a activității lui Nicolae Ursu a fost aceea de *animator al vieții corale bănățene*. De sus, de la Mureș și pînă jos, la Dunăre, din Valea Almăjului și pînă în Valea Cărașului și Valea Bîrzavei, Nicolae Ursu a cutreierat aproape toate satele Banatului, asistînd la repetițiile corurilor satești și ale celor sindicale, încurajîndu-le și sfătuindu-le.

Fără îndoială, în ultimul sfert de veac, nici un alt compozitor bănățean n-a contribuit într-o măsură mai mare ca Nicolae Ursu, la *cultivarea tradiției muzicale corale bănățene, la însuflețirea cîntăreților bănățeni și la îndrumarea mișcării corale din Banat*.

În sfîrșit, ultima lucrare a lui Nicolae Ursu este *culegerea folclorului muzical din zona lucrărilor hidro-energetice de la Porțile de fier*, lucrare care i-a fost încredințată de către Institutul de etnografie și folclor al Academiei, în anul 1968. Întocmită cu conștiinciozitatea, competența și minuțiozitatea care-l caracteriza în tot ceea ce făcea, lucrarea așteaptă lumina tiparului.

Pentru variata și valoroasa sa activitate, folcloristul, compozitorul, pedagogul, dirijorul și animatorul cultural Nicolae Ursu a fost distins, în anul 1954, cu Medalia muncii, iar în anul 1967, cu Ordinul muncii, clasa a III-a.

Pe lângă această atît de bogată și variată activitate a sa, Nicolae Ursu a dirijat ani de zile și corul Catedralei din Timișoara, pentru care a scris un bogat repertoriu de muzică religioasă, cîntată de numeroase coruri bisericești, contribuind astfel la strălucirea serviciilor divine din atîtea biserici.

La 10 februarie 1969, Nicolae Ursu, unul dintre cei mai reprezentativi compozitori bănățeni, s-a mutat de la noi, călătorindu-se spre dumbrăviile nemuririi, fiind înmormîntat la Cluj, departe de doinele sale de acasă. Ori de cîte ori însă ele vor răsuna sub cerul bănățean, ecoul lor va călători pe aripile dorului nostru pînă la cîmpătușul lui de humă, pentru ca să depună florile inimilor noastre și lacrima noastră îndepărtată, ca un omagiu tăcut și în veci recunoscător, pentru cel care ne-a dăruit comoara nepieritoare a cîntecelor sale.

VASILE VĂRĂDEAN

U R M E D I N T R E C U T

INSCRIPTIILE RUNICE DE PE VASELE TEZAURULUI DE LA SÎNNICOLAU MARE DOCUMENT DE CULTURĂ POPULARĂ PROTO — ROMÂNĂ?

„Simon de Keza scrie că în perioada domniei lui Attila, blackii care fuseseră păstorii și colonii lor (ai hunilor) rămăseseră de bună voie în Panonia.”¹ După moartea fiilor lui Attila, relatează în altă parte Simon de Keza, în Panonia au rămas „slavii, grecii, teutonii, messianii și vlahii”.² Acești „vlahi” vor fi întâlniți și în munții Transilvaniei de către secuii ce se considerau „rămășițe ale hunilor”, secui care, după venirea maghiarilor în Panonia vor pleca spre răsărit. Simon de Keza mai scrie că „zaculi” (secuii), vecini cu blacki, au avut aceeași soartă cu ei în munți, unde, *amestecându-se cu blackii, se spune că se folosesc de literele lor*.”³ („Non tamen in plano Pannoniae sed cum Blackis in montibus confinii sortem habuerunt unde *Blackis commixti literis ipsorum uti perhibentur.*”)

În această prezentare a realităților despre secui, care au conviețuit cu românii în ținuturile de margine, ținuturi în care nu numai că au împărtășit acolo aceeași soartă, ci au împrumutat de la români și un fel de scriere, se desprinde un amănunt nu lipsit de importanță și anume: Acolo și atunci românii foloseau un alfabet, respectiv o scriere!

Dar, datorită faptului că nu ne sînt cunoscute pînă în prezent fapte care ar atesta că românii din Ardeal, în perioada de așezare a secuilor, sec. X—XI, ar fi avut o formă proprie de scriere, s-a acreditat ideea că „împrumutul de scriere” s-a referit la „scrierea” pe răboj, contabilitatea țărănească a vremii pentru ținerea unei evidențe despre animale și produse agricole.⁴

1 G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, vol. IV, București, 1934, p. 80.

2 Idem, *ibidem*, p. 85.

3 Sergiu Columbeanu, *Cnezate și voievoodate românești*, București, 1973, pp. 54—55.

4 P. P. Panaitescu, *Răbojul, Studiu de istorie economică și socială la români*, București, 1946, pp. 107—110.

În această accepțiune semnificația relatării despre „împrumutul de scriere” se reduce la o informație cu caracter de cultură populară cu importanța și dimensiunile ce le implică.

Totuși, se pare că relatarea despre „împrumutul de scriere” poate fi interpretată nu numai ca un fenomen de cultură populară, o formă de contabilitate populară, ci ca un act major de cultură populară în esență, dar a cărei semnificație și importanță istorică depășește sfera de interes ce se poate acorda unei activități de evidență casnică referitoare la cunoașterea numerică a efectivelor de animale, a bunurilor sau a altor realități gospodărești.

Pornind de la faptul că pînă în prezent istoriografia nu a dat un răspuns mulțumitor, și mai ales sigur, asupra originii secuilor și a teritoriilor ocupate succesiv de către ei de-a lungul istoriei se pot face unele supoziții și chiar se pot emite ipoteze despre un „împrumut de scriere” făcut de acești secui în altă perioadă istorică și alt loc geografic, admitînd că informația lui Simon de Keza să fi fost exactă cu referire la un fenomen cultural din viața secuilor dar incorectă ca timp și loc.

Primul element de argumentare ar avea în vedere originea secuilor: „Aproape în unanimitatea lor, vechile cronică latino-maghiare și chiar unele apusene socotesc pe secui rămășițe ale hunilor. Această opinie este cuprinsă în Gestele lui Anonymus care afirmă că secuii au fost înainte un popor al lui Attila. Repetă știrea Simon de Keza și *Chronicon Pictum Vindobonense*, care sînt chiar mai explicite în raport de Anonymus, relatînd și împrejurarea supraviețuirii acestor rămășițe hunice.”⁵

Dacă se admite că acel „împrumut de scriere” s-a petrecut la primul contact al secuilor, deci pe vremea lui Attila, cu populația care „rămăsese de bună voie în Panonia și care fuseseră păstori și colonii hunilor”, atunci s-ar admite implicit și faptul că acești blackii, care se găseau și după moartea lui Attila tot acolo — și de ce nu și între Mureș, Tisa, Dunăre — să fi avut la rîndul lor o formă de scriere proprie sau împrumutată, fonetică, sau mai sigur ideografică. În acest sens sînt posibile chiar și unele argumentări: Scrierea de cancelarie, la reședința lui Attila, după cum relatează Priscus Panites — retorul — cu prilejul ambasadei lui Maximinus la regele hun, în anul 448, era atît în limba latină cît și în greacă, folosindu-se alfabetele respective. Această scriere era de fapt o scriere cultă, ori Simon de Keza se referă la o scriere a poporului, la o scriere a blackilor. Exista o asemenea scriere?

Se pare că se poate da un răspuns afirmativ la această întrebare și anume: În secolul al V-lea, populația Panoniei, implicit cea dintre cele trei riuri, Mureș—Tisa—Dunăre, printre care se vor fi găsit acei blacki, sub influența seculară a popoarelor germanice și în deosebi a gepizilor — cu rezonanțe în planul îndeletnicirilor agricole și în cel

5 Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, Cluj, 1972, pp. 106—115.

al organizării formelor statale, este firesc să fi cunoscut și chiar folosit o scriere de factură runică, ideografică, de largă circulație la popoarele germanice. Împrumutul va fi fost făcut de băștinași înainte de venirea hunilor, respectiv a „proto-secuilor”, teaurizat în patrimoniul cultural propriu ca semne magice folosite la formulări de incantații pentru prosperitatea turmelor, bogăția pășunilor, limpezimea cerului și a apelor, apoi împrumutat acestor secui ce se vor fi dovedit atunci ca și mai târziu, după cum au adevărit faptele, înclinați și iubitori de indeletniciri agrare. („Seculos autem Hunnorum genus esse nemo ambigit... Haec Siculorum origo, hinc nobilitas, qua communiter omnes, tametsi aratrum et ligonem versent, gaudeant, hinc libertas... (Verancius).⁶

Literatura de specialitate, atunci când se referă la o scriere a secuilor, o aliniază la inscripțiile ce se găsesc pe vasele tezaurului de la Sinnicolau Mare argumentând nu numai asemănări ci ceva mai mult. Spre exemplificare: „Aceeși scriere apare pe un răboj — calendar din 1500 despre a cărui existență se pomeneste într-o lucrare tipărită în Leiden (Leyda) în Olanda, intitulată *Rudimenta prisca Hunnorum linguae brevibus questionibus et responsionibus*, în care autorul ei, J. Thelegdi, înfățișează scrierea hunilor. Literele folosite de huni sînt însă aceleași cu ale inscripțiilor pecinege și secuiești. Originalul răbojului calendar nu mai există dar a rămas o copie. De asemenea a dispărut o inscripție datînd din anul 1501 care se afla în biserica din Sîn Mihai, raionul Ciuc. Tot astfel nu mai există o inscripție pe care un sol trimis la Istanbul și reținut acolo de sultanul Selim I a scris-o în 1515 pe o piatră de pe zidul interior al grajdului legației.⁷

Paralela între inscripțiile tezaurului și scrierea folosită de vechii secui se regăsește și în literatura de specialitate din Ungaria, mai ales că în trecutul apropiat au fost manifestate asemenea păreri chiar dacă preocupările lucrărilor în cauză nu și-au propus să cuprindă în mod special această problemă. Astfel, Pataky Laszló și Sinkó Ferencz lansează ipoteze, în 1965—67, că pecenegii care vorbeau ungurește au înscris pe un vas (care poartă convențional nr. 8) din piesele tezaurului următoarea formulare: *Gélyse kiskán pesenyűj kenezs*, folosindu-se de o scriere de factură turcă, iar Csallány, în 1969, în cadrul preocupărilor de argumentare a apartenenței tezaurului familiei Cenazilor, precizează: „În grafia de inspirație turcă forma săgeții este semnul tribului Önogür. Ca idiogramă o întîlnim nu numai în cadrul semnelor de la Sinnicolau Mare, ci și în scrierea veche secuiască.”⁸

După cum rezultă din exemplificările prezentate, scrierea secuilor apare cu dovezi după anul 1500 dar ea poate fi atribuită și unei perioade mult anterioare, contemporane pieselor tezaurului de la Sinnicolau Mare dar, după cum susține Simon de Keza, secuii au împrumutat

6 Idem, *ibidem*, p. 106.

7 Șerban Andronescu, *Cadmos — Scurtă istorie a scrisului*, București, Ed. Științifică, 1966, pp. 257—258.

8 A Móra, Ferenc — *Muzeum évkönyve*, II, 1969, vol. 11, art. *Der Schatz des Csanáden*, de: Dezső Csallány, pp. 201 și urm.

acest scris de la blacki. Întrebarea care apare legată de această problemă, a localizării în timp a începuturilor scrierii secuilor, implică un răspuns și la datarea tezaurului amintit, sau la separarea lor.

Cele mai recente teorii despre originea secuilor formulează teza „compromisului necompromițător” care pare destul de verosimilă: Secuii sînt o populație rezultată din amestecul rămășițelor mai multor populații călărețe: huni, avari, cazari, pecenegi, care trăind în aceleași locuri, avînd un mod de viață — în triburi — asemănătoare, o limbă asemănătoare — toate făcînd parte din marea familie a popoarelor tîrc —, obiceiuri asemănătoare, s-au putut amesteca, dînd naștere unei populații noi, secuiei⁹ (cf. Ștefan Pascu *op. cit.*, p. 107).

În această lumină s-ar putea ca înscrisurile atribuite secuilor, apropiate cu data de perioada amestecului cu pecenegii, să nu mai prezinte o grafie ce se poate alinia celei de pe vasele tezaurului, deoarece înscrisul de la Sîn Mihai nu mai este identic cu cel de la Sinnicolau Mare, realitatea obiectivă și evidentă. Această realitate împinge în timp datarea „împrumutului de scriere”, pînă unde? Prin eliminarea, pînă în timpul lui Attila cînd „protosecuii” și aceia care vorbeau limba ausonă (amintită de Priscus Panites-retorul) respectiv acei blacki din scrierile lui Keza — în ambele cazuri ca o populație băstinașă descendentă din daco-romani — ajung în contact nemijlocit. Aici se impune o precizare anume: elementul autohton bine reprezentat demografic a putut să „împrumute” un element de cultură unei pătri din grupul stăpînitorilor huni tocmai prin faptul că acești autohtoni utili din punct de vedere economic — ca o zestre a cuceritorilor — făceau să rodească pămînturile cucerite prin priceperea și tradiția lor agricolă. În acest sens avem și o confirmare documentară. În timpul ambasadei lui Maximinus, Priscus Panites — retorul — relatează: „... i-a înfățișat o scrisoare din partea lui Attila, în care îi învinuiau pe romani pentru fugari și-i amenințau că va pune mîna pe arme dacă nu-i va restitui și nu vor fi îndepărtați pe viitor din imperiu romanii care erau puși să cultive pămîntul cucerit de el. Acest pămînt se întindea de-a lungul Istrului din Panonia, pînă la Novae...”¹⁰

Asupra datării vaselor tezaurului de la Sinnicolau Mare există numeroase și controversate păreri. Totuși admițînd că el este un tezaur ale cărui piese componente s-au acumulat pe o lungă perioadă de timp, ca un tezaur de familie, atunci separarea „încrisurilor” de pe acest tezaur și datarea „împrumutului de scriere” făcută de secui nu mai este obligatorie.

Ce sînt, de fapt, semnele de pe vasele tezaurului de la Sinnicolau Mare? Literatura de specialitate a admis, în unanimitate de păreri, că ne găsim în fața a trei forme de inscripții:

⁹ Ștefan Pascu, *o. c.*, p. 107.

¹⁰ *Fontes Historiae Dacoromanae*, vol. 11, București, ed. Academia R. S. R., 1971, p. 291.

— O formă de inscripție — ca scrijelituri — pe majoritatea vaselor, aplicate la întâmplare, ele fiind cotate ca rune de factură türacă cu traductibilitate numai în limba de origine turanică.

— O formă de inscripție cu aceleași caractere — identice scrijeliturilor — dar de această dată incorporate metalului prețios odată cu prilejul confectionării vasului (vasul nr. 8).

— O formă de inscripție cu caractere grecești mai puțin estetică dar care se poate descifra în limba greacă și se referă la o formulă de cult. Asemenea inscripție se găsește pe două vase (cele care poartă numărul de ordine 9, respectiv 10).

— O inscripție cu caractere grecești, prezentind o grafie îngrijită ce se armonizează cu execuția artistică a vasului, inscripție care în mod cert nu are traductibilitate în limba greacă și despre care literatura de specialitate susține că:

„În sfârșit, al treilea grup este reprezentat de o singură inscripție, cea de pe bazinul 21, care, în litere grecești, consemnează o limbă cu caracter türccic evident.”¹¹

Autorii menționați, pe parcursul lucrării stabilesc că tezaurul a fost executat „pentru un comanditar creștin și anume ortodox, făcînd parte dintr-o structură politică ierarhizată protobulgară. Rămîne deci să precizăm cine este acest jupan bulgar care a comandat tezaurul de la Sinnicolau Mare ... Aceste interesante descoperiri documentează pătrunderea punctiformă a unor elemente bulgare de-a lungul marelui drum al sării care urma valea Mureșului” (p. 70).

Revenind la sfera preocupărilor legate de alinierea însemnelor de pe obiectele tezaurului fie ele socotite rune tîrzii¹² cf. Dicționar de istorie veche a României p. 541) fie de factură türacă se poate afirma că o interpretare a acestor însemne, mai exact o atribuire la un etnic sau altul este o problemă ce depășește ca importanță formulări de ordin pur lingvistic. Și iată de ce: Cercetările de acum jumătate de secol au aliniat — îndeosebi în Ungaria — inscripțiile, cele care au utilizat rune, la o scriere paleo maghiară derivată din scrierea *Orhon*, care și ea la rîndul ei a derivat din așa cunoscutele „rune siberiene de pe Ienisei”. Cercetări mai recente ca cele despre care s-a amintit, cercetările lui Csallány Dezső reiau tezele acceptate și consacrate referitoare la inscripțiile rune ale tezaurului, și plasîndu-le într-o nouă lumină argumentează prin ele apartenența obiectelor familiei Cenazilor.

Autorul în cauză îl consideră pe Cenad — cel care prin trădare înlătură pe domnul său Ahtum principele din Morisena, pe care-l ucide și îi uzurpă puterea — ca pe un descendent din Almos, străbunul regiilor arpadini. În continuare, autorul citat leagă piesele tezaurului de toponime care fie că au existat, fie că mai sînt și azi în zona Tisa—Mu-

¹¹ Radu Florescu, Ion Miclea, *Tezaure transilvane*, București, ed. Meridiane, 1979, p. 70.

¹² Cf. Dicționar de istorie veche a României, București, 1976, art. *Sinnicolau Mare*, p. 541.

reș—Dunăre ca o argumentare în favoarea — nemărturisită dar vădită — a importanței acestei familii în istoria locurilor, sugerînd implicațiile ce decurg din aceasta.

Literatura de specialitate de la noi acceptă și ea (chiar și prin faptul că nu emite alte păreri) că scrierea rună de pe vasele tezaurului este de factură turanică și aparține scrierii Orhon. Mai mult, recenta lucrare, *Tezaure transilvane*, sus citată, vine și emite, fără posibilitate de tăgadă, ideea, pe baza înscrisului cu caractere grecești, că în zona Sînnicolaului Mare, pe drumul sării, s-au infiltrat proto-bulgarii — turanici — rămînînd în suspensie doar o problemă de detaliu, anume: „Cine este acest jupan bulgar care a comandat tezaurul?”

Tezaurul de la Sînnicolau Mare prin problemele multiple ce le ridică — apartenență, utilitate, mesajul inscripțiilor, dar mai ales prin faptul că el a fost descoperit într-o zonă ca aceea a Cenadului — caracteristică prin vechimea și permanenta ei locuire de către o populație băștinașă, se leagă nemijlocit de fenomenul *continuității*.

În această ambianță nu ne mai poate fi indiferent dacă scrierea sub formă de scrijelituri este sau nu de factură turanică. Nu este indiferent dacă mesajul de pe vasul nr. 21 este în pecenegă, protobulgară sau dacă este într-o limbă derivată din cea latină-română!

Pe temeiul celor de mai sus, apreciem că se pot face deja unele investigații obiective, pentru a dovedi permanenta prezență a elementului românesc pe întreg teritoriul, inclusiv pe „drumul sării” înlocuind citarea de erudiții consacrate „cu simple ipoteze de lucru care pot duce spre cinstirea trecutului.

Dacă se admite faptul că runele de pe vasele tezaurului de la Sînnicolau Mare sînt de factură germanică, — ceea ce nu înseamnă că ele constituie un monument de scriere și limbă germanică, ci ca derivate dintr-o formă de scriere originară de la Marea Baltică, ca o scriere de factură ideografică gepidă —, atunci *continuitatea* nu numai că nu este negată, ci se confirmă teza conform căreia elementul băștinaș permanent prezent pe aceste locuri, capabil a se manifesta în forme proprii de viață pe toate planurile, respectiv, la influențe exterioare a participat activ la realitățile istorice asimilînd în cele din urmă majoritatea elementelor etnice cu care a fost obligat să conviețuiască.

Acceptarea tezei că pe vasele tezaurului de la Sînnicolau Mare ~~semnele~~ rune sînt de factură germanică nu poate și nici nu trebuie făcută decît pe considerente de ordin obiectiv. O asemenea tentativă de aliniere a scrierii cu rune la unul din cele două alfabet „futhark” respectiv „orhon” — primul germanic, secundul turanic — și — o propune prezentarea tablelor anexe.

Anexa nr. 1. *Obiectele componente ale tezaurului de la Sînnicolau Mare — Caracteristici de formă a obiectelor, de finețe a metalului și de scriere.*

ANEXA Nr. 1

OBIECTELE COMPONENTE ALE TEZAUROLUI DE LA
SINNICOLAU MARE

Caracteristici: de formă, finete metal, scriere

nr. ordine natura categoriilor	Forma vasului	Grosul grame	Finete metel	Forma de scriere
1	ulcior	2149	22	- fără inscripție
2	ulcior	608	18	- fără inscripție
3	cană	656	19,5	ΒΙΟΙ
4	cană	631	19,5	ΒΛΩΙ
5	ulcior	710	20	8651 065
6	ulcior	956	21	ΙΧΘΥΟΙ. ΕΕ ΕΕ ΕΕ
7	ulcior	723	21	ΕΘΥΣ. ΒΙΣΝ
8	Tavă ovară	337	22	+ ΙΒΟΙ ΟΥΚ + ΙΒΙ ΕΒΙ ΕΚ + ΙΒΙΣΑ ΕΝΟ
9	farfurioară	287	22	ΕΘΥΣ. ΒΙΣΝ ΥΛΥΛ
10	farfurioară	305	22	ΕΘΥΣ. ΒΙΣΝ
11	patir	74	19	ΙΛΗ
12	patir	70	20	- fără inscripție
13	coajă zoomorfa	283	20,5	- fără inscripție
14	coajă zoomorfa	284,4	20,5	- fără inscripție
15	patară	103	21	ΕΘΥΛ
16	patară	104	21	ΒΙΗΒΙ
17	corn de bău	117	12	ΕΘΥΣ. ΒΙΣΝ
18	cană formă nautilus	483	22	- fără inscripție
19	coajă - cu incrustări	289,5	22	- fără inscripție
20	farfurioară	179	22	- fără inscripție
21	farfurioară	212	22	+ ΒΟΥΛΙΑ ΖΟΑΤΑΝ. ΤΕΧ. ΔΥΓΕΤΟΙΓΗ. ΖΟΥΤΑΟΥΑ ΖΩΑΤΑΝ. ΤΑΡΡΟΓΗ. ΗΤΖΙΓΗ. ΤΑΙΧ
22	cupă	210	20,5	ΕΘΥΣ. ΒΙΣΝ
23	cupă	213	20,5	ΥΘΥΑ 803Α
	TOTAL	9924,9	-	*

Tabelul pune în paralel pentru fiecare piesă în parte caracteristici de formă, greutate, finețe a metalului prețios ca și forma specifică de scriere,¹³ sau menționînd — acolo unde este cazul — lipsa înscrisului.

De relevat o caracteristică aparținătoare vaselor de finețe, de 22 carate, ce se evidențiază prin marea diversitate de forme (ulcior, tavă ovală, farfurioare bazin, cupă zoomorfă, ceașcă globulară — din nou — farfurioare și bazine cultice) ca și prin cea mai mare diversitate a formelor de scriere, fiind prezentate toate cele trei forme menționate: rune aplicate prin scrijelire, rune aplicate în ornamentația obiectului, caractere grecești purtătoare de mesaj în limba greacă, caractere grecești purtătoare de mesaj în altă limbă și în final ultima caracteristică se referă la faptul că tot aici aparțin și vase fără inscripții.

A n e x a n r. 2. Obiectele tezaurului. Gruparea după inscripții cu rune — criteriul similitudinii.

Tabelul pune în paralel elemente de caracterizare ale vaselor, elemente prezente și în tabelul anterior, dar de această dată grupate în grupe de mărime numerică pe criteriul asemănării grafiei inscripțiilor cu rune.

Grafii identice — identitatea acceptată în măsura în care o execuție cu mîna liberă a permis meșterului de atunci aceasta — se găsesc pe vase diferite ca formă și finețe a metalului prețios.

Grupa cea mai numeroasă (cinci piese) cu diferite forme de prezentare cuprinde și cele două piese purtătoare de inscripții cu caractere grecești, inscripții ce se referă la formele de cult (puterea apei sfințite, botezul). Importanța obiectelor în cauză — două farfurioare ca două bazine — crește, dat fiind că ele poartă un mesaj cultic imprimat pe vas, anterior scrijeliturilor cu rune ceea ce presupune o origine din exteriorul teritoriului bănățean, obiectele în cauză ajungînd aici fie ca pradă de război, fie ca obiecte de cult ale unui popor, care nu putea să fie decît numai cel român, anterior venirii maghiarilor lui Arpad (896) pe teritoriul Tisa — Mureș — Dunăre.

Cea de-a doua grupă (trei vase) cuprinde și vasul nr. 8 pe care apar rune ca ornament, și rune ca scrijeliri ulterioare. Tot aici se încadrează și două căni (finețe metal 19,5) care ca stil se deosebesc evident de restul vaselor, dar care fac o legătură de grafie a înscrisului cu vasul 23 din altă grupă ce se caracterizează numai prin două vase.

O altă grupă — două patere — identice ca lucrătură a metalului, poartă pe ele scrijelituri despre care literatura de specialitate afirmă că ar reda cuvîntul „*Buila*” ce se regăsește și în textul cu litere grecești dar care text este în limba pecenegă. (Idee la care autorul studiului de față nu numai că nu subscrie, ci o respinge ca nefondată și derutantă.)

În fine, o ultimă grupă de scriere (de două vase) au caracter de unicat fiecare.

13 Cf. Milleker Bódog, *Délmagyarország régiségleletei*, Temesvár, 1897, pp. 218 și urm.

Gruparea după inscripțiile cu rune

- criteriul similitudinii -

[illegible]

Restul de încă 9 piese, cuprinse în tabel cu caracteristici de identificare, dar fără să poarte inscripții, au fost menționate pentru simetria cu tabelul anterior.

Anexa nr. 3. Tabel sinoptic comparativ — Elemente grafice ale semnelor rune de pe obiectele tezaurului.

Tabelul prezintă în paralel, spre comparare, semnul existent pe obiectele tezaurului — indicind frecvența, numărul de apariții și numărul convențional al scrierii cf. clasificării după Milleker B. — cu semnele din alfabetul „futhark” sau „orhon” ca semne identice și totodată ca semne asemănătoare în scrierea „de pe lenisei” sasanidă, arsică, rune daneze și rune norvegiene. Tabelul, pentru cele 125 semne, prezintă pe 24 rânduri aferente fiecărei grafii în parte caracteristici de formă, valoare fonetică în scrierea cu caractere latine, denumirea semnului și semnificația semnului în diferite alfabete în cadrul celor menționate.

Anexa nr. 4. Tabel comparativ pentru studiul apartenenței semnelor rune la alfabetul „futhark” respectiv „orhon”. Tabelul prezintă grafia semnelor existente pe vasele tezaurului atit pentru semnele aliniate pe baza tabelului precedent alfabetului „futhark” ca și celui „orhon” grupate pe patru grupe de caracteristici, anume: semne care prin grafia lor se încadrează (cu certitudine) în unul din cele două alfabete (grupa „Existente în mod cert”); cea de a doua cuprinde semne care, prin asemănare, ar putea fi socotite ca făcând parte din alfabet — fie cel germanic fie turanic (grupa „Posibile a fi socotite prin asimilare”); grupa a treia se referă la semne care nu există ca atare în alfabetele respective dar pot fi socotite ca semne compuse din semne cu o grafie certă (grupa „Întii”) și, în fine, semne inexistente în alfabetul respectiv, „futhark” sau „orhon”. Alături de grafia semnelor, tabelul redă pentru grupele menționate și frecvența de apariție a semnului.

În baza elementelor prezentate se pot constata că semnele ce poartă caracteristica Semne certe pentru alfabetul „futhark” sînt în număr de 67 pe cînd pentru alfabetul „orhon” numai de 15. La fel de evidentă pare alinierea „înscrișului” la un alfabet derivat din tulpini germanice dacă se iau în seamă semnificațiile frecvențelor din cea de a patra grupă a fiecărui alfabet (vezi p. 546).

Anexa nr. 5. Tabel numeric comparativ al semnelor — cu rune — de pe vasele tezaurului, pe caracteristici de apartenență la scrierea „futhark”, respectiv „orhon” (vezi p. 547).

ANEXA Nr. 4

TABEL COMPARATIV
PT. STUDIUL APARTENENȚEI SEMELOR RUNE
LA ALFABETUL "FUTHARK" RESPECTIV "ORHON"
- TEZAUURUL DE LA SÎNINICOLAU MARE *

Rune germanice, futhark								Rune turanice, orhon							
Existență în mod cert	Poșibile a fi scotite prin asimilare	Poșibile a fi scotite ca semne compuse	Existență în alfa- betul respectiv	Existență în mod cert	Poșibile a fi scotite prin asimilare	Poșibile a fi scotite ca semne compuse	Existență în alfa- betul respectiv	Existență în mod cert	Poșibile a fi scotite prin asimilare	Poșibile a fi scotite ca semne compuse	Existență în alfa- betul respectiv	Existență în mod cert	Poșibile a fi scotite prin asimilare	Poșibile a fi scotite ca semne compuse	Existență în alfa- betul respectiv
semn	freq.	semn	freq.	semn	freq.	semn	freq.	semn	freq.	semn	freq.	semn	freq.	semn	freq.
þ	23	þ	1	{	8	+	6	N	6	Y	1	{	8	+	6
ð	7	ð	2	{	2	ç	9	C	3	h	2	{	2	ç	9
<	21	8	1			o	5	I	2	2	1			þ	23
N	6	7	1			h	5	}	2					o	7
I	2					e	6	✓	1					<	21
{}	2					C	3	1	1					o	5
✓	1					C	4							h	5
I	5					8	2							e	6
						8	2							8	2
						e	1							8	2
														e	1
														C	4
														I	5
total 67		5		10		43		15		4		10		96	

* Semnul se referă la posibilitatea ca runa respectivă să
fie scotită ca făcând parte, prin asimilare, din
alfabet.

ANEXA Nr. 5

CATEGORIA DE SEMNE	1. În alfabetul „futhark”						2. În alfabetul „orhon”					
	Situația inițială cf. tabel nr. 4 nr. semne	Structura % inițială	Ieșiri la alte categorii nr. semne	Intrări de la alte categorii nr. semne	Situația finală * nr.	Structura % finală	Situația inițială cf. tabel nr. 4 nr. semne	Structura % inițială	Ieșiri la alte categorii nr. semne	Intrări de la alte categorii nr. semne	Situația finală * nr.	Structura % finală
Semne certe	67	53,6	—	7	74	59,2	15	12,0	—	6	21	16,8
Semne posibile	5	4,0	1	23	27	21,6	4	3,2	—	71	75	60,0
Semne compuse din												
semne existente	10	8,0	—	—	10	8,0	10	8,0	—	—	10	8,0
Semne inexistente în alfabetul respectiv	43	34,4	29	—	14	11,2	96	76,8	77	—	19	15,2
TOTAL	125	100,0	30	30	125	100,0	125	100,0	77	77	125	100,0

* Se referă la alfabete înrudite.

1. germanice — futhark, danez, norvegian.

2. turanice — orhon, alfabetul siberian de pe Ienisei.

Tabelul este o sinteză numerică a celui precedent, avînd în plus elemente procentuale ale frecvențelor de apariție a semnelor în cadrul celor patru grupe de caracteristici. Ca un element de analiză a apartenenței semnelor la unul din cele două alfabete, tabelul cuprinde coloane pentru operarea de „ieșiri” „intrări” de semne. Anume: În

Cert pare însă faptul că intransigența catolicismului față de tot ce socotea „păgîn” să fi lovit și „scrierea de incantații păgîne”, indiferent de suportul pe care acestea vor fi fost consemnate. Astfel că după dispariția lui Ahtum și a „țării” sale, pe teritoriile de cîmpie, „scrierea” va fi fost pusă sub opreliște și s-a stins.

Ing. VICTOR FIZEȘIAN

BISERICA VOIEVODALĂ DIN HĂLMAGIU

Situat pe valea superioară a Crișului Alb, Hălmagiul este centrul natural al uneia din succesiunea de „ochiuri depresionare” separate prin strîmtori¹ ce constituie vechea Țară a Zărandului. După o îndelungată absență, el revine în ultimii ani în atenția istoriografică, datorită cercetărilor efectuate aci, care au pus în relief „locul aparte pe care-l ocupă Hălmagiul, ca una dintre permanențele regiunii istorice situate pe cursul superior al Crișului Alb”.²

Cercetările întreprinse în anii 1973 și 1974³ au avut drept obiectiv, între altele și vechea biserică purtînd hramul „Adormirea Maicii Domnului”, ce formase și anterior obiect de preocupare pentru istoriografi. Astfel, fără a avea la bază cercetări științifice, Márki Sándor susținuse că biserica se ridică pe locul unei biserici mai vechi și că „în grădina domnească (a lui Iosif Schweiger)”, „pe lotul avocatului domenial”, s-ar fi aflat odinioară o altă biserică de forma unei cruci cu laturi egale care ar reprezenta „singura biserică de tip bizantin” de pe teritoriul actual al județului Arad.

Autorul dă și dimensiunile construcției: „Cite o latură a crucii măsoară 27 m, iar lățimea interioară a navelor 9 m. Grosimea pereților de 80 cm. Deasupra locului de întîlnire a celor 2 brațe se găsea probabil o cupolă”.⁴

Semnalarea lui Márki a atras pe bună dreptate atenția specialiștilor, care, inițial, acceptă că ruinele bisericii în stil bizantin sînt ale

1 Mihai Iancu, *Leagăne și vaduri carpatice*, București, 1975, p. 219.

2 Victor Eskenasy, *Hălmagiul, un sat medieval din Țara Crișului alb (secolele XIV—XV)*, *Considerații istorice*, în „Ziridava” nr. V/1979, p. 21.

unei biserici românești, mai veche decât secolul al XV-lea, și că biserica existentă, cu hramul „Adormirea Maicii Domnului”, „a fost ridicată ceva mai târziu”.⁵ Ulterior s-a arătat însă că pe ziduri avînd o grosime de numai 80 cm „nu se puteau ridica bolți cu o lungime de 9 m”, cum susține Mărki și că, astfel, nu se poate accepta susținerea acestuia în sensul existenței la Hălmagiu a unei biserici de stil bizantin databilă în secolul XV.⁶

Datorăm lui Alexandru Avram o reluare mai recentă a discuției privind datarea bisericii vechi din Hălmagiu, care susține că „monumentul este databil spre sfîrșitul secolului al XIII-lea, aproximativ în ultimele două decenii” și furnizează pentru aceasta următoarele argumente: planul tipic romanic, frecvent la bisericile romanice din județul Hunedoara (Strei, Sintămărie-Orlea), elevația sobră, cu ferestre mici semicirculare, precum și materialul de construcție — piatră de rîu legată cu mortar de var —, frevent în perioada romanică, ca și considerente de ordin geografic, permit stabilirea unei strînse relații între biserica din Hălmagiu și grupul de monumente eclesiastice hunedorene”, construite cam în aceeași perioadă⁷ și încă o precizare de ordin arhitectonic: iconostasul de piatră, original, este mărturie certă a religiei ortodoxe a locuitorilor.⁸

Înainte de a trece la cercetările întreprinse în 1973—1974, se cuvine să menționăm că în conștiința locuitorilor biserica veche din Hălmagiu era socotită „întîia biserică”, „întîia și vlădiceasca biserică”, sau „întîie biserică a ținutului acestuia” (al Hălmagiului), atunci cînd în 7 decembrie 1754 ei se adresau mitropolitului Nenadovici de la Karlovitz, cerînd sprijinul acestuia ca să-și reprimească biserica atribuită pe nedrept celor cîțiva hălmăgeni ce se declaraseră pentru unirea cu Roma. Ei scriau atunci: „Iară aflășă întru acest ținut și ai noștri locuitori nu puțină samă de oameni bătrîni, carii și în vremea năvălirii și prădării Tătarilor și biruinței turcești, precum această biserică a noastră au fost, mărturisesc, și cum că de oamenii credinții noastre ar fi ridicată de multă vreme, care nice să ține minte și cum totdeauna neschimbat supt a noastre mîni au fost...”⁹

Un alt document din aceeași perioadă, inedit, atestă vechimea considerabilă a unor reparații efectuate de hălmăgeni. Astfel, după ce pierduseră orice nădejde de a-și redobîndi biserica, un număr de 41 hălmăgeni, în frunte cu birăul Gheorghe Fărcaș, cu nemeșii Sida Daniel, Morar Gheorghe și Pârva Adam și cu „giurații” Țarcuș Mihai, Avram Lazar, Irime Petru și Stiop Lazar, cer episcopului din Arad, Sinesie Jivanovici, să le stea în ajutor să li se „întoarcă cheltuielile

5 Silviu Dragomir, *Studii din istoria mai veche a Românilor de pe teritoriul diecezei arădane*, în „Transilvania”, nr. 1—6/1917, p. 25.

6 Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în țările române*. Vol. I, *Artă în perioada de dezvoltare a feudalismului*, București, 1959, p. 565.

7 Alex, Avram, *Arhitectura romanică din Crișana*, Oradea, 1969, pp. 55—56.

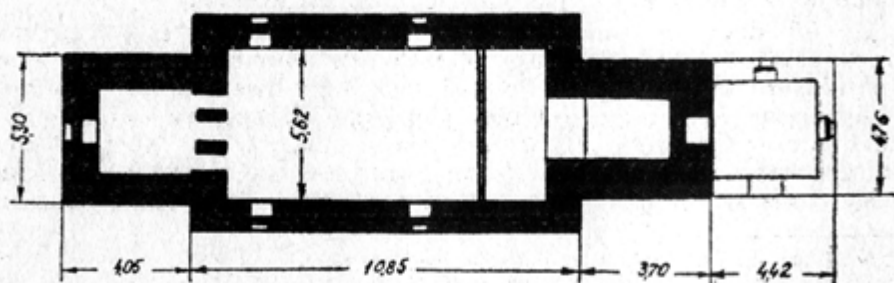
8 Idem, p. 59.

9 Silviu Dragomir, *Istoria desorbirii religioase a Românilor din Ardeal — în secolul XVIII*, vol. I, Sibiu, 1920, anexa nr. 80, pp. 129—130.

Biserica voievodală din Hălmașu (după o fotografie din septembrie 1979)

Portalul vechi în septembrie 1979

Planul bisericii voievodale din Hălmașu (după Alex. Avram)

făcute cu repararea turnului și cu zugrăvirea bisericii, precum și să li se restituie cele două clopote mari și unul mic, și numeroasele obiecte de cult aflate în biserică, înșirate nominal și prețuite.¹⁰ Scrisoarea este datată în Hălmașiu la 15 mai 1755 și este probabil că înaintea cunoscutelor lupte pentru apărarea credinței, duse de hălmașeni începând cu anul 1749 și sfârșite cu triumful ortodoxiei la Hălmașiu,¹¹ a avut loc zugrăvirea bisericii și acoperirea vechii picturi, descoperită în cadrul lucrărilor la care ne vom referi mai jos.

Alte reparații cunoscute s-au efectuat în anul 1880, când a fost reconstruită partea superioară a turnului distrus de un incendiu provocat de trăsnet.¹²

Tot înaintea cercetărilor întreprinse în 1973—1974 s-a admis de către istoriografia mai recentă că: „În Hălmașiu se afla la 1440 o biserică a voievodului Moga...”¹³ și că „Biserica Adormirea Maicii Domnului, atribuită voievodului Moga, este un vechi monument românesc datînd din sec. 14”, avînd și picturi murale de o remarcabilă frumusețe, interpretînd în spirit local, forme ale picturii bizantin-paleologe (sec. 14 și 15).¹⁴

Săpăturile efectuate în anii 1973—1974, au avut darul să clarifice problema datării monumentului. Astfel, ca o primă precizare, s-a putut constata că biserica reprezintă cea mai veche construcție pe acest loc, „deoarece șanțurile sale de fundație nu taie nici morminte și nici nivele mai vechi”.¹⁵ Se infirma astfel susținerea lui Márki, la care ne-am referit mai sus, că biserica ar fi fost construită pe locul altei biserici mai vechi.

Dar săpăturile au scos la iveală morminte, în interiorul bisericii, ca și în exterior, așezate est-vest, cu schelete avînd mîinile încrucișate, dintre care unele permit concluzii pentru datarea bisericii. Astfel, dintre cele aproape 40 morminte au o importanță deosebită: mormîntul nr. 9, descoperit în altar, ce prezintă un schelet de femeie, avînd în mîna dreaptă o monedă de la împăratul Maximilian II (1564—1576), iar în regiunea capului citeva ace de păr de argint, din care unele cu pietre semiprețioase. Voalul de mătase cu tiv auriu, n-a putut fi recuperat; în exteriorul bisericii, spre nord, scheletul aflat în mormîntul nr. 12 purta în mîna stîngă și în zona tîmplei drepte cite o monedă de la Ferdinand I (1556—1564); în sfîrșit, cel mai vechi mormînt sigur datat a fost descoperit în caseta S. I. C., notat cu nr.

10 Ștefan Lupșa și Gh. Lițiu, *Istoria Eparhiei Aradului*, vol. II, fasc. 1, p. 42. Manuscris nr. 119 în biblioteca Episcopiei din Arad.

11 Silviu Dragomir, o. c., pp. 224 și urm.

12 Alex. Avram, o. c., p. 48.

13 Gheorghe I. Moiescu, Ștefan Lupșa și Alexandru Filipașcu, *Istoria bisericii române*, vol. I, București, 1957, p. 282.

14 Vasile Drăguț, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, București, 1976, p. 161. Cf. *Pictura murală din Transilvania (Sec. XIV—XV)*, Ed. Meridiane, București, 1970, p. 46, unde același autor precizează: „biserica voievodului Moga din Hălmașiu, existentă în 1440”.

15 Dan Căpățînă, *Cercetări arheologice la Hălmașiu și Vîrturile (jud. Arad)*, în „Revista muzeelor și monumentelor. Monumente istorice și de artă”, nr. 2/1976, p. 80.

O LUCRARE INEDITĂ A CRONICARULUI BĂNĂȚEAN
 NICOLAE STOICA DE HAȚEG:
 „POVEȘTI MOȘĂȘTI, SCOLARILOR RUMĂNEȘTI”

de: DAMASCHIN MIOC

Nu cu mulți ani în urmă, odată cu intrarea sa în patrimoniul public, într-o bibliotecă bucureșteană, am luat cunoștință și am copiat în întregime un nou manuscris al cronicarului bănățean Nicolae Stoica de Hațeg, despre care nu știam nimic la data editării „Cronicii Banatului”.¹ Nu cunosc, de asemenea să se fi scris ceva despre el pînă în 1973, cînd îl anunțam cititorilor prin publicarea unui scurt fragment.²

Spre deosebire de cele mai multe opere ale sale, care nu au titluri, acesteia i-a dat cronicarul însuși unul și anume: *Povești moșăști scolarilor rumânești*.

Manuscrisul lucrării este autograf al lui Nicolae Stoica. Are 55 folii, scrise pe ambele părți, de mărimea 24—25×20—22 cm. A fost transcris în forma în care ni s-a păstrat, după cum se poate constata din diferitele însemnări datate ale cronicarului, în răstimpul dintre 6 mai și 17 iunie 1830. La sfîrșit se mai află și scurte notițe în germană și română; ultima poartă data de 29 februarie 1832.

Scrisul, în chirilice cursive, cu toți cei 80 de ani ai cronicarului, este citeț și clar, prezentînd puține dificultăți de lectură. Hîrtia este groasă, de calitate inferioară, cu cele mai multe foi de culoare albăstrui, unele însă și gălbui. Foliile sînt numerotate chiar de autor.

Deși de conținut eterogen, această ultimă lucrare a lui Nicolae Stoica este sistematic organizată, cu o introducere și o încheiere, cu capitole numerotate cu cifre romane de autor, fiecare avîndu-și propriul titlu. Cele 19 capitole, de întinderi diferite, pot fi grupate după tematica lor astfel:

1 Vezi: Nicolae Stoica de Hațeg, *Cronica Banatului*, studiu și ediție de Damaschin MIOC, București, 1969.

2 Damaschin MIOC, *Elemente de etnografie și folclor la cronicarul Nicolae Stoica de Hațeg*, în „Revista de etnografie și folclor”, tom. 18 (1973), nr. 4, pp. 299—309.

- a) Probleme didactico-instructive (cap. I—IV);
- b) Curiozități diverse (cap. V, VII, VIII și încheierea);
- c) Povestiri și povești (cap. VI, IX, X—XIV);
- d) Pamflete (cap. XV);
- e) Poezii (cap. XVI și XVII) și
- f) Etnografie și folclor românesc bănățean (cap. XVIII și XIX).

Lucrarea „Povești moșăști” oferă un prețios material de studiu atât pentru istoricii literaturii române vechi și ai învățămîntului, cît și pentru lingviști, etnografi și folcloriști. Este motivul pentru care încercăm prin prezentarea de față să atragem atenția asupra acestui monument încă necunoscut de cultură românească bănățeană.

Noii opere a lui Nicolae Stoica este greu de dat o definiție: o carte de povești bătrînești, cum o intitulează el și în același timp un manual de lectură pentru școlarii mai mari? Din sumara prezentare de mai sus a conținutului, ca și din analiza ce intenționăm să o facem în cele ce urmează, reiese că avem în față o operă de conținut variat, un mozaic literar-științific, care merge de la „hronologhii” fanteziste la realități istorice concrete, de la povestiri și povești pline de miraculos, la date științifice exacte din domeniul astronomiei și geografiei, de la versificări proprii și poezii originale și traduse, la relatări de etnografie și folclor din regiunea natală.

Scopul alcătuirii unei asemenea opere este cel lăsat să se înțeleagă din titlu: o carte pentru „școlarii” români din regiunea graniței bănățene, și anume pentru cei mai mari; însuși conținutul, povești selectate din literatura germană populară de circulație în epocă, curiozități desprinse din revistele sau calendarele vremii, poezii, de conținut moral-filozofic, ca și materialul științific propriu-zis ne indică destul de clar cititorii cărora li se adresează.

Cu excepția introducerii, a unor poezii, a capitolelor de conținut etnografic și folcloric, ca și a unor note personale, care sînt creații proprii, restul este o adunare de felurite materiale traduse din limba germană. Originalele de la care a plecat cronicarul nu le-am identificat; operația rămîne pentru mai tîrziu, fie că o voi face eu însumi la o eventuală publicare a lucrării, fie o vor lămuri istoricii literari în viitor. În cele ce urmează ne mulțumim cu o prezentare a „Poveștilor moșăști”, cu scurte aprecieri și cu unele ilustrări ale modului de a scrie, traduce și prelucra, prin reproducerea unor părți din text.

În privința circulației manuscrisului, a felului cum se făcea cunoscută cititorilor această ultimă operă a octogenarului cronicar, nu avem decît presupuneri. E foarte probabil că el însuși sau uneori învățătorii și preoții din Mehadia, Băile Herculane și poate alte sate grănicerești mai apropiate citeau din lucrare elevilor de la cursul zis „de repetiție” (13—17 ani) sau iarna unor poporeni la șezători. Despre unele poezii Stoica afirmă că se puteau „rosti”, adică declama, sau chiar cînta.

Cît despre povești, factura lor deosebită de cea a basmelor populare românești, ne face să avem îndoieli asupra transducerii lor orale curente, de la cei care le ascultau sau le citeau la alții. Chiar dacă

au fost parțial difuzate, impunând frumusețea lor, cercul celor care au luat cunoștință de ele a fost destul de restrâns.

Care a fost intenția autorului când a alcătuit această operă de astădată el nu ne-o mai mărturisește, așa cum o face pe larg pentru cronici. Afară de ceea ce reiese din titlu, cu acea precizare scurtă: „spre îndemnare la cetit”, nicăieri în altă parte nu pomeneste de ce o scrie și în al cui folos. E foarte probabil că a vrut să pună la îndemna poporenilor și școlarilor săi elemente noi de culturalizare, ca de altminteri și prilejuri de desfătare a spiritului, în afara cunoscutelelor „Esopia” și „Alexandria”, de care el amintește în altă parte și care circulau atât de mult și în Banat, ca și în afara literaturii populare orale. Pentru acest motiv, s-a gândit să extragă din literatura germană, cea mai accesibilă lui, atât pentru că avea multe cărți nemțești în biblioteca proprie și mai putea să și împrumute de la ofițerii de graniță, cât și pentru că era un bun cunoscător al limbii germane, ceea ce i s-a părut mai potrivit cu mentalitatea și pregătirea poporului său. Reușită ni se pare așezarea în lucrare a diferitelor genuri de materiale de lectură sau învățămînt, alternarea celor științifice cu basmele, a curiozităților, care puteau interesa pe unii, cu versurile de factură populară sau intelectuală, care plăceau altora, a semnificațiilor fanteziste ale unor piese prețioase cu obiceiurile din regiune la evenimente mai deosebite sau la sărbători religioase sau mitice.

Această întreprindere a lui Nicolae Stoica se înscrie într-un curent general din cultura românească a primelor trei decenii ale secolului al XIX-lea, cel al multiplelor traduceri ce se fac din literaturile străine, mai cu seamă franceză și germană, și care apar la București, Iași, Craiova, Brașov și Sibiu. Prin faptul că erau tipărite, ele reușesc să impună și să lase posterității nume ca cel al lui Beldiman, Căpățineanu și alții. Nu a fost din păcate cazul cu lucrările cronicarului bănățean, nici cu cele istoriografice și nici cu cele literare.

Părțile originale din „Povești moșăști” au unele calități literare, remarcate și în cronicile sale, iar tălmăcirile sînt, în majoritatea lor, atât de prelucrate, de cizelate, încît rareori lasă impresia că ai de-a face cu traduceri și nu cu o creație proprie; doar denumirile străine ale personajelor și factura de basm apusean sau oriental a poveștilor și povestirilor le indică sorgintea.

Limba românească folosită, de mare acuratețe, ca și în „Cronica Banatului”, este deosebit de cursivă, cu foarte puține neologisme și barbarisme; deși scrie în graiul său bănățean, cu unele regionalisme, scrisul său este departe de a nu putea fi înțeles de cititorii români de pretutindeni.

În redarea pasajelor din „Povești moșăști”, ca și la „Cronica Banatului”, am păstrat ortografia și limba povestitorului, graiul său bănățean din regiunea Mehadie, așa cum de bună seamă el l-a rostit.

„Poveștile moșăști” încep cu o „hronologhie” scurtă a unor evenimente din Vechiul Testament, socotite mai importante, începînd cu

uciderea lui Avel de către Cain și terminînd cu „Nașterea Domnului Iisus Hristos”.

Urmează titlul lucrării: „Povești moșăști, scolarilor rumânești, spre îndemnare la cetit, acum rumânește prin Nicolae Stoica de Hațeg, protopresviterul Mehadii, ca director scoalelor sătești, adunate aicea, în capete arătate, adecă...”, după care urmează cuprinsul, la sfîrșitul căruia se află însemnarea: „Semnat, Media, la 17 iunie 1830, Nicolae Stoica, protopresviter” (f. 4).

Ca și în alte opere ale cronicarului, găsim și aci o introducere originală, numită de el „Cuvînt întîiu”, în care sînt expuse pe scurt concepțiile sale iluministe cu privire la rosturile învățămîntului și însemnătatea culturii, opinii referitoare la originea poporului său, aprecieri la adresa unor oameni de cultură români și prinosul său de recunoștință față de ei, mindria sa de a fi urmaș al unui neam vechi și vestit, ca și disprețul pentru renegați.

Elogiul și importanța lecturii sînt astfel subliniate: „Prin cetirea cărților, cu mintea vine îndemnata înțelepciune, mintea să luminează, inima se veselească, către fapte bune îndreaptă”. Cu privire la dezvoltarea învățămîntului la românii săi, Stoica își arată nemulțumirea, deoarece — spune el — mulți dintre ei fac biserici la care nu se duc, ridică cruci la care nu se închină, zugrăvesc morminte, toate cu mare cheltuială de bani; iar pentru cultura fiilor și nepoților, a-i da la școli mai înalte, nu se învrednicesc s-o facă. „... pentru vii, bunii fii, următorii, strănepoții noștri, de a-i învăța, de a-i coltivi, nebăgînd seamă, nu ne pasă, fără grijă a fi, pe scoale și învățături bani nu dăm”. Românii ar trebui să se gîndească că „românii, strămoșii noștri... învățături, scoale au pus... pre toți craii pămîntului i-au biruit, ei în toată lumea au împărătit... și înțelepți au fost.” Dă apoi „pilde de români... foarte învățați”, între care Dimitrie Eustatievici, Samoil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Damaschin Bojîncă.

Merită relevate tot din prefață și cîteva știri autobiografice: anii de școală, modul cum se învăța, programa, școala de la Timișoara, participarea la traducerea Catihisisului Mic, directoratul său la școlile naționale rumânești din regiunea graniței bănățene și realizările, precum și ceea ce a scris, după propria-i opinie mai important: *Viața lui Alexandru cel Mare* (traducere după Curtius), *Cronica Banatului*, *Cronica Mehadii* și *Poveștile moșești*.

Găsim interesantă comparația pe care o face între chipul cum se predica în bisericile catolice, pe care îl admiră, și în cele rumânești, ortodoxe, care îi este mai pe plac, fiind pe înțelesul tuturor.

Își încheie „Cuvîntul întîiu” cu exprimarea mindriei că neamul său rumănesc „în cărțile lumii lăudat rămîne”.

Pentru însemnătatea conținutului, ca și pentru faptul că este contribuția originală a cronicarului, ne îngăduim a reproduce pentru cititori această introducere în întregime.

„Cuvînt întîiu, către iubiții și cumînții fii.

Aicea cu cinci feăliuri de buchi, A., B., V., una dezvălîtă vă arăt adăogirile următoare, despre începutul scoalelor înalte, academii, în Europa, cursul lunelor cu a planetelor, cîte națioane de oameni și limbi și relighii în lume, cu fel de fel de pilde, povești și cimilituri lumești, de care nici eu n-am învățat, decît ce știu sau am știut, nunți rumănești di pe la Meedia, la care și eu am nuntășit, iară cealelalte toate de prin cărți și în scoale învățate, de mine adunate și prescoasă. Și măcar că-i știut că bucata cît de bună în scafă nu dă apetit ca din porțelan și cel mai bun vin în vas urît nu-i ca cel din păhar cristal; vasu dă gustu. Însă, deacă nu e în oală și rînza e goală; apoi, fie cum ar fi, tot nu strică a se ceti și a le dreăge. Că prin cetirea cărților, cu mintea vine însemnata înțălepciune, mintea să luminează, inima să veselească, cătră fapte bune îndreaptă.

Și aceasta este știut, că măcar că din vechime preoții pre scoarță de tei, pre pei de miei și table de lemn au scris, au învățat și mulți înțălepti au fost. Acuma e 150 de ani de la rădicarea tipografiilor rumănești; cărți bisericești, preoțești eșiră, în mare prețu, însă nici lor deajuns, cît multe beserici romănești cu cărți slovenești de a lui Bojidar³ de la Veneția să ajuta, apoi sîrbilor le-au vîndut.

Eu în pruncie vro cinci ani de la buchi pre panachidă de lemn am învățat, dascălu table din psalmi îmi scria; dacă o învățam, o rădeam, cu ceară o ungeam, neătedită, de păr, și-mi scria altă tablă. Apoi hartie și Ceaslovu căpătai, acesta cu Psaltirea, Apostola, Evangelia, Catihis Mare, vrund an; în Cetatea Timișorii șeasă ani împlui, rînduiala bisericii o știui. Acolo, învățătorul clericilor, Dimitrie Eustatievici, român, predică sîrbească în biserică înaintea episcopului făcea; uneori protopopu Ceacovii, Ștefan Camenschi, muscalu, predica. Ascultam în bisericile nemțești tineri propoveduitori învățați, cu pilde morale și sfîntă înfocare, Acte, Tempe, ochii, mîinile, sus, jos, în palme plesnind, ca cînd la muze în Parnas au învățat, 50 de ani în Athine, alții în Lațedemonia în publicu au dăscălit, republiche au rînduit. Care măcar că cu drag le ascultam, însă a acelora ai noștri îmi mai plăcea, că mai lin, blînd învăța, căutînd la oameni țilcuia, toate înțelegeam.

Și aceștia cu pilde morale pre români și pre sîrbi înfruntau și cu alte națioane luminate îi muștra, căci cei ce pot nu dau pruncii la școală să învește nemțească și altele spuind ei, că lumea e grădina în careă Dumnezeu pre Adam și pre Eva i-au pus și le-au dat cu poame, verdețuri și culeăge, iară lui Noe peăște și carne a avea; ca și românii așa să urmează, adică să se scoale pre-ncet, ca întîiul să înceapem. Ceriul noo toate ne dă, ca altora într-un chip, să serguim a urma luminatelor noroade, să nu zăcem în pămînt, înpilați

3 Bojidar Vukovic, principe sîrb refugiat la Veneția, a tipărit aci mai multe cărți slavone bisericești. Este unchiul lui Dimitrie Liubavic, tipografu de la Tîrgoviște, care a tipărit un Molitvenic (1545) și un Apostol (1547).

în tămniși, pe rușine să fim, că zic că noi facem biserici, dar nu le cercetăm, rădicăm cruci, dar nu le rugăm, mormîntii pe din afară îi zugrăvim, închipuirile morților și numele noastre oltariului jărtvind fără colivă, bani rășchirăm, dară la ceale de lipse, adecă pentru vii, bunii fii, următorii, strănepoșii noștri, de a-i învăța, de a-i coltivi, nebăgînd seamă, nu ne pase, fără grijă a fi, pe scoale și învățături bani nu dăm. Pruncii cu sila cinci ani învață, scapă, în 5 luni, fără îndemn, tot zăuită. Negîndind noi că romanii, strămoșii noștri, după multe vărsări de sînge, cu cetăți, turnuri întăriți, învățături, scoale au pus, pămînte, industrii; bărbătește au lucrat cu armele, împăratului și domnilor credincioși s-au purtat, pre toți craii pămîntului i-au biruit, ei în toată lumea au împărășit și nume foarte strălucite ș-au făcut. Un împărat după altul pre toată lumea a o împărășit, a o înfrîna, a o împăca; și înfălepti au fost.

Vedeți de unde, din cine ne tragem, ca vechi moșteani! (sl. n. — D. M.). Deci să ne sîrguim, să ne îndemnăm, scoale, învățători să ajutăm, mai vîrtos cei avuți, să deă la învățatură.

Pilde de români, în multe limbi, cu scoale înalte, foarte învățați, afară de cei bătrîni, din vechime, afară de episcopii Țării Românești, care deodată patru tipografii au rădicat, ce numai de la anii 1763, fiind eu în Timișoara, unde avurăm doi români cu limbi și scoale învățați: întîiul, fecior de preot din Brașou, susnumitul Dimitrie Eustatievici, învățătorul clerului; să dusă la Ardeal secretar la episcopul Dionisie, apoi cu Sofronie veni la Sobor în Carlovăți, scrise Catihisu Mic, cu mine, fu director scoalelor. El sinodalnicele prediche rumânește le-au făcut. Al doilea în Timișoara atuncia veni, un fiș-cal tînăr, la episcopul secretar, Ilia Popovici, fecior protopopului din Sibii, apoi fu syndicus la magistratul cetății. Atuncia veni la Timișoara popa Costandin Rîmniceanu, tipografu, ca aci tipografie rumânească să deschidă, ci episcopul Vidac nu lăsă.⁴ La tipografie în Buda învățat rumân, părintele Samoil Clain, revizor a cărților, Biblia întrea-gă o tipări.⁵ Jincai, revizoru, învățat istoric. Ioan de Molnar, crăesc doctor de ochi, Gramatică românească-nemțească⁶ făcu, ceale 12 luni cu Mineiu⁷ protipări. Protopopu Petru Maior, revizoru cărților în Buda, alcătui Istoria Rumânilor,⁸ de laudă, și Prediche preste tot anu, dumineci și sărbători, și morților.⁹ Dar Nicola Nicolau din Brașău

4 Episodul este relatat cam în aceiași termeni și în unele note ale lui Stoica, publicate de N. Iorga, *Observații și probleme bândătene*, București, 1940, p. 99.

5 Este vorba de lucrarea *Biblia*, adecă dumnezeiasca scriptură a legii vechi și a celui nouo..., Blaj, 1795.

6 Titlul în original al lucrării: *Deutsch-walachische Sprachlehre*, Viena, 1788; ed. II-a, Sibiu, 1810; ed. III-a, Sibiu, 1823.

7 E foarte probabil vorba de Mineiu Mare, Buda, 1804—1805; are variante atît pentru Transilvania, cît și pentru Țara Românească. Nu se cunoaște rolul lui Molnar la retipărirea lui.

8 *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, Buda, 1821.

9 *Prediche sau învățături la toate duminecele și sărbătorile anului*, p. I—III, Buda, 1810—1811 și *Propovedanii la îngropăciunea oamenilor morți*, Buda, 1809.

Gheografia rumânească¹⁰ cu Calendariu de o sută de ani¹¹ făcu. Naum Petrovici, perceptoru scolii Preparandii făcu Pedagoghia.¹² Tînărul crăesc advocat Damaschin Bojîncă făcu Diregătoriul Bunei Crăştere¹³ şi alta;¹⁴ Zaharia Carcalechi, cartulariu dă Biblioteca Rumânească.¹⁵ Care toţi, ca patrioţi, cu cărţile şi învăţăturile sale pentru cultivirea neamului românesc lucrară. Noi îi lăudăm şi mulţămim.

Eu de la anul 1792, după înalta poruncă şi a episcopului în tot reghimentul valah-iliriş, toate scoalele naţionale — care, după arsura turcilor cinci ani, pierisă, să stîlnească — în doi ani, ca director, călătorind, scoale şi învăţători alai, aşezai. Acuma iară, pre poruncă în-părătească, ca director, avînd scoalele naţionale, scrişi nova Istorie a marelui Alexandru, altă istorie rumânească, ca univerzal adunături, altă istorie nemţească o scrişi, ca simple poveşti de Mehadia cu în-prejurul de-aicea, a meale. Şi acum, iată-vă, Poveşti moşăşti, iar scolarilor rumâneşti, la optzeci de ani ai bătrîneţii, fără de ochelari scriu, pre toţi ca şi alţii vă îndemn la învăţătură, cu bună, cinstită purtare, cu scoale, să vă sculaţi, ca luminatul nume a strămoşilor romani din buna purtare să-l arătăm, înpărăteştile porunci cu credinţă să le împlinim, moşiile bine să le lucrăm. Iară de-s vrunii rumâni şi le ruşine cu noi a să numi, aceia să se leăpede pre voe-şi. Iară neamu ne numesc români, în cărţile lumii lăudat rămîne.

Semnat, Mehadia, 8 iunie 1830, Nicolae Stoica de Haţeg, manu propria, protopresviter".

Capitolul I, destul de scurt (f. 5^v—6), poartă titlul: *Despre buchile, slovele sau literele mai întîlu în lume scoase*. Sînt reproduse denumirile tuturor literelor din alfabetele ebraic, arab, grecesc, latinesc şi slav. Pe cele din urmă, arată cronicarul, românii, care şi-au uitat alfabetul lor, latinesc şi l-au adoptat pe cel slavon, l-au îmbogăţit cu două litere: *i*, în şi *ge*, *gi*, în vremea lui „Io Ştefan Petru, voievodul Moldovii, în Suceava".

Capitolul II (f. 6^v—7^v are titlul *Pentru scoalele înalte, în ce ani, în ce loc în Europa s-au rădicat*" şi „Anii în care oamenii cei învăţaţi cîte măestrii în lume au aflat de folos au cum". În partea întîia sînt înşirate şcolile înalte din Germania, Franţa, Italia, Rusia, Polonia ş. a., cu anul înfiinţării lor, ca de pildă: Lion (830), Orleans (1312), Praga (1360), Franckfurt (1508), Moscova (1751 ş. a. După aceste date, cronicarul, cu gîndul la localitatea natală, adaugă:

10 Descoperirea Americii... alcătuită de Johann Heinrich Campe... cu toată cheltuiala lui Nicola Nicolau din Braşov dată în tipariu, t. I, Buda, 1916.

11 Calendariu ce slujeşte pre 100 de ani..., Buda, 1814.

12 Pedagoghia şi Metodica pentru învăţătorii şoarelor orăşeneşti şi sateşti de Villom (Villaume), acum întîlu pre limba daco-românească tradusă şi prelăcută de Naum Petrovici, al fundusurilor şoarelor de legea grecească neunită, naţionale în crăimea Ungariei crăesc perceptor, Buda, 1818.

13 Diregătoriul bunei-creştere..., Buda, 1830.

14 Răspundere desgurătoare la cîrtirea cea în Hale în anul 1823, Buda, 1828.

15 Biblioteca românească întocmită în 12 părţi..., Buda, 1821.

lată, 1400 de ani, scoale înalte, afară de ceăle nesocotite în orașă, cetăți și în sate rădicate, din care istorii de lume au scris, însă de Meedia, măcar că au fost vestită, ci aicea întră munți fiind, nici unul n-au știut-o, acum o ccută".

Urmează date din istoria lumii, împletită cu cea a românilor, care impresionează prin concizia și exactitatea lor:

"1444. Turcii pre unguri la Varna bătură, craiul pieri".

1453. În vremea lui Constantin al 8-lea, împăratul răsăritului, Mahomet II, împăratul turcesc, luo Constantinopolu...

1526. În batalia ungarilor cu turcii, la Muhaci, unde craiul unguresc Ludvig într-o baltă să înecă...

1683. Turcii a doo ora încongiurară împărăteasca cetate Beciu, ci deșerți să dusără, fugiră...

1716. În zilele lui Ahmet III, împărătescul feldmarșal, ghenearal prinț Eughen, la Petrovaradin 200 de mii de turci bātu, apoi într-acel an, toamna, de la turci luo Timișoara...

Apoi se numără în ani alte evenimente istorice, descoperiri, invenții:

"De la începerea vinilor (viței de vie) la franțuzi ... 2354.

"De la împăratul Traian, ce cu romanii pre dații bātu, țările aicea romanilor supusă ... 1725 (ani).

"De la aflarea și începutul clopotelor la biseărici ... 1380 (ani).

"De la începutul morilor de vânt ... 750 (ani).

"De la începutul ceasornicului cu roată ... 730 (ani).

"De la începutul militării reghimentului nostru valah-iliriș, în gra-niță ... 56 (ani).

"De cînd sînt eu paroh și reghimentspater și acu protopop ... 53 (ani)...

Capitolul III (f. 7^v—9) constituie o lecție de astronomie, la nivelul anilor 1830, purtînd titlul: *Despre timpi, cursu lunii, a planetelor ce-s la ceriu aflate*.¹⁶ Cronicarul recunoaște că după alte cărți „și eu scot. Și văd steăle în firmament, însă care, ce e aceăia, nu știu, destul că sfîntul proorocu Moysi zice: făcu Dumnezeu doi luminători, unul de lumina zioa, altul noaptea, și văzu că-i bine; și-i foarte bine, eu cred".

Capitolul IV (f. 9^v—10), pe care l-am putea numi o lecție de geografie umană, are titlul: *De părțile lumii, limbile, națioanele în Europa ș. a. pre pămînt aflate*. În prima parte se dau suprafețele continentelor în mile patrate și a cîta parte o formează fiecare „din tot boboloșul pămîntului”. În cea de-a doua se arată numărul limbilor de pe pămînt (—3094), apoi „națioane, neamuri care în Europa lăcuitoare așezate”. De origine latină, „feătele limbii latinești”, (Italia, Spania, Franția, Portugal și în Valahia) sînt 61 de milioane. De origine germană, „din neămți trăgătoare” (Țara Nemțescă, Anglia, Denemark,

16 Textul acestui capitol din „Povești moșăști” l-am încredințat pentru a-l comenta fiului meu, Vasile Mloc, astronom; se va publica ulterior probabil tot în „Mitropolia Banatului”.

Norvegen, Țveđen, Nederlandu etc.) sînt 54 de milioane. Slavi sînt 46 de milioane etc. etc., Se ocupă apoi de religii, arătînd că cei mai numeroși sînt catolicii (în jur de o sută de milioane), apoi protestanții 47 milioane, ortodocșii 32 milioane etc.

Capitolul V (f. 10—11^v) cuprinde date de geografie fizică, știri despre unele prevestiri, care i s-au părut autorului mai interesante. Are titlul: *Pentru patru părți în lume, despre sfîrșitul lumii, cu a doa venire, după prorociile din Saltburg și Constanti din Țara Nemțescă, cu cea din Bologna, în Italia și peatra scrisă grecește de la Silistria, de a fi.*

Cele scrise în prima parte se aseamănă foarte mult cu cele din „Cronica Banatului”. Spre sfîrșit, Stoica menționează:

„Alta, într-acest an, 1816, nu numai că pe aicea foamete mare fu, ce și în sus, încă în luna lui martie, după neao, vîrsarea ploilor, creășetrea apelor, Dunărea, Tisa, Murășu, în Țara Ungurească în sus, la vro 237 de sate, locuri, pămînte, moșii au înecat”.

Dă apoi textul unei inscripții de la Silistra, după care, de asemenea, mai face o însemnare:

„În anul 1815, aicea pentru cetatea Ostrov, Nai-Orșova, bălînd turcii înpărătești pre cei moșteăni, viînd fraibatailonu Bucoviner, cu români, eu vin le-am dat, des me-au jucat, cît an. 1816 novelile numele me-au pomenit; și de foame n-am pierit”.

Capitolul VI (f. 11^v—14^v), *Despre un adevărat încrezut scriitoriu de istorie de la Untersperg, în Saltburg, carele această întîmplare așa au scris-o, în 9 iunie 1701, este traducerea unei povestiri moral-religioase, cu accent pe unele prevestiri apocaliptice. Ceea ce este de reținut, e frumoasa limbă în care este tradusă; ai tot timpul impresia că însuși cronicarul povestește în graiul său natal.*

Un oarecare scriitor al unui preot din Reihenthal a trimis în Alpi pentru a copia o inscripție de la gura unei peșteri. Apucîndu-l seara transcriind, a hotărît să înnopteze acolo:

„Aceasta fu miercuri seara, după Rusalii. Iară dimineața, stînd aci, căutam împrejur încoace, încolo. Văzui un călugăr cu barba mare, albă și descuți stîndu-mi înainte. Cetea într-o carte mare și pre umăr avea o legătură mare, cu multe chei. Și-mi zise: de ți-i voia, tu vino după mine și-ți voi spune mari minuni și ți le voi arăta și de-ți va fi foame au seăte, tu toate le vei avea! Și după spaimă și frică iar în fire îmi venii și după dînsul plecai. Și privind pre gaura peșterii cea întunecoasă, îmi arătă scripturi deasupra, ales, curat. Apoi ajunsărăm la un turn mare și un tron, jătu, ce strălucea luminos ca soarele; de-acolo ajunsărăm la o poartă de fier, pre un deal mare de peatră... Și căutînd mai departe, încolo, văzui la o mănăstire frumoasă un turn maistoresc, foarte iscusit, nalt, frumos, cu clopote; pe aici și fîntînă bună, frumoasă și toate zidurile acestea pre loc șes, neăted sta... și iată văzui 700 de călugări de sus pre treăpte în jos

coborînd, tineri cu bătrîni, în păpuși de lînă și la mine ager căutînd; în ceale 50 de coruri să dusără și a cînta începură înalte laude și bisericeasca cîntare". Călugărul îl poartă prin multe alte locuri minunate, pe care le descrie: „Apoi, iar mă dusă mai departe în biserică și toți călugării, cu limini și lampașă, în cea mai frumoasă rînduială, tot cîte doi în rînd, la drumu mergînd, pre calea ce venisem înlontru... Și mă mai duse ducătoriu meu tocma pîn aproape de o foarte frumoasă masă întinsă, la careă șădea marele împărat Fridericus pre un scamn și dormea; a căruia barbă lungă pîn în pămînt ajungea...”

După alte descrieri, povestirea se încheie cu tot felul de preziceri negre pentru omenire, mai ales războaie și răscoale.

Capitolul VII (f. 14^v—16^v) cuprinde 24 diferite curiozități relative la prețul unor veșminte, la costul unor nunți și oștețe: De vestmente, nunți, oștețe domnești, nemțești, foarte prețioase, în bani răschirași. Iată de pildă cîteva din ele:

„7. La înpreunarea nunții craiului Hainrih IV, în anul 1600, la înția culcare cu mireasa Maria de la Medișis, el ei li dăruî o salbă pentru grumazi în 200.000 de cronen prețuită, un leibel de 100.000, ineale și alte scumpătăți de 200.000 de cronen. Vestmîntul mireășii era aur, în mohorît lucrată, poala Țoalei în 15 rîfi lungă și toată cu crini de aur înpodobită. La botezul fiiului ei, ia să arătă înbrăcată cu o rochie ce avea 32.000 de mîrgăritare, cu 3000 de diamante înfrumusețată”...

„15. Herțogul Vilhelm din Baiern—cu fecioara Renata de Lotringen în anul 1568 Ținură înpreunarea nunții, la careă foarte nalt, să suî; întră feăliu bucatelor pre masă să pusă o pastetă mare, în careă era un om mic, staticot, de trei palme nalt, carele era al erțherțogului Ferdinand din Estraih, carele viu deodată din pastetă pe mase eși, înbrăcat în chiras, coif de fier, în mînă cu șteag, pre masă printră vase înprejur umblînd, tuturor gostilor ca un prietin cu bună cucerie aplecat, închinîndu-să, glume au făcut”...

E de precizat că datele sub care sînt amintiți monarhii în general corespund realității istorice.

Capitolul VIII (f. 17—17^v) e constituit dintr-o altă curiozitate, de oarecare haz: Despre barbele barbaților. Se discută purtatul bărbii în diferite epoci și la diferite popoare. Astfel, la evrei, chinezi și turci barba e „în mare cinste”. Macedonenii, din porunca lui Alexandru cel Mare, și le rădeau și la fel și grecii.

„... Dionisie, tiranu al Siracuzii, simțînd gîndul barberiului său, ce vrea să-i ia viața, rîndui ca barba lui prin fiesă, cu găoci de nucă fierbinți să i-o iae. Acesta statua lui Esculapiu avîndu-o, porunci de-i luară barba de aur, zicînd că-i va creăște alta”...

Se prezintă apoi evoluția purtatului bărbii la romani, la germani, cehi, spanioli, francezi și ruși.

„Neamții încă din vremea lui Tațitu barbele își tăiau. Carol cel Mare, precum și următorii lui, în peceătele sale cu barbe scurte să vād. Într-alt chip împărății neamțești pîn la Maximilian II toți barbe au purtat... Împăratul Maximilian II (:crigsrat, născut 1507, au murit

1575) a căruia barba pân la picioare, de-acolo îndoită în sus, îndărăt pân la brâu adusă îi spînzura, apoi tot încă ce mai era, pre un bîț sucită, după grîu o purta"...

Capitolul se încheie cu o glumă, dar și cu date despre persoana cronicarului: „De astă dată, destul pentru barbe, că celor ce ar căuta multe a scrii, barba le-ăr încărunți, despre barbe lungi au scurte, groase au subtile, dă ceăle mai bune a se adevări, acele din istorii vechi multe ar auzi. Iară eu, carele de la an. 1777, iară 53 de ani o port, și de nu o laud, nici nu o defaim”.

Capitolul IX (f. 18—20^v) cuprinde o poveste: *Teara îndestulărilor. Istorie de zîă farmecătoareă*. Mirachel, fiul din flori al unei prințese, crescut de un pescar, este ajutat de o scoică să ajungă, după unele peripeții, într-o țară fermecată, unde, pînă în cele din urmă, ia de soție pe crăiasa acelor locuri, numită Favăra.

Iată cum este descrisă această țară a minunilor:

„Pămîntul din sine dă toate ceăle ce-s de lipse spre viața tuturora, așa cît într-acel pămînt nice bauri, nici lucrători de pămînt nu sînt, ci în toate părțile case mari, magazine spre păstrare, de toate feăliurile să vedeau, dar nici o cetate nu avea, ci numai casele lor fiecarele, palaste înfrumusețate și minunate grădini”.

Iată și cum e întîmpinat eroul povestirii în acea Țară a Îndestulărilor:

„Toți lăcuiitorii cununi de ruje înainte îi aduseră, pre cale-i flori presărau, în toate părțile mirodenii aprindea, așa ca vreodată unui Aléxandru făcuse; Miracăl, măcar că n-au fost așa mare ca acela, dar în faptă fu el mai norocos. Deci să auzi o muzică negrăită și după ce ochi el în mijlocul mulțimei de un popor frumos și căruța, hinteul Favării în paradie, cu pompă viind, pră rînduiala ei. Hinteul fu așa: cu tafot galbin cupțușit, înperinat și cu arome înfrumusețat; fireanghele hinteului erau de piei mirositoare, ciurate, mrejuite, cu șnire galbine, cu argint împlite... ușile, ferestrele hinteului în loc de uiaă erau numai cîte un diamant lucrat”.

Povestirea se încheie astfel:

„Prințul în toată viața lu au fost norocos și fiindcă-l iubia poporul, cu măriri și cinste au fost încărcat. El au murit la înalte bătrînețe și la moarte i s-au părut că viața lui numai de un ceas au fost”.

Capitolul X (f. 20^v—26^v) cu titlul: *Poterea lui Amor. Istoria cu farmecătoareă*, cuprinde și el o povestire în care rolul de seamă îl joacă personajul mitologic Amor. Acesta face tot felul de farse unor ființe de intenții și fapte rele, ajutînd pe tinerii nevinovați și îndrăgostiți. Eroii povestirii sînt: Papan, prinț de Sabba, Latina, prințesă din Arabia, „farmecătoareă” Absolute, prințul de Piatra Spaimei și Virtutea, „fata ceriului”. Întîmplările, destul de simple, se desfășoară între intrigile lui Amor, care ajută la apropierea dintre Papan și Latina, și uneltirile Absolutei și ale lui Piatra Spaimei. Redăm cîteva pasaje cuprinzînd mai cu seamă descrieri și portrete. Iată cum este prezentată Latina:

„Persoana ei așa de plăcută și bună de iubit era, cît nimenea nu putea căuta la ea de-a nu simți oaricare aprindere, ce ea din sine da. Ea nu erea naltă de stat, însă statul ei atît de iscusit, umbletul, jocurile ei, toate îi erau așa de îndrăgitoare, cît toate ale ei la toți plăcea. Ochii ei erau scamnu îndrăgirii, încă și aceasta, că fiecare a ei căutătură pre toți trăgea să o îndrăgească” ...

Iată cum este descris și prințul de Sabba:

„Persoana trupului lui, frumoasă, fața lui așa de tot îndrăgitoare... El avea ceăle mai regularnice mișcări a feștii, ochii mari, negri, fără asemănare, veăseli și drăgălași, gura lui spre rîs zîmbitoare, dinții lui frumoși, păru plăviți, crețisor, ce-i era spre frunte moțat, carea da statului lui și feștii un chip minunat”.

Și una din acțiunile lui: avînd o săgeată de la Amor

„capătă o corajie preste măsură”; apoi „odată o aruncă spre cătănele ceăle de piatră. Săgeata dintr-unul într-altul sărea și-ntr-o clipă de ochi toți aceia jos într-un genunche căzură și-i făcură loc spre întrare, cit să poată treăce pîntră dînșii. El luundu-și iarăși săgeata pîntră ei trecu. Apoi meărsă pîntro grădină cu fieri și ochie palatul cel dorit, can aproape, înainte-i...”.

Pentru căsătoria lor, Amor:

„... o vale frumoasă aleăsa, cu deălcuțe mici, verzi, înflorite încungiurată, o peșteră iar așa veselitoare, căriia asemenea în lume nu să află, pre careă însuși Amor aci o așezasă, să fie ea cămară de mirease...”.

Intr-această îndestulare de mîncări și băuturi, deodată făr de veăste să auzi un trăznet, fulgere mari să văzură, ceriul să deșchisă și o fete frumoașe... tinerică, jos să pogorî... o doamnă înaltă, într-un chip lin, blînd o ducea și era o priveăliște majestată, cît la soare putea căuta, iar la strălucirea razelor ei nu puteai căuta”.

Povestirea se încheie cu cîteva versuri, dar care ultimele sună așa:

„O, ceriule, apleacă-te spre a noastră rugăciune

Și dă-ne îndreptări cu nărave bune”.

Capitolul XI (f. 26^v—34^v) este consacrat unei întinse povești *Buna Doamnă*. Istoria cu zîna fărîmăcătorea, cea mai frumoasă din cîte are lucrarea. O femeie, Buna Doamnă, retrasă într-o pădure, crește trei copii găsiți: Lireta, Mirtis și Fain Fain. Un crai hain însă îi alungă din pădure. După multe întîmplări nefericite, intervine o zîna bună, care ajută pe Buna Doamnă și pe cei tineri, pedepsind pe crai. Ca și altele, povestea cuprinde mai multe versuri. Reproducem cîteva pasaje mai sugestive:

„Au fost odată o bună doamnă, vîrtutnică, curenică, careă toate întîmplările ce turbură viața omenească le petrecuse. Ea lăcuise la curte, unde sînt valurile încurcate; eu socotesc: strîmbătăți, necredințe, pierderea averilor și a prieteniei le simțise. Apoi i sa urî de-a fi mai mult la așa loc, unde înșelăciunea și prefăcutu au scamnul său și să socoti să-și lase țeara sa și alîta departe să se ducă, cît pre toți oamenii ei să-i zeuite, unde să nu mai audă pre cineva de dînsa vorbind.

După ce se duse destul departe de curte, acolo, într-un ținut deoparte, îi plăcu un loc de-a să sălășlui și tot ce gândisă a face, aceia și făcu. Ea își cumpără o turmă de oițe, al căriia laptele spre bucate, iară lina spre îmbrăcămînt îi erau... Ea în toate zilele, cu furca la brîu, își mîna turmița... și pe-ncet s-au dedat ea și singurătate și în sine îndestulată a fi... De odată, într-o clipă de ochi, aci îi veniră trei mici pruncuți, preste măsură frumoșei, sărind și toți trei la dînsa alergară... Ea așteptă multă vreme, în gînd dor o veni cineva din cei ce i-au adus aci să-i caute, ci nu veni nima și va să însăreaaze... Ea le făcu lor țoale de iarnă din scoarță cu de teiu, iar de vară, țoale de bumbac. Și măcar că erau încă micuți, dar tot își mînau oițele... Ei așa creșteu, mai do de-a se vedea, și viața în nevinovăție își petrecea... Într-acest chip viețuia această mică familie în liniște și-și petrecea așa după cum se schimbă timpii anilor, acum într-un chip, acu într-altul, și ei tot își păstorea turma lor...".

Basmul se încheie tot cu versuri:

„Fericit e carele cu însași a sa viață,
Cu alese, bune pilde și pre alții îi învață.
Atuncea să biruesc toate lucrurile ce sînt,
Dacă ne plac faptele bune pre pămînt.
Mîntea să cade la toate înainte să privească
Și ceăle de lipsă spre ținerea noastră să-și agonisească”.

Capitolul XII (f. 34^v—38^v) este tot un basm: *Prințul Curioăzii*. Istorie cu zîna fermăcătoarea. Eroii basmului, ca și în celelalte, sînt puțini la număr: prințesa Ciliciei, Prodigă, prințesa Modesta, prințul Ambițiosus, prințul Curiosus (*Curioăzii*), fiu al craiului din Frigia și nelipsita zîna, de astă dată crăiasa zînelor din Lichia. Acțiunea se desfășoară mai ales în jurul dragostei prințului Curioăzii față de Modesta, total indiferentă. În cele din urmă totul se încheie cu bine, spre „fericita norocire a amîndurora persoanelor”. Și în această poveste cronicarul imprimă traducerii farmecul limbii sale. Iată cîteva exemple:

„În vremile cînd erau zînele încă în mare cinste, domnia în *Te-lusiia* o prințese, pre care pentru ale ei mari, slobode dăruiri subpușilor Prodigă o numia. Ea era foarte frumoasă, în ceăle mai bune ale ei tinereățe; învățată vestită și avea mari averi. Toți prințipii din vecinătatea ei erau bucuroși, poftind femeăe a o căpăta...

La o întrecere între cavaleri, la care Ambițiosus înfrînge pe mai mulți, iată că:

„să arătă un viteazu, ce era o persoană aleasă. Armele lui erau aur, ceva puțin ce să mai vedea din îmbrăcămîntul armelor lui era vînat și cu mărgăritare cusut. Coiful lui era iar de aur și întră peănele lui ceăle albe să văzu chipul prințesii Modestii. Tot acel chip era și pre pavăza lui și ereau cu mari diamante legate. Calul acestui mîndru heroi era alb ca neaoa...”.

Capitolul XIII (f. 38^v—41^v) este o poveste scurtă, dar frumoasă, purtînd titlul: *Persinete*. Istoria cu zîna, adică strînga fermăcătoarea.

Pentru frumusețea și duioșia poveștii cu care cronicarul a căutat să-și încinte elevii și poporenii, redăm și din ea cîteva pasaje mai întinse. O tină ră și fericită pereche aștepta un copil.

„Aici nu departe, în vecinătate, lăcuia o zîna, ce avea o grădină frumoasă, în careă să vedeau foarte frumoși pomi, verdețuri și flori. Pe-atuncea într-aceăle părți petrozelea (= pătrînjăiu) era de minune unde să afla. Zîna petrozelea tocma de la India căpătase, unde la niminea altul nu se afla, decît în grădina zîniei. Tinerica făme de căpătînd apetit de a mînce petrozelea, încă iar știa că cu greu își va putea stîmpăra acel apetit, fiindcă în grădina zîniei nima nu cuteză intra. Și așa ea de aceăia tînjea și să storcea, slăbea, așa până nici bărbatu-său nu o cunoștea și una într-una o ruga să-i spună ce să-i facă, de ce așa seacă, să pierde tînjind și să urîțește. Și așa, abea odată, după atîtea rugăciuni a lui, pohta ei lui o descoperi, că i-au venit poftă de-a mînce pătrînjăiu. Bărbatul ei oftă, știind că aceaia e un lucru greu, preste măsură, de a-i împlini pofta și de a-i stîmpăra acel apetit. Însă fiindcă unora îndrăgiți nimica nu li cu neputință, el zioa, noaptea înprejuru zidu grădinii zîniei, ca doară ar afla vrun prilazu sau gaură de-a intra. Însă zidurile erau fricos nalte, cît nici gînd de aceăia nu era a se putea. Apoi, într-o seară, văzu că-i o ușă a grădinii deșchisă; el înluntru să vîrî și îndată un mănunchiu de pătrînjeiu luo și tot în fugă alergînd, iubitei sale femeii leac îi duse, care ea cu mare poftă îl mîncă. Apoi iară, după cîteva zile, și mai tare poftă de petrozelea îi veni. Bietul bărbat iară plecă pingă grădina zîniei, înprejur a acera, ci nicidecum loc nu afla. În urmă iată iarăși deodată oflînd o ușă deșchisă, în ea intră, ci îndată așa să spăimîntă cînd văzu zîna strîndu-i dinainte-i. Ea îl cutrămură ocărîndu-l, măsurîndu-l, cum au îndrăznit el într-acel loc a intra, în carele niminea altul nu poate veni. Bunul om, în picior ingenunchind, o rugă să-l iarte, spuindu-i chiar că femea lui, ce-i greoaie, au pohtit petrojăi a mînce și ea pre al l-ar putea erta. — Bine, zise zîna, eu voi slobozi ei atîta pătrînjăi a-i duce, cît îi va fi pofta ei, însă și ea pruncul ce-l va naște mie să mi-l cîrstească. Omul să can socoti și zîniei îi făgădui. După aceăia, luo el pătrînjăi cît vru a-i duce-i. Și sosind vreămea nașterii acei femeii, iată și zîna la dînsa sosi. Ea născu o fiată în lume, pre careă zîna o numi Persineta. Zîna o fișie în scutece de aur și-i stropi fața ei cu ape de mult preț, ce avea ea într-un vas de cristal la sine; prin careă făcu de fu ea fata cea mai frumoasă din lume. Apoi, după aceăia, zîna au luat pre mitutica Persineta la sine și cu mari griji și învățături o crescă și, încă neajungînd la 12 ani, să făcu fata o minune a frumseătelor...” Pentru a o feri de răutățile lumii, zîna o închide într-un turn înalt de argint într-o pădure, unde numai ea o vizita. Un prinț o află, urcă la ea. Zîna îi pedepsește. Pînă la urmă, prințul: „trăi el cu iubita sa femeie mulți ani în bune norociri”.

Capitolul XIV (f. 41^v—45) este o povestire: Cu cei doi tineri îndrăgiți de la Florenția, care cuprinde întîmplări cauzate de vrăjmă-

șia dintre familiile nobile Bardi și Buondilmonti. Ea este în fapt o expresie a societății medievale florentine, cu rădăcini în istorie, avându-și originea în secularele certuri și vrăjbi dintre guelfi și ghibellini, cele două mari fracțiuni florentine (sec. XII—XV), primii, partizani ai papilor, ceilalți, ai împăraților germani. După unele întâmplări dramatice, dragostea dintre Dianora de Amerigo din casa Bardi și Ipolito din casa Buondilmonti duce la împăcarea celor două partide. Iată o descriere a unei serbări cîmpenești la care iau parte și cei doi:

„Oameni țărani cînta, juca, mînceau struguri de acei ce le spînzurau deasupra capetelor lor; să juca și să răcorea veăseli supt acum înverzîtorii pomi. O înfrumusețată fată de țăran abea sărută mîna Dianorii și-i cîntă ei cel frumos cîntecel toșcănesc: Voi sîte un bel-fiore la plecare. Ipolito îl adăogă de sute de ori, mergînd îndărăt cătră oraș”.

Capitolul XV (f. 45^v—47) cuprinde un pamflet din multele ce circulau în lumea coaliției antifranceze în acea vreme, la adresa lui Napoleon; este intitulat: *Dzâii cu dzînele pre monte Olimf, în Thesalia, la sobor, 1814, adunați*. La vestea adusă de Mercur, că generalii „Șvarțenberg, Velington, Bliher, Ghiulai, Virtemberg și Vrede” l-au doborît pe Napoleon, au luat Parisul și au reinstăpinit vechea dinastie, zeii pe rînd votează moartea „tiranului”. Junona, între altele, îl condamnă și pentru că „el, ca un fiu al norocului, au zăuitat de moarte și să cade a-i aduce aminte că-i numai om slab”. Neptun se declară prieten al englezilor. Pluto, deși nu îi este dușman, îl părăsește „ca și ceilalți ai lui încrezuți”. Marte, gelos pe gloria împăratului francez, mărturisește: „Pre mine de tot m-au supărat, fiind el cu mulțime preste măsură de oameni, cîteva biruințe au făcut și au căpătat numele „cel Mare”; și măcar că eu toată oștirea lui Traian am făcut-o și mie nimenea așa predicat nu me-au dat”. Venus își motivează votul pentru condamnarea la moarte plîngîndu-și consoartele: „Săracele părții mele, cîte din iale fără de vreme s-au văduvit sau, și mai rău, că au rămas în nevoită, veăcnică fetie”. Minerva e împotriva lui pentru că a călcat: „zănate, măistoriile și științele, numai ce au ținut covacii, faurii pentru arme, fabricanții de novine, bileține și tipografi”. Împreună toți zeii hotărăsc să-l trimită pe Mercur în Tartar și de-acolo să aleagă o deputație „din franțuzii cei morți”, care să fie trimisă „către umbrele de Bourbon”. Din ea să facă parte, în afară de unii mareșali ai lui Napoleon, ca Junot, Duroc, Bessières, și „duhul cel frumos, Voltăr, carele partea cea mai mare a păcatelor norodului său pre umerii săi o poartă”. Și aci, ca și în „Cronica Banatului”, Nicolae Stoica se arată prieten al nemților și adversar al francezilor, împotriva cărora luptau și unități de grăniceri de-ai săi.

Capitolul XVI (f. 47—47^v) cuprinde versificarea de către cronicar a fabulei esopiene „Greerele și furnica” și poartă titlul: *Greerușul flămînd, cu furnica, iarna întră posturi*. Mai înainte de Stoica, fabula fusese versificată de Barbu Paris Mumuleanu, în 1820, și publicată în volumul său „Rost de poezii”, pe care cronicarul nostru îl avea

în biblioteca sa, precum și în 1829, în „Albina Românească”. Subiectul îi era cunoscut din *Fabulele* lui Esop, pe care de asemenea le avea în bibliotecă în triplă ediție (germană, sîrbă și română). Versificarea lui Stoica își are autonomia ei, fiind, în afara subiectului comun, fără legătură cu celelalte; cea a lui Mumuleanu are 34 de versuri, cea din „Albina” 18 versuri, iar cea a lui Nicolae Stoica nu mai puțin de 86. Cursivitatea versului, vioiciunea ritmului și puritatea rimei fac ca fabula bănățeană să fie plăcută la lectură.¹⁸ Iată cîteva versuri:

„Grăurușu: *Plin sînt eu de supărare,
Plin de chin, de năcaz mare,
Vremea ernii friguroase
Îmi pătrunsă-a mește oase.
De frig nu pot meerge-afară,
Foamea cu tot mă omoară...*

Furnica: *Astă vară tu cîntai,
Acuma ce să mînci n-ai,
Joac-acum, dac-ai cîntat
Cînd era timp de lucrat...*

(Morală) *Socoteăște și tui oame,
Să nu mori iarna de foame,
Vara lucră, te trudeăște
Și spre iarnă te găteăște,
Ca să nu-ți zică furnica
C-ai umblat vara, nimical!”*

Capitolul XVII (f. 48—49^v) este consacrat unor poezii pe care autorul le numește: *Carmene, îndemnătoare și spre cîntat*. În număr de șase, ele cuprind reflecții asupra vremii, care se scurge neînchipuit de repede și de care nu știm să profităm, asupra valorii prieteniei sincere, asupra adevăratei dragoste din sînul familiei, asupra spațiului nemărginit, a importanței unor calități morale ș. a. Fără îndoială că poeziile cronicarului nostru merită o mai îndeaproape cercetare și stăruială și o mai profundă analiză, pe care însă o vom face cu alt prilej. Unele din ele sînt sigur prelucrări, altele par a fi originale; variate în conținut, ele diferă și ca versificație, ca ritm și rimă. Reproducem în întregime pe cea mai scurtă din ele și care, prin conținut și formă amintesc de poezia *Vremea* a lui Mumuleanu sau de *Glossa* de mai tirziu a lui Eminescu:

¹⁸ Fabulei i-am consacrat o notă aparte pentru o publicație bănățeană, din Reșița.

(VREMEA)

*De plivești la ruje, ruja îți înfloare,
Zioa bună să nu o pierzi în vreo ceață,
Nici un ceas cât de mic să nu-ți zboare,
Că e vremea fugăreață.*

*Fi bucurat întru a ta pline
Cât îi fi-ntr-această viață,
Neștiind tu unde-i fi mline,
Că e vremea fugăreață.*

*Nu întârzia bine a face,
Să nu te căești ca cei ce pat greață,
Îți zic să fii veâsel cât îți place,
Că e vremea fugăreață.*

Cea de-a cincea poezie, purtînd titlul *Mărima a doi oameni*, compusă din șase strofe a șase versuri fiecare, face o comparație între două firi opuse, una domoală, potolită, socotită, alta vijelioasă, promptă în reacții. E de reținut și modul de încrucișare și împerechiere a rimeilor, 1 cu 3, 2 cu 4 și 5 cu 6. Reproducem, spre exemplificare prima și cea de-a treia strofă:

*Măririle oamenilor să arată îndoite
Și fiecareă își înbracă omul cu spata,
Ce capătă amîndoo, iale țin deschilinite,
Nici firu, nici strămătura nu-i la una ca la alta.
Una să învălește în lumina trecătoare,
Păn alta își culeage rudițe folositoare.*

*Ceaia cum cură gîrla din munte pre rîpe petroase,
Careă urlă și geăme groaznic și fricos,
Ceasta stă cu nesimțite biruințe ca nevederoasă
Și ca un părau cură prin păduri în jos.
Ceaia cu repezîna surpă holde și pustiaște,
Ceasta încet adapă și cu umezeale răcorește...*

Capitolul XVIII (f. 50—53) este consacrat unor manifestări de etnografie și folclor bănățean din regiunea Mehadii. El poartă titlul: *De însurăciuni, cu nunțile rumânilor împrejurul Mehadii*. Despre impor-

tanța acestui material am scris cu cîțiva ani mai înainte.¹⁹ Reproducem un scurt pasaj de la început, pe care, citindu-l, ai impresia că-l auzi pe cronicar povestind:

„În tinerețele mele, junii preste doozăci, voinici, cătră 30 de ani, să însura, iară feăte, de la 15 ani, puține preste 22 de ani, bătrîne, să mărita. Și foarte rar feciorii cu fecioarele să vedeau, cît nici nu să cunoșteau. Ci de Miercuri spre Joi Mari, ducîndu-să feciori cu feăte după surceăle de alun, de-a coace mîne colacii, să vedeau. Apoi, la Paști, frumos înbrăcați, mergînd la popa să ia paști, cu oao roșii, feătele toate în joale albe, grijite, chitile, ca ingerii, începea cu feciorii oăle a-și ciocni și a-și sparge. La Mîtcălau, a doua luni după Paști, seara, adunați la un piați, toți cu oăă roșii și mici cununi de flori, prin care își dau gura de să sărută. Feciorașii să fîrtățesc, feătele să cumăcesc; apoi și feăte cu feciori să înfărtățesc. Feciorii își zic „fîrtate”, feătele „cumace”; dintr-aceasta se prindeau frați de cruce.”

Este descris apoi obiceiul dansului călușarilor, ceremonialul nunților ș. a. Pe alocuri povestirea este versificată. Iată cîteva exemple:

*„Nuntașii iară să adună,
încă în voe bună,
pre tînăra o văd învălită,
în mire îndrăgită.
Toți beău, chiotesec,
bucatele fierb și clocotesc.
Pre unii dîrzarii îi leagă
și de dau găini, îi dezleagă...”*

Apoi:

*„Venind și nunașu cu nașa la ei
la foc se frig și purcei.
Însă la masă nu e gata să se pună,
Păn ce toate nuntășițele cu cinstele nu să adună.
Apoi, de-i zi cu soare, caldă,
joacă toți afară la uliță, să se vadă
și iar până în sară să veselesc,
apoi că o fi destul își gîndesc,
pre nunași acasă toți îl petrec,
el steagul îl opreăște,
nunta să sfîrșăște.”*

Capitolul XIX (f. 53^v—54), cu titlul: *Pentru alt fal de nunți, cu a rumânilor obiceiăe la naștere, în viață și la moarte de asemenea l-am reprodus parțial și analizat cu prilejul amintit. În cele ce urmează*

19 Vezi nota 2.

redăm citeva texte referitoare la diferite căsătorii mai neobișnuite, unele încheiate pe vreme de post, altele fără voia părinților, la alte neamuri decât românii, pe care în articolul publicat în 1973 le-am omis intenționat. Ele se referă la întâmplări pe care cronicarul le-a cunoscut, iar la unele a luat el însuși parte.

„Însă așa fal de nunți și alții, de alte nații, făceau. Acolo, în cetatea Temeșoara, an. 1765, Ștefanovici, sîrb de la comerția împărătească, învoit cu feata Theodora a negustorului Petru Stoico de aci, unde într-o seară tîrziu lăitnantul Gavril Secuiaș, serb de la Reghimentul ilirîș din Chichinda, viind la episcopul Vidac noaptea, fata adusă, care nuntă cununată în zori, dimineața din cetate s-au dus.

Acolo, an. 1775, în cetate, după instalația episcopului Putnic, mitropolitul Vidac cu episcopul Verșetului, Popovici și episcopu Putnic, fiind chemați la Trifon Malenița la cină, încă la masă șezînd toți, bălînd în ușa întră ritmaisteru Cobasița, serb de la Horveți, din Carlsstat sosit, persoana naltă, sabia zdrăncănind. Ii arătai; el mitropolitului, episcopilor cîstea arată, rugîndu-să pentru cununie cu Mața, fata lui Calinovici de aci. Muma feătii de la masă sus sări; arhi- și episcopii răspunsă că au trecut; pînă după Paști. Însă el cu fata aflară, după miezu nopții cununați, la deschiderea porților cetății cu poșta sănătoși s-au dus.

An. 1783, oberlăitnantul baron Barko de la Barkohusarn, ungur din Ardeal, la mappirung în Mehadia venit, o doamnă cu sine au adus, cununați fiind acolo. Aicea porunca ajunsă că au fost tras-o și-i cununară. Apoi, la anu, în Ardeal, la reghiment, prin patern a 3-a oară cununați au fost; unguri!

An. 1788, aicea laghere, un oberlăitnant de la Grefenhusarn Reghiment, Bigoni, morav, slovac, o văduvă sîrbă din Verșeți aicea în lagher o adusă. Macar că au fost cununați, ajunsă porunca de a se cununa. Fiind ea serbă, eu ca regimentpater să-i cunun și i-am cununat; reghimentpateru lui i-au cununat. Apoi, anul 1795, fiind ei la Verona, aicea porunca au venit ca eu carte de cununia lor în Mehadia să le dau și le-am dat.”

Urmează (f. 54^v) citeva însemnări în limba germană despre sectele religioase: baptiști, metodiști, presbiterieni, congregaționiști, quakeri, universalști ș. a.

Textul românesc de la sfîrșitul lucrării (f. 54^v—55) se referă la proprietățile curative ale unor „pietre scumpe”, legate de numele fiilor lui Ișrael. Ele se află pe efud sau golpiu și „Sfîntul Epifanie, episcopul Chiprului, de ceale 12 petri scumpe pre efud ținute așa arată...” Iată cum sînt descrise citeva din ele:

„1. Sardion, ce-i zic vaviloneană, dintr-acea țeară, luminoase cu focul și sîngele, la înflături, rane ajută.

2. Topazia, mai roșie, la India. Dohtorii o freacă pre o grease, cute, ci ea roșala nu-și piarde, zeamă albă dă, împlă vase, pentru durerea ochilor ș. a. și ea din măsura ei nu mai scade...

5. Zafirul, can mohorît, în Sarachinia, în India. Şi doo table Dumnezeu lui Moysi deăte, au fost zafir. Frecată, cu lapte de muiare mestecată, la dureri, înflături tămăduiaşte.

6. Aspis e ca smaragdul, la un râu al Chiprului. La boala reă a căderii mult ajută.

7. Iachint, can mohorît, în Schitiă Mare, spre mează-noapte, în Gothia, adecă în Tataria, Volahia, Rosia ş. a. este, undeva întră munţi, rîpe afunde ca crăpătură, fund întunecat, nevăzut, fricos. Slujitori de la împăraţi, cu vinovaţi, aduc berbeci, miei, aci junghe, belesc, carnea în acea prăpastie o aruncă, pre care petrite să lipesc şi vulturii munţilor pre mirosu cărnii, să pogoară, cu carnea sus, ei o mîncă, petrite scoase jos rămîn, rînduiţii le află, la împăraţi le duc, le iau şi nu numai că le pun pre cărbuni, nu se vatămă, cărbunii, focu să sting, învăluite în cîrpe şiindu-le spre foc mîna arde, iară cîrpa nu arde. La muerile în chinu naşterii mare uşurare fac, ajută..."

Cele de mai sus amintesc, fără îndoială, de o poveste din o mie şi una de nopţi. La sfîrşit, o reflecţie a cronicarului asupra acestor pietre, cu care se încheie şi manuscrisul: „în corune le-au pus, acu în ospătării ineăle în bajocură au ajuns. Mehadia, 29 februar 1832. Nicola Stoica."

Încheiem aci prezentarea noastră, cu gîndul că şi din succintele reproduceri din textul acestei lucrări inedite şi necunoscute a cronicarului Nicolae Stoica de Haţeg istoricii literari îşi vor putea forma o imagine mai exactă, mai aproape de realitate despre bogata activitate cultural-literară a iluministului bănăţean, ca astfel să-l încadreze în istoria culturii româneşti vechi la locul ce i se cuvine.

A N I V E R S Ă R I

ROADELE UNITĂȚII

Victoria insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste obținută cu 36 de ani în urmă în memorabila zi de 23 August 1944 este, fără îndoială, rodul prețios al realizării unei largi unități de gând și simțire a întregului popor român aflat atunci într-un moment crucial al istoriei sale; un moment care cerea nu numai o orientare politică nouă, ci și oameni noi, capabili să o înlăptuiască pe deplin.

Evenimentele se desfășurau pe fondul unor importante evoluții internaționale marcate de loviturile puternice date Germaniei naziste de victoriile armatei sovietice, de lupta hotărâtă a celorlalte forțe ale coaliției antihitleriste, de eroica rezistență a popoarelor asuprite de teroarea fascistă. Ieșirea României din război și întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste a însemnat un moment decisiv pentru desfășurarea în continuare a luptei pentru înfrângerea celui mai cumplit inamic al omenirii, fascismul. Astfel, epocala victorie împotriva acestui atroce dușman al umanității s-a înlăptuit și cu aportul prețios — unanim recunoscut pe plan internațional — al țării noastre ce s-a angajat în marea luptă cu întregul său potențial militar și economic.

Au trecut de atunci 36 de ani, un interval de timp neînsemnat pentru cursul istoriei noastre bimilenare, dar suficient totuși pentru a oferi posibilitatea unei perspective drepte din care să se poată vedea cu certitudine că noua orientare a poporului român prezintă o garanție suficientă că țara se găsește neîndoios pe drumul realizării sale pozitive, autentice.

Drumul nou străbătut de atunci și pînă acum, n-a fost, firește, ușor. Anii grei cu tot cortegiul lor de lipsuri, privațiuni și inerentele orori generate de război; o țară pe care cei mai mulți dintre factorii de răspundere din acele vremi o visau „eminamente agrară”, în care agricultura se făcea însă în bună parte cu calul, cu plugul și cu coasa; sumele considerabile ce trebuiau plătite ca pagube de război; căile de comunicație de tot felul ce se găseau într-o stare cu adevărat deplorabilă; o industrie lipsită de capacitate care făcea dintr-o țară înzestrată cu multe și mari bogății naturale o țară exportatoare de materii prime, aservită marilor capitaluri străine; adăugată la toate acestea,

o considerabilă masă de analfabeți ce dădea un aspect atât de sumbru problemei culturalizării maselor populare ce preocupă societatea modernă; în sfârșit, grelele încercări naturale ce au survenit mai târziu în urma repetatelor inundații și a catastrofalului cutremur din 1977, toate acestea constituiau tot altele probleme vitale ce se cereau a fi de urgență și efectiv rezolvate.

Astăzi, după 36 de ani, România socialistă se înfățișează lumii ca un stat în plină dezvoltare economică și social-culturală, cu o politică externă dinamică, de largă recunoaștere și bogat prestigiu internațional.

Pe plan intern s-au înregistrat realizări uluitoare. S-au creat condiții din ce în ce mai bune pentru asigurarea mijloacelor necesare pentru ca întregul popor să se bucure de roadele civilizației moderne, de bunurile ce le oferă știința și cultura. Acesta se oglindește elocvent și concret în faptul că veniturile reale ale populației au crescut de circa 6 ori în 1978 față de anul 1950; s-au construit peste 5 milioane de locuințe în întreaga țară; agricultura a luat aspecte noi prin mecanizarea uneltelor de producție; industrializarea țării se desfășoară într-un ritm fără precedent, tractoare și mașini agricole de diferite tipuri, alături de alte produse industriale românești putînd fi întâlnite azi pe terenurile agricole și pe drumurile multor țări ale Asiei, Africii, Americii Latine și altor state în curs de dezvoltare; în universitățile românești își fac astăzi studiile, alături de studenții români, peste 15.000 de tineri din alte țări și continente.

În domeniul politicii externe, înfăptuirile nu sînt de loc mai puțin remarcabile. Întemeindu-și ansamblul relațiilor internaționale pe respectarea cu strictețe a principiilor independenței și suveranității naționale, deplinei egalități în drepturi, neamestecului în treburile interne, renunțării la forță și amenințarea cu forță, avantajului reciproc, dreptului fiecărui popor de a-și hotărî destinele liber și de sine stătător, România socialistă și-a creat o largă deschidere internațională statornicind relații diplomatice, economice și culturale cu aproape toate țările lumii, apărîndu-și nu numai interesele proprii ci și cauza independenței altor popoare, dreptul acestora de a fi stăpîne pe propriile lor bunuri, luptînd consecvent pentru democratizarea relațiilor dintre state, pentru continuarea creșterii a rolului Organizației Națiunilor Unite și al altor organisme internaționale în soluționarea problemelor complexe ale contemporaneității.

Întreaga lume cunoaște și recunoaște astăzi rolul și contribuția determinante ale Președintelui țării, Domnul Nicolae Ceaușescu, apreciat pe bună dreptate ca un adevărat „stegar al păcii”. Inițiativele, contactele interstatale, dialogul cu cele mai diverse personalități politice, vizitele întreprinse în diferite țări, au avut drept efect rezultate rodnice în ceea ce privește adîncirea bunelor relații de prietenie cu toate popoarele, promovarea procesului de destindere generală, apărarea cu perseverență a cauzei păcii, cooperării și înțelegerii între popoare.

Întreaga țară, întregul popor asistă azi cu deplină satisfacție la intensificarea pe zi ce trece a participării noastre la viața politică mondială, la creșterea prestigiului țării noastre în rîndul celorlalte țări, mari sau mici, avansate sau în curs de dezvoltare.

În acest climat, cultura română se simte azi suficient de puternică pentru a întreține un dialog cu culturile europene dovedind o virtute specială în a găsi legături temeinice de apropiere și de schimburi de bunuri spirituale cu toate popoarele din Orient sau din Occident. Cu o uimitoare putere de a ne conserva și desăvîrși structura proprie, care ne asigură identitatea și personalitatea, România socialistă, prin exponenții ei de seamă din toate domeniile de activitate, știe să primească și știe să dea.

Personalitatea României socialiste cunoaște azi un proces în continuu curs de împlinire proprie. Acesta nu este rodul izolării fiilor ei, a unora de alții, pe motive de origine etnică sau credință religioasă, și nici al izolării poporului român de restul popoarelor. Tot ce s-a înfăptuit în acești din urmă 36 de ani de istorie nouă este fructul scump, inestimabil al unității de gînd și simțire dintre toți fiii poporului român... Și ceea ce s-a cîștigat cu trudă și sudoare trebuie să fie veșnic păstrat, continuu sporit. Păstrînd cu tenacitate această unitate spirituală, „deși după cum spunea într-o cuvîntare Președintele Republicii, în viața internațională mai există în prezent serioase și grave contradicții, stări de încordare și conflicte; deși paralel cu creșterea avîntului luptei popoarelor pentru libertate, independență și progres asistăm și la momente de recul, de scădere a intensității acestei lupte... noi simțim încredințați că putem privi cu deplină încredere viitorul”.

La împlinirea celor 36 de ani de la evenimentul de răscruce al noii istorii a poporului român, Biserica Ortodoxă Română trăiește satisfacția vie, justificată, că în obținerea rezultatelor pozitive pe care le-a înregistrat în acest răstimp întreaga țară, condusă cu vrednicie de cei mai buni fii ai săi, se înscrie și contribuția ei. „Biserica noastră după cuvîntul unuia din întîistătătorii ei de azi, — recunoaște din punct de vedere creștin valoarea morală a principiilor ce se află la baza noii orînduirii sociale din România: libertatea, egalitatea, frățietatea, pacea între popoare, independența națiunilor în condiții de existență pașnică, legătura individului cu societatea, modestia personală și autodăruirea, dragostea jertfelnică față de patrie și popor, puritatea raporturilor familiale, munca pentru binele comun și înfăptuirea pe orice cale a binelui pentru prosperarea în chip plenar a omului.”

Întregul nostru cler și popor dreptcredincios stă gata și de acum înainte să-și unească eforturile comune în scopul fericirii și al ridicării pe noi culmi de înfăptuiri materiale și spirituale, de bunăstare și îndreptățit prestigiu în lume.

TREPT E ALE DEZVOLTĂRII PATRIEI

INSTALAȚII PENTRU UTILIZAREA ENERGIEI SOLARE

Specialiștii Institutului de cercetări pentru construcții și economia construcțiilor au elaborat noi soluții menite să contribuie la extinderea utilizării și perfecționarea mijloacelor de folosire a energiei solare. În baza acestora, se prevede dotarea cu instalații speciale și cu captatori solari a unui mare număr de locuințe din mediul rural și urban, precum și a unor unități industriale și comerciale.

Astfel, la cererea unor beneficiari din țară, specialiștii institutului au realizat — în condiții specifice fiecărui loc de amplasare — instalații complexe solare pentru încălzirea apei menajere și de termoficare. Întreprinderea de mașini grele din București (I. M. G. B.), de pildă, va fi dotată în acest an cu o stație-pilot de mare randament asemănătoare cu cea montată, anul trecut, la Mangalia pentru încălzirea apei necesare unui număr de trei mari hoteluri. Aceasta va duce la recuperarea a circa 60 la sută din combustibilul folosit, în prezent, pentru încălzirea apei. Vor fi dotate, de asemenea, cu instalații solare Fabrica de pline din orașul Adjud, precum și unele unități bucureștene ale alimentației publice.

De menționat că, susținând efortul depus de specialiștii din cercetarea științifică și inginerie tehnologică, întreprinderile de frigidere Găești și „Electrometal” din Timișoara au asimilat în fabricația de serie panourile captatoare și alte instalații solare.

MOMENT DE REFERINȚĂ ÎN MEDICINA TIMIȘOREANA

Luni, 31 martie 1980 la Clinica de urologie a Spitalului județean Timișoara a fost efectuat primul transplant renal, al 5-lea din istoria medicinei românești, în ordine cronologică. Intervenția a fost realizată de o echipă de specialiști formată din chirurgii dr. Petru Drăgan, șef de lucrări, dr. Vladimir Fluture, șef de lucrări, dr. Doru Bordoș, asistent, dr. Jecu Avram, asistent, dr. Marius Teodorescu-Brinzeu, asistent, dr. Florin Miclea, asistent; nefrologii dr. Nicolae Mănescu, conferențiar universitar, coordonator al compartimentului de transplant renal și hemodializă renală cronică, dr. Ovidiu Golea, asistent, biolog Petru Arcan, dr. Petru Ternesz, precum și anesteziștii dr. Aurel Mogoșanu, medic primar și dr. Sorin Ghișoiu, medic principal

de specialitate. Pacientul Eduard Hăring, de 21 ani, student la Facultatea de științe economice a Universității din Timișoara, care suferea de insuficiență renală cronică terminală, cu șanse de supraviețuire reduse, a primit un rinichi de la tatăl său, Géza Hăring, de 49 de ani. Starea postoperatorie a pacienților este satisfăcătoare. În realizarea acestui transplant, echipa de medici timișoreni a fost încurajată și sprijinită de conducerea Ministerului Sănătății și de organele locale. În acest scop, specialiștii timișoreni au avut posibilitatea să participe la operațiile efectuate în București de echipa de medici condusă de profesorul Eugen Proca, ministrul sănătății. Medici timișoreni care au participat la realizarea transplantului au fost felicitati de ministrul sănătății.

Consemnăm cu satisfacție realizarea unui moment semnificativ în dezvoltarea asistenței medicale de vîrf din această zonă a țării, moment ce prefațează scoaterea din suferință și redarea familiilor și locurilor lor de muncă a zeci și zeci de bolnavi.

INCEPEREA BETONĂRII PRIMEI ECLUZE ROMÂNEȘTI

Pe șantierele Sistemului hidroenergetic și de navigație „Porțile de Fier-2” a fost consemnată o nouă premieră: începerea betonării primei ecluze românești în zonă din amonte. În același timp la viitoarea centrală hidroelectrică iugoslavă s-a încheiat turnarea primelor lamele de egalizare la platforma de montaj. Lucrări complexe de excavații și betonare se desfășoară, de asemenea, într-un ritm intens la centrala electrică românească, la barajul deversor de la Gogoșu, la stațiile de sortare și fabricile de pregătire a betoanelor, precum și la viitoarea „așezare” a energicienilor de pe insula Ostrovul Mare.

AUTOBASculANTA DE 50 TONE

La Întreprinderea mecanică din Mîrșa, județul Sibiu, a fost realizată prima autobasculantă de 50 tone fabricată în România. Noua autobasculantă gigat este destinată exploatărilor miniere și marilor șantiere din țară. Primele probe efectuate cu acest colos rutier au relevat înaltul lui grad de tehnicitate în construcție și funcționare.

TRACTOARE ROMÂNEȘTI ÎN 87 DE ȚĂRI

Întreprinderea de specialitate din Brașov a expedit către beneficiar primul lot din cele 7.000 de tractoare pe care Statele Unite ale Americii le importă în acest an din țara noastră. Întreprinderea brașoveană pregătește acum noi loturi de tractoare pentru Austria și Elveția. Industria românească de tractoare produce în 1980 pentru export 80.000 de tractoare și 23.000 de motoare. România livrează astăzi tractoare în 87 de țări.

INSTALAȚIE UNICĂ PE ȚARĂ

Întreprinderea de poduri metalice și prefabricate din beton Pitești a început construcția primei instalații mobile de taluzare ce constituie o premieră națională. Alcătuită din platforme cu două excavatoare și avînd o greutate proprie de 300 tone, instalația este în măsură să preia, să transporte și să aștearnă 900—1050 mc. de nisip și piatră spartă, asigurînd taluzarea a 15 metri de canal în 10 ore. Ea este destinată executării taluzărilor la canalul ce va lega Combinatul Siderurgic din Călărași de Dunăre.

EXCAVATOR GIGANT

La Centrul de cercetare științifică și inginerie tehnologică pentru utilaj minier din Satu Mare a fost finalizat proiectul unui excavator cu rotor port-cupe pentru cărbune, cu o capacitate de tăiere și transport de 800 tone pe oră, destinat exploatarea la suprafață, cum sînt cele din bazinul carbonifer Rovinari. Utilajul care constituie o premieră pe țară, va avea o greutate de 630 tone și va fi realizat în întregime în întreprinderi românești, în cursul acestui an.

C R O N I C A B I S E R I C E A S C A

DECESUL EPISCOPULUI ANTIM ANGELESCU

În ziua de 8 februarie 1980 s-a stins din viață, în vîrstă de 87 de ani, fostul conducător al eparhiei Buzăului (1944—1979), episcopul-pensionar dr. Antim Angelescu.

Născut la 12 septembrie 1893, în comuna Nisipurile, județul Rîmnicul Sărat, după absolvirea cursurilor Seminarului „Central” și ale Facultății de Teologie din București, episcopul Antim Angelescu a fost hirotonit preot în 1918, funcționînd, din 1932 și ca profesor.

Trimis în străinătate pentru specializare, a studiat cîțiva ani în Franța la Facultatea de Teologie protestantă din Montpellier, iar în 1940 a fost declarat doctor în Teologie la Facultatea de Teologie din București.

În noiembrie 1942, depunînd voturile monahale, este călugărit pe seama mănăstirii Cozia după care în scurt timp primește rangul de arhimandrit și numirea de vicar al Mitropoliei Olteniei.

La 11 ianuarie 1944 Colegiul Electoral Bisericesc a ales pe arhimandritul Antim Angelescu în funcția de episcop al Buzăului. A păstorit această eparhie pînă la data de 1 decembrie 1979 cînd s-a retras la pensie, după 35 de ani de activitate.

În îndelungata sa arhipăstorie, episcopul Antim Angelescu a desfășurat o bogată activitate de vrednic îndrumător, organizator în toate domeniile vieții bisericești, sprijinind construirea de noi lăcașuri de cult, restaurînd pe cele vechi, reorganizînd Seminarul teologic din Buzău, colaborînd în spiritul ecumenismului practic local cu celelalte culte religioase din eparhie.

Funeraliile episcopului Antim Angelescu au avut loc, duminică, 10 februarie 1980.

Serviciul funebru a fost oficiat de P. S. Episcop Antonie al Buzăului, P. S. Episcop Eftimie al Romanului și Hușilor, P. S. Episcop Vasile Țirgovișteanul, vicar patriarhal, P. S. Episcop Roman Ialomițeanul, vicar al Arhiepiscopiei Bucureștilor și P. S. Arhiepiscop-vicar Gherasim Piteșteanul înconjuțați de un sobor de preoți din eparhie.

P. S. Episcop Vasile Țirgovișteanul, vicar patriarhal, a dat citire telegramei de condoleanțe trimisă de Prea Fericitul Patriarh Iustin, în numele său personal și al Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române.

Viața și activitatea defunctului au fost evocate de P. S. Episcop Antonie al Buzăului.

Drept personalitatea episcopului Antim Angelescu au vorbit de asemenea P. S. Eftimie al Romanului și Hușilor și reprezentantul Departamentului Cultelor.

După slujbă, sicriul cu trupul episcopului defunct a fost depus într-o criptă lîngă catedrala episcopală din Buzău.

PAROHIILE ORTODOXE ROMÂNE DIN AUSTRALIA

În septembrie 1979 la Sydney a avut loc o consfătuire a Bisericilor ortodoxe canonice din Australia prezidată de Arhiepiscopul Stylianos. Parohiile ortodoxe române din Sydney, Melbourne și Adelaide au fost reprezentate de preotul dr. Gabriel Popescu.

Consfătuirea a convenit să se constituie o Conferință Permanentă a Bisericilor Ortodoxe Canonice din Australia (*Standing Conference of Canonical Orthodox Churches in Australia*). Plenul acestui organism se va întruni periodic pentru a oficia un serviciu divin și pentru a aborda probleme de interes comun ale Ortodoxiei în acel continent și a afirma cu mai multă tărie poziția ortodoxă într-un climat multiconfesional. Prea Fericitul Patriarh Iustin a acordat binecuvîntarea pentru participarea parohiilor ortodoxe române din Australia la noua Conferință. Acest organism bisericesc este similar cu *The Standing Conference of Canonical Orthodox Bishops in Americas*, fondată în anul 1960.

În Australia trăiesc aproape un milion de creștini ortodocși, la o populație totală de cca 13 milioane. Ramurile principale ale Ortodoxiei de aici sînt: greacă, antiohiană, rusă, sîrbă, română și bulgară. Confesiunile majoritare sînt: anglicană, romano-catolică și protestantismul grupat în Uniting Church.

Presa australiană a primit cu mult interes constituirea Conferinței Permanente a Bisericilor Ortodoxe. În același timp parohiile ortodoxe române din Australia își continuă activitatea ca membre ale Consiliului Australian al Bisericilor. (Florin Roșca.)

PROGRESE PENTRU CONSENSUL
ÎN PRIVINȚA BOTEZULUI

O nouă încercare spre o concepție și practică a botezului comune tuturor Bisericilor, s-a făcut de curînd, de un grup de 33 teologi catolici, ortodocși, metodiști, bapțiști, anglicani, luterani, reformați, episcopalieni și menoniți, reuniți la Louisville (S. U. A.) la invitația Comisiei „Credință și Constituție” a Consiliului Ecumenic al Bisericilor.

De la Reforma din sec. XVI-lea, Bisericile creștine sînt divizate în privința practicii botezului. Pentru unele, ca de exemplu Bisericile baptiste și Discipolii lui Hristos, doar botezul adulților prin afundare este valabil, în timp ce alte Biserici administrează botezul „per aspersionem” (prin stropire) oricare ar fi vîrsta celui botezat. Bisericile ortodoxe și romano-catolică, precum și știe, sînt adeptele pedobaptismului.

Comisia „Credință și Constituție” este de mai bine de 50 ani instrumentul privilegiat pentru studierea unor probleme ca botezul, care unesc și divizează în același timp Bisericile. În 1974 această comisie publicase o declarație vizînd consensul ecumenic asupra „unui singur botez”. Reacțiile Bisericilor la acest document arată că divizarea în două tabere — pedobaptistii (partizani ai botezului copiilor) și a celorlalți — este departe de a fi depășită. Colocviul de la Louisville a fost deci o nouă încercare de apropiere a pozițiilor.

La terminarea lucrărilor s-a constatat că diviziunea persistă. Totuși, potrivit unor participanți, apropierea pozițiilor este astăzi în măsură să ducă la recunoaș-

terea ca valabile a practicilor baptismale. Alții nu s-au simțit în măsură să afirme mai mult decât că „prăpastia” (care separă cele două tendințe) n-a fost depășită.

Teologii reuniți la Louisville au căzut totuși de acord asupra unui oarecare număr de puncte. Astfel s-a notat că botezul adulților reprezintă practica baptismală cea mai clar atestată în Noul Testament, dar în același timp s-a arătat că pedobaptismul „s-a dezvoltat în tradiția creștină și s-a ilustrat într-o gândire creștină legitimă”. Pe alt plan s-a căzut de acord asupra faptului că „credința personală și participarea la viața Bisericii sînt esențiale pentru a face să rodească botezul”.

Rapoartele acestui colocviu au fost supuse în august 1980 comisiei restrînse a „Credinței și Constituției” întrunită la Taizé în Franța.

PROBLEMELE INTERNAȚIONALE ÎN ATENȚIA BISERICILOR

Comisia pentru afacerile internaționale din cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor și-a ținut ultima întrunire periodică în orașul cipriot Larnaca de la 25 la 29 februarie a.c. sub președinția lui Olle Dahlén—Suedia. Din partea Bisericii Ortodoxe Române a fost prezent Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae al Banatului.

În cadrul ședințelor plenare au fost discutate pe lângă raportul directorului dr. Leopoldo Niilus, o serie de alte rapoarte privind activitățile comisiei, cum și dări de seamă asupra situației internaționale din diferite zone geografice ale lumii. Delegatul ortodox român a prezentat raportul „Problemele geopolitice actuale și tendințele cele mai importante ale vieții internaționale văzute din perspectivă românească” care a devenit document oficial al reuniunii.

Lucrările întrunirii au continuat pe grupe care au tratat următoarele teme: 1. pacea și drepturile omului; 2. dezarmare, militarism și cursa înarmărilor; 3. pacea și dezvoltarea economică; 4. consecințele conflictelor locale, regionale și globale asupra încrederii și reducerii tensiunilor dintre națiuni.

Dezbaterile întrunirii s-au încheiat cu adoptarea de măsuri menite să promoveze activitățile Comisiei pentru afacerile internaționale și totodată cu recomandări adresate Bisericilor membre ale Consiliului ecumenic în sensul sprijinirii eforturilor ce se depun în lume pentru consolidarea păcii, continuarea cursului destinderii, combaterea militarismului și înarmărilor. De atenție specială s-au împărtășit reuniunea de la Madrid (noiembrie 1980) și traducerea în viață a Actului final al Conferinței general europene pentru securitate și cooperare internațională de la Helsinki în legătură cu care s-a hotărît ca Bisericile să le acorde întreaga lor adeziune.

Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae i-a revenit cinstea de a încheia lucrările întrunirii printr-un cuvînt ocazional și printr-un serviciu religios adecvat.

EDUCAȚIA FAMILIALĂ ȘI BISERICILE

Între 12—18 ianuarie 1980 a avut loc la Oaxtepev—Mexic, întrunirea Biroului educației familiale din cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor. Această întrunire a avut ca scop analizarea rezultatelor proiectului *Puterea familiei—schimbare socială*, aprobat de a V-a Adunare Generală a C.E.B. de la Nairobi, în anul 1975.

La întrunire au participat 145 de delegați din 46 țări de pe toate continentele. Din partea Bisericii Ortodoxe Române a participat preotul-doctorand Vasile Neagu

care în prezent se află la studii de specializare la Seminarul teologic din Princeton, S. U. A.

După amplul referat susținut de pastorul Masaba Mmpolo, secretarul executiv al Biroului educației familiale, intitulat *Misiunea familiei în anii '80*, au fost prezentate rapoarte avînd ca temă esențială *puterea familiei pentru schimbări sociale*.

În intervențiile sale delegatul Bisericii Ortodoxe Române a precizat că problemele familiei în Europa sînt sub multe aspecte deosebite de cele ale familiei din alte părți ale lumii. Familia poartă în sine valențele fiecărui popor și este influențată de factori istorici, culturali, religioși, economici, sociali și educaționali.

PREGĂTIREA CONSULTAȚIEI PENTRU EDUCAȚIA TEOLOGICĂ ÎN EUROPA

Între 22—24 ianuarie 1980, în Berlinul de Est, s-au desfășurat lucrările întrunirii pregătitoare a Consultației pentru educație teologică în Europa, organizată de „Programul pentru educația teologică” a Consiliului Ecumenic al Bisericilor.

La această întrunire Biserica Ortodoxă Română a fost reprezentată de Aurel Jivi, lector la Institutul teologic universitar din Sibiu. De asemenea a participat prof. Christoph Klein, decanul secției germane din Sibiu a Institutului teologic unic protestant din Cluj-Napoca.

Delegatul Bisericii Ortodoxe Române a prezentat o informare intitulată „Educația teologică în Biserica Ortodoxă Română” și a activat în cadrul grupei a treia de lucru care a avut ca temă de dezbateri: „Dimensiunile ecumenice ale educației teologice”. (F. R.)

RENAȘTEREA MONAHISMULUI ATONIT

Într-o conferință ținută în fața unui numeros auditor la Societatea arheologică greacă din Atena profesorul Giorgio Mantzaridis de la Facultatea de Teologie din Salonic a afirmat că „elemente concrete confirmă incontestabil renașterea monahismului la Muntele Atos”.

După sărbătorirea mileniului Muntelui Atos (1963), așezarea va cunoaște în anii următori o imagine încurajatoare. Potrivit datelor statistice ale ultimilor ani, numărul monahilor a crescut de la 1145 cîți erau în 1971, la 1232 în 1978. Apoi în anii următori, arăta prof. Mantzaridis, populația monastică nu se va diminua. În ultimii ani au intrat în mănăstire mai mulți tineri licențiați în Teologie și în alte discipline.

Un alt punct important îl reprezintă sistemul de organizare a monahilor. Astăzi tendința prevalentă a monahilor atoniți îl constituie sistemul chinovial și nu cel idioritmîc.

În fine, prof. Mantzaridis nu a ezitat să califice renașterea monahismului atonit ca un „fenomen spiritual important”. (Notizie Ortodosse nr. 10 din 1 martie 1980 p. 7.)

N O T E Ş I C O M E N T A R I I

NOSTALGIA RĂSĂRITULUI ORTODOX

A trecut destulă vreme de când Apusul creştin luînd contact cu Teologia şi spiritualitatea Bisericii ortodoxe s-a simţit atras de acestea. Fenomenul s-a extins concomitent asupra cultului, asupra sfintei liturghii mai ales. Drept urmare au apărut numeroase studii — unele remarcabile — privitoare la Teologia ortodoxă, ediţii critice şi traduceri ale operelor Părinţilor răsăriteni, deci a „izvoarelor” învăţăturii ortodoxe. Individual ori în grup, romano-catolici şi protestanţi de toate nuanţele au început apoi să frecventeze, cuprinşi de uimire, mănăstirile şi slujbele noastre.

Specialişti doritori să aprofundeze „comorile” doctrinale ale Răsăritului, iubitori ai frumuseţilor duhovniceşti puse sub semnul „Filocaliei” şi credincioşi setoşi de „misterul liturgic” ortodox au apărut pretutindeni, întrecîndu-se care mai de care în laude. S-a ajuns la un fel de modă cu ecouri perceptibile pînă şi celor nepreveniţi. Fără a contesta sinceritatea elogiatorilor şi fără a le pune la îndoială onestitatea, ne întrebăm totuşi în ce măsură căutările confrăţilor occidentali au reuşit să surprindă valorile profunde şi autentice ale Teologiei, spiritualităţii şi cultului ortodox?

Apusul creştin a avut mereu nostalgia Răsăritului ca unul care şi dacă nu era deplin conştient, intuia îndepărtarea sa progresivă de predania apostolică şi de moştenirea veacurilor primare. Nu e mai puţin adevărat că acest „Răsărit” a fost confundat uneori cu Orientul asiatic, periodic ivîndu-se excentrici imitatori ai hinduismului, budismului etc. Pînă la urmă însă elementul constant a rămas tot globala atracţie a Răsăritului.

Ortodocşii înşişi, la rîndul lor, după ce au constatat atitudinea occidentalilor, au dobîndit o mai clară conştiinţă a tezaurului propriu. Doar că prin aceasta, stimulentele venite din afară le-a imprimat o anume autosatisfacţie şi autosuficienţă. Astfel preţuirea care ar fi trebuit normal să ducă la o reală apropiere, s-a soldat cu reţineri reciproce.

Obieciiv vorbind, nu ne puteam aştepta la mai mult în etapa pe care o străbatem. Era greu să se renunţe la categorii mentale şi comportamente adînc înrădăcinate. Şi totuşi curentul stîrnit de admiratorii Ortodoxiei putea înregistra alte rezultate. Cu osebire explorarea asiduă a spiritualităţii, era de natură să descătuşeze energii capabile de lucruri mari.

Punctul în care ne aflăm impune de aceea, occidentalilor aprofundarea admiraţiei lor prea schematice, iar răsăritenilor corectarea suficienţei de sine. Analizîndu-şi critic poziţia, occidentalii dornici de reîntoarcere la „izvoare”, vor trebui să

părăsească adausurile și alterările acceptate pe parcurs. Ortodocșii apoi sînt datori să nu se lase copleșiți de laude ci, cu discernămint și smerenie, să foreze adîncurile Teologiei transmisă de înaintași, să trăiască spiritualitatea în care au crescut, să practice neîmpuținat cultul rînduit de Biserică. În felul acesta și unii și alții vor avea doar de cîștigat și, nu numai ei, ci întreaga creștinătate.

SEMNIFICAȚIA A DOUĂ COMEMORĂRI

Creștinătatea comemorează în 1980 împlinirea a 1500 de ani de la nașterea Sfîntului Benedict din Nursia (480—547), organizatorul monahismului apusean, precum și a 450 de ani de la întocmirea „Confesiunii augustane” (1570), mărturisirea de credință a evanghelicilor luterani. Momentele respective au fost marcate de festivități cu caracter depășind cadrul strict al Bisericii Romano-Catolice și Bisericilor ieșite din Reformă. Pricina o constituie, pe de-o parte ecumenismul căruia Bisericile interesate nu se pot sustrage, pe de altă parte semnificației însăși a celor două aniversări.

Ecumenismul în primul rînd a introdus practica deosebit de pozitivă ca orice Biserică, mică sau mare, să nu-și limiteze acțiunile la cadrul strict confesional, mai ales cînd e vorba de sărbătoriri, ci să-și asocieze restul Bisericilor. Ar apare anacronic faptul ca la ocazii solemne Bisericile să rămîină izolate. E ceea ce dovedește încă o dată comemorarea Sfîntului Benedict și a „Mărturisirii de la Augsburg”. Aspectul ecumenist e imprimat însă și de caracterul lor intrinsec.

Astfel organizatorul monahismului apusean datorită „regulei” devenită norma de conduită a monahilor din Biserica Romano-Catolică aparține de fapt nu numai acestuia, prin însăși faptul că în veacul cînd el a trăit, Biserica era una și aceeași pretutindeni. Pe de-asupra, după cum opera legislativă a Sfîntului Benedict constituie transpunerea în Occident a normelor devenite comune întregului monahism creștin, tot astfel principiile pe care le-a statuat au rodit îmbelșugat și în viața călugărească din Răsărit. (Vezi bunăoară cunoscutul „ora et labora”.) Deși pe parcursul vremii „ordinul benedictin” a evoluat pe coordonate specific occidentale, începuturile și baiza îi sînt identice cu ale monahismului de tip vasilian.

„Mărturisirea de la Augsburg” apoi, a fost concepută de Filip Melancton în scopul expunerii concepției lui Luther și a definirii poziției teologice a protestanților evanghelici. „În sinul Bisericii Romano-Catolice încă una, cu toate numeroasele amănunțări care apăsau asupra unității ei, constata cineva, Confesio augustana voia să exprime credința a numeroși creștini și să îndemne ... la efectuarea reformelor devenite indispensabile” (André Bimérel, Quand on parle de la Confession d'Augsbourg, în: Positions luthériennes, octombrie—decembrie 1978, p. 295).

Născută în sinul romano-catolicismului și ca răspuns la problemele sale, Mărturisirea „augustană” n-a menajat papalitatea și nu i-a trecut cu vederea rătăcirile; Roma însă — curios lucru — n-a condamnat-o formal, iar astăzi prin glasul unor teologi lansează ideea „recunoașterii” ei. Dacă asemenea recunoaștere se va produce rămîne de văzut. În orice caz la comemorarea ei oficialitatea romano-catolică propune să fie „recită” de toți credincioșii, fapt care reprezintă incontestabil un mare pas înainte.

Bisericile ortodoxe la rîndul lor manifestă interes față de „Mărturisirea” lui Melanhton ca unele ce se găsesc angajate în fructuos dialog teologic cu evanghelicii luterani.

Avînd în vedere considerentele de mai sus, expuse foarte rezumativ, este de așteptat ca Bisericile creștine să folosească prilejul comemorărilor amintite nu doar pentru evocări și sărbătoriri, fie ele chiar ecumeniste, ci mai ales pentru reafirmarea hotărîrii de a înfăptui unitatea dorită de însuși Mîntuitorul Hristos în rugăciunea din preajma palimilor Sale: „... pentru aceștia mă rog ... ca toți să fie una, după cum Tu, Părinte, întru Mine și Eu întru Tine, așa și aceștia în noi să fie una” (Ioan 17, 20—21).

ORTODOCȘII ROMÂNI ȘI MUNTELE ATOS

Muntele Atos este nu numai un loc sfînt al întregii Ortodoxii — „grădina Maicii Domnului” cum i s-a spus — ci în același timp al tuturor Bisericilor ortodoxe, fiecare prin ierarhii, monahii și credincioșii proprii contribuind la înzestrarea și îmbogățirea mănăstirilor de aici sub raport duhovnicesc sau material. Sprijinul acordat Atosului de ortodocșii români reprezintă unul din capitolele luminoase ale istoriei înaintașilor noștri, el continuînd sub diferite chipuri și astăzi.

Inceputurile aparțin veacului al XIV-lea de cînd „patronajul românesc” la Sfin-tul Munte devine permanent și binefăcător obștilor călugărești atonite. Deodată cu decăderea și sărăcirea Bizanțului ori prăbușirea Serbiei și Bulgariei sub loviturile otomanilor, „Valahia și Moldova rămase mai mult sau mai puțin independente ... putură să ajute locurile sfînte ale Ortodoxiei ... Domnitorii români au ajuns să fie comparați bazeleilor și țarilor bulgaro-sirbi de odinioară, asumîndu-și rolul acestora de protectori și binefăcători ai Ortodoxiei. Mult înaintea țarilor ruși ei se prezentau ca legitimi succesori ai acestora ... Primelor donații, sume de bani trimise în general anual ... s-au adăugat terenuri, biserici, mănăstirii românești transformate în metohuri, slujitori ... Apoi proprietățile atonite din satele românești s-au extins la orașe înglobînd și mănăstiri urbane, băi publice, case, prăvălii, mori, ateliere ... Clerul trimis la Muntele Atos va promova ocupînd locuri înalte în ierarhia bisericească ... Renumele acestei vetre de ortodoxie prin excelență va exercita o puternică atracție asupra credincioșilor români. Cutare mănăstire românească își va lua patron un sfînt atonit sau va împrumuta numele unei mănăstiri din Atos. Pelerini, umili călugări români vor merge să trăiască printre asceții din peninsula calcidică. Prelați s-au format în această atmosferă înainte de a se reîntoarce în patrie să inițieze alte suflete în viața monastică. Alții veneau să caute la izvoarele Ortodoxiei manuscrisele ce se păstrau aici ori le multiplicau prin copiere. Cărțile impri-mate în Țările Românești, cărți de ritual înainte de toate, vor fi răspindite pînă în Muntele Atos. Pentru a răspunde necesităților de cult se vor trimite din părțile dunărene sfînte vase, moaște, odăjdii somptuos brodate, icoane, manuscrise, iluminate. Se vor reconstrui bisericile ruinate și se vor împodobi cu pictură nouă, reamintînd pe a bisericilor românești; se vor reface chiliile monahilor ...”

Despre toate acestea și multe alte binefaceri cu care ortodocșii români au copleșit Muntele Atos, vorbește prof. Petre Năsturel într-o lucrare prezentată la Sorbona ca teză de doctorat în iarna trecută („Les documents roumains du Mont Athos. Contribution à l'histoire des relations roumano-athonites du XIV-e siècle au

milieului du XVII-e siècle"). Intemeiat pe cercetări în bibliotecile și arhivele atonite, pe documente din care numeroase inedite, autorul completează strălucit studiile altor istorici români și străini. Subliniem importanța contribuției sale nu doar pentru ceea ce specialiștii vor aprecia sub raport științific, ci mai ales pentru repunerea în valoare a prezenței românești neîntrerupte la Sfântul Munte.

Așa cum arată autorul (pp. 16 și 393), Țările Românești au constituit la un moment dat sprijinitoarele cele mai importante ale Muntelui Atos, până într-atita încît viețuitorii de aici le considerau „raiul” de unde așteptau „harul și darul desăvîrșit”. În viața sfîntului grec Iacob de Kastoria († 1519) se găsește informația potrivit căreia, înaintea martirizării, însoțitorii l-au întrebat: „Spune-ne, Părinte, după ce vei muri, ce se va alege de obștea noastră? Vor rămîne la un loc ori se vor risipi?” Atunci Sfîntul le zice: „Cînd potrivit voiî lui Dumnezeu vom fi eliberați din mîinile împăratului, vom merge prima dată la Patriarh, apoi în Marea Valahie. Odată ajunși aici, nu vom mai fi supuși la încercări”, cuvinte pe care aghiograful le tilcuiește astfel: „Explicația acestei taine e următoarea: el (scil. Iacob de Kastoria) numește Patriarh pe Domnul nostru Iisus Hristos iar Marea Valahie raiul unde se găsesc sufletele dreptilor” (vezi Ch. D. Basilopoulos, Sfîntul Iacob Neomartirul, în grecește, ed. 3-a, Atena, 1973, pp. 57—58).

Intr-adevăr Țările Românești au fost „raiul” spre care s-au îndreptat vreme îndelungată nădejdlile atoniților. E cel mai frumos omagiu adus dărnicii ortodocșilor români, contribuției lor pentru ca Sfîntul Munte să devină ceea ce știm în ogorul Ortodoxiei ecumenice, dar și proba imprescriptibilelor noastre drepturi.

V I A Ţ A B I S E R I C E A S C Ă ÎN CUPRINSUL MITROPOLIEI BANATULUI

ARHIEPISCOPIA TIMIŞOAREI ŞI CARANSEBEŞULUI

PRAZNICUL SFINTELOR PAŞTI

Pregătit cu stăruinţă prin post şi rugăciune, în tot cursul săptămînilor de reculegere sufletească ale Păresimilor, praznicul sfinţelor Paşti a fost întîmpinat în întreaga eparhie cu bucuria nespusă pe care o dă biruinţa vieţii împotriva morţii, a luminii împotriva întunericului, bucurie exprimată simbolic prin luminările purtate de credincioşi cu multă evlavie, în noaptea Învierii, la înconjurul sfinţelor lăcaşuri de închinare.

Ca şi în anii trecuţi, închinătorii bisericii catedrale s-au putut împărtăşi din bogăţia darurilor duhovniceşti ce le oferă bunilor credincioşi marele praznic al Învierii lui Hristos, sărbătorit în acest an de întreaga creştinătate în aceeaşi zi. Slujba Învierii şi sfînta liturghie au fost săvîrşite de Prea Sfinţitul Episcop-vicar Timotei Lugojanul înconjurat de soborul de preoţi şi diaconi. Prea Sfinţia Sa a transmis cu acest prilej, odată cu binecuvîntarea Înalt Prea Sfinţitului Arhiepiscop şi Mitropolit Nicolae, aflat în misiune peste hotare, cuvîntul de învăţătură adresat credincioşilor de Întîistătătorul eparhiei prin îndătinata pastorală. Imnele melodioase ale corului au întregit cadrul sărbătoresc al slujbelor pascale.

După sfînta liturghie a avut loc la reşedinţa mitropolitană tradiţionala recepţie la care, pe lingă membrii Consiliului Eparhial şi slujitorii bisericilor din localitate, au luat parte şi reprezentanţi locali ai celorlalte culte: P. On. Părinte Vladimir Marcovici, vicar ortodox sîrb, P. On. Părinte Fr. Cziza, protopopiatul romano-catolic, pastorul reformat Leo Peuker, pastorul baptist Gh. Băleanu reprezentantul cultului baptist şi prim-rabinul dr. Ernest Neumann. Din partea clerului şi credincioşilor eparhiei au rostit cuvinte de urare P.C. Părinte Sorin Raţiu de la parohia Timişoara II — Fabric, din partea credincioşilor Vicariatului ortodox-sîrb P. On. Părinte V. Marcovici iar din partea celorlalte culte Gh. Băleanu.

Răspunsul şi expresia dragostei frăţeşti a conducerii eparhiei a fost transmis tuturor, din încredinţarea şi în numele Chiriarhului, de către Prea Sfinţitul Episcop Timotei.

Luni, 7 aprilie, a doua zi de Paşti, Prea Sfinţitul Episcop-vicar Timotei, însoţit de P.On. Părinte Ioan Blaj, consilier eparhial, a săvîrşit sfînta liturghie la biserica Sf. Gheorghe din Caransebeş, iar în 13 aprilie, duminica Tomii, în biserica Ador-

mirii Maicii Domnului din Lugoj, împărtaşind credincioșilor acestor comunități binecuvîntarea arhierescă și cuvinte de învățătură și zidire duhovnicească.

ITINERAR PASTORAL

Lunile însorite ale primăverii, prevestitoare ale întoarcerii întregii naturi la o viață nouă, au însemnat un adevărat reviriment pe ogorul spiritual al unor parohii din cuprinsul Eparhiei noastre care în cursul acestui anotimp al învierii au avut bucuria de a fi cercetate de Prea Sfințitul Episcop-vicar Timotei Lugojanul, din încredințarea Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Nicolae, aflat în înaltă misiune peste hotare.

Dintre comunitățile vizitate de Prea Sfinția Sa în acest timp, fac parte parahiile: *Var* și *Glimboca* din protopopiatul Caransebeș; *Bulgăruș*, *Ghiroda Nouă* și *Giroc* din protopopiatul Timișoara; *Gladna Română* din protopopiatul Făget; *Caransebeș*, *Petroșnița*, *Obreja* și *Valea Timișului* din protopopiatul Caransebeș; *Lugoj* și *Belinț* din protopopiatul Lugoj; *Reșița*, *Măureni* și *Ghereniș* din protopopiatul Reșița; *Timișoara IV-Freideorf*, *Timișoara-Ronaț*, *Timișoara-Vii I și II*, *Timișoara-Plopi* și *Fratelia* din orașul de reședință.

Primit peste tot cu multă căldură sufletească, Prea Sfințitul Episcop-vicar Timotei a slujit sau a asistat la slujbele liturgice și la vecernii împărtaşind credincioșilor cuvinte alese de învățătură desprinse din pericopele evanghelice, îndemnîndu-i la creștinească viețuire, la fapte ale iubirii de semeni și de țară, sfătuiind sau mustrînd acolo unde se simțea nevoia, dînd îndrumări necesare acolo unde enoriașii sînt angajați în lucrări de îmbunătățire a avutului obștesc, parohial.

Vizitele ierarhului oglindesc permanenta purtare de grijă a conducerii eparhiale față de parohii și constituie o îndreptățită binecuvîntare a roadelor osteneții depuse de păstoriți, clerici și credincioși, pentru mai binele Bisericii și patriei lor.

NOI SLUJITORI AI ALTARELOR

În vederea completării parohiilor vacante din cuprinsul eparhiei, avînd pregătirea teologică necesară au primit Sf. Taină a Preoției următorii:

Dumitru Liuba, absolvent de seminar teologic, hirotonit diacon la 28 ianuarie, preot la 29 februarie 1980, pe seama parohiei Slatina-Nera, protopopiatul Oravița;

Lazăr Suciu licențiat în Teologie, hirotonit diacon la 9 februarie, preot la 11 februarie 1980, pe seama parohiei Bolvașnița, protopopiatul Caransebeș;

Petru Capotescu, absolvent de seminar teologic, hirotonit diacon la 11 februarie, preot la 12 februarie 1980, pe seama parohiei Begheiu Mic, protopopiatul Făget;

Mircea Lăutaș, licențiat în Teologie, hirotonit diacon la 12 februarie 1980 pe seama catedralei mitropolitane;

Aurel Deheleanu, licențiat în Teologie, hirotonit diacon la 7 aprilie 1980 pe seama capelei Seminarului teologic din Caransebeș;

Pavel Iovănescu, absolvent de seminar teologic, hirotonit diacon la 14 mai, preot la 15 mai 1980 pe seama parohiei Prilipeț, protopopiatul Oravița.

Noi hirotoniți au implinit apoi o perioadă de practică liturgică la catedrala mitropolitană pentru a dobîndi îndeminarea trebuitoare slujirii la sfîntul altar. Înainte de a lua în primire parohia pentru care a fost hirotonit, fiecare dintre ei s-a prezentat în fața Consiliului Eparhial spre a lua arhierescă binecuvîntare și noi povețe pentru împlinirea cu vrednicie a misiunii ce a îmbrățișat.

CONFERINȚE PREOȚEȘTI DE ORIENTARE

Prima conferință de orientare din 1980 cu tema: „*Slujitorul bisericesc, preot și cetățean contemporan*”, și-a desfășurat lucrările la sediile protopopiatelor între 11—22 martie.

Conferința de la Timișoara s-a bucurat de participarea Intlistătătorului eparhiei, Înalt Prea Sfințitul Arhiepiscop și Mitropolit Nicolae. La Caransebeș, Deta, Făget și Reșița a luat parte Prea Sfințitul Episcop-vicar Timotei Lugojanul. La Timișoara și Lugoj au fost prezenți P.C. Părinți profesori Teodor Bodogae și respectiv Ion Zăgrean, ambii de la Institutul teologic universitar din Sibiu. La toate conferințele au participat de asemenea și cadre didactice de la Seminarul teologic din Caransebeș.

Precedate de slujirea în sobor a sfintei liturghii a darurilor celor mai înainte sfințite — în cadrul căreia preoții s-au împărtășit, unul dintre ei rostind și cuvîntul de învățătură din duminica următoare —, conferințele au fost deschise prin cuvîntările introductive rostite de protopopi și delegații chiriarhali și s-au desfășurat într-o atmosferă de aleasă trăire creștină și patriotică sub semnul recentelor evenimente ce le-au precedat, pe plan național: Congresul al II-lea a Frontului Democrației și Unității Socialiste și alegerile generale de la 9 martie 1980, care au prins clerul și pe credincioșii Bisericii noastre și ai celorlalte culte din țară, conștienți de responsabilitatea ce le revine, în elanul ce a însuflețit întregul popor român.

Din referatele scrise, prezentate la oficiul protopopesec de către toți clericii participanți, au fost selectate pentru a fi susținute lucrările următorilor preoți: Traian Ungureanu — Alioș, prot. Timișoara; Mihai Sidei — Ohaba Mitnic, prot. Caransebeș; Găitin Grecu — Partoș, prot. Deta; Nicolae Blajovan — Hodoș, prot. Lugoj; Iulian Opreșni — Făget, prot. Făget; Ioan Văran — Oravița I, prot. Oravița și Rusalin Chincea — Soceni, prot. Reșița.

Referenții au relevat îndoita îndatorire și răspundere a fiecărui preot în societatea contemporană: ca preot al Bisericii și ca cetățean al patriei, arătînd că, traduse în fapt, aceste îndatoriri înseamnă: cunoașterea temeinică și propovăduirea asiduă a Sfintei Scripturi și întregii învățăături de credință ortodoxă, tact pastoral, prezență permanentă în mijlocul enoriașilor, respectarea cu grijă a relației păstor-enoriaș, exemplu personal de trăire morală și familială, participarea activă alături de credincioși la acțiunile obștești locale, păstrarea și îmbogățirea patrimoniului cultural-național, cultivarea în parohie a unui climat sănătos de pace și bunăînțelegere creștină cu credincioșii celorlalte culte în spiritul ecumenismului nostru local etc.

Numeroasele luări de cuvînt pe marginea referatelor au subliniat diferitele aspecte ale temei dezbătute și au completat în chip util lucrările referenților, iar concluziile finale, amintind iubirea de patrie dintotdeauna a fiilor Bisericii noastre străbune, au evidențiat deplina și sincera lor loialitate față de înțeleapta conducere actuală a țării noastre.

Partea a doua a conferințelor a fost consacrată unor dezbateri asupra modului în care s-au desfășurat serviciul divin și cateheza rostită cu acest prilej, după care au fost prelucrate comunicări oficiale, ordine și dispozițiuni administrative curente, procedându-se totodată și la analiza activității desfășurate de preoți în parohii.

CONFERINȚE ADMINISTRATIVE

Între 16—29 aprilie a avut loc la sediile celor 7 protopopiate ale eparhiei prima conferință administrativă a preoților din anul 1980, avînd ca temă: „*Grija permanentă a Bisericii Ortodoxe Române pentru păstrarea și ocrotirea patrimoniului cultural-național*”, la care au luat parte activă și specialiști în probleme de patrimoniu de pe lângă oficiile județene Timiș și Caraș Severin. Ședințele de la Timișoara, Caransebeș, Deta, Lugoj, Oravița și Reșița, au fost prezidate de Prea Sfințitul Episcop-vicar Timotei Lugojanul.

Lucrările conferințelor au început după săvîrșirea unui Te-Deum în sobor, în cadrul căruia unul din preoți a rostit cateheza programată a se ține în biserici în duminica următoare.

Referatele au fost susținute de următorii preoți: Gheorghe Sutac — Sinnicolaul Mare, prot. Timișoara; Ion Dumitrașcu — Tincova, prot. Caransebeș; Ion Zaharia — Voiteg, prot. Deta; Vasile E. Munteanu — Lugoj, prot. Lugoj; Iulian Cosma — Râmănești, prot. Făget; Romulus Novacovici — Oravița II, prot. Oravița; Romulus Popovici — Brebu, prot. Reșița. Ele au fost urmate de ample dezbateri pe marginea temei și însoțite de instrucțiuni utile privind păstrarea și ocrotirea obiectelor patrimoniale ce aparțin fiecărei parohii. Au fost evidențiate cu acest prilej noile realizări efectuate în acest domeniu în Arhiepiscopia Timișoarei și Caransebeșului, cum sînt: colecțiile muzeale de la Timișoara, Reșița, Caransebeș, Lugoj, Oravița și Partoș, cele două centre pentru bunurile bibliofile organizate la Timișoara și Reșița, precum și grija deosebită a conducerii eparhiei pentru valorificarea și popularizarea bunurilor patrimoniale prin publicarea de studii în cadrul revistei mitropolitane și tipărirea de monografii, pliante și ilustrate reprezentînd aceste valori, ca și prin contribuția eparhiei la alcătuirea Muzeului culturii vechi românești din Capitală.

Tema deosebit de importantă, prezența delegaților oficiilor județene pentru patrimoniul cultural-național, precum și strădania tuturor preoților de la parohii de a traduce în fapt instrucțiunile și recomandările primite în acest sens, au pus în lumină grija deosebită a Bisericii și statului pentru inestimabilele noastre valori patrimoniale.

În partea a doua a conferințelor au fost prelucrate diverse ordine administrative curente și s-a făcut totodată analiză critică a expunerii catehetice din cadrul slujbei ce a premers conferințele.

DIN ACTIVITATEA COMISIILOR CONSULTATIVE

Comisiile consultative de pe lângă cele trei sectoare administrative ale Centrului eparhial — bisericesc, cultural și economic — s-au întrunit în ședințele lor obișnuite de lucru la finele primului trimestru din anul în curs, 1980, în zilele de 20, 26 și 28 martie, în sala de festivități a Centrului eparhial.

Toate cele trei întruniri au fost prezidate de Prea Sfințitul Episcop-vicar Timotei Lugojanul asistat de consilierii de resort. Temele incluse pe ordinea de zi s-au referit la: „Tendințe noi manifestate în activitatea și cultul Bisericii Ortodoxe Române” (sectorul administrativ-bisericesc), „Cum au primit credincioșii publicațiile apărute în editura Centrului eparhial” (sectorul cultural) și „Contribuțiile parohiilor la înfrumusețarea localităților” (sectorul economic).

La deschiderea ședințelor, consilierii titulari ai sectoarelor respective: P. On. Părinte Dimitrie Băloni, P. C. Părinte Petru Dorobanțu și P. On. Părinte Ioan Blaj au arătat, fiecare în cadrul întrunirii sectorului său, aspectele multiple ale problemelor indicate în temele propuse, invitând pe membrii participanți să chibzuiască împreună la găsirea celor mai potrivite soluții practice care să ducă la remedierea unor eventuale lipsuri constatate, sau la încurajarea și susținerea inițiativelor pozitive venite din partea unor preoți sau credincioși.

Au luat cuvântul bună parte dintre cei prezenți, aducându-se o seamă de propuneri eficiente pentru menținerea și întărirea unității cultului și disciplinei credincioșilor față de unele tendințe inovatoare ce apar pe alocuri în lumea creștină, pentru îmbunătățirea continuă a condițiilor de apariție și difuzare a publicațiilor eparhiale, ca și pentru ținerea bunurilor imobile ale comunităților noastre parohiale în pas cu ritmul viu, mereu ascendent, al dezvoltării și înfrumusețării aspectului edilitar al orașelor și satelor noastre.

La sfârșit Prea Sfințitul Episcop-vicar Timotei a mulțumit tuturor participanților la întruniri pentru contribuțiile aduse la buna lor desfășurare și i-a încredințat că toate propunerile pozitive făcute de dinșii vor fi înaintate Consiliului Eparhial în scopul punerii lor în practică.

NOI APARIȚII EDITORIALE

Recent a apărut în editura mitropolitană o nouă *Carte de rugăciuni* care prezintă substanțiale îmbunătățiri și remarcabile adăugiri față de edițiile anterioare.

Scopul cărții formulat în „precuvîntarea” înalt Prea Sfințitului Mitropolit Nicolae este acela de „a veni în întîmpinarea bunilor credincioși care simt trebuința de a *convorbi* cu Dumnezeu...”

Începutul îl face capitolul: „Povățuire despre rugăciune și cum trebuie făcută”, în care se prezintă esența și funcționalitatea rugăciunii, explicarea semnului sfintei cruci, a metaniilor, închinăciunilor, ingenuncherilor. Se continuă cu un grupaj de rugăciuni pe care credinciosul le rostește singur, iar apoi cu „rugăciunea obștească” în care sînt cuprinse vecernia, utrenia, sfînta liturghie, rînduielile Sfințelor Taine, în special Pocăința și Euharistia, încheindu-se cu o seamă de „învățăture și orînduiri bisericești”, sfaturi practice pentru credincioși.

Un inspirat adaus îl reprezintă ultima parte a cărții: „Cîntarea în biserică”, încorporînd un buchet de cîntări religioase pe care credincioșii le cîntă în comun, cîntări bisericești propriu-zise și cîntări de origine folclorică, conforme cu învățătura de credință ortodoxă, intrate în practica generală.

Noua „Carte de rugăciuni” constituie pentru credincioși o prețioasă călăuză, o carte de învățătură, un adevărat „vade mecum” spiritual.

Semnalăm de asemenea apariția „*Indrumătorului bisericesc*” pe anul 1980. El reprezintă „reluarea unei remarcabile practici în Mitropolia noastră”, cum precizează în cuvîntul programatic („Continuăm slujind Biserica și patria”) Înalt Prea Sfințitul dr. Nicolae Corneanu, Mitropolitul Banatului, de a pune la îndemîna eparhioților (și nu numai a lor) „almanahul devenit tradițional”.

Se știe că practica almanahurilor sau calendarelor este mult mai veche decît tiparul. La romani, „calendarium” avea și altă semnificație. Pe lângă „carte de însemnat lunile și zilele anului” însemna și „carte de cont” (calendae—prima zi a lunii), un fel de răboj pentru achitarea plăților (datoriilor). Apoi a însemnat succesiunea lunilor și zilelor, cu unele observații astronomice (cursul soarelui și lunii, mersul vremii, sărbătorile etc.). Astfel de calendare (manuscrise) datează din veacurile XII—XIV. Unele, copiate și multiplicare cu multă trudă, mai ales de călugări, au pătruns și în casele românilor.

Invenția lui Johann Gutenberg (1400—1468), a însemnat un reviriment (cantitativ și calitativ) și în evoluția calendarului. Conținutul lui se amplifică și se diversifică. Tirajul crește vertiginos. La cele îndătinare, se adaugă sfaturi agricole și industriale, informații și comentarii politice, beletristică etc., tinzînd spre o publicație periodică, cu caracter literar și științific.

Și pe pămîntul țării noastre, pînă la Unirea din 1918, au văzut lumina tiparului numeroase calendare. Nici în provincia noastră ele n-au lipsit. Centrele eparhiale și mănăstirile, unele asociații culturale, redacțiile unor reviste și ziare de la Buda și Viena, Sibiu și Brașov, Arad și Caransebeș, Năsăud și Orăștie sau Cluj etc., devin baze de lansare a unor astfel de publicații spre conștiința poporului nostru. Sînt cunoscute calendarele episcopilor din Arad și Caransebeș sau Sibiu, ale lui Z. Carcalechi, Paul Iorgovici sau O. C. Tăslăuanu, sau cele colportate în Banat, venite de la Samuil Micu, Gh. Șincai etc. Lupta pentru idealul național concentra atenția tuturor redactorilor acestor periodice.

Spre deosebire de ziare, prea lesne trecătoare prin însăși condiția lor, calendarele se păstrau, se citeau și se reciteau întreg anul și mai ales în seriile lungi de iarnă. În multe case, calendarul a fost singura carte ani de-a rîndul.

Eparhiile Mitropoliei noastre, care au preluat frumoasa tradiție, tipăresc anul acesta, un „Indrumător” comun (viribus unitis).

Comparînd noul calendar cu cele vechi, apărute la Caransebeș, de pildă, se constată că, în linii mari, structura lor este identică.

Ideea centrală a „Indrumătorului” o sintetizează Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae în articolul amintit la început: Indrumătorul (...) „întinde prin întreg conținutul său să reprezinte o caldă chemare la păstrarea neștirbită a „legii” străbune, la cunoașterea trecutului și prezentului Bisericii și poporului nostru, la slujirea devotată a neamului din care am odrăslit și a patriei în care ne-am născut, la munca jertfelnică pentru mai binele obștesc, la respect reciproc, bună înțelegere și pace în întreaga lume” (p. 7).

Mai sistematic și la o evidentă diferență de nivel, „Indrumătorul bisericesc” cuprinde cum zicea cineva referindu-se la „Calendarul Românului” de la Caransebeș, „de toate — pentru toți”. După cuvintele programatice, semnate de Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae („Continuăm slujind Biserica și patria”) și Prea Sfințitul Visarion, Episcopul Aradului și Hunedoarei („Indrumătorul nostru bisericesc la început de drum”), urmează: „Date importante”, zilele de post, timpul oprit pentru

săvârșirea cununiei, eclipse de soare și lună, calendarul creștin ortodox, cu indicarea pericopei evanghelice, apostolului și glasului de rînd pentru fiecare duminică, date aniversare (personalități, evenimente bisericești și naționale), îndrumări tipiconale, organizarea Bisericii Ortodoxe Române.

Materialul religios și beletristic, bogat și variat, este grupat în următoarele capitole mari: 1. Cuvinte duhovnicești (articole semnate de ierarhii Mitropoliei); 2. Tezaurul credinței (10 articole); 3. Pe caietul vremii (12 articole); 4. A Patriei cinstire (8 articole); 5. Pîrga vremurilor (11 articole); 6. Dor de frați (5 articole); 7. Gînduri în tinda bisericii (4 articole).

În cele aproape 300 de pagini se află într-adevăr „de toate pentru toți”.

EPISCOPIA ARADULUI, IENOPOLEI ȘI HĂLMAGIULUI

SLUJIRI ARHIEREȘTI

1. — La praznicul Botezului Domnului Iisus Hristos, Prea Sfințitul Episcop Visarion a slujit sfânta liturghie în catedrala din Arad fiind înconjurat de un numeros sobor de preoți și diaconi. După otpust, Întistătătorul eparhiei a adresat un cuvânt de învățătură în legătură cu praznicul zilei, primit cu multă căldură și bucurie duhovnicească de către credincioși. A urmat în continuare slujba sfințirii apei celei mari.

2. — Duminică 13 aprilie 1980, fiind întâmpinat de o mare mulțime de credincioși Prea Sfințitul Episcop Visarion a oficiat sfânta liturghie, în biserica parohiei *Hațeg II, protopopiatul Petroșani*, împreună cu un sobor de preoți și diaconi.

Predica zilei a fost rostită de P.C. Părinte prot. Octavian Pătrașcu. La sfârșitul sfintei liturghii, Prea Sfinția Sa a ținut credincioșilor prezenți un însuflețit cuvânt de învățătură duhovnicească vorbind despre misiunea și răspunderea pe care le are preotul ca îndrumător sufleteș, arătând că de vrednicia și rîvna lui depinde îmbunătățirea vieții religioase și morale a păstoriților săi. Cu acest prilej, pentru merite pastorale și îndepliniri pe tărîm administrativ-gospodăresc, preotul paroh Ioan Buzdugan, a fost hirotesit „iconom”.

3. — Din încredințarea Prea Sfințitului Episcop Visarion, în duminica din 13 ianuarie 1980, Prea Sfințitul Arhiepiscop-vicar Gherasim Hunedoreanul, însoțit de P.C. Părinte Flor Teodorescu, vicar administrativ, și P.C. protodiacon Iov Orădan s-a deplasat în parohia *Cicir, prot. Arad*, unde a săvîrșit sfânta liturghie. A predicat P.C. Părinte Flor Teodorescu. După otpust, preotul paroh Traian Balint a făcut o sumară dare de seamă asupra vieții bisericești din cadrul parohiei, exprimînd mulțumiri conducerii Eparhiei, Prea Sfințitului Episcop Visarion și Prea Sfințitului Arhiepiscop-vicar Gherasim Hunedoreanul, pentru tot sprijinul moral și material acordat cu părintească dragoste acestei comunități creștine ortodoxe.

În încheiere, Prea Sfințitul Arhiepiscop Gherasim a adresat preoților slujitori și credincioșilor un cuvânt de învățătură.

4. — Duminică 10 februarie 1980, preoții și credincioșii parohiei *Șimand, protopopiatul Arad*, au primit cu multă bucurie pe Prea Sfințitul Arhiepiscop-vicar Gherasim Hunedoreanul, sosit aici pentru a cerceta parohia și a oficia sfânta liturghie. Prea Sfinția Sa a fost însoțit de P.C. Părinte Flor Teodorescu, vicar administrativ și C. diacon Iosif Raț. Răspunsurile liturgice au fost date de toți credincioșii prezenți prin cîntare în comun. Predica a fost rostită de P.C. Pr. Flor Teodorescu, după care preotul paroh, Para Leonte, a adus călduroase mulțumiri Prea Sfinției Sale pentru momentele de înălțare sufletească trăite în timpul serviciului divin.

În cuvîntul de zidire duhovnicească adresat credincioşilor, Prea Sfinţitul Arhiepiscop-vicar a stăruit în îndemnul la o viaţă virtuoasă şi la bună înţelegere în familie, în societate, şi în biserică.

5. — La invitaţia preotului paroh Teodor Feier şi a credincioşilor din parohia *Drau*, *protopopiatul Ineu*, Prea Sfinţitul Arhiepiscop-vicar Gherasim a oficiat sfînta liturghie în numita parohie în ziua de duminică, 17 februarie 1980, predica zilei fiind rostită de P. C. Părinte Victor Bilboacă, de la Centrul eparhial. La sfîrşitul liturghiei, Prea Sfinţia Sa a vorbit credincioşilor despre mîntuire şi condiţiile necesare dobîndirii ei, încheind cu îndemnul la îndeplinirea cu conştiinciozitate a tuturor îndatoririlor cetăţeneşti.

6. — Credincioşii parohiei *Ghioroc*, *prot. Lipova*, localitate ce datează din anul 1135, fiind aşezată pe o străveche vatră de viaţă românească, duminică 23 martie 1980, au făcut o primire caldă Prea Sfinţitului Arhiepiscop-vicar Gherasim Hunedoreanul, sosit aici în arhierescă misiune însoţit de P. C. Părinte Victor Bilboacă de la Centrul eparhial. La sfînta slujbă a asistat şi Francisc Wachter preotul romano-catolic din localitate. P. C. Pr. Victor Bilboacă a rostit predica zilei. Misiunea s-a încheiat prin cuvîntul de zidire spirituală adresat de Prea Sfinţitul Arhiepiscop credincioşilor participanţi, urmat de o agapă frăţească oferită la oficiul parohial de conducerea parohiei.

Părăsind parohia *Ghioroc*, Prea Sfinţitul Arhiepiscop-vicar Gherasim s-a îndreptat spre parohia *Covăsint*, *prot. Lipova*, unde, întîmpinat de numeroşi credincioşi şi de parohul locului, P. C. Pr. Traian Baltă, a asistat la slujba vecerniei oficiată în biserică parohială. După ascultarea dării de seamă asupra diferitelor aspecte ale vieţii bisericeşti din parohie, Prea Sfinţia Sa a rostit un cuvînt de învăţătură.

7. — Duminică, 20 aprilie 1980, Prea Sfinţitul Arhiepiscop-vicar Gherasim Hunedoreanul a oficiat sfînta liturghie în biserică cu hramul „Pogorîrea Duhului Sfînt” din parohia *Arad—Şega I*, într-un sobor de preoţi şi diaconi alcătuit din P. P. C. C. Părinţii Victor Bilboacă, Dan Emilian Nicolau şi diaconii Gheorghe Contraş şi Mircea Mihai Nicolau, răspunsurile liturgice fiind cîntate de corul bisericii şi de credincioşi.

Preotul paroh Dan Emilian Nicolau a rostit predica zilei.

După otpust, Prea Sfinţitul Arhiepiscop-vicar Gherasim Hunedoreanul a transmis preoţilor şi credincioşilor parohiei arhieresti binecuvîntări din partea Prea Sfinţitului Episcop Visarion, rostind — în continuare — un părintesc cuvînt de învăţătură.

MISIUNI ARHIEREŞTI

1. — Din încredinţarea Prea Sfinţitului Episcop Visarion, Prea Sfinţitul Arhiepiscop-vicar Gherasim Hunedoreanul a cercetat în ziua de duminică, 3 februarie 1980, biserica din parohia „Schimbarea la faţă” din Hunedoara fiind întîmpinat de numeroşi credincioşi şi preoţi în frunte cu P. C. Părinte Alexandru Hotăran, protopopul locului.

Înconjurat de un sobor de preoţi Prea Sfinţia Sa a săvîrşit sfînta liturghie, răspunsurile liturgice fiind date de corul bisericii împreună cu credincioşii prezenţi la slujbă.

Predica zilei a fost rostită de P. C. Prot. Alexandru Hotăran, iar după un cuvînt de mulţumire adresat ierarhilor conducători ai eparhiei de P. C. Pr. Costache Găluşcă, Prea Sfinţitul Arhiepiscop-vicar a rostit un cuvînt de îndrumare spirituală.

Cu acest prilej s-a oficiat și slujba parastasului pentru fostul paroh, Alexandru Gheorghel, decedat la 22 decembrie 1979.

În după amiaza zilei, la orele 17, Prea Sfințitul Arhiereu-viceparoh Gherasim Hunedoreanul a oficiat slujba vecerniei în parohia „Bunavestire” din Deva. Au vorbit credincioșilor P. C. Prot. Alex. Hotăran și preotul paroh Mircea Farca.

Cuvîntul de zidire sufletească rostit de Prea Sfințitul Arhiereu-viceparoh a avut ca temă îndatorirea de a păstra cu sfințenie unitatea de credință și simțire ortodoxă a Bisericii noastre.

Înainte de a părăsi parohia, Prea Sfinția Sa a vizitat casa parohială, la care s-au efectuat importante lucrări de reparații și întreținere.

2. — Din încredințarea Prea Sfințitului Episcop Visarion, duminică, 16 martie 1980, Prea Sfințitul Arhiereu-viceparoh Gherasim Hunedoreanul, însoțit de P. C. Pr. Flor Teodorescu, viceparoh administrativ, a oficiat sfînta liturghie în parohia Căpruța, prot. Lipova. Soborul care a înconjurat pe Prea Sfinția Sa a fost alcătuit din: P. C. Prot. Vitalie Pereteatcu, P. C. Pr. Eugen Popovici, P. C. Arhidiacon Teodor Babuția, protodiacon Iov Orădean și diacon Ioan Crainic. Răspunsurile liturgice au fost date de corul bărbătesc al parohiei, condus de prof. pensionar Aurel Luca din Săvișin, iar predica zilei a rostit-o P. C. Flor Teodorescu.

În timpul liturghiei a fost hirotonit întru preot diaconul Ioan Crainic pe seama parohiei Căpruța.

La sfîrșitul slujbei, după o sumară dare de seamă asupra parohiei, făcută de preotul suplinitor Eugen Popovici, a fost instalat ca paroh noul hirotonit.

În încheiere, Prea Sfințitul Arhiereu-viceparoh Gherasim Hunedoreanul a vorbit credincioșilor despre Sfînta Taină a Preoției, rostul și însemnătatea slujirii preoțești în Biserică, dînd îndrumări și sfaturi potrivite, noului păstor și credincioșilor.

La ora 16, în aceeași zi, Prea Sfinția Sa, împreună cu același sobor de preoți și diaconi, a oficiat slujba vecerniei în parohia Birzava, protopopiatul Lipova, rostind și aici un pîtrunzător cuvînt de învățătură.

3. — Fiind perioada Postului Mare, în ziua de miercuri, 12 martie 1980, Prea Sfințitul Arhiereu-viceparoh Gherasim Hunedoreanul a asistat la sfînta liturghie a darurilor mai înainte sfințite, ce s-a săvîrșit în biserica „Sf. Nicolae” din Deva, cu care prilej a rostit un cuvînt de învățătură despre efectele rugăciunii stăruitoare.

Miercuri 19 martie, Prea Sfinția Sa a participat de asemenea la săvîrșirea aceleiași liturghii în biserica parohiei „Sf. Treime” din Petroșeni unde a vorbit despre Biserică și lucrarea Duhului Sfînt prin Sfintele Taine.

ADUNAREA GENERALĂ A CASEI DE AJUTOR RECIPROC

În ziua de 7 februarie 1980, în sala de ședință a parohiei Arad-Centru au avut loc lucrările Adunării generale a Casei de Ajutor Reciproc a clerului din Eparhia Aradului și Hunedoarei.

Cuvîntul de deschidere a fost rostit de P. C. Pr. Cornel Oros care a arătat că și în cursul anului precedent Casa de Ajutor Reciproc a dovedit aceeași solicititudine și promptitudine în rezolvarea cererilor îndreptățite ale membrilor ei. După ce a mulțumit celor de față pentru prezență, P. C. Sa a propus desemnarea biroului adunării în vederea dezbaterii problemelor înscrise pe ordinea de zi, din care menționăm

— darea de seamă asupra gestiunii financiare a C.A.R. pe anul 1979, raportul comisiei de verificare, proiectul de buget al C.A.R. pe anul 1980.

După aprobarea dării de seamă și a proiectului de buget pe anul în curs, au fost rezolvate unele probleme curente.

Discuțiile care s-au purtat în continuare au relevat hărnicia membrilor comitetului de conducere, promptitudinea cu care au fost soluționate solicitările membrilor adunării, precum și corectitudinea cu care au fost efectuate operațiile contabile în cursul anului 1979.

GRIJA PENTRU ELEVII ȘI STUDENȚII TEOLOGI

Formarea viitorilor preoți constituie una din preocupările de seamă ale conducerii eparhiei. Elevilor și studenților teologi care se străduiesc să obțină rezultate la învățătură și purtare Episcopia le acordă burse și semiburse, precum și alte ajutoare pentru stimularea acestora.

Grija față de slujitorii de mline ai Bisericii se manifestă și prin vizitarea lor periodică de către delegații chiriarhali sau de către Ierarhul însuși. Astfel, duminică, 23 martie 1980, Prea Sfințitul Episcop Visarion a vizitat Seminarul teologic din Caransebeș cînd a avut loc și întîlnirea corpului profesoral cu părinții elevilor.

În același context, din încredințarea Prea Sfințitului Episcop Visarion, Prea Sfințitului Arhiepiscop-vicar Gherasim Hunedoreanul a participat la festivitățile prilejuite de sărbătorirea hramului Institutului teologic universitar din Sibiu, cu care prilej, în cuvîntul rostit la festivitățile ce au avut loc, Prea Sfinția Sa a adresat studenților teologi îndemnul de a depune multă stăruință și însuflețire în munca lor de pregătire pentru misiunea de viitori slujitori ai altarului.

Întîlnirea cu studenții aparținători eparhiei Aradului a oferit Prea Sfințitului Arhiepiscop-vicar Gherasim Hunedoreanul prilejul de a se întreține cu ei, îndemnîndu-i a fi rîvnitori la învățătură și bună purtare.

CONSĂTUIRE DE LUCRU CU PROTOPOPII

În ziua de 14 februarie 1980, sub președinția Prea Sfințitului Episcop Visarion și cu participarea conducătorilor de sectoare ale Episcopiei, a avut loc prima consătuire de lucru cu părinții protopopi din anul acesta, la care au fost invitați și misionarii protopopești.

Pe marginea referatului sectorului cultural susținut de P.C. Pr. Flor Teodorescu, vicar administrativ, s-au purtat interesante discuții, relevîndu-se faptul că, în cursul anului 1979, preoții Episcopiei Aradului și Hunedoarei, sub pîrinteasca îndrumare și supraveghere a ierarhilor lor, s-au străduit să desfășoare o activitate pastoral-misionară și socială cu sporit simț de răspundere. Au fost preconizate de asemenea o serie de căi și mijloace pastorale noi în vederea păstrării, apărării și întăririi unității de credință a membrilor Bisericii noastre.

În încheiere, Prea Sfințitul Episcop Visarion si-a exprimat convingerea că această consătuire de lucru cu protopopi și misionarii protopopești a constituit pentru toți „un fructuos schimb de opinii și experiență”, care va ajuta pe ostenitorii eparhiei ca în cursul acestui an să lucreze cu toții, ierarhi și preoți, cu rîvnă statornică întru împlinirea misiunii încredințate fiecăruia după cuvîntul de îndemn al Apostolului: „Pe preoții cei dintre voi, îi rog ... păstoriți turma lui Dumnezeu, dată

în paza voastră, cercetîndu-o nu cu sîmnicie, ci cu voie bună, după Dumnezeu, nu pentru cîștig urit, ci cu dragoste" (I Petru 5, 1—2).

ANIVERSAREA ZILEI DE NAȘTERE A IERARHULUI

La 14 martie 1980, Prea Sfințitul Episcop Visarion și-a sărbătorit într-un cadru intim — ziua de naștere.

Cu acest prilej de bucurie duhovnicească, ostenitorii de la Centrul eparhial, preoți și credincioși din Arad și localitățile învecinate, s-au întîlnit în paraclisul „Sf. Treime” de la reședința episcopală pentru a prezenta Întîistătorului eparhiei cuvenitele urări de sănătate, viață îndelungată și cît mai rodnice înfăptuiri întru arhipăstorirea turmei sale pe calea adevărului, binelui și mîntuirii. Un sobor de preoți și diaconi în frunte cu P. C. Părinte Flor Teodorescu, vicar administrativ, a oficiat un Te-Deum ce s-a încheiat cu îndătinatul polihroniu, după care sărbătoritul a adresat celor prezenți un cuvînt de mulțumire pentru sentimentele de caldă și sinceră prețuire ca și pentru urările exprimate.

Solemnitatea a luat sfîrșit prin intonarea imnului arhieresc de către întreaga asistență.

VIZITE CANONICE

În dorința cunoașterii nemijlocite a vieții religioase și morale a credincioșilor, din încredințarea Prea Sfințitului Episcop Visarion, în primele patru luni ale anului 1980, Prea Sfințitul Arhiepiscop-vicar Gherasim Hunedoreanul a efectuat o serie de vizite canonice — majoritatea inopinate — în mai multe parohii din cuprinsul eparhiei.

Astfel, între 11 martie și 19 aprilie a.c., Prea Sfinția Sa a cercetat parahiile: Uroi, prot. Orăștie; Ghelar și Zlaști, din protopopiatul Deva; Călan, Strei Singeorz, prot. Petroșani; Petros, Baru Mare, Pui, Fizeș cu filia Galați, Densuș, prot. Petroșani; Felnac, prot. Arad; Neudorf, Zăbrani, Chesint, prot. Lipova; Aluniș, Frumușeni, Fintinele, Tisa Nouă, prot. Arad; Comlăuș, Caporal Alexa, Seleuș, Zărand, Șintea Mică și Olari, prot. Arad.

În toate aceste parohii, Prea Sfințitul Arhiepiscop-vicar Gherasim Hunedoreanul a dorit să cunoască modul cum preoții chivernisesc „casa lui Dumnezeu” (I Timotei, 3, 5). Amintind fiecăruia — cu vorbă de laudă dar și cu părintească mustrare — răspunderea față de înalta misiune a preoției, Prea Sfinția Sa a folosit pretutindeni îndemnul paulin de a nu fi „nimănui prilej de poticnire”, iar slujba lor cu nimic „să nu fie defăimată” (II Corinteni, 6, 3). S-a interesat, de asemenea, de modul cum și-au îndeplinit răspunderea patriotică față de păstrarea, conservarea și paza bunurilor parohiale ce țin de patrimoniul cultural-național, dînd cuvenitele indemnuri pentru respectarea cu strictețe a măsurilor luate în acest scop de către statul nostru.

În unele parohii, ca de pildă la Zlaști și Călan, Prea Sfinția Sa a prezidat ședința de lucru a consiliilor parohiale, unde s-au rezolvat o serie de probleme de interes administrativ-gospodăresc.

Toate aceste vizite, întîlnirile cu preoții, cu membrii consiliilor parohiale și cu credincioșii, au oferit prilejuri eficiente de indemn la păstrarea credinței, la întreținerea în deplină curățenie a bisericilor, la împodobirea lor, la muncă plină de răspundere, dăruită poporului și bunăstării lui și țării noastre.

TRECUȚI LA CELE VEȘNICE

1. — În ziua de 1 februarie 1980, după o scurtă dar necruțătoare boală, a încetat din viață preotul **Andrei Ponta**.

Născut în anul 1906, în localitatea Turnu, județul Arad, dintr-o familie de oameni modeste, adormitul în Domnul a absolvit școala primară din satul natal, după care, a urmat liceul „Moise Nicoară” și apoi cursurile Preparandiei din Arad. A funcționat mai întâi ca învățător în Chișineu—Criș, apoi în Arad—Micălașa Veche. Întors în satul natal ca învățător, a absolvit între timp Academia teologică din Arad și s-a hirotonit preot pe seama parohiei Peregul Mare, unde a construit o casă parohială, de unde s-a transferat apoi la parohia Nicolae Bălcescu, protopopiatul Lipova. Aci, timp de 45 ani, a depus o intensă activitate pastorală, reparând biserica parohială, împodobind-o cu multă grijă și dragoste, înființând un cor bisericesc existent și astăzi, fiind iubit și stimat de toți credincioșii.

După pensionare, în 1974, s-a stabilit în Arad.

Slujba înmormintării a fost oficiată în biserica parohiei Arad—Șega II de un sobor de preoți și diaconi, în frunte cu P. C. Pr. Flor Teodorescu, vicar administrativ, care în necrologul ce l-a rostit, a adus familiei defunctului cuvinte de mângâiere din partea Întistătorului eparhiei.

Trupul neînsuflețit al vrednicului preot a fost depus în cavoul familiei din cimitirul „Eternitatea”.

2. — În după-amiaza zilei de 2 februarie 1980, preotul pensionar **Aurel Barbu**, în pragul a 74 de ani de viață, a trecut în cele veșnice.

Născut la 13 iunie 1906, din părinții Gheorghe și Maria Barbu, în comuna Gulțiu, jud. Alba, el a urmat școala primară la Alba Iulia și liceul în orașul Aiud, iar în anul 1930 a absolvit Academia teologică de la Oradea.

În 1930 s-a căsătorit cu Cornelia Giumăleanu din Teiuș, jud. Alba, iar în februarie 1931, a fost numit preot în comuna Hisiaș, jud. Timiș. După doi ani s-a transferat în parohia Vălioara, jud. Hunedoara, unde din inițiativa și osteneala sa, s-a ridicat o școală primară pentru copiii din localitate. În 1937 s-a transferat în parohia Unirea, păstorind și credincioșii din filiile Tuștea, Fărcădin și Livezi, timp de 39 de ani, cu vrednicie, blindețe și înțelepciune. La Unirea a reparat cele trei biserici parohiale, una din ele reușind să o și picteze. În 1976 s-a pensionat stabilindu-se la Petroșani și slujind ca preot la diferite biserici din localitate, până cu puțin înaintea trecerii sale din această lume.

Corpul neînsuflețit al părintelui pensionar Aurel Barbu a fost depus în biserica „Pogorirea Sf. Duh”, din Petroșani, unde, după oficierea sf. liturghii de către preotul paroh Dorel Pogon, în ziua de 5 februarie a fost prohodit de un sobor de preoți în frunte cu P. C. Pr. Octavian Pătrașcu, protopopul locului, care a rostit necrologul și a transmis familiei îndoliate și credincioșilor, din încredințarea Prea Sfințitului Episcop Visarion al Aradului și Hunedoarei, condoleanțe și cuvint de mângâiere.

În numele foștilor colegi, a vorbit P. C. Părinte Aurel Șepețan de la parohia Petroșani II.

Scirul cu trupul neînsuflețit al părintelui Aurel Barbu a fost condus de sobor și mulțimea credincioșilor, fiind așezat spre odihnă veșnică în cimitirul din localitate.

PREZENTĂRI BIBLIOGRAFICE

PSALMI, tipăriți sub îndrumarea și purtarea de grijă a Prea Fericitului Patriarh IUSTIN, București, 1979.

Psaltirea este una din cele mai iubite cărți ale creștinului. Ea este un fel de oglindă a sufletului pentru că fiecare credincios se descopere acolo pe sine. Cu drept cuvânt ea este numită, de unii creștini, Mica Biblie, pentru că multe din învățăturile expuse pe larg în Sfânta Scriptură se redau rezumativ în Cartea Psalmilor. Domnul nostru Iisus Hristos a iubit Psaltirea și s-a referit des la ea. De peste o sută de ori se citează Psaltirea în Noul Testament. Pentru Apostoli Psaltirea a fost cartea din care s-au rugat și tot așa vădesc o atenție deosebită față de Psaltire Sfinții Părinți. Psaltirea a fost cartea sfântă care s-a tipărit mai mult atât în alte Biserici cât și la noi, pentru că la desăvîrșirea educației religioase ea aduce o mare contribuție. Nu este serviciu cultic care să nu facă întrebuințare de Psaltire. Iată de ce ne bucurăm că Prea Fericitul Iustin, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, ne-a dat cartea Psalmilor în haină nouă (în același volum) și deodată cu Noul Testament. Pornind din afară spre cele dinlăuntru informăm că volumul are mărime portativă și este îmbrăcat în hîrție ceruită, o adevărată podoabă a artei tipografice românești. Traducerea acestei ediții, a Psaltirii, a fost revizuită după textul grecesc al Sepatuagintei, de către comisia alcătuită din preot profesor Constantin Cornițescu, preot Ioan Mircea și preot profesor Dumitru Radu. Pentru unele probleme de vocabular și expresie, Comisia a avut colabo-

rarea I. P. C. Sale Arhimandritului Bartolomeu Valeriu Anania, directorul Institutului Biblic. Tipărirea și corecturile au fost supravegheate de diaconul Ștefan Milea.

În general s-a păstrat vechea formulare a textului biblic, dar s-au făcut importante corecturi, care pentru înțelegerea justă a textului Sfintei Scripturi (ediția din 1979), constituie o contribuție prețioasă. Am înaintea ochilor textul psalmilor din edițiile anilor trecuți (1968) și constat ameliorările care s-au făcut. Ortografia este adaptată caracterului specific al cărții. Se scrie cu literă mare atât numele propriu Dumnezeu și calificativele Prea înalt (12, 6; 56, 3) și Puternic, 44, 4, cât și pronumele care țin loc numelui lui Dumnezeu: El, Tu, Ta, Tău, din fraze ca acestea: „cei ce nădăjduim în El” (Ps. 21, 2), „Întru frica Ta” (Ps. 5, 7), „în Tine au nădăjduit” (Ps. 7, 1), „Scoală-Te Doamne” (9, 79) etc. În Ps. 39, 14 nu articulează substantivul „adunare”, cum fac edițiile mai vechi. S-a procedat corect, căci nu e vorba de o anumită adunare, ci de-o mulțime oarecare.

Psalmul 41, 4 suferă o abatere de la Sepatuaginta în edițiile anterioare, cea din 1979 se acomodează textului grecesc, căci textul original are cuvîntul „psihi” și nu „kardia”.

În privința fondului se fac corecturi vrednice de luat în seamă. Astfel în loc de „vei fi lor sălaș”, ediția din 1979 scrie: „Te vei sălășlui întru ei” (5, 11). Această formă de exprimare e și mai clară și mai românească, pe care cititorul o înțelege. Fraze greoaie — ale vechilor traducători — sînt cercetate și redactate mai potrivit. Ne gândim la Psalmul 19, 1 unde citeam: „scu-

tească-te numele Dumnezeului lui Iacob." Avem aici o frază greoaie. În Psaltirea din 1979 găsim o limbă mai înțeleasă, când se zice: „Să-ți fie scut numele Dumnezeului lui Iacob."

La Ps. 23, 1 se introduce în text cuvîntul lămuritor „toți" pentru a zice: „lumea și *toți* cei ce locuiesc în ea" și pentru că așa e în textul original grecesc unde citim „kai panxes".

Psalmul întâi ar putea fi tradus și cu vorbele: „Fericit este omul" sau „fericit este cel ce..." (nu bărbatul). Ce-i drept psalmistul ferțește pe „anlr" — bărbat, iar termenul ebraic *is* — bărbat, din care s-a format cel de *ișa* — femeie (bărbătușă) indică nu numai identitatea filologică a substantivelor ci determină mai deaproape și adevărul că femeia formează o unitate cu bărbatul și că are drepturi și îndatoriri egale. Cuvîntul om ar exprima mai adecvat ideea psalmistului care ferind pe bărbat include și femeia în participarea la fericire, „Bărbatul și femeia au o singură natură, ei îndeplinesc aceleași lucrări, iar cei care îndeplinesc aceași faptă primesc aceeași răsplată", cum scria Sfîntul Vasile.

Înțelesul general al psalmului este că orice ființă omenească are dreptul la fericire. În epoca sclavagistă cînd s-a alcătuit Psaltirea femeia era inexistentă ca valoare socială. Ea se vindea și cumpăra pe piețele Orientului cum vindem noi găinile. Psalmistul s-a acomodat la uzul de vorbire și de apreciere a femeii de atunci. Cînd zicem „fericit este bărbatul" accentuăm, oarecum, împărțirea speciei umane în două, jumătate vrednică de fericire, cealaltă inferioară. Lipsește accentul de egalitate.

În toate domeniile vieții bărbatul și femeia sînt egali, diferențieri nu se pot accentua în probleme religioase mai ales cînd este vorba de un drept, dreptul la fericire. Desigur între bărbat și femeie sînt deosebiri, cele de natură psihofiziologice, dar în Hristos toți sînt una.

Un text care constituie un fel de „crux interpretum" este 23, 7. Diferența între

Septuaginta și originalul ebraic este considerabilă, din punct de vedere al glosei, ideea generală e însă aceeași.

Față de Psaltirile de mai înainte, Psaltirea din 1979 este un pas înainte. Tiparul e frumos, stilul e clar, punctuația e pusă la locul potrivit.

Psaltirea este cartea care nu se învechește, învingînd timpul ea trăiește peste veacuri și se face simțită prin prezența ei strălucitoare în sufletul credincioșilor. Prin tipărirea ei din nou se îndeplinește o sete duhovnicească nu numai pentru că psalmii formează pinza din care s-au țesut toate serviciile și toate cîntările bisericești, ci fiindcă prin filozofia ei Psaltirea vorbește fiecărei inimi omenești, ca o carte a păcii.

Pr. prof. dr. NICOLAE NEAGA

MIRCEA ELIADE, *Histoire des croyances et des idées religieuses*, vol. I—II, Paris, Ed. Payot, 1978, 491+519 pp.

Negreșit, fama științifică a lui Mircea Eliade, în continuă competiție cu fama lui literară, e dintre cele mai durabile într-un secol atît de predispus la schimbări rapide. Explicația trebuie căutată, probabil, nu numai în descoperirea timpurie a unei direcții extrem de fertile pentru istoria culturii, dar și în receptivitatea crescîndă a lumii contemporane pentru problematica născută la interferența mai multor discipline antropologice, astăzi în plină expansiune.

Stimulat de opera lui Hașdeu, deschizătoare de largi orizonturi, și de contactul, erudit și pasionat, cu mari profesori (Iorga, Părvan, N. Ionescu), cel ce avea să devină un prestigios specialist în istoria comparată a religiilor s-a afirmat de timpuriu într-un domeniu care de cîteva decenii se află într-un continuu spor de interes.

Marea lui șansă e de a fi depășit orizontul culturii europene, pentru a scruta fenomenul religios într-o perspectivă mai largă, sub specia umanității ca tot. Vechile studii revelau, sub acest unghi, un provin-

cialism incompatibil cu nolle exigențe ale disciplinei. Ceea ce propune M. Eliade, cu erudiție, cu metodă, cu stăruință neobosită, este o extindere considerabilă a cadrului pentru a înlesni o cit mai deplină integrare a culturilor.

Șansa lui e de a fi cunoscut India la începutul carierei și de a fi câștigat prin aceasta un termen de comparație descătușant și fertil, în lumina căruia vechile cunoștințe acumulate de europeni se cuveneau revizuite sistematic. Sensul adînc al acestei orientări rezidă în valoarea de Renaștere pe care savantul o atribuie impactului dintre cultura europeană și orientalism, impact înlesnit într-o anume măsură și de cultura noastră, a cărei poziție intermediară între Răsărit și Apus o deschide concomitent spre ambele direcții, atribuindu-i o semnificație aparte, care decurge din structura ei populară, folclorică. Fără a refuza istoria, confruntînd-o chiar, cultura română a știut să păstreze față de ea o anume distanță ce se vădește salutară.

În această perspectivă, de „antropologie profundă” (Gilbert Durand), istoria credințelor și ideilor religioase constituie, în preocupările savantului Eliade, nu numai un mod de a face să progreseze o știință, ci și un mijloc de a integra plenitudinar, de a rearmoniza valori pe care ciclul modern le-a separat abuziv și pernicios. C. G. Jung, cu care Eliade a concurat mai cu seamă la „Eranos”, îndemna consensual la recuperarea straturilor inferioare ale ființei, straturi în afara cărora spiritul rămîne ca suspendat în vid, căci „istoria adevărată a spiritului nostru nu este păstrată în tomuri savante, ea este înscrisă în organismul psihic viu al fiecăruia”.

Tomurile savante își au totuși rostul lor, excelent fructificat de Eliade, care și-a conceput demersul într-un cadru pluridisciplinar, singurul în stare să circumscrie realități așa de complexe. Afirmînd că în acest domeniu „trebuie să știi tot, să culegi documente din cel puțin două zeci de disci-

pline auxiliare (de la preistorie pînă la folclor), să umbli tot timpul după surse sigure, consultînd neconținut specialiști de tot felul”, savantul doar sugerează dificultățile unui demers enciclopedic, prezumînd o „hermeneutică totală”. Expresia îi aparține și ea ținteste un tărîm inepuizabil, explorat cu acribie științifică și într-o viziune amplă, totalizantă. Într-un secol de „planetizare a culturii”, pentru a folosi încă o sintagmă eliadescă, această viziune se impunea cu necesitate. Meritul savantului român este de a-i fi dat curs într-un spirit perfect științific și de a-i fi urmărit pînă în cele mai mici articulații desfășurarea rațională.

O masivă documentare, lăsînd impresia unei cunoașteri fără rest, bazată pe verificarea sistematică a faptelor și pe un examen riguros al acestora, precede fiecare din construcțiile sale. De la primele studii de orientalistice, centrate mai ales în jurul experienței indiene (1934), pînă la *Traité d'histoire des religions* (1949), căruia Georges Dumézil îi prevedea o „promptă și bogată fecunditate”, și de la acesta la cele două volume, pînă acum apărute din tripticul intitulat *Histoire des croyances et des idées religieuses* (1976, 2 1978).

M. Eliade a publicat numeroase studii pregătitoare și monografice (*India*, 1934; *Alchimia asiatică*, 1934; *Ioga. Essai sur les origines de la mystique indienne*, 1936; *Cosmologie și alchimie babiloniană*, 1937; *Metallurgy, Magic and Alchemy*, 1938; *Mitul reintegrării*, 1942; *Comentarii la legenda Meșterului Manole*, 1943; *Techniques du Yoga*, 1948; *Le Mythe de l'éternel retour*, 1949; *Le chamanisme et les techniques archaïques de l'extase*, 1951; *Images et symboles*, 1952; *Le Yoga. Immortalité et liberté*, 1954; *Forgerons et alchimistes*, 1956; *Le sacré et le profane*, 1956; *Mythes, rêves, mystères*, 1957; *Naissances, mystiques*, 1959; *Méphistophélès et l'Androgyne*, 1962; *Pantajali et le Yoga*, 1962; *Aspects du mythe*, 1963; *From Primitives to Zen*, 1967; *History and Meaning in Religion*, 1969; *De Zal-*

moxis à Gengis Khan, 1970; *La nostalgie des origines; Methodologie et histoire des religions*, 1971; *Religions australiennes*, 1972; *Occultism, Witchcraft and Cultural Fashions*, 1976 etc.), circumscriind o vastă experiență istorică și filosofică, o „aventură” a spiritului dintre cele mai interesante și ea se cuvinea, desigur, sistematizată într-o nouă sinteză.

Istoricul ia asupra-și obligația de a reface, în sens hegelian, fenomenologia spiritului, începând din paleolitic, pentru a-i urmări evoluția, formele de manifestare, finalitatea, ceea ce vrea să însemne, de fapt, o istorie universală a spiritului, în care autorul e preocupat să-i pună în lumină continuitatea și unitatea lui profundă, încercările disperate ale omului de a ieși de sub „teroarea istoriei”. Demersul conduce la o hermeneutică creatoare și implică în același timp o „atitudine hermeneutică”.

Analiza filologică și istorică a textelor e completată cu elemente ce țin de etnologie, folclor, sociologie, filosofie și alte discipline care participă la această restituție temerară. Urmărind „aventura” omului mitic, receptiv la întâmplările primordiale, esențialmente aceleași în vechime ca și în societatea tehnocratică, Eliade propune un sondaj mai adânc în ființa umană și conferă, de fapt, cercetării miturilor dimensiunea căutării de sine. Demersul e profund filosofic și de o mare actualitate, căci propune descifrarea, în mituri, a marilor modele spirituale, a căror funcție e în același timp structurantă și revelatoare. Ceea ce urmărește autorul sint *creațiile* religioase, într-un sens care include și ideile filosofice, căci la început și acestea aveau un rost religios.

Primul volum din masiva *Histoire des croyances et des idées religieuses* (1976,² 1978) urmărește aceste creații din preistorie până la misterele eleusine.

Al doilea (1978) prelungește demersul de la Buddha la victoria creștinismului. Un al

treilea volum urmează să-l continue până la Nietzsche și ateismul contemporan. E un demers ce depășește, fără îndoială, sfera ideilor și credințelor religioase, pentru a se constitui într-o antropologie culturală, menită, după observația lui Gilbert Durand, să realizeze „racordarea la modernitate a epistemologiei științelor omului” și să o fructifice totodată pentru sociologie.

În raport cu edificiul conceptual al științelor pozitive (Bachelard), imaginile din sinteza eliadescă denotă o *pregnanță* deosebită și conduc la o cuprindere mai vastă. Pe de o parte lucrarea analizează manifestările sacralului în ordine cronologică, pe de alta ea insistă asupra crizelor și mai cu seamă a creatorilor de tradiții pe acest tărâm. Perspectiva — mărturisește autorul în prefață — e aceea de istorie universală, perspectivă obligatorie, desigur, pentru orice studiu istoric, oricât de special, dată fiind „unitatea profundă și indivizibilă a istoriei spiritului uman”, unitate a cărei *conștiință* e încă prea recentă pentru a fi fost asimilată cum se cuvine.

Densă și expresivă, noua sinteză pune în valoare rezultatul cercetărilor întreprinse de autor timp de o jumătate de veac, chintesiență ceea ce considera a fi mai important din cursul de istoria religiilor predat la Universitatea din București (1933—1938), la École des Hautes Etudes (1946—1948) și la Universitatea din Chicago (din 1956 încoace).

Simetrice oarecum, cele două volume cuprind fiecare câte 15 capitole, înăuntrul cărora numeroase și fine articulații asigură un examen riguros al fiecărei chestiuni.

Primul volum se ocupă astfel de comportamentul magico-religios la paleoantropi, de cea mai lungă revoluție — descoperirea agriculturii (mezolitic și neolitic), de religiile mesopotamiene, de idei religioase și crize politice în Egiptul antic, de megalite, centre de ceremonii (în Occident, în zona mediteraneană și pe valea Indusului), de religiile hitite și ale cananeenilor, de religia vechiului Israel și de cea a indo-euro-

penilor (zeii vedici), de India prebudistă (de la sacrificiul cosmic la suprema identitate), de Zeus și religia greacă, de olimpieni și eroi, de misterele eleusine, de Zaratuștra și religia iraniană, de religia lui Israel în epoca regilor și profetilor, de Dionysos sau beatitudinile regăsite.

Al doilea volum, la fel de masiv și la fel de riguros în desfășurarea materiei, cuprinde: religiile Chinei antice; brahmanism și hinduism (primele filosofii și tehnici ale salvării); Buddha și contemporanii săi; mesajul lui Buddha (de la teroarea veșnicei întoarceri la beatitudinea indicibilului); religia romană (de la origini la procesul bacchanalelor); celti, germani, traci și geți; Orpheu, Pythagora și noua eshatologie; istoria budismului; sinteze hinduistă (Mahābhārata și Bhagavad-Gītā); inițierile în hinduism; sincrétism și creativitate în epoca helenistică; noile sinteze iraniene; nașterea creștinismului; păgânism, creștinism și gnoză în epoca imperială; crepusculul zeilor. Întinse bibliografiile critice, urmate de indici, încheie fiecare volum, indicând astfel nivelul cercetărilor în materie și sugerând *ipso facto* continuarea lor.

Operă de erudiție și totodată de largi orizonturi, sinteza pe care M. Eliade ține să încununeze o carieră strălucită („va fi probabil ultima mea contribuție la o disciplină care ne e scumpă”) interesează și în mod direct istoria noastră, îndeosebi prin capitolul XXI: *Celti, germani, traci și geți* (vol. II, pp. 136—175), capitol întemeiat, în ce privește religia geto-dacilor, pe concluziile la care ajunsese anterior în *De Zalmoxis à Gengis-Khan* (1970), volum apărut de curând și într-o versiune românească. „Mari anonimi” ai istoriei, tracii sînt înfățișați ca avînd și o creație religioasă demnă de tot interesul, dar conservată numai în parte și cu inevitabile alterări, prin cumele populare și prin folclor, încă prea puțin studiate din perspectiva istoriei generale (p. 168). O istorie a culturii ro-

mâne ar fi să-i urmeze, în această perspectivă, noii sinteze, una din cele mai impunătoare din epoca noastră.

Histoire des croyances et des idées religieuses nu e însă o simplă morfologie a sacralului („orice rit, orice mit, orice credință sau figură divină reflectă experiența sacralului”) în cronologia religiilor, ci și o operă menită să releve chiar sensul în care acestea au o istorie, o devenire. Semnificația ei nu s-ar putea înțelege cum trebuie fără o raportare la eforturile veacului nostru de a descoperi unitatea dintre istorie și spirit. „Am avut întotdeauna sentimentul, mărturisea autorul, că a înțelege una dintre aceste dimensiuni ignorate sau disprețuite ale istoriei spiritului nu înseamnă numai să îmbogățesti știința, dar și să contribui la regenerarea și dezvoltarea creației spiritului în lume și în epoca noastră.”

În adevăr, opera științifică a savantului Eliade e strîns legată de marile dezbateri din lumea contemporană, la care participă fructuos și pe care le stimulează. Ea constituie un moment distinct în procesul de revalorizare a gândirii arhaice și se cuvine raportată, în chip necesar, la eforturile pluridisciplinare (antropologie, psihanaliză, etnologie, folclor etc.) de restituție a acelor mituri și arhetipuri care au revitalizat spiritualitatea modernă. Spre deosebire însă de numeroși învățați care tind să demitizeze existența, căutînd să descopere profanul în sacru, M. Eliade a urmărit, din contră, să identifice, o spune singur, „prezența miticului în experiența umană” din totdeauna. Demersul, în ciuda limbajului manipulat, e cit se poate de riguros. Între excesul pozitivist al lui Taylor, Mannhard, Frazer, care ignoră „consistența intimă” a fenomenelor, și antipositivismul extrem profestat de Olivier Leroy, René Guénon, J. Evola, tinzînd „a nega evidența istoriei și a ignora în totalitatea lor rezultatele faptele dobîndite de anchetator”, M. Eliade a ales o poziție de echidistanță, respingînd

du-le pe amindouă, în favoarea unei abordări științifice.

Oricât ar părea de curios, această abordare decurge din aceeași nevoie a istoriografiei care în anii 30 și mai cu seamă în ultimele decenii a dus la abandonul vechilor formule, care sacrificau omul concret în favoarea unor concepte raționale. Studiul structurilor economice și social-politice nu mai ajunge, istoricii caută în spațele lor omul cu viața lui infinit de complex determinată.

Antropologia culturală, spre care tinde în cele din urmă Eliade, e convergentă, în fond, cu antropologia istorică din ultimul sfert de veac. În tentativa de a restitui viața în toată concretețea ei creatoare, se studiază, de la un timp, alături de structurile „clasice”, istoria climei, a alimentației, a bolilor și epidemiilor, a sexualității, a vîrstelor și generațiilor, a familiei, a iubirii, a fricii, a morții, a moravurilor, a gesturilor ș.a.m.d. André Burgnière, Jacques Le Goff, N. Elias, Ph. Ariès, C. Duby, P. Chaunu, Ém. Le Roy Ladurie sînt doar cîteva nume caracteristice pentru noua direcție, care tinde să refacă universul mental al omului, ambianța, determinările intime. *L'Homme devant la mort* de Philippe Ariès (1977) nu e un studiu de metafizică, ci unul de istorie a mentalităților, o amplă și riguroasă istorie psihologică, urmărită pe întinderea unui mileniu și revelînd evoluția unui raport esențial pentru destinul omului. Credințele populare, riturile, folclorul, simbolică gesturilor, diversele compartamente, reprezentarea duratei, atitudinea față de viață și moarte intră astfel în atribuțiile istoriei, complicîndu-i enorm sarcina, obligînd-o să conlucreze intim cu numeroase discipline.

Istoria ideilor și credințelor religioase trebuie privită în această perspectivă amplă integratoare, năzuind la restituția acelei gândiri colective care a dat naștere marilor modele (*patterns*) arhetipale. Este ceea ce a întreprins savantul român M. Eliade, cu o deschidere care e a filosofu-

lui, cu mijloace care țin de instrumentarul istoricului, cu o putere de seducție care e a scriitorului. Trei ipostaze reunite într-o operă ce încununează o viață de muncă și dăruire pentru destinele culturii, operă menită să constituie în același timp sinteza unui întins domeniu al cunoașterii.

AL. ZUB

DUMITRU ABRUDAN, **Creștinismul și Mozaismul în perspectiva dialogului interreligios**, Teză de doctorat în Teologie, Sibiu, 1979, 140 p.

În promovarea intereselor de apropiere dintre oameni, creștinismul stimulează acțiunile. Cînd este vorba de mozaism un factor important este Vechiul Testament unul din izvoarele de credință ale Bisericii. Ceea ce este esențial în Vechiul Testament a trecut în Noul Testament și în Creștinism. Cei dintîi Apostoli au fost iudei. Prin Hristos, înaintea lui Dumnezeu nu mai sînt evrei, greci și păgîni ci frați și filii ai aceluiasi Părinte, membrii ai Bisericii. Noi știm că apropierea dintre oameni este rînduită de sus dar se înfăptuiește, în istorie, prin oameni.

Pentru înfăptuirea poruncii ca „toți să fie una” neîncetat trebuie să turnăm în forme noi viața. Un dialog interreligios creiază climat potrivit, în care creștinii și mozaicii pot colabora în chip sincer pentru realizarea mai binelui în viața omînilor. Este aceasta și aspirația către care tinde epoca noastră de glorie cosmonaută.

Lucrarea pr. prof. D. Abrudan pleacă de la o idee care imprimă tezei un caracter profetic, vestind că lumea merge și trebuie să meargă spre alcătuirea în care se întîlnesc toți oamenii într-un desăvîrșism.

Din tema pusă spre rezolvare se poate contura convingerea că e posibil să se îndulcească climatul interreligios al credincioșilor, că ar fi posibil să se realizeze între indivizi și popoare, între creștinism

și mozaism, un sistem de relații care să asigure încrederea, bunăînțelegerea și colaborarea, în sfârșit unitatea. Această plinire este în spiritul creștinismului și în cel al Vechiului Testament care învață că adevărul de credință trebuie transformat în fapte bune. O atare faptă e și intrarea în dialog cu mozaismul. Dialogul e un drum spre împăcare și cu totul pe linia Revelației: „Apropiati-vă și se va apropia și Dumnezeu de voi”, scrie Sfânta Carte.

În introducere pp. 10—28 D. Abrudan arată preocupările creștine pentru inițierea unui dialog interreligios, constată existența unor convorbiri între creștini și mozaici, ca și stadiul actual al acestor convorbiri. Tratează apoi bazele teoretice și practice ale colaborării, indicând învățăturile specifice creștinismului și mozaismului.

De la probleme de doctrină, Dumnezeu, creația, Providența, lumea nevăzută, Antropologia, păcatul strămoșesc, Mesia, Eshatologia, Iisus Hristos etc. (p. 36 ș.u.) candidatul trece la premisele practice de colaborare: iubirea față de aproapele, familia și societatea (90—101), Statul și Legea (102—106), munca și proprietatea asupra bunurilor materiale (107—113) și pacea (114—115). Autorul stabilește o relație și pregătește climatul potrivit în care creștinii și mozaicii să colaboreze în chip sincer și efectiv.

Consens între creștini și mozaici găsești în multe probleme. Zestrea comună trebuie exploatată în folosul ambelor părți (în concluzie: p. 118 ș.u.).

În aparatul critic al lucrării sînt citați din Mișna, texte de interes pentru problemă (123—124).

La capitolul Bibliografie (125 ș.u.) se înșiră după izvoare, autorii patristici, studii și lucrări, în succesiunea alfabetică a autorilor.

Autorul a tratat tema cu multă competență. Faptul că a stat vreme îndelungată în atmosfera mozaică din Ierusalim a facilitat cunoașterea și îndrăgirea problemei.

Adevărurile creștine sînt cele autentice. Temeiurile le scoate, în majoritatea lor, din Vechiul Testament și aceasta vădește preocupările biblice ale autorului. Limba e îngrijită, stilul e clar, interesul față de problemă crește pe măsura înaintării spre final. Apreciem metoda critică.

Pr. prof. D. Abrudan aduce prețioase contribuții la înțelegerea dintre creștinism și mozaism, într-o problemă care este de actualitate primordială, cum constată referentul principal al tezei prof. dr. M. Chialda și ceilalți referenți ai lucrării: Prof. dr. Gr. T. Marcu, Prof. dr. C. Cornișescu și Prof. dr. N. Neaga.

Pr. prof. dr. NICOLAE NEAGA

REMUS RUS, *Concepția despre om în marile religii*, Teză de doctorat în Teologie, în „Glasul Bisericii”, nr. 7—8, iulie—august, 1978, pp. 715—915.

Cîteva încercări monografice, cîteva sumare expuneri în manualele școlare pentru seminarii sau în cursurile concepute la nivelul învățămîntului superior (I. Mihăilescu, E. Vasilescu, etc.), ar reprezenta realizările teologilor noștri în domeniul vast al „Istoriei religiilor”.

O sinteză prestigioasă de istorie comparată a doctrinelor religioase, în trecut, nu s-a realizat. O încearcă acum, temerar și lucid, tinărul teolog Remus Rus, într-o lucrare de doctorat sub titlul: „Concepția despre om în marile religii.” O problemă fascinantă de antropologie fundamentală, abordată de un creștin în spirit pozitiv — irenic.

Privită din variate unghiuri și perspective, problematica omului cunoaște, în acest veac, „urias”, dezbateri de întinderi și profunzimi tulburătoare, în literatură și artă, în filozofie și știință. Ea angajează, firesc, și atenția acelor care ascultă sfatul „Apostolului Neamurilor” ca „să fie gata la tot lucrul bun” (Tit 3, 1).

Ne-am fi așteptat parcă, citind acest titlu, la un tratat combativ, cum ne-a obișnuit o anumită metodologie în această specialitate. În marea lor majoritate, lucrările de acest gen poartă amprenta polemicii, de factură apologetică sau tonul agresiv și inconciliant al elaboratelor de structură filipică.

Remus Rus își concepe altfel studiul. Din vastul material documentar pe care-l impune investigației, el alege elemente esențiale, le analizează și le încadrează într-un sistem de gândire proprie, operație ce conferă autonomic întregului studiu, în desfășurarea rectilinie de la viziunea de ansamblu la concluziile finale.

Privind dintr-o perspectivă realistă grava, dificila problemă a concilierii universale, autorul n-a eludat discrepanțele de doctrină, divergențele interpretative, incongruențele sistemelor de gândire generate în contextul marilor religii, dar, în aceeași măsură, a căutat ceea ce este esențial și convergent în concepțiile lor, adică ceea ce ar putea conduce la o fericită colaborare a omului de orice religie la propria-i desăvîrșire. Această particularitate constituie un merit aparte, pe lângă cel de ordin științific, al tezei abordată de autor.

Pentru cei care ar dori să cunoască ceva din conținutul lucrării, înainte de a o citi cu atenție, schițăm următoarele:

O succintă prezentare a concepției despre om în religiile „moarte”, antice, „care au constituit pietre de hotăr în istoria religioasă a omenirii”, preludează tratarea problemei. Fără „noutăți”, dar nu lipsită de prețioase informații culese din studii monografice sau recente tratate de istoria religiilor, expunerea este, desigur, necesară pentru înțelegerea temeinică a evoluției acestei concepții de la forme primare, obscure, potențiale, la manifestări și formulări dinamice, superioare. Astfel sînt sintetizate concepțiile despre om (cu privire la origine, alcătuire, menire, aspecte eshatologice), în religia Egiptului antic și Mesopotamiei, în religia canaanită, hitită,

greacă și romană, în religia geto-dacilor, în miturile germanice, în mitologia celților și slavilor, în miturile cosmogonice ale vechilor mexicani și peruvieni. Concepția despre om a unor vechi religii, care mai au încă puțini aderenți, încheie capitolul introductiv, rezumînd: zoroastrianismul (simplificat, cu accent pe aspectele morale reținute din tradițiile clasice); taoismul și confucianismul (gîndirea religioasă chineză).

Autorul subliniază, în cele expuse, preocuparea permanentă pe care omul a avut-o privind poziția și rolul său în contextul existenței generale. Ca trăsătură comună, speranța în participarea la viața lumii și a oamenilor, reprezintă o premieră optimistă la aspirațiile marilor religii.

Înainte de a intra în tratarea subiectului propriu-zis, autorul face unele precizări necesare cu privire la conceptul de religii mari* și la „metoda de lucru”, pe care a adoptat-o. Prin religii mari înțelege: hinduismul, budismul, iudaismul, creștinismul și islamul. Această însușire, precizează autorul, „care va fi folosită și în tratare, nu are un caracter valoric sau prioritar, ci este de pură convenționalitate. Vom trata ca prim grup religiile orientale și apoi cele teiste în ordinea apariției lor în istorie” (p. 733).

Disponerea materialului, vast și variat, se efectuează după o metodă însușită cu multă cumpănire, simplificîndu-l pînă la esențializare. Concepția despre om este dezvoltată în cadrul a patru mari capitale: crearea omului, natura ființei umane, comunitatea umană și viața veșnică sau eshatologia, după care urmează un capitol de reflecții și comparații, adică prezentarea critică și dialectică a concepțiilor religioase despre om. Și încă o precizare: sînt reținute, în prezentarea materialului, „doar acele aspecte ale concepțiilor despre om care au legătură directă și implicații profunde pentru viața religioasă” (Ibidem).

Cum a ajuns omul la ideea unui început creațional? Este analizată, sub acest unghi,

concepția fiecărei religii, cu particularitățile ei, cu interpretările și speculațiile filozofice care s-au încercat de-a lungul veacurilor într-un context mitologic. Prin expunerea aprofundată a concepțiilor religioase se evidențiază esențialele deosebiri, dar și convergențele în problemele fundamentale ale creației. Una din trăsăturile comune tuturor tradițiilor religioase este „conștiința faptului că omul se află într-o poziție cu totul aparte față de mediul și lumea care-l înconjoară” (p. 745).

În general, omul este privit ca punct limită, o convergență dintre lumea empirică și cea transcendentă. În esență, predominantă este concepția dihotomică. Deosebirile sînt mai pregnante cu privire la esența și delimitarea ontică a sufletului.

Mai interesantă și mai în actualitate este problema comunității umane în concepția marilor religii.

Religia are un caracter esențial practic, fiind preocupată nu numai de aspectul eshatologic al vieții credincioșilor ei, ci și de probleme ale vieții și trăirii zilnice, și în acest sens ea îndeplinește anumite funcțiuni în public și pentru public. „Comunitatea umană a devenit o entitate unificată în baza unui dinamism spiritual centrat în jurul unui obiectiv divin și care își găsește expresia în instituții cum ar fi totemismul, cultul strămoșilor și înrudirea divină a omului. Viața religioasă s-a organizat în jurul unor astfel de obiective, folosind practici rituale elaborate sau diferite norme de conduită pentru stabilirea unei relații juste între grupul uman și ordinea supranaturală și între membrii grupului.” Sub aspect social, religia nu este o simplă afacere particulară. Ea privește pe toți cei care aderă la învățăturile ei, cerindu-le să formeze grupări umane sau comunități, care să oglindească prin trăire învățătura religiei respective” (p. 787). Fiecare comunitate își are specificul ei și conținutul ei social, moral și doctrinar. Fiecare societate își are scopul ei caracteristic, modelat în lumina concepției esha-

tologice, concepută de fiecare religie în parte. Între aceste comunități religioase există deosebiri, dar și asemănări. Fără îndoială că deosebirile sînt covârșitoare. Importante nu sînt, însă, deosebirile ci asemănările, iar dintre asemănări cea mai de seamă este strădania permanentă de a ridica pe om la un nivel ființial superior, la acel statut ontologic demn de rolul pe care îl are omul în lume” (p. 788).

Credința în nemurire este o preocupare fundamentală și constituie unul din elementele universale întîlnite în istoria religiilor. În general, a fost acceptată credința că moartea, prin acțiunea ei de sfărîmarea a secvenței naturale, nu este un sfîrșit, ci doar o trecere la un alt nivel de viață, o continuare a vieții pămîntești (...). cît despre locul în care cei morți își continuă viața întîlnim o mare varietate de opinii” (p. 816).

Capitolul „Reflecții și comparații” (V) încheie condensata expunere. După ce, cum am mai amintit, s-a expus „omul cu problematica originii sale, a structurii sale ființiale, a situației sale în contextul familiei umane, sensul vieții sale sau destinul său, în marile religii ale lumii, se evidențiază „particularitățile specifice” în care întîlnim nu numai puncte de divergență, dar și de complementaritate”. Ele „pornesc de la un principiu fundamental, prezent în toate religiile și reprezintă încercarea omului de autodepășire prin transcenderea condiției empirice și ridicarea ei, printr-un proces de devenire sau descoperire ființială, la un statut existențial nelimitat”. „Din perspectivă fenomenologică, avîndu-se în vedere și limitele umane, existentă o complementaritate structurală legată de însăși ființa omului, comună în toate religiile” (p. 855). Această complementaritate trebuie înțeleasă, adaugă autorul, doar ca fenomen ce se referă la aspirația după o viață omenească mai bună, mai frățească, deci nu e nicidecum un element imprimat în însăși esența metafizică a marilor religii.

S-au făcut și se fac serioase încercări pentru realizarea unor „puncte de contact” între religii și dorința de a intra în dialog este vie și manifestă, dar, constată autorul, „există în această sferă o puternică tendință de ireductibilitate care are ca punct de plecare credința înrădăcinată că fiecare religie este posesora adevărului suprem”. De aceea relațiile interreligioase trebuie tratate cu deosebită atenție. Totuși optimismul autorului nu se răvășește în meandrele divergențelor dogmatice sau practice. Dacă la nivel dogmatic și mistic ireductibilitatea este cuvântul de ordine, în practica religioasă, legată de atitudinea generală față de situația umană, există puncte complementare de apropiere și convergență, rezultate ale unui profund proces de reevaluare a tradițiilor religioase, în urma întâlnirii acestora în contextul mișcării generale de apropiere între popoare și între culturile și civilizațiile lumii.

Revoluția științifică a secolului al 20-lea, care a abolit distanțele și a facilitat comunicarea, a dus la un schimb de influențe pozitive ce s-au făcut simțite în profunde procese de reevaluare și în încercări de actualizare a marilor religii”. „În aceasta constă și micșorarea hiatusului între ele și, deci, posibilitatea unui dialog” (p. 887).

Desigur, mai este mult de lucru, dar unele semne bune se întrezăresc. „O primă sarcină a marilor religii va fi, zice autorul, participarea lor, chiar de pe poziții strict tradiționale, la tezaurul umanist și cultural al întregii omeniri.” „Ele trebuie să evalueze felul în care pot contribui la apropierea între popoare și oameni. Fără îndoială, multe din religii vor trebui să-și formuleze teorii mai precise ale unui angajament social și, sperăm, că în formulările ce le vor prezenta vom găsi nuanțe comune și aspecte care vor încuraja și stimula apropierea între oameni și popoare” (p. 891).

Societatea viitoare „va da omului și posibilitatea de autodepășire, de realizare a

ceea ce este latent în el, pregătindu-l pentru fericirea veșnică. Pentru a îndeplini astfel de desiderant, este nevoie de deschidere, de dialog și mai presus de toate de înțelegere a unui adevăr suprem, care fiind adevăr suprem nu poate fi decit unul. Acest adevăr poate fi formulat ca fiind tendința înăscută a omului de a se depăși pe sine spre realizarea unei stări existențiale nelimitate. O astfel de stare nelimitată sau eternă, infinită, se învecinează, fără nici o umbră de îndoială, cu Absolutul, care în credințele religioase este Dumnezeu.

În acest uriaș efort, creștinismul trebuie să aibă un rol preponderent. (Creștinismul are însă să-și rezolve întâi propria problemă internă: refacerea unității creștine, al cărei preambul este însuși conceptul de unitate.) „Puterea transformatoare și critică ce caracterizează atitudinea creștină față de celelalte religii este un aspect esențial al Providenței divine, ce dă relațiilor dintre creștinism și celelalte religii un caracter activ, dinamic și creator, cu posibilități de dezvoltare spre mai bine” (p. 903).

Citind formulări de mare autoritate, Remus Rus conchide că „dialogul nu trebuie folosit ca mijloc de argumentare, căci a *dialoga* nu este sinonim cu a argumenta. Esența acestuia este dorința de a discuta și de a ajunge la o înțelegere comună în dragoste și nicidecum de a impune punctul de vedere al cuiva” (p. 904). „Adevăratul dialog are loc în profunzimea personală ultimă a partenerilor și, ca atare, devine un fenomen uman. El aparține persoanei umane care se deschide pentru a fi înțeleasă și dă mărturie pentru a face pe alții să înțeleagă. Numai așa poate să apară o viață comună genuină în care adevărul divin să stimuleze neliștița după împlinire și perfecțiune” (p. 905).

Am spicuit aceste câteva idei, renunțând deliberat la comentarii, pentru a evidenția „poziția” autorului și valoarea argumentelor sale, care încheie studiul cu concluzia: „Privit în perspectiva antropologiei teolo-

gice sau religioase, dialogul interreligios nu numai că este posibil, dar este și de dorit. Este posibil, deoarece în esența sa este un fenomen uman; este de dorit, fiindcă în dialog omul se împlinește și ajunge la o mai profundă cunoaștere a sa, a condiției și a menirii sale."

Cititorii studiului prezentat beneficiază și de o prețioasă informație bibliografică, care nu este la îndemina oricui. Bibliografia indicată de Remus Rus trimite „la izvoare” pe cel care ar dori să aprofundeze, să completeze, să reformuleze unele aspecte ale problemei.

Sinteza lui Remus Rus se înscrie în categoria lucrărilor cu un destin aparte, care nu se bucură de harul odihnei în bibliotecă, sub colb și uitare. Ea va dăinui multă vreme „vie”, dinamică, suscitând interes, stîrnind dezbateri, controverse, care sînt nu numai posibile, ci și inevitabile. Ca orice lucrare de început, care desehide căi de acces spre adîncimi labirintice, va realiza adeziuni și împotriviri, prietenii și adversități.

Acesta e fericitul ei destin!

Pe Remus Rus, fostul elev al Seminarului teologic din Caransebeș, noi îl urmărim cu simpatie.

Fie ca succesul tezei de doctorat să marcheze în activitatea sa largi deschideri spre culmi de gîndire și realizări științifice.

Are toate elementele — informație, discernămint, stil, ambianță — pentru a rîvni lucrări la nivelul altor afirmări pe plan național, stîrnind interesul umanității.

Prot. dr. MARCU BĂNESCU

DIONISIE DIN FURNA, Erminia picturii bizantine, cu o precuvîntare de Nicolae, Mitropolitul Banatului, text îndreptat, completat și indicat de C. Săndulescu-Verna. Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1979, 507 p.

Editura Mitropoliei Banatului publică, de cîțiva ani, o serie de lucrări de învățătură creștină și de istoriografie a Bisericii Ortodoxe Române din Banat de inestimabilă valoare: Monografia Mitropoliei Banatului de I. D. Suciu, lucrare de temeinică documentare științifică și vastă informare bibliografică, Mănăstiri din Banat și Catalogul colecției de artă veche a Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului, ambele de I. P. Mureșianu, Mănăstirea de la Partoș de V. Țigu și Longin Oprea, Bibliografia localităților și monumentelor medievale din Banat de N. Stoicescu, Catedrala Mitropoliei Banatului de I. D. Suciu, Doina Niculescu și Viorel Țigu etc.

Recent editată de Mitropolia Banatului este Erminia picturii bizantine după versiunea lui Dionisie din Furna, text îndreptat, completat și indicat de C. Săndulescu-Verna.

După cum se știe, începînd din secolul al IX-lea, sau al X-lea, adică de la scrierea lui Elpios Romanos, „un fel de incunabul al erminiilor de mai tirziu”,* de la Schemata diversarum artium (Cărticica diferitelor arte) a lui Theophilus Presbyter, de la începutul secolului al XII-lea, de la clasicele tratate de pictură ale lui Cennini (1400), Leonardo de Vinci (1499), Giorgio Vasari (1568) — pentru ca să numim numai cîțiva dintre numeroșii autori străini — și pînă la lucrările unor autori români contemporani despre iconografia creștină în Orientul ortodox și în sud-estul Europei, au circulat numeroase erminii, „manuale”, „caiete” etc., care precizează codificarea iconografiei bizantine și a sistemului imagistic bizantin, constituind o bogată bibliografie a problemei. Patriarhul Miron Cristea, în „Iconografia” sa, episcopul Ghenație al Rîmnicului, în „Iconografia, arta de a zugrăvi templele și icoanele bisericesti”, cunoscutul bizantinolog român, Vasile Grăcu, în lucrările sale privind pictura biseri-

* Victor Ieronim Stoichiță, *Studiu introductiv la Carte de pictură*, Ed. Meridiane, București, 1979, p. 27.

cească bizantină și versiunile românești ale erminilor de pictură bisericească, profesorul I. D. Ștefănescu, autorul unor sinteze privind pictura religioasă de la noi, precum și alți autori români, A. G. Verona, Dan Simionescu, N. Stoicescu, A. Brezianu, Ene Braniște, Teodora Voinescu, Mariana Musicescu, Carmen Laura Dumitrescu, Viorel Țigu, C. Săndulescu-Verna și alții au publicat diverse lucrări de excepțională valoare pentru specialiștii problemei.

Dionisie, „prea smeritul între zografi”, s-a născut în jurul anului 1670, la Furna, lângă Agrapha din Grecia centrală, de unde și numele Furnagraphiotul. La vârsta de 16 ani s-a stabilit la Athos, unde, călugărindu-se și învățând meșteșugul picturii, a rămas până în anul 1734. Potrivit unor date cuprinse în biografia lui Theofan, Dionisie, utilizând experiența măestrilor bizantini, dinaintea lui, și-a alcătuit Erminia între anii 1729 și 1733, împărțind-o în două părți distincte: „o primă parte, cu îndrumări tehnice, pe care le-a cules din redacțiunile mai vechi aflate de el, și a doua parte, iconografică, pe care el a amplificat-o după redacțiunile ce i-au stat la îndemână, precum și cele văzute la monumentele din Athos”, cum arată C. Săndulescu-Verna în „nota biografică” a ediției îngrijită de el, după „un manuscris cu litere chirilice necunoscut, din „anul 1843 aprilie 3”, intitulat „Erminia pentru meșteșugul zugrăviei” și care poartă numele alcătuitorului: „Prea smeritul între zografi, Dionisie, ieromonahul cel din Furna.” Manuscrisul a fost găsit — afirmă autorul ediției — în anul 1930, „la un zugrav bătrîn care lucra prin ținutul Buzăului”, fiind, probabil, unul din exemplarele copiate și compilate ale lui Dionisie de diverși copişti, care circulau în zona carpatică, manuscrisul original al lui Dionisie din Furna, după cum se ştie, nefiind păstrat.

Ediția publicată de Mitropolia Banatului deci, este — așa cum precizează autorul ei — nu o simplă transcriere a acestui ma-

nuscris potrivit ortografiei actuale, sau o „prelucrare” și „îndreptare” a lui, ci o redactare îndelung elaborată a conținutului său, pentru o mai lesnicioasă înțelegere a lui”, prin înlocuirea exprimărilor confuze și greoaie, datorite altor copişti, de cele mai multe ori anonimi, care au „adăugat”, „orînduit” și „modificat” structura manuscrisului original; este adică o lucrare care prezintă textul uneori înțeligibil al manuscrisului, într-o formă literară ușor accesibilă, păstrându-i-se totuși parfumul arhaic.

În felul acesta ediția Mitropoliei Banatului este o lucrare — așa cum arată Înalțul Prea Sfințitul Nicolae, Mitropolitul Banatului în „Precuvintare” — de care vor beneficia „atît pictorii și zugravii noştri, cît şi preoţii, chiar şi dreptmăritorii creştini, care vor înţelege o dată mai mult, că bisericile nu este potrivit să se împodobească după bunul plac, ci doar urmînd norme precise, menite să înlesnească respectarea caracterului autenticei picturi sacre şi totodată să asigure păstrarea unităţii în cadrul întregii Ortodoxii”.

Partea I a ediției prezintă prețioase îndrumări practice privitoare la materialele și tehnicile picturii în tempera și în ulei, pe diferite suporturi, șidef, plînză, tencială uscată etc.; curățirea icoanelor; facerea culorilor și a cernelurilor, precum și îndrumări amănunțite privind pictura pe zid în frescă. Partea a doua este „un manual aproape complet de iconografie creștină cu materialul orînduit după Vechiul și Noul Testament, bine sistematizat, luîndu-se ca bază practica pictorilor de la Muntele Athos, folosită și de români de-atîtea secole în urmă”, cum specifică autorul în „Cuvînt de lămurire”.

Erminia lui Dionisie din Furna în versiunea ediției Mitropoliei Banatului deci, nu este numai un tratat de pictură, o colecție de sfaturi și rețete tehnologice indispensabile pentru meșteșugul picturii utilizat de pictorii Orientului ortodox, ci și un îndreptar iconografic, care a inspirat și că-

lăuzit atîția zugrăvi de la noi, ca și din întreg spațiul bizantino-balcanic.

După analiza iconografică a Testamentului Vechi, cea a Testamentului Nou stabilește în toate detaliile desfășurarea spațială a iconografiei, privind viața lui Iisus Hristos — minunile, patimile și arătările după înviere —, pildele lui Hristos, Apocalipsa Sfîntului Ioan Teologul, Praznicele Maicii Domnului, Cîntările de laudă către Maica Domnului — condacele și icoasele —, numele și chipurile sfinților celor ce se zugrăvesc, viața și minunile unor sfinți aleși. Sinaxarul cu mîceniciile, zilele sfinților și sărbătorile din fiecare lună și diverse alte reprezentări. Un capitol aparte arată cum se zugrăvesc diferitele tipuri de biserici cu indicarea locului pe pereți. Lucrarea se încheie cu un indice de termeni tehnici, nume de persoane, nume geografice și bibliografice. O bogată iconografie încheie cele 507 pagini ale lucrării.

Textul Erminiei lui Dionisie din Furna îndreptat și completat de C. Săndulescu-Verna are caracterul nu numai al unui manual practic de pictură, ci și al unui tratat de exegeză creștină, deosebit de util atît specialiștilor cît și tuturor celor care vor să cunoască îndeaproape pictura românească medievală „ca pe un Dumnezeu lucră”, așa cum spune Dionisie din Furna în „îndrumările” sale „către cel ce voiește a desprinde meșteșugul zugrăviei”.

VASILE VĂRĂDEAN

Arta creștină în România, vol. I, (sec. III—VI), album, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1979, 280 pp.

Cu binecuvîntarea Prea Fericitului Părinte Patriarh Iustin, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă a Patriarhiei Române a luat inițiativa tipăririi unei serii de albume care să înfățișeze conținutul, preocupările și răspîndirea artei creștine în România, de-a lungul secolelor.

Acest prim volum cuprinde 118 planșe color reprezentînd descoperiri arheologice de natură creștină, pe teritoriul românesc, din secolele III—VI.

Aceasta demonstrează că apariția și răspîndirea creștinismului pe teritoriul de azi al României constituie nu numai un fenomen cultural istoric, ci și o dovadă a continuității populației autohtone daco-romane pe acest teritoriu în timpul marelui migrații a popoarelor.

Pe baza unor izvoare unanim recunoscute de specialiști, se poate afirma că pe teritoriul dintre Dunăre și Marea Neagră, cunoscut sub numele de *Scythia Minor*, creștinismul a fost adus de misionari „neoficiali” veniți din Orient, mulți dintre ei soldați ai armatei romane din această provincie.

Albumul este precedat de un studiu introductiv semnat de Prof. I. Barnea. Acest studiu analizează în primul rînd *inscripțiile paleocreștine* (sec. IV—VI) de pe teritoriul Dobrogei de azi. În continuare sînt prezentate *obiectele paleocreștine de artă minoră* de pe teritoriul fostei provincii *Scythia Minor* și *Dacia Traiană*. Sînt analizate inscripțiile de pe obiectele de ceramică precum și unele descoperiri arheologice efectuate în diferitele regiuni din afara fostelor provincii romane de pe teritoriul actual al României.

Fiecare planșă a albumului este însoțită de explicații și uneori de traducerea textelor înscrise pe obiectele descoperite, ceea ce facilitează substanțial analizarea lor.

Vestigiile paleocreștine (sec. III—VI) descoperite pe teritoriul României, dintre care cele mai importante și mai semnificative sînt prezentate în albumul de față, prezintă dovezi incontestabile despre răspîndirea creștinismului la daco-romani.

Albumul este editat în condiții grafice optime și este de un real folos pentru cercetătorii pătrunderii creștinismului și perioadei paleocreștine pe teritoriul României de azi.

FLORIN ROȘCA

P O Ș T A R E D A C Ț I E I

În nr. 4—6/1979, pp. 397—404 revista noastră a publicat materialul P. C. Părinte prof. Ene Braniste privitor la traduceri românești din scrierile omiletice ale Sfântului Vasile cel Mare. Strecurîndu-se mai multe erori neîndreptate cînd revista a ieșit de sub tipar, autorul ne cere să facem rectificările de rigoare precum urmează:

— La p. 400, col. 2, rîndurile 14—18 („Altă traducere, foarte liberă...”) se suprimă; la p. 403, col. 1 înainte de rîndul 17 de jos în sus (30. Omilia V-a despre moravuri ...) se intercalează: — *Despre milostenie* (Omilia IV-a despre moravuri), text grec. în P. G., t. XXXII, col. 1153—1168; trad. de pr. N. Tănăsescu, sub titlul: *Din Sfinții Părinți, Sf. Vasile cel Mare despre iubirea aproapelui*, în rev. „Glasul Bis.”, an. 1961, nr. 1.2, pp. 57—64; la p. 403 col. 1, rîndul 6 de jos în sus, după cuvîntul *Sibiu*, se adaugă anul 1842; la p. 403, col. 1, ultimele cinci rînduri („Între scrierile Sf. Vasile cel Mare...”) se înlocuiesc cu: text grecesc în P. G., t. XXXII, col. 1255—1278.

Dînd curs acestei solicitări a autorului, îi cerem scuze atît personal cit și tuturor cititorilor pentru persistența unor supărătoare erori de tipar nu numai în numărul cu pricina al revistei, dar și în alte numere, reînnoind făgăduința redacției de a urmări cu mai multă atenție evitarea pe viitor a altor greșeli asemănătoare.

și mozaism, un sistem de relații care să asigure încrederea, bunăînțelegerea și colaborarea, în sfârșit unitatea. Această plinire este în spiritul creștinismului și în cel al Vechiului Testament care învață că adevărul de credință trebuie transformat în fapte bune. O atare faptă e și intrarea în dialog cu mozaismul. Dialogul e un drum spre împăcare și cu totul pe linia Revelației: „Apropiati-vă și se va apropia și Dumnezeu de voi”, scrie Sfânta Carte.

În introducere pp. 10—28 D. Abrudan arată preocupările creștine pentru inițierea unui dialog interreligios, constată existența unor convorbiri între creștini și mozaici, ca și stadiul actual al acestor convorbiri. Tratează apoi bazele teoretice și practice ale colaborării, indicând învățăturile specifice creștinismului și mozaismului.

De la probleme de doctrină, Dumnezeu, creația, Providența, lumea nevăzută, Antropologia, păcatul strămoșesc, Mesia, Eshatologia, Iisus Hristos etc. (p. 36 ș.u.) candidatul trece la premisele practice de colaborare: iubirea față de aproapele, familia și societatea (90—101), Statul și Legea (102—106), munca și proprietatea asupra bunurilor materiale (107—113) și pacea (114—115). Autorul stabilește o relație și pregătește climatul potrivit în care creștinii și mozaicii să colaboreze în chip sincer și efectiv.

Consens între creștini și mozaici găsești în multe probleme. Zestrea comună trebuie exploatată în folosul ambelor părți (în concluzie: p. 118 ș.u.).

În aparatul critic al lucrării sînt citați din Mișna, texte de interes pentru problemă (123—124).

La capitolul Bibliografie (125 ș.u.) se înșiră după izvoare, autorii patristici, studii și lucrări, în succesiunea alfabetică a autorilor.

Autorul a tratat tema cu multă competență. Faptul că a stat vreme îndelungată în atmosfera mozaică din Ierusalim a facilitat cunoașterea și îndrăgirea problemei.

Adevărurile creștine sînt cele autentice. Temeiurile le scoate, în majoritatea lor, din Vechiul Testament și aceasta vădește preocupările biblice ale autorului. Limba e îngrijită, stilul e clar, interesul față de problemă crește pe măsura înaintării spre final. Apreciem metoda critică.

Pr. prof. D. Abrudan aduce prețioase contribuții la înțelegerea dintre creștinism și mozaism, într-o problemă care este de actualitate primordială, cum constată referentul principal al tezei prof. dr. M. Chialda și ceilalți referenți ai lucrării: Prof. dr. Gr. T. Marcu, Prof. dr. C. Cornițescu și Prof. dr. N. Neaga.

Pr. prof. dr. NICOLAE NEAGA

REMUS RUS, *Concepția despre om în marile religii*, Teză de doctorat în Teologie, în „Glasul Bisericii”, nr. 7—8, iulie—august, 1978, pp. 715—915.

Citeva încercări monografice, citeva sumare expuneri în manualele școlare pentru seminarii sau în cursurile concepute la nivelul învățămîntului superior (I. Mihăilescu, E. Vasilescu, etc.), ar reprezenta realizările teologilor noștri în domeniul vast al „Istoriei religiilor”.

O sinteză prestigioasă de istorie comparată a doctrinelor religioase, în trecut, nu s-a realizat. O încearcă acum, temerar și lucid, tînărul teolog Remus Rus, într-o lucrare de doctorat sub titlul: „Concepția despre om în marile religii.” O problemă fascinantă de antropologie fundamentală, abordată de un creștin în spirit pozitiv — irenic.

Privită din variate unghiuri și perspective, problematica omului cunoaște, în acest veac, „urias”, dezbateri de întinderi și profunzimi tulburătoare, în literatură și artă, în filozofie și știință. Ea angajează, firesc, și atenția acelor care ascultă sfatul „Apostolului Neamurilor” ca „să fie gata la tot lucrul bun” (Tit 3, 1).

Ne-am fi așteptat parcă, citind acest titlu, la un tratat combativ, cum ne-a obișnuit o anumită metodologie în această specialitate. În marea lor majoritate, lucrările de acest gen poartă amprenta polemicii, de factură apologetică sau tonul agresiv și inconciliant al elaboratelor de structură filipică.

Remus Rus își concepe altfel studiul. Din vastul material documentar pe care-l impune investigației, el alege elemente esențiale, le analizează și le încadrează într-un sistem de gândire proprie, operație ce conferă autonomie întregului studiu, în desfășurarea rectilinie de la viziunea de ansamblu la concluziile finale.

Privind dintr-o perspectivă realistă grava, dificila problemă a concilierii universale, autorul n-a eludat discrepanțele de doctrină, divergențele interpretative, incongruențele sistemelor de gândire generate în contextul marilor religii, dar, în aceeași măsură, a căutat ceea ce este esențial și convergent în concepțiile lor, adică ceea ce ar putea conduce la o fericită colaborare a omului de orice religie la propria-i desăvârșire. Această particularitate constituie un merit aparte, pe lângă cel de ordin științific, al tezei abordată de autor.

Pentru cei care ar dori să cunoască ceva din conținutul lucrării, înainte de a o citi cu atenție, schițăm următoarele:

O succintă prezentare a concepției despre om în religiile „moarte”, antice, „care au constituit pietre de hotăr în istoria religioasă a omenirii”, preludează tratarea problemei. Fără „noutăți”, dar nu lipsită de prețioase informații culese din studii monografice sau recente tratate de istoria religiilor, expunerea este, desigur, necesară pentru înțelegerea temeinică a evoluției acestei concepții de la forme primare, obscure, potențiale, la manifestări și formulări dinamice, superioare. Astfel sînt sintetizate concepțiile despre om (cu privire la origine, alcătuire, menire, aspecte eshatologice), în religia Egiptului antic și Mesopotamiei, în religia canaanită, hitită,

greacă și romană, în religia geto-dacilor, în miturile germanice, în mitologia celților și slavilor, în miturile cosmogonice ale vechilor mexicani și peruvieni. Concepția despre om a unor vechi religii, care mai au încă puțini aderenți, încheie capitolul introductiv, rezumînd: zoroastrianismul (simplificat, cu accent pe aspectele morale reținute din tradițiile clasice); taoismul și confucianismul (gîndirea religioasă chineză).

Autorul subliniază, în cele expuse, preocuparea permanentă pe care omul a avut-o privind poziția și rolul său în contextul existenței generale. Ca trăsătură comună, speranța în participarea la viața lumii și a oamenilor, reprezintă o premieră optimistă la aspirațiile marilor religii.

Înainte de a intra în tratarea subiectului propriu-zis, autorul face unele precizări necesare cu privire la conceptul de religii mari” și la „metoda de lucru”, pe care a adoptat-o. Prin religii mari înțelege: hinduismul, budismul, iudaismul, creștinismul și islamul. Această însușire, precizează autorul, „care va fi folosită și în tratare, nu are un caracter valoric sau prioritar, ci este de pură convenționalitate. Vom trata ca prim grup religiile orientale și apoi cele teiste în ordinea apariției lor în istorie” (p. 733).

Dispunerea materialului, vast și variat, se efectuează după o metodă însușită cu multă cumpănire, simplificîndu-l pînă la esențializare. Concepția despre om este dezvoltată în cadrul a patru mari capitole: crearea omului, natura ființei umane, comunitatea umană și viața veșnică sau eshatologia, după care urmează un capitol de reflecție și comparații, adică prezentarea critică și dialectică a concepțiilor religioase despre om. Și încă o precizare: sînt reținute, în prezentarea materialului, „doar acele aspecte ale concepțiilor despre om care au legătură directă și implicații profunde pentru viața religioasă” (Ibidem).

Cum a ajuns omul la ideea unui început creațional? Este analizată, sub acest urghi,

concepția fiecărei religii, cu particularitățile ei, cu interpretările și speculațiile filozofice care s-au încercat de-a lungul veacurilor într-un context mitologic. Prin expunerea aprofundată a concepțiilor religioase se evidențiază esențialele deosebiri, dar și convergențele în problemele fundamentale ale creației. Una din trăsăturile comune tuturor tradițiilor religioase este „conștiința faptului că omul se află într-o poziție cu totul aparte față de mediul și lumea care-l înconjoară” (p. 745).

În general, omul este privit ca punct limită, o convergență dintre lumea empirică și cea transcendentă. În esență, predominantă este concepția dihotomică. Deosebirile sînt mai pregnante cu privire la esența și delimitarea ontică a sufletului.

Mai interesantă și mai în actualitate este problema comunității umane în concepția marilor religii.

Religia are un caracter esențial practic, fiind preocupată nu numai de aspectul eshatologic al vieții credincioșilor ei, ci și de probleme ale vieții și trăirii zilnice, și în acest sens ea îndeplinește anumite funcțiuni în public și pentru public. „Comunitatea umană a devenit o entitate unificată în baza unui dinamism spiritual centrat în jurul unui obiectiv divin și care își găsește expresia în instituții cum ar fi totemismul, cultul strămoșilor și înrudirea divină a omului. Viața religioasă s-a organizat în jurul unor astfel de obiective, folosind practici rituale elaborate sau diferite norme de conduită pentru stabilirea unei relații juste între grupul uman și ordinea supranaturală și între membrii grupului.” Sub aspect social, religia nu este o simplă afacere particulară. Ea privește pe toți cei care aderă la învățăturile ei, cerîndu-le să formeze grupări umane sau comunități, care să oglindească prin trăire învățătura religiei respective” (p. 787). Fiecare comunitate își are specificul ei și conținutul ei social, moral și doctrinar. Fiecare societate își are scopul ei caracteristic, modelat în lumina concepției esha-

tologice, concepută de fiecare religie în parte. Între aceste comunități religioase există deosebiri, dar și asemănări. Fără îndoială că deosebirile sînt covârșitoare. Importante nu sînt, însă, deosebirile ci asemănările, iar dintre asemănări cea mai de seamă este strădania permanentă de a ridica pe om la un nivel ființial superior, la acel statut ontologic demn de rolul pe care îl are omul în lume” (p. 788).

Credința în nemurire este o preocupare fundamentală și constituie unul din elementele universale întîlnite în istoria religiilor. În general, a fost acceptată credința că moartea, prin acțiunea ei de sfărîmarea a secvenței naturale, nu este un sfîrșit, ci doar o trecere la un alt nivel de viață, o continuare a vieții pămîntești (...). cît despre locul în care cei morți își continuă viața întîlnim o mare varietate de opinii” (p. 816).

Capitolul „Reflecții și comparații” (V) încheie condensata expunere. După ce, cum am mai amintit, s-a expus „omul cu problematica originii sale, a structurii sale ființiale, a situației sale în contextul familiei umane, sensul vieții sale sau destinul său, în marile religii ale lumii, se evidențiază „particularitățile specifice” în care întîlnim nu numai puncte de divergență, dar și de complementaritate”. Ele „pornesc de la un principiu fundamental, prezent în toate religiile și reprezintă încercarea omului de autodepășire prin transcenderea condiției empirice și ridicarea ei, printr-un proces de devenire sau descoperire ființială, la un statut existențial nelimitat”. „Din perspectivă fenomenologică, avîndu-se în vedere și limitele umane, existentă o complementaritate structurală legată de însăși ființa omului, comună în toate religiile” (p. 855). Această complementaritate trebuie înțeleasă, adaugă autorul, doar ca fenomen ce se referă la aspirația după o viață omenească mai bună, mai frățească, deci nu e nicidecum un element imprințat în însăși esența metafizică a marilor religii.

S-au făcut și se fac serioase încercări pentru realizarea unor „puncte de contact” între religii și dorința de a intra în dialog este vie și manifestă, dar, constată autorul, „există în această sferă o puternică tendință de ireductibilitate care are ca punct de plecare credința înrădăcinată că fiecare religie este posesora adevărului suprem”. De aceea relațiile interreligioase trebuie tratate cu deosebită atenție. Totuși optimismul autorului nu se răvășește în mănecile divergențelor dogmatice sau practice. Dacă la nivel dogmatic și mistic ireductibilitatea este cuvântul de ordine, în practica religioasă, legată de atitudinea generală față de situația umană, există puncte complementare de apropiere și convergență, rezultate ale unui profund proces de reevaluare a tradițiilor religioase, în urma întâlnirii acestora în contextul mișcării generale de apropiere între popoare și între culturile și civilizațiile lumii.

Revoluția științifică a secolului al 20-lea, care a abolit distanțele și a facilitat comunicarea, a dus la un schimb de influențe pozitive ce s-au făcut simțite în profunde procese de reevaluare și în încercări de actualizare a marilor religii. „În aceasta constă și micșorarea hiatusului între ele și, deci, posibilitatea unui dialog” (p. 887).

Desigur, mai este mult de lucru, dar unele semne bune se întrezăresc. „O primă sarcină a marilor religii va fi, zice autorul, participarea lor, chiar de pe poziții strict tradiționale, la tezaurul umanist și cultural al întregii omeniri.” „Ele trebuie să evalueze felul în care pot contribui la apropierea între popoare și oameni. Fără îndoială, multe din religii vor trebui să-și formuleze teorii mai precise ale unui angajament social și, sperăm, că în formulările ce le vor prezenta vom găsi nuanțe comune, și aspecte care vor încuraja și stimula apropierea între oameni și popore” (p. 891).

Societatea viitoare „va da omului și posibilitatea de autodepășire, de realizare a

ceea ce este latent în el, pregătindu-l pentru fericirea veșnică. Pentru a îndeplini astfel de desiderii, este nevoie de deschidere, de dialog și mai presus de toate de înțelegere a unui adevăr suprem, care fiind adevăr suprem nu poate fi decît unul. Acest adevăr poate fi formulat ca fiind tendința înăscută a omului de a se depăși pe sine spre realizarea unei stări existențiale nelimitate. O astfel de stare nelimitată, sau eternă, infinită, se învecinează, fără nici o umbră de îndoială, cu Absolutul, care în credințele religioase este Dumnezeu.

În acest uriaș efort, creștinismul trebuie să aibă un rol preponderent. (Creștinismul are însă să-și rezolve întâi propria problemă internă: refacerea unității creștine, al cărei preambul este însuși conceptul de unitate.) „Puterea transformatoare și critică ce caracterizează atitudinea creștină față de celelalte religii este un aspect esențial al Providenței divine, ce dă relațiilor dintre creștinism și celelalte religii un caracter activ, dinamic și creator, cu posibilități de dezvoltare spre mai bine” (p. 903).

Citind formulări de mare autoritate, Remus Rus conchide că „dialogul nu trebuie folosit ca mijloc de argumentare, căci a *dialoga* nu este sinonim cu a argumenta. Esența acestuia este dorința de a discuta și de a ajunge la o înțelegere comună în dragoste și nicidecum de a impune punctul de vedere al cuiva” (p. 904). „Adevăratul dialog are loc în profunzimea personală ultimă a partenerilor și, ca atare, devine un fenomen uman. El aparține persoanei umane care se deschide pentru a fi înțeleasă și dă mărturie pentru a face pe alții să înțeleagă. Numai așa poate să apară o viață comună genuină în care adevărul divin să stimuleze neliniștea după împlinire și perfecțiune” (p. 905).

Am spicuit aceste câteva idei, renunțând deliberat la comentarii, pentru a evidenția „poziția” autorului și valoarea argumentelor sale, care încheie studiul cu concluzia: „Privit în perspectiva antropologiei teolo-

gice sau religioase, dialogul interreligios nu numai că este posibil, dar este și de dorit. Este posibil, deoarece în esența sa este „un fenomen uman; este de dorit, fiindcă în dialog omul se împlinește și ajunge la o mai profundă cunoaștere a sa, a condiției și a menirii sale.”

Cititorii studiului prezentat beneficiază și de o prețioasă informație bibliografică, care nu este la îndemina oricui. Bibliografia indicată de Remus Rus trimite „la izvoare” pe cel care ar dori să aprofundeze, să completeze, să reformuleze unele aspecte ale problemei.

Sinteza lui Remus Rus se înscrie în categoria lucrărilor cu un destin aparte, care nu se bucură de harul odihnei în bibliotecă, sub colb și uitare. Ea va dăinui multă vreme „vie”, dinamică, suscitând interes, stîrnind dezbateri, controverse, care sînt nu numai posibile, ci și inevitabile. Ca orice lucrare de început, care deschide căi de acces spre adîncimi labirintice, va realiza adeziuni și împotriviri, prietenii și adversități.

Acesta e fericitul ei destin!

Pe Remus Rus, fostul elev al Seminarului teologic din Caransebeș, noi îl urmărim cu simpatie.

Fie ca succesul tezei de doctorat să marcheze în activitatea sa largi deschideri spre culmi de gîndire și realizări științifice.

Are toate elementele — informație, discernămint, stil, ambianță — pentru a rîvni lucrări la nivelul altor afirmări pe plan național, stîrnind interesul umanității.

Prot. dr. MARCU BĂNESCU

DIONISIE DIN FURNA, *Erminia picturii bizantine*, cu o precuvîntare de Nicolae, Mitropolitul Banatului, text îndreptat, completat și înidici de C. Săndulescu-Verna. Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1979, 507 p.

Editura Mitropoliei Banatului publică, de cîțiva ani, o serie de lucrări de învățătură creștină și de istoriografie a Bisericii Ortodoxe Române din Banat de inestimabilă valoare: Monografia Mitropoliei Banatului de I. D. Suciu, lucrare de temeinică documentare științifică și vastă informare bibliografică, Mănăstiri din Banat și Catalogul colecției de artă veche a Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului, ambele de I. P. Mureșianu, Mănăstirea de la Partoș de V. Țigu și Longin Oprea, Bibliografia localităților și monumentelor medievale din Banat de N. Stoicescu, Catedrala Mitropoliei Banatului de I. D. Suciu, Doina Niculescu și Viorel Țigu etc.

Recent editată de Mitropolia Banatului este Erminia picturii bizantine după versiunea lui Dionisie din Furna, text îndreptat, completat și înidici de C. Săndulescu-Verna.

După cum se știe, începînd din secolul al IX-lea, sau al X-lea, adică de la scrierea lui Elpios Romanos, „un fel de incunabul al erminiilor de mai tîrziu”,* de la *Schedula diversarum artium* (Cărticica diferitelor arte) a lui Theophilus Presbyter, de la începutul secolului al XII-lea, de la clasicele tratate de pictură ale lui Cennini (1400), Leonardo de Vinci (1499), Giorgio Vasari (1568) — pentru ca să numim numai cîțiva dintre numeroșii autori străini — și pînă la lucrările unor autori români contemporani despre iconografia creștină în Orientul ortodox și în sud-estul Europei, au circulat numeroase erminii, „manuale”, „caiete” etc., care precizează codificarea iconografiei bizantine și a sistemului imagistic bizantin, constituind o bogată bibliografie a problemei. Patriarhul Miron Cristea, în „Iconografia” sa, episcopul Ghenadie al Rîmnîcului, în „Iconografia, arta de a zugrăvi templele și icoanele bisericești”, cunoscutul bizantinolog român, Vasile Grecu, în lucrările sale privind pictura biseri-

* Victor Ieronim Stoichiță, *Studiu introductiv la Carte de pictură*, Ed. Meridiane, București, 1979, p. 27.

cească bizantină și versiunile românești ale erminiilor de pictură bisericească, profesorul I. D. Ștefănescu, autorul unor sinteze privind pictura religioasă de la noi, precum și alți autori români, A. G. Verona, Dan Simionescu, N. Stoicescu, A. Brezianu, Ene Braniște, Teodora Voinescu, Mariana Musicescu, Carmen Laura Dumitrescu, Viorel Țigu, C. Săndulescu-Verna și alții au publicat diverse lucrări de excepțională valoare pentru specialiștii problemei.

Dionisie, „prea smeritul între zografi”, s-a născut în jurul anului 1670, la Furna, lângă Agrapha din Grecia centrală, de unde și numele Furnagraphiotul. La vârsta de 16 ani s-a stabilit la Athos, unde, călugărindu-se și învățând meșteșugul picturii, a rămas până în anul 1734. Potrivit unor date cuprinse în biografia lui Theofan, Dionisie, utilizând experiența măștrilor bizantini dinaintea lui, și-a alcătuit Erminia între anii 1729 și 1733, împărțind-o în două părți distincte: „o primă parte, cu îndrumări tehnice, pe care le-a cules din redacțiunile mai vechi aflate de el, și a doua parte, iconografică, pe care el a amplificat-o după redacțiunile ce i-au stat la îndemână, precum și cele văzute la monumentele din Athos”, cum arată C. Săndulescu-Verna în „nota biografică” a ediției îngrijită de el, după „un manuscris cu litere chirilice necunoscut, din „anul 1843 aprilie 3”, intitulat „Erminia pentru meșteșugul zugrăviei” și care poartă numele alcătuitorului: „Prea smeritul între zografi, Dionisie, ieromonahul cel din Furna.” Manuscrisul a fost găsit — afirmă autorul ediției — în anul 1930, „la un zugrav bătrîn care lucra prin ținutul Buzăului”, fiind, probabil, unul din exemplarele copiate și compilate ale lui Dionisie de diverși copişti, care circulau în zona carpatică, manuscrisul original al lui Dionisie din Furna, după cum se știe, nefiind păstrat.

Ediția publicată de Mitropolia Banatului deci, este — așa cum precizează autorul ei — nu o simplă transcriere a acestui ma-

nuscris potrivit ortografiei actuale, sau o „prelucrare” și „îndreptare” a lui, ci o redactare îndelung elaborată a conținutului său, pentru o mai lesnicioasă înțelegere a lui”, prin înlocuirea exprimărilor confuze și greoaie, datorite altor copişti, de cele mai multe ori anonimi, care au „adăugit”, „orinduit” și „modificat” structura manuscrisului original; este adică o lucrare care prezintă textul uneori îninteligibil al manuscrisului, într-o formă literară ușor accesibilă, păstrându-i-se totuși parfumul arhai-zant.

În felul acesta ediția Mitropoliei Banatului este o lucrare — așa cum arată Înalț Prea Sfințitul Nicolae, Mitropolitul Banatului în „Precuvîntare” — de care vor beneficia „atît pictorii și zugravii noştri, cît şi preoţii, chiar şi dreptmăritorii creştini, care vor înţelege o dată mai mult, că bisericele nu este potrivit să se împodobească după bunul plac, ci doar urmînd norme precise, menite să înlesnească respectarea caracterului autenticei picturi sacre şi totodată să asigure păstrarea unităţii în cadrul întregii Ortodoxii”.

Partea I a ediției prezintă prețioase îndrumări practice privitoare la materialele și tehnicile picturii în tempera și în ulei, pe diferite suporturi, sîdef, pînză, tencuială uscată etc.; curățirea icoanelor; facerea culorilor și a cernelurilor, precum și îndrumări amănunțite privind pictura pe zid în frescă. Partea a doua este „un manual aproape complet de iconografie creștină cu materialul orinduit după Vechiul și Noul Testament, bine sistematizat, luîndu-se ca bază practica pictorilor de la Muntele Athos, folosită și de români de-atîtea secole în urmă”, cum specifică autorul în „Cuvînt de lămurire”.

Erminia lui Dionisie din Furna în versiunea ediției Mitropoliei Banatului deci, nu este numai un tratat de pictură, o colecție de sfaturi și rețete tehnologice indispensabile pentru meșteșugul picturii utilizat de pictorii Orientului ortodox, ci și un îndreptar iconografic, care a inspirat și că-

lăuzit atîta zugrăvi de la noi, ca și din întreg spațiul bizantino-balcanic.

După analiza iconografică a Testamentului Vechi, cea a Testamentului Nou stabilește în toate detaliile desfășurarea spațială a iconografiei, privind viața lui Iisus Hristos — minunile, patimile și arătările după înviere —, pildele lui Hristos, Apocalipsa Sfîntului Ioan Teologul, Praznicele Maicii Domnului, Cîntările de laudă către Maica Domnului — condacele și icoasele —, numele și chipurile sfinților celor ce se zugrăvesc, viața și minunile unor sfinți aleși, Sinaxarul cu mucenicile, zilele sfinților și sărbătorile din fiecare lună și diverse alte reprezentări. Un capitol aparte arată cum se zugrăvesc diferitele tipuri de biserici cu indicarea locului pe pereți. Lucrarea se încheie cu un indice de termeni tehnici, nume de persoane, nume geografice și bibliografice. O bogată iconografie încheie cele 507 pagini ale lucrării.

Textul Erminiei lui Dionisie din Furna îndreptat și completat de C. Săndulescu-Verna are caracterul nu numai al unui manual practic de pictură, ci și al unui tratat de exegeză creștină, deosebit de util atît specialiștilor cît și tuturor celor care vor să cunoască îndeaproape pictura românească medievală „ca pe un Dumnezeu lucră”, așa cum spune Dionisie din Furna în „îndrumările” sale „către cel ce voințe a desprinde meșteșugul zugrăviei”.

VASILE VARĂDEAN

Arta creștină în România, vol. I. (sec. III—VI), album, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1979, 280 pp.

Cu binecuvîntarea Prea Fericitului Patriarh Iustin, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă a Patriarhiei Române a luat inițiativa tipăririi unei serii de albume care să înfățișeze conținutul, preocupările și răspîndirea artei creștine în România, de-a lungul secolelor.

Acest prim volum cuprinde 118 planșe color reprezentînd descoperiri arheologice de natură creștină, pe teritoriul românesc, din secolele III—VI.

Aceasta demonstrează că apariția și răspîndirea creștinismului pe teritoriul de azi al României constituie nu numai un fenomen cultural istoric, ci și o dovadă a continuității populației autohtone daco-romane pe acest teritoriu în timpul marelui migrații a popoarelor.

Pe baza unor izvoare unanim recunoscute de specialiști, se poate afirma că pe teritoriul dintre Dunăre și Marea Neagră, cunoscut sub numele de *Scythia Minor*, creștinismul a fost adus de misionari „ne-oficiali” veniți din Orient, mulți dintre ei soldați ai armatei romane din această provincie.

Albumul este precedat de un studiu introductiv semnat de Prof. I. Barnea. Acest studiu analizează în primul rînd *inscripțiile paleocreștine* (sec. IV—VI) de pe teritoriul Dobrogei de azi. În continuare sînt prezentate *obiectele paleocreștine de artă minoră* de pe teritoriul fostei provincii *Scythia Minor* și *Dacia Traiană*. Sînt analizate inscripțiile de pe obiectele de ceramică precum și unele descoperiri arheologice efectuate în diferitele regiuni din afara fostelor provincii romane de pe teritoriul actual al României.

Fiecare planșă a albumului este însoțită de explicații și uneori de traducerea textelor înscrise pe obiectele descoperite, ceea ce facilitează substanțial analizarea lor.

Vestigiile paleocreștine (sec. III—VI) descoperite pe teritoriul României, dintre care cele mai importante și mai semnificative sînt prezentate în albumul de față, prezintă dovezi incontestabile despre răspîndirea creștinismului la daco-romani.

Albumul este editat în condiții grafice optime și este de un real folos pentru cercetătorii pătrunderii creștinismului și perioadei paleocreștine pe teritoriul României de azi.

FLORIN ROȘCA

P O Ş T A R E D A C Ţ I E I

În nr. 4—6/1979, pp. 397—404 revista noastră a publicat materialul P.C. Părinte prof. Ene Braniste privitor la traduceri româneşti din scrierile omiletice ale Sfântului Vasile cel Mare. Strecurindu-se mai multe erori neîndreptate când revista a ieşit de sub tipar, autorul ne cere să facem rectificările de rigoare precum urmează:

— La p. 400, col. 2, rîndurile 14—18 („Altă traducere, foarte liberă...”) se suprimă; la p. 403, col. 1 înainte de rîndul 17 de jos în sus (30. Omilia V-a despre moravuri ...) se intercalează: — *Despre milostenie* (Omilia IV-a despre moravuri), text grec. în P.G., t. XXXII, col. 1153—1168; trad. de pr. N. Tănăsescu, sub titlul: *Din Stinţii Părinţi, Sf. Vasile cel Mare despre iubirea aproapelui*, în rev. „Glasul Bis.”, an. 1961, nr. 1.2, pp. 57—64; la p. 403 col. 1, rîndul 6 de jos în sus, după cuvîntul *Sibiu*, se adaugă anul 1842; la p. 403, col. 1, ultimele cinci rînduri („Între scrierile Sf. Vasile cel Mare...”) se înlocuiesc cu: text grecesc în P.G., t. XXXII, col. 1255—1278.

Dînd curs acestei solicitări a autorului, îi cerem scuze atât personal cît şi tuturor cititorilor pentru persistenţa unor supărătoare erori de tipar nu numai în numărul cu pricina al revistei, dar şi în alte numere, reînnoind făgăduinţa redacţiei de a urmări cu mai multă atenţie evitarea pe viitor a altor greşeli asemănătoare.

A N U N Ţ

Redacția „Mitropolia Banatului”

se adresează pe această cale tuturor celor care doresc să colaboreze la revistă cerându-le să trimită materiale temeinic înțcmite, bine documentate și posibil de încadrat într-una din rubricile existente. Autorii sînt rugați să utilizeze un stil cît mai îngrijit, să respecte regulile ortografice și să citeze corect bibliografia (numele autorului, titlul cōplet, locul și anul apariției, paginile). Indicarea referințelor scripturistice și alte amănunte grafice am dori să nu se depărteze de maniera revistei noastre.

Studiile, notele, comentariile, recenziile, etc. ... trebuie dactilografiate în trei exemplare, pe hîrtie velină, la două rînduri, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. Eventualele ilustrații vor fi anexate pe foi de aceeași mărime la sfîrșitul textului.

Responsabilitatea asupra cōținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Redacția ar fi bucuroasă să cunoască părerea cititorilor în ce privește cōținutul și condițiile în care apare revista, reacțiile lor față de materialele publicate.

Cititorii din străinătate pot abona revista „Mitropolia Banatului” adresîndu-se la ILEXIM Departamentul Export-Import Presă, P. O. Box 136—137, Telex: 11226; București, str. 13 Decembrie, nr. 3.

Т И Ц К А

СВЯТЫЙ ПИИМЕН, архимандрит

Св. ПИИМЕН, архимандрит, епископ
Сибирский, митрополит, архимандрит
Сибирский, митрополит, архимандрит
Сибирский, митрополит, архимандрит
Сибирский, митрополит, архимандрит
Сибирский, митрополит, архимандрит

52419